

Limba ROMÂNĂ

Nr. 5-6 (155-156) 2008

ANUL XVIII · CHIȘINĂU

INSTITUTUL
CULTURAL
ROMÂN

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Nr. 5-6 (155-156) 2008
MAI-IUNIE
CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Institutului Cultural Român*

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Editor Echipa redacției

ISSN 0235-9111

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Viorica-Ela CARAMAN

Redactor Tatiana FISTICANU

Lector Veronica ROTARU

**Procesare
computer** Oxana BEJAN

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

**Coperta
și interior** Anatol RURAC (I – *Compoziție XII, IV – Obiect XII*
I–XVI (pagini color))

**Colegiul
de redacție** Alexei ACSAN, Ana BANTOȘ, Vladimir BEȘLEAGĂ, Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORBILĂ (Cluj), Andrei BURAC, Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Anatol CODRU, Nicolae DABIJA, Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Iulian FILIP, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ion MELNICIUC, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Mina-Maria RUSU (București), Valeriu RUSU (Franța), Marius SALA (București), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 84 58, 23 87 03

e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com

SUMAR

AUTOGRAF

Teo CHIRIAC	LIMBĂ – OM – FIINȚĂ	<u>6</u>
	MONSTRUL SACRU	<u>7</u>

COMUNICARE ȘI LIMBAJ

Cristinel MUNTEANU	EXERCIȚII DE STIL PE TEMA DISCURSULUI REPETAT	<u>8</u>
Gina NECULA	„SUBVERSIUNEA” CA STRATEGIE DE DISCREDITARE A CLIȘEIULUI IDEOLOGIC ÎN DISCURSUL LITERAR	<u>13</u>
Inga DRUȚĂ	METAFORA TERMINOLOGICĂ	<u>23</u>
Aliona DOSCA	PROBLEMATIZAREA ECHIVALENȚEI ÎN CADRUL TRADUCERII DE TEXTE JURIDICE (STRATEGII ȘI PERSPECTIVE)	<u>28</u>

COȘERIANA

Eugeniu COȘERIU	„AM FĂCUT DISTINCȚIA ÎNTRE <i>SISTEM</i> ȘI <i>NORMĂ</i> ÎN LIMBĂ”	<u>33</u>
Dina VÂLCU	PERSPECTIVA INTEGRALISTĂ ASUPRA LINGVISTICII CA ȘTIINȚĂ A CULTURII	<u>50</u>
Vasile DOSPINESCU	EUGENIU COȘERIU ȘI LINGVISTICA TEXTULUI	<u>57</u>

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU	PREDAREA / STUDIAREA PROZEI DE INSPIRAȚIE ISTORICĂ: REPERE TEORETICO-LITERARE ȘI METODOLOGICE	<u>71</u>
Cristinel MUNTEANU	VALORILE STILISTICE ALE PĂRȚILOR DE VORBIRE (ÎNSEMNĂRI DIN PERSPECTIVĂ DIDACTICĂ)	<u>79</u>

4 Limba ROMÂNĂ

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

Vlad POHILĂ	UN DOR NUMIT AL BUCOVINEI NORD (II)	86
-------------	--	-----------

CRITICĂ, ESEU

Iulian BOLDEA	GEORGE COȘBUC – METAMORFOZELE LIRISMULUI (I)	95
---------------	---	-----------

Diana VRABIE	CORESPONDENȚA – ÎNTRE CONFESIUNE ȘI FICȚIUNE	108
--------------	---	------------

Guillaume DURAND	MIRCEA ELIADE ET LA FONDATION DE LA PRINCIPAUTÉ MOLDAVE: ENTRE ETHNOARCHÉOLOGIE ET SOURCES HISTORIQUES	113
---------------------	---	------------

POESIS

Teo CHIRIAC	CÂNTECEL DE TREZIT VIAȚA; SCARA ÎNTÂI; SCARA A DOUA; SCARA A TREIA; SCARA A PATRA; SCARA A CIN- CEA; SCARA A OPTA; SCARA A NOUA; CÂNTECEL DE ADORMIT MOARTEA	124
----------------	---	------------

ITINERAR LEXICAL

Nicolae FELECAN, Ramona BĂBAȘ	NOȚIUNEA „DRUM” ÎN LIMBA ROMÂNĂ. TERMENI DE ORIGINE SLAVĂ (III)	137
----------------------------------	--	------------

George RUSNAC	ORIGINEA ROMÂNESCULUI TEAFĂR (II)	144
---------------	--	------------

Andrei CRIJANOVSKI	UN DICȚIONAR AL LIMBII ROMÂNE CORECTE	149
--------------------	--	------------

Ion CIOCANU	INCALIFICABILUL „CA ȘI”; ÎNCĂ O DATĂ DESPRE SIMP- TOME; VERBUL A IMPORTA; CAPETE, CAPI, CAPURI...	152
-------------	--	------------

DIALOGUL ARTELOR

Anatol RURAC	ARTA ESTE O PROPRIETATE UNICĂ A SPIRITULUI UMAN DE A PERCEPE ȘI DE A EXPRIMA LUMEA	157
--------------	---	------------

	DINAMICA TĂCUTĂ A SENSULUI	I-XVI
--	---------------------------------------	--------------

IUVENTUS

Diana SMÂNTÂNĂ **PROBLEMA ANGLICISMELOR
ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ** 162

Mariana VRABIE-COBZARU **GREȘELILE DE LOGICĂ –
GREȘELI GRAVE
DE VORBIRE** 167

LITERATURĂ ȘI DESTIN

Ana DOBRE **MIRON RADU PARASCHIVESCU –
PORTRET SUB LUPE INFIDELE** 170

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Viorica-Ela CARAMAN **NOUA CARTE POSTUMĂ A LUI MIHAI URSACHI –
UN MONOLOG AL „CĂRȚILOR PE FAȚĂ”** 179

Elena UNGUREANU **CONSIDERAȚII DESPRE O SINTAXĂ
A LIMBII ROMÂNE** 184

Vasile BAHNARU **GHEORGHE POPA, LOCUȚIUNILE ÎN SISTEMUL
UNITĂȚILOR NOMINATIVE ALE LIMBII ROMÂNE** 187

Nicolae FELECAN **O FRESCĂ
A REALITĂȚII** 189

AUTORI 191

6 Limba ROMÂNĂ

Teo CHIRIAC

LIMBĂ – OM – FIINȚĂ

Gândind limba sub aspect fenomenologic, Heidegger menționează, cu referire la relația limbă – om – ființă, că, în realizarea actului vorbirii, limba apare ca un fenomen care este dat în prealabil. Din această perspectivă, primordial nu este faptul că omul vorbește, ci limba; faptul că „limba vorbește” ne lasă să înțelegem că în ea se exprimă o instanță care premerge omului și care face cu putință vorbirea acestuia.

Original vorbind, există o „voce a ființei” care se adresează omului tocmai pentru ca, prin intermediul lui, ea să poată ieși din tăcerea care o caracterizează. Ființa are nevoie de om pentru a se exprima, căci de fapt ea nu vorbește. De vorbit, nu poate vorbi decât ceva de ordinul ființării; de vorbit, nu vorbesc decât oamenii și zeii...

Vorbirea autentică este tocmai aceea în care omul nu se exprimă pe sine, ci dă glas „cuvântului tăcut” al ființei, după o prealabilă ascultare a lui. Dar nu toți oamenii sunt în stare de o asemenea ascultare și deci de o asemenea vorbire autentică. În șirul ascunderilor și dezvăluirilor ei, singurii capabili să perceapă „glasul” ființei și să-i reproducă adresarea sunt gânditorii și poeții. „Gânditorul rostește ființa. Poetul numește sacrul”, scrie atât de explicit Martin Heidegger, unul dintre cei mai dificili filozofi europeni...

Pe fundalul acestor vremuri noi cu iz de catastrofă veche, când se scrie și se vorbește mult, dar se gândește și se ascultă puțin, în această margine de lume născută din refuzul unității în întreg, aici, unde relația limbă – om – ființă este substituită prin raportul teamă – fals – ipocrizie, iar „cuvântul tăcut” al ființei poartă stigmatul crimei sau parafa secretului de stat, aici, în dulcea provincie sinucigașă, alături de gânditor, omul „atins de ciumă” e poetul.

Și când ne gândim că arta lui, asemeni gândirii esențiale, este și ea, trebuie să fie, un eveniment tulburător al Ființei !

27 aprilie, 2008

Monstrul Sacru

în memoria Tatălui meu, Gherasim

E prima ^{oară} dată când văd de aproape
 Un fluture atât de mare de frumos de fragil
 Cu aripile ca două enorme pleoape
 Lăsate ușor peste ochii dorminzi de copil
 E un fluture de noapte - mi-am ^{spus} spus
 Noaptea la rând a zburat spre lumina aprinsă departe în gol
 A străbătut imperii de întinerie S-a lăsat duceros de sus
 Jar acum - dodame lipit de geamul ^{si de jos sus} ferestrei de la subzol
 Dacă-l ating ușurel cu mâna - precum! -
 Se va trezi se va speria se va abate și doborâ într-o clipă
 (Cât durează ruperea vesniciei dintre realitate și vis)
 Și se va scutura ~~topi~~ tot colbul dumnezeiesc de pe aripă
 Să caut în grabă un ac de siguranță un bold istrălucitori
 Și să-l străpung între solduri de pe spate
 Insa renunt la arma ucigașă Renunt și la ucigașul meu imbold
 Sau fluturile în mâini - dar aripile îi rămân nemiscate
 - E mort? - măntreb cutremurat pur omeneste
 De vraja cromatică topindu-se văzând cu ochii - Emea viu?
 Lumina diminetii îmi face ~~sub~~ privirea - mă rănește
 Cum fluturile a fost rănit de beznă și pustiiri
 Să sufăr în singurătate nu mai pot
 O trezesc în grabă pe fetița mea - Andreea:
 Cât încă frumusețea zburătoare n-a murit de tot
 As vrea s-o vadă să se mire s-o fluture pe podul palmelor
 - Un ințep pământesc? - surâde ea clipind - Un fluture ^{și ea}
 Un Monstru Sacru rătăcit în lumea păpușilor ^{ceresc?}
 Sub ochii ei fermecători corpul ^{de cărpă și de apă?} finței moarte prinde viață
 Și-un fălfâit de aripi scutura polen din pomii ce năflorese
 Norul de polen eureubeic
 Plutește - mai plutește un timp de-aupra noastră
 Pune în mișcare aerul pătrat aerul triunghiular aerul
 Apoi se rialță - ca o flacăra vie - ^{sferic} spre bolta albastră

+ Chișinău, 11 septembrie 2005

Cristinel MUNTEANU **EXERCIȚII DE STIL**
PE TEMĂ
DISCURSULUI REPETAT

0. Pornind de la Hegel, care spunea despre Aristotel că acesta era omul capabil să vadă tot universul într-o scoică, adică să descopere toate universalitățile, E. Coșeriu afirmă că este suficient să studiezi un singur fapt lingvistic (de pildă, fonemul) pentru a vedea în acest fapt tot limbajul și prin limbaj „tot omul și toate posibilitățile creatoare ale omului”¹. Vom încerca, așadar, să particularizăm teza coșeriană de mai sus la problematica discursului repetat, referindu-ne, în special, la acele forme care nu țin de competența idiomatică². Ca ilustrare, în ceea ce privește modificările enunțurilor aparținând discursului repetat, ne vom ocupa de un singur citat: „*Le style c'est l'homme même*”. Așadar, vom înfățișa variațiuni pe aceeași temă (într-un studiu de caz aparte).

1. Pentru Eugeniu Coșeriu, *discursul repetat* „cuprinde tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»”³. Ca procedeu, acesta se opune tehnicii libere a discursului, întrucât elementele sale nu sunt comutabile în domeniul lor specific. În schimb, combinațiile lor, adică unitățile discursului repetat⁴, adesea „corespund funcțional unor unități de diferite niveluri ale tehnicii libere și sunt comutabile cu acestea, drept pentru care pot fi considerate ca unități «neanalizabile» ale aceleiași tehnici”⁵. Totuși anumite forme ale discursului repetat (citatele celebre și proverbele, wellerisme) nu aparțin tehnicii idiomatice.

În vorbire, tehnica liberă se împletește cu discursul repetat, ceea ce rezultă putând fi comparat cu „un fel de pictură cu *colaj* simultan”⁶: „în tablou, pe lângă porțiuni executate cu tehnica pictorului care pictează, pot exista deopotrivă fragmente luate din alte tablouri, pictate de către alți pictori”⁷.

2. Discursul repetat, în special citatul (literar sau de alt tip) poate fi variat parțial, făcându-se în continuare

aluzie la textul din care a fost extras. În anumite situații, „aluzia la text se configurează, tocmai, ca *imitație parodică* [s.n. – C.M.] a unei opere literare”⁸. De altfel, prin modificările aplicate oricărui tip de discurs repetat (fie locuțiune, fie citat), „înțelegem că expresia nouă este o aluzie tocmai la cea veche”⁹.

2.1. În această privință, precizăm că baza teoretică a studiului modificărilor formale ale discursului repetat a fost pusă la punct, în lingvistica românească, de către cercetătorul ieșean Stelian Dumistrăcel, specialist în frazeologie¹⁰. Domnia Sa consideră, pe drept cuvânt, că modificările pe care le suferă acest tip de enunțuri pot fi grupate în cele patru „figuri de construcție” semnalate drept „solecisme” de Quintilian în *Arta oratorică* (I. 5, 39-41): *detractio* (suprimarea), *adiectio* (adăugarea), *immutatio* (substituirea) și *transmutatio* (permutarea)¹¹. Le ilustrăm, pentru familiarizare, cu câteva expresii și dictoane latinești: 1. *suprimarea* – apare, de pildă, atunci când, în diverse contexte, e destul să se spună doar *verba volant* sau, după caz, numai *scripta manent*, suprimându-se la stânga ori la dreapta dictonul *verba volant, scripta manent*; 2. *adăugarea* – *homo homini lupus (est)* a devenit în Evul Mediu *homo homini lupus, femina feminae lupior, clericus clerico lupissimus*; 3. *substituirea* – formula lui Plaut, *homo homini lupus est*, se schimbă la diverși clasici în *homo homini deus est* (Caecilius) sau *homo res sacra homini* (Seneca); 4. *permutarea* – *ubi bene, ibi patria* a fost inversată de naționaliști: *ubi patria, ibi bene*. Toate tipurile de modificare se reduc la acestea patru: nu există mai multe (sunt universale), după cum există doar patru puncte cardinale.

Evident că în vorbire se întâlnesc și situații mixte (așa-numitele figuri „cameleonice”, cum le numesc cei din Grupul μ), cazuri de combinare a figurilor de mai sus, tot astfel cum, în geografie, ne orientăm dând coordonate precum N-V, S-E, N-N-V etc. Oferim, spre exemplificare, un context în care vom recunoaște o adăugare, o suprimare și o substituire. Un orator al Revoluției Franceze, vorbind în Adunarea Constituțională din 1789 despre dușmanii politici, rostește: „*Catilina est aux portes, et l'on délibère*” (Catilina e la porți[le orașului] și se deliberează)¹². Rezultatul este o interferență între *Hannibal ante / ad portas* și alt citat latin, mai puțin celebru, *Dum Roma deliberat, Saguntum perit* (În timp ce Roma deliberează, Saguntul piere [se pare că formula originară, aparținându-i lui Titus Livius, este: *Dum Romae consulitur, Saguntum expugnatur*]), referindu-se tot la Hannibal, care a cucerit Saguntul în anul 219 î.Hr. Catilina este tipul conspirativ; în consecință, republica franceză era amenințată de comploturi și nu de forțe armate.

2.2. Formele discursului repetat care corespund unor texte întregi (sau unor fragmente de texte cu sens complet), cum sunt citatele, proverbele și wellerisme, sunt considerate de Eugeniu Coșeriu „tradiții literare [e vorba de „literatură” în sens larg, adică deopotrivă morală, ideologie etc., n.n. – C.M.] inserate în tradiția lingvistică”, cuvenindu-se a fi studiate de lingvistica textului. Ele devin tradiții lingvistice, întrucât contribuie la construirea unor noi discursuri / texte / acte lingvistice.

10 Limba ROMÂNĂ

Putem afirma, în consecință, că citatele celebre (ca și operele din care provin) reprezintă bunuri culturale ce aparțin întregii umanități. Și ele pot fi utilizate ca atare, în formulă originară (citatul exact), sau pot fi modificate, conform tipologiei de mai sus (*quadripartita ratio* a lui Quintilian). De asemenea, modificările se pot face direct pe original, în limba căreia îi aparține formula, sau în traducere, dar într-un context verbal realizat, bunăoară, în limba română; ceea ce demonstrează încă o dată că aceste forme trebuie studiate de lingvistica textului.

3. Cea mai faimoasă (și, probabil, cea mai lapidară) definiție a stilului, aparținându-i naturalistului și scriitorului francez George-Louis Leclerc de Buffon (1707-1788), este *Le style c'est l'homme même*¹³, cel mai adesea întrebuițată fără termenul *même* (suprimare). Ideea în sine, anume că stilul este expresia unei individualități, nu este nouă, căci, într-o formulare asemănătoare (sentință), poate fi descoperită la mimograful latin Publilius Syrus: *Sermo imago animi est: vir qualis, talis est oratio* („Vorba este imaginea sufletului: cum e omul așa e și discursul”)¹⁴.

Ca orice clișeu arhicunoscut, și formula lui Buffon a fost supusă modificărilor de tot felul (cele mai frecvente fiind substituirile), în spatele acestora aflându-se dorința de a-i contesta adevărul exprimat, nevoia de a-l corecta sau de a-l particulariza în funcție de contextul în care se purta discuția; desigur, uneori transparență și intenția ludică. Așa se face că formula a fost „atacată” chiar pe terenul limbii franceze. De pildă, Remy de Gourmont, punând în relație gândirea cu stilul în literatură, ajunge să-l înlocuiască pe acesta cu gândirea, căci amprenta pe care o lasă omul într-o operă intelectuală este cea din urmă: «Le signe de l'homme dans l'œuvre intellectuelle, c'est la pensée. *La pensée est l'homme même. Le style est la pensée même*»¹⁵. Este, după cum se observă, o dublă substituție.

Tot o substituție pe enunțul canonic aflăm la Benedetto Croce. Apreciind că „imixtiunea” femeilor în literatura modernă se datorează caracterului de „confesiune” pe care l-a căpătat aceasta („bărbații s-au efeminat puțin din punct de vedere estetic; și un simptom al efeminării lor e lipsa de pudoare în a-și etala mizeriile...”), filozoful italian vede în femei „ființe prin excelență afective și practice, care, așa cum subliniază când citesc cărți de poezie tot ceea ce se potrivește cu propriile lor aventuri și nefericiri personale sentimentale, tot astfel se simt în largul lor când sunt invitate să-și descarce sufletul”. Și adaugă: „Nici lipsa de stil nu constituie pentru ele o preocupare, căci așa cum s-a spus în mod subtil: «Le style, ce n'est pas la femme»”¹⁶.

Într-o altă ordine de idei și într-un alt context (românesc, ca toate cele care urmează), I. L. Caragiale se găsește în opoziție cu B. Croce. În narațiunea *Om cu noroc!*, povestitorul primește o scrisoare de la o oarecare familie Guvidi și, recunoscând exprimarea doamnei Guvidi, afirmă: „Stilul e femeia... Grațioasă doamnă Guvidi! Îi cunosc scriptura și dictonul favorit [*où il y a de la gêne, il n'y a pas de plaisir*, n.n. – C.M.], pe care îl spune așa de des și cu o atât de fermecătoare clipire în ochi!”

Dar o modificare a citatului, ca *immutatio*, poate fi întâlnită mai înainte la Vasile Alecsandri. În *Istoria unui galbân și a unei parale*, problema stilului este

înlocuită cu cheștiunea financiară, după cum reiese din replica galbenului olandez: „D. Buffon, naturalistul francez, au zis că: stilul arată omul; eu zic că: *buzunarul* arată omul. El este cea mai sigură caracteristică a firei, a patimelor și a moralului său. De pildă, buzunarul unui cheltuitor este spart; punga unui zgârcit e făcută din materie groasă și trainică și e legată cu nouăzeci și nouă de noduri...”

Și alte spirite rafinate din cultura noastră s-au „jucat” cu celebra sintagmă. Tudor Vianu, definind stilul drept: „unitatea structurii artistice într-un grup de opere raportate la agentul lor, fie acesta artistul individual, națiunea, epoca sau cercul de cultură”, face următoarea remarcă: „«Le style c'est l'homme», spune Buffon și ar fi putut adăuga că [stilul] este *națiunea, epoca sau cercul de cultură* căreia opera îi aparține”¹⁷.

Evident că și în textele românești modificarea enunțului se poate face direct pe original și nu în traducere. Justificându-și explicațiile în manieră atrăgătoare din dicționarul său de expresii celebre, I. Berg declară în prefață: „Parafrazându-l pe Buffon, putem spune că *le style c'est l'âme*; și în paginile acestui dicționar vibrează într-adevăr sufletul unei epoci, sufletul luminos al unor oameni luminați, fiecare cu specificul, cu zestrea, cu talentul lui. Prin urmare, nici stilul nu poate fi același pentru toți”¹⁸.

Vom trata în final cea mai rară dintre figurile de construcție quintiliene: *transmutatio* (permutarea). Într-un scurt eseu intitulat chiar *Omul e stilul*, Nicolae Manolescu inversează formula lui Buffon pentru a dovedi că și reciproca este valabilă: „Și anume că dacă scrisul exprimă pe cel care scrie, la rândul lui, cel care scrie ia cu timpul chipul scrisului său”¹⁹. Demonstrația se face în jurul lui G. Călinescu, despre care se afirmă că și-a creat mai întâi un stil, pentru ca apoi personalitatea lui să-l copieze. Mai mult decât atât, adaugă Manolescu, „*omul e stilul* și din unghiul lecturii. Ce știm noi despre omul Eminescu este o proiecție a stilului lui: melancolia, romantismul, patosul, langoarea. [...] Ne-am făurit despre poetul național o imagine pe care o datorăm versurilor lui învățate din clasele primare”²⁰.

4. Având un grad mare de generalitate și bucurându-se de autoritatea unor personalități cu renume, citatele celebre sunt „mai universale” (dacă se poate spune așa) decât celelalte forme ale discursului repetat, chiar și decât proverbele, întrucât pot fi întrebuințate cu limba proprie, în original, în texte realizate în alte limbi. Modificările lor reprezintă privilegiul minților creatoare, înzestrate cu *enérgeia*, ce depășesc modelul învățat (tradiția), deși, după cum afirmă neîncetat Coșeriu, faptul care suprimă o tradiție este în acord cu tradiția însăși. Dar mai merită subliniat un aspect: modificările în sine nu reprezintă nimic, atâta timp cât nu este redat și contextul care le motivează, iar contextul este românesc, creat de români. Așadar, și în privința utilizării sau modificării enunțurilor, aparținând discursului repetat, cultura rămâne universală ca obiect și națională prin subiect (E. Coșeriu).

NOTE

¹ Eugeniu Coșeriu, *Universul din scoică* (interviuri realizate de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu), Editura Știința, Chișinău, 2004, p. 50.

² La Coșeriu, *competența idiomatice* se referă la cunoașterea unei limbi (cf. sp. *idioma* 'limbă') și nu la cunoașterea privind expresiile idiomatice, cum se înțelege, de exemplu, în scrierile cercetătoarei Gertrud Greciano, prin termenul *compétence idiomatique*.

³ Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000, p. 258.

⁴ Este cazul expresiilor și al locuțiunilor sau, cu un singur termen, al frazeologismelor, considerate de Th. Hristea echivalente reale sau potențiale ale cuvintelor.

⁵ *Ibidem*, p. 261.

⁶ Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Iași, 1994, p. 55 (prelegerea *Arhitectura și structura limbii*).

⁷ Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000, p. 259.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Iași, 1994, p. 56.

¹⁰ O analiză a acestor tipuri de modificări urmărește și lucrarea lui Liviu Groza, *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*, Editura Universității din București, 2005.

¹¹ Vezi Stelian Dumistrăcel, *Repeated Discourse as a Means of „Contact” and Manipulation in Journalistic Discourse*, în vol. *Limba și vorbitorii*, Editura Arvin-press, București, 2003, p. 217-237.

¹² Extras din Gh. N. Dragomirescu, *Dicționarul figurilor de stil*, Editura Științifică, București, 1995, p. 69.

¹³ Buffon a rostit aceste cuvinte în discursul său de recepție la Academie, în anul 1753: *Discours sur le style*; cf. I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura Vestala, București, 2003, p. 197.

¹⁴ Publilius Syrus, *Sententiae / Maxime* (ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Traian Diaconescu), Editura Saeculum I.O., București, 2003, p. 135.

¹⁵ Remy de Gourmont, *Problème du style*, Mercure de France (seizième édition), Paris, 1938, p. 154.

¹⁶ Benedetto Croce, *Breviar de estetică. Estetica în nuce*, Editura Științifică, București, 1971, p. 169.

¹⁷ Tudor Vianu, *Stilul*, în *idem, Studii de stilistică*, E.D.P., București, 1968, p. 31. Tot o adăugare (*adiectio*) identificăm și în titlul articolului scris de I. Isarova, *Stilul înseamnă omul și timpul*, în „Contemporanul”, nr. 16, 1961, p. 3.

¹⁸ I. Berg, *op. cit.*, p. 9.

¹⁹ Nicolae Manolescu, *Omul e stilul*, în *idem, Lectura pe înțelesul tuturor*, Editura Aula, Brașov, 2003, p. 249.

²⁰ *Ibidem*, p. 250.

Gina **„SUBVERSIUNEA”**
NECULA **CA STRATEGIE DE DISCREDITARE**
A CLIȘEULUI IDEOLOGIC
ÎN DISCURSUL LITERAR

PRELIMINARII

Limbajul literar este diferit de cel comun și pentru că finalitatea lui nu este aceea de a exersa competențele limbii, ci aceea de a exprima cultura și civilizația, pe care le poate modela. Limbajul standard are funcție comunicativă obiectivă, iar cel literar vizează, pe lângă intelect, și sensibilitatea, zone asupra cărora își exercită influența, exprimând esența unei gândiri și fiind centrat pe funcția estetică, cu atât mai mult cu cât viziunea unui scriitor este (sau trebuie să fie) unică; artistul nu este, la modul general și obligatoriu, purtătorul de cuvânt al grupului social din care face parte, ci vocea unei conștiințe.

Fenomenul extrem al apropierii literaturii de politic îl constituie literatura de factură ideologică (literatura de partid), în care determinismul devine constrângere. Arta și cultura, în regimurile totalitare din fostul „lagăr socialist”, au fost transformate în instrumente de propagandă și educare în spiritul ideologiei comuniste, conform tezelor și directivelor leninisto-stalinisto-jdanoviste.

Fiecare domeniu de utilizare a limbii se caracterizează prin prezența unor grupări fixe de cuvinte care reapar întotdeauna organizate în aceeași structură, iar frecvența mare a acelorași combinații conduce la o stereotipie a exprimării.

Ca strategie retorică, clișeul servește atât pentru înregimentare politică, așa cum arătam într-un articol anterior, dar și pentru subminarea ideologiei de partid. Facem însă o distincție între clișeul ca fapt de stil și clișeul ca simplu stereotip de exprimare. Apelul la clișeu se poate face din lipsă de imaginație și de mobilitate verbală, dar și în scop parodic. Prin familiaritatea recunoașterii, stereotipiile economisesc investiția de energie intelectuală, favorizând rapiditatea enunțării și a comprehensiunii fără să mai țină cont de regulile contextuale, ci doar de cele cotextuale.

14 Limba ROMÂNĂ

De obicei ideologia, atunci când se manifestă prin intermediul literaturii, se citește printre rânduri, este inclusă în substratul textului, echivalentă cu sensul și semnificația operei literare. Literatura nu poate să existe ignorând în totalitate cadrul social politic, pentru că funcțiile ei sunt de a lumina, educa, civiliza, moraliza etc. În evoluția literaturii apar însă și momente când este privită ca formă de activism și politizare. În astfel de cazuri, mesajul operei devine cod ideologic, iar codul ideologiei structurează orice text literar în conformitate cu necesitățile puterii politice.

Propuneam, într-un articol anterior*, o privire din direcții diferite asupra clișeeleor limbii de lemn care oscilează, în discursul literar, între doi poli: asumare și recuzare. Asumarea, pe de o parte, presupune preluarea forțată a clișeului ca semn al înregimentării ideologice, iar recuzarea, pe de altă parte, înseamnă disimulare și complicitate.

Prin vorbirea înțepenită în clișee, promovată de limba de lemn, se limitează experiența lingvistică a vorbitorilor și se îngreunează, astfel, accesul acestora la anumite idei care i-ar putea ajuta să aibă o percepție corectă a realității. Limba de lemn comunistă îi obligă pe vorbitori la o competență lingvistică de tip epidictic în situații de contact cu oficialitatea, dar ceea ce e mult mai periculos este faptul că, prin utilizare foarte frecventă, tiparele limbii de lemn se impun tot mai mult (devenind firești parcă!) în viața publică, parazitând situațiile de comunicare. În studiul de față ne propunem să urmărim modul în care, prin discursul literar, se încearcă colaborarea cu cititorul sensibil la falsitatea clișeului ideologic, participând, alături de autor, la subminarea lui.

De la politizarea și ideologizarea literaturii, prin care se înțelege invadarea nediferențiată, grosieră și paralizantă a literaturii de sloganuri politice și ideologice, se ajunge la literaturizarea politicului și a ideologiei, ceea ce înseamnă a exprima aceleași sloganuri într-un mod mai voalat, într-un limbaj mai aproape de literatură. Tendința firească a literaturii este de a se debarasa de rigori artificiale și exterioare.

Referindu-se la impactul ideologiei asupra literaturii, Eugen Negrici consideră că „nimic din ce se întâmplă în procesul unei literaturi dezvoltate sub guvernare totalitară nu are o explicație naturală. Direct sau indirect, totul este replică, reacție, ripostă, repliere defensivă, disperată sau inventivă, stratagemă de supraviețuire” (*Un peisaj bizar*, 11).

În literatură posibilitățile semnificative și comunicative se actualizează altfel decât în limbă, pentru că limba literară e un sistem de comunicare conotativ, cu acumulare diacronică, iar sintagmele au un plus semantic care le vine din contextele artistice precedente în care s-au actualizat.

CLIȘEUL. SUBVERSIUNE ȘI COMPLICITATE

Alături de asumarea conștientă a clișeului, determinată de dorința de înregimentare politică și de frica de represalii, o altă posibilă atitudine față de clișeu este aceea de recuzare. Această atitudine presupune tratarea atentă a materia-

* „Limba Română”, nr. 1-2, 2008, p. 125-136.

lului limbii, astfel încât clișeu să nu scape nesancționat. Cu alte cuvinte, prin recuzare înțelegem reacția față de clișeu și față de aspectele negative pe care acesta le presupune.

Michel Riffaterre, în *Producerea textului*, distinge două caracteristici fundamentale ale clișeului: expresivitatea puternică și stabilă și eficacitatea stilistică orientată. Expresivitatea puternică se argumentează prin aceea că stereotipul este un fapt de stil atât timp cât este reprezentat de metaforă, antiteză, hiperbolă. Eficacitatea stilistică a clișeului vine din faptul că o astfel de structură stilistică impune o lectură dublă, apreciind valoarea ei în text și în raport cu alte texte. În acest fel, clișeu funcționează ca un citat, ca o referință la texte enunțate anterior și reclamă o lectură de tip intertextual.

Într-un text anticorpii manipulării sunt dați de o lectură critică, pentru că pericolul manipulării este diminuat în cazul în care retorica locutorului întâlnește o altă retorică, a interlocutorului, care are competența să intervină în „agonistica generalizată” a jocurilor de limbaj.

La Marin Preda, vocea lui Ilie Moromete se transformă într-o voce supratextuală atunci când atrage atenția asupra pericolului pe care îl reprezintă îngrădirea libertății de exprimare.

„Unde mergem noi, domnule? Ce ajungem noi în situația când ție nu-ți mai pasă de nimeni și faci ce vrei tu și rostul meu pe lumea asta nu e decât să zic ce zici tu?” (Preda, *Moromeții II*, p. 291).

Pericolul cel mai mare este acela al reproducerii unui singur discurs gata gândit, gata decorat cu „entuziasm muncitoresc”, fără a mai simți necesitatea exprimării opiniei și experienței personale. În astfel de cazuri, arta autentică are meritul de a refuza conștiința duplicitară, pentru că, după cum sublinia Vasile Șerban, „expresia artistică autentică nu este posibilă în afara libertății construcției artistice; cel mult ea se poate deghiza în pseudoopere” (Șerban, *Angajarea literară*, p. 123).

Scriitorii aveau ca alibi față de autorități faptul că Nicolae Ceaușescu însuși supusese unor critici severe abuzurile săvârșite în perioada dinaintea venirii sale la putere (evident nu din convingere, ci din rațiuni politice), perioadă numită în mod frecvent de criticii literari (cu o formulă lansată de Marin Preda) „obsedantul deceniu”.

Cuvintele „încărcate”, cele care au valoarea unui întreg enunț, chiar și atunci când nu sunt introduse într-un context relevant, și care poartă o judecată de valoare, spun, de obicei, mai mult decât indică sensul lor.

Exemplele oferite în continuare conțin cuvinte folosite articulat hotărât, articolul oferindu-le greutatea necesară pentru a se impune în mintea vorbitorilor ca „adevăruri” generale ce nu mai necesită un context anume, ele pot fi utilizate oricând pentru a da greutate mesajului.

16 Limba ROMÂNĂ

„Dar am dus *munca* și am avut răbdare, și au început să vină, și nu era *reacțiunea* ca acum, era organizată cu bătași penetiști și dracu să-i ia care mai erau, că erau atâtea partide de te zăpăceai la cap, nu știai pe care să mai demaști...” (Preda, *Ferestre...*, p. 8).

„Acum știau ce era asta, *autocritica*, spre deosebire de primii ani, când le fusese mult mai greu [...] «Tovarăși, a găngăvit el, recunosc! Îmi fac critica și autocritica»” (Preda, *Moromeții II*, p. 317).

Astfel de cuvinte au rolul de a da greutate unui discurs demagogic. Există însă și situații în care ridicolul supraîncărcării semantice a unui cuvânt iese foarte ușor în evidență. Prin personajul său, Ilie Moromete, Preda ironizează cuvintele de acest gen, sugerând intenția de a le învăța când, de fapt, e vorba doar de mimarea acestui efort:

„Moromete surâdea: «Auzi, mă, Matei, ce zice lipoveanul ăsta, că tu și cu Giugudel (și l-a mai adăugat și pe Cârstache la rând) cică sunteți uneltele mele. Adică cum unelte?» (Era un cuvânt din ziare, prin care erau desemnați astfel acei țărani care continuau încă să fie în relații pașnice cu chiaburii, cuvânt necunoscut în sat, prin care erau desemnați cei cu stare.) Prin unelte, Moromete dădea de înțeles că se gândește la o furcă, o sapă, o greblă...” (Preda, *Moromeții II*, p. 124).

Problema de interpretare care apare în acest text este creată de polisemia cuvântului „unelte”, sensul mai vechi având o reprezentare mai concretă în mintea vorbitorului. Așadar, după cum sublinia și Rodica Zafiu, „clișeele provenite din metafore și metonimii sunt adesea iritante prin recurență, dar au avantajul accesibilității, al maximei comodități, manifestate deopotrivă în producerea și în receptarea textului. Există însă și o tendință de prețiozitate și de ostentare a efectului stilistic, care acumulează figuri semantice, ajungând să producă efecte de comic involuntar” (*Diversitate*, p. 53).

Prin aceste cuvinte „receptorului i se face o invitație de a participa la o operație intelectuală: el trebuie să găsească formula culturală. Este incitat, ca și în cazul cuvintelor încrucișate sau a concursurilor de cultură generală. Receptorul are ocazia să realizeze o performanță, să-și confirme apartenența la comunitatea culturală întărindu-și componenta pozitivă a identității” (Dâncu, *Retorica*, p. 147).

Augustin Buzura își bate joc necruțător de gândirea confuză și plină de clișee a activistului de partid, îi parodiază stilul cu o frenezie care ne face să înțelegem, de fapt, cât de mult îl detestă:

„Astăzi am profitat de faptul că este duminică și m-am dus în clinică să văd cine este tovarășa care a vorbit în limbi străine cu profesorul Cristian. Având acest scop nu m-am prezentat la munca voluntară ceea ce l-a făcut pe tov. președinte de bloc să mă interpreteze greșit: În primul rând că eu nu-s intelectual și nu manifest dispreț ca tov. dr. Dumitrescu care-și ceartă mereu copilul: Doctorul Dumitrescu trebuie să înțeleagă că sunt posibilități care se poate și posibilități care nu se poate. Când o să se afle că n-am fost la muncă voluntară aș vrea să se știe că era momentul propice să descopăr ce este cu tovarășa care se înțelege cu profesorul în limbi străine” (Buzura, *Orgolii*, p. 78).

Anormalitatea unei comunicări în tipare este surprinsă de Marin Preda în numeroase situații cum este și următoarea, în care personajului din *Viața ca o pradă* i se sugerează de către Paul Georgescu să ia exemplul unui autor minor, Gheorghe Cristea, care scrisese nuvela *S-a spart satul*:

„[...] Autorul a văzut acest lucru just și foarte important pentru noi, că țărâniimea nu e și nu a fost vreodată omogenă. De acest adevăr va trebui să ții seama și dumneata, să te duci pe la țară și să vezi forțele în luptă.

Începeam să mă plictisesc. Fusesem pe la țară și nu văzusem nici un fel de forțe în luptă” (Preda, *Viața...*, p. 177).

Iese în evidență aici modul în care discursul se constituie prin repetarea mecanică a unor expresii „tăiate ca de bardă”, care devin un semnal de alarmă pentru „închingarea limbii și a gândirii” (Șerban, *Angajarea literară*, p. 123) în tiparele limbii de lemn. În fața falsificării flagrante a realității sugerată de ideologie, scriitorul adoptă o atitudine demistificatoare. Ar fi însă nevoie de o atitudine critică față de materialul vorbirii, pentru a putea înlătura ceea ce e de prisos și a păstra doar ceea ce este semnificativ pentru comunicarea unei idei, atitudine pe care puterea politică are tot interesul să nu o promoveze.

Aceași reacție negativă față de clișeu se întâlnește și la unele dintre personajele lui Sălcudeanu:

„Cuvintele efort, dăruire, sacrificiu, abnegație pe care le introduseseră în discuție nu numai că nu avură darul să-l convingă pe Visalon, dar îl și supărară...” (Sălcudeanu, *Biblioteca...*, p. 139).

Cuvintele care supără sunt cele „introduse” în discuție, așadar cele care nu ar fi fost folosite în mod obișnuit, dar la care se apelează pentru ca rețeta să aibă succes, iar mesajul să nu fie interzis sau cenzurat.

Tatiana Slama-Cazacu atrage atenția asupra faptului că „orice derogare (ignorare voită sau nu) de la cerința ca emițătorul să țină seama de cunoștințele (contextul implicit) pe care le are sau nu receptorul înseamnă o deteriorare a comunicării, are loc o malversație a comunicării, chiar o măsluire a actului normal, leal de comunicare” (Slama-Cazacu, *Stratageme*, p. 79).

Într-un articol intitulat *Cuvinte și expresii interzise*, Mioara Avram menționează, printre formele de manifestare a dictaturii asupra limbii române, interdicțiile de vocabular, care probează teama pe care limba de lemn o manifestă față de conotații. Dintre cuvintele care fac chiar obiectul unui decret prezidențial, prin care se interzice utilizarea lor, sunt și formulele de adresare tradițională și de referire politicoasă la persoane cu termenii *domn*, *doamnă*, *domnișoară*.

Nefirescul exprimării este subliniat de jocul cu valorile polisemantice ale cuvintelor:

„Când intrasem prima oară în biroul lui cu hârtii și începusem: «domnule Călugăru...», «Eu nu sunt domn cu dumneata», mă întrerupse el. «Tovarășe Ion Călugăru...», «Eu nu sunt tovarășul dumitale...» (Preda, *Viața...*, p. 63).

Se atrage atenția, prin astfel de schimburi de replici, asupra faptului că polisemantismul este o trăsătură definitorie pentru comunicarea obișnuită, cuvintele limbii de lemn fiind în mare parte monosemantice.

Literatura manifestă un interes constant pentru a dejuca încercarea de „instituționalizare a sensurilor”. Modul în care sunt construite replicile personajului Ilie Moromete indică o deosebită capacitate de adaptare la situațiile de comunicare. Folosind elemente din universul nou, personajul își intimidează interlocutorul prin abilitatea cu care mănuieste materialul verbal.

„– Ce s-arate, Cârstache? zise Moromete binevoitor. O să spună toți că alde Nae Marinescu a avut o atitudine provocatoare și că asta e! Rămaseră mirați de ultimele cuvinte ale lui Moromete (de unde știa el că așa o să spună?!) și câțva timp tăcură așteptând ca el să le explice în vreun fel ce însemna mai ales cuvântul provocatoare” (Preda, *Moromeții II*, p. 292).

Contextul în care apare replica este eliptic, pentru că discursul ideologic este, de obicei, eliptic. Clișeele limbii de lemn nu necesită precizări contextuale, ele sunt investite cu autoritate de către puterea politică și, astfel, simpla lor prezență face ca vorbitorul să și le asume. Scriitorul sesizează aici importanța pe care o impune structura fixă în mintea vorbitorilor și, de aceea, introduce în discursul personajului elemente ale limbii de lemn, subliniind, în acest fel, faptul că, în contextul social la care se raportează, toate situațiile de comunicare care au intrat în uz prin repetare capătă obligatoriu și valoare de adevăr. În articolul cu titlul *Jocul periculos cu fetișurile și cu cuvintele fetișizate*, Stelian Dumistrăcel observă că „impactul cuvintelor asupra vieții și psihicului semenilor se prezintă ca una dintre constantele selectării expresiei lingvistice în proza lui Marin Preda”. Reacția conlocutorilor lui Moromete, al căror „univers de așteptare” este cu totul altul față de cel propus, creează un context ironic ce subminează valoarea de adevăr a clișeului. În astfel de situații, Preda scoate în evidență modul în care vorbitorii sunt nevoiți să reînvețe să comunice, pentru a putea recunoaște tiparele „noii limbi”.

Adunările de la „sfatul popular”, instituite *ad-hoc* și provocate de conflicte minore, sunt ocazii de inoculare a clișeelor, multe dintre ele fără un referent precis în mintea vorbitorilor:

„Trebuia, tovarăși, în legătură cu atitudinea neîmpăciunită a lui Nae Marinescu, chemat de la început plutonierul Moise Ion și mai cu vorbă bună, mai aplicându-i dictatura proletariatului ...Și aici se răsese în sală, ca de un lucru îndeobște cunoscut prin veselia lui, cum era dictatura aceasta când intervenea” (Preda, *Moromeții II*, p. 305).

Analiza limbii de lemn arată cum se pierde progresiv obișnuințele limbii naturale. Vorbitorii sunt siliți să folosească în locul expresiilor cunoscute o combinație de sloganuri și trivialități cu conținut referențial vid. Astfel de clișee nu găsesc nicio reprezentare în mintea celor care le folosesc și de aceea se generează un mod mecanic de organizare a discursului.

Dialogul dintre Victor Petrini și tatăl său subliniază agresivitatea limbii de lemn ce pătrunde în comunicarea de zi cu zi:

„– Uite, uzina are o bibliotecă, să te angajeze acolo, să te ocupi de ridicarea nivelului cultural al maselor (adăugă el cu ironie). [...]

– Numai că n-or să angajeze ei la ridicarea nivelului cultural al maselor un dușman de clasă și dacă, din întâmplare, mă angajează unul, vine altul mai vigilent și o să mă dea repede afară zicând că «m-am strecurat» în sânul clasei muncitoare, să fac și să dreg.

– Ce să dregi?

– Acțiuni dușmănoase, chestii de-astea!” (Preda, *Cel mai iubit...*, II, p. 230).

Ceea ce se poate spune în foarte multe feluri e redus la câte un tipar care comunică informația într-un cadru deja familiar. Eugen Negrici e de părere că „dacă nu comunică, acest limbaj exprimă, în fapt, o stare, se constituie ca o etichetă a însăși inerției” (Negrici, *Clișeul*, p. 160). La temelia vieții lungi a clișeului stă „disconfortul luării la cunoștință a individualității, teama de individualitate. Rup-tura de indiferențierea colectivă este și va fi mereu privită dacă nu ca un păcat, cel puțin ca o eroare amenințătoare” (idem, *Scurt istoric*, p. 365).

Prin intermediul personajelor conștiință din literatură se subliniază că nu doar cuvintele sunt private de sens, ci chiar sensul pe care l-ar putea avea ele nu merită să fie exprimat. Ștefan Pinteș din *Fețele tăcerii*, de Augustin Buzura, exprimă îngrijorarea autorului în legătură cu faptul că meseria de ziarist impune și conformarea la sistemul de formulare a ideilor impus de ideologie:

„Cine să te știe când spui: Tovarășul director Olteanu a declarat următoarele: «În cinstea zilei X, colectivul de muncitori, ingineri și tehnicieni și-a luat angajamentul să suplimenteze planul... În vederea acestei mărețe sarcini vom munci cu și mai mult elan etc.»? Ce-ți spune ție 101,7 la sută? Dar: elan, dăruire, entuziasm, aceste cuvinte rare numai de mine rostite?” (Buzura, *Fețele...*, p. 9).

Sunt, în acest caz, structuri comunicative depășite, dar vorbitorului îi vine ușor să apeleze la ele, deși sistemul ideatic pe care îl slujesc este epuizat, iar ele nu mai stimulează emoții proaspete, ci numai tipuri standard de reacție „fiindcă în asemenea texte se uzează de sentimente stereotipe în expresii sclerозate” (Negrici, *Clișeul*, p. 141).

Valache, un personaj din *Marele singuratic*, cedează sub presiunea cuvintelor care îl condamnă și se sinucide, iar fostul notar din Siliștea oferă un comentariu reparat:

„[...] nemaiputând suporta regimul nostru democrat-popular, domnul Valache și-a pus capăt zilelor. Ce era cu cuvintele astea? Cine le născocise? Parcă erau scrise undeva!? Nu crezi?” (Preda, *Marele singuratic*, p. 112).

Enormul val de cuvinte mincinoase face ca omul obișnuit să piară sub tăișul lor: „Reacția cea mai eficientă la clișeizarea limbajului este cea produsă din interior: percepția suprasaturației generează adesea parodii, determină reluarea

20 Limba ROMÂNĂ

în cheie ironică a clișeeilor și includerea lor în jocuri de cuvinte” (Zafiu, *Diversitate*, p. 64).

Se poate spune că declinul limbii are, în cazul limbii de lemn, cauze politice. În loc să fie un singur cuvânt, un verb devine frază în limbajul politic; se face apel la metafore tocite care nu mai evocă nimic, multe dintre ele fiind folosite fără a li se identifica referentul; cuvintele cu dicție pretențioasă sunt folosite pentru a masca un enunț banal și pentru a oferi notă științifică și solemnă comunicării, iar expresiile străine au rolul de a da senzația de profunzime. De fapt, cuvintele sunt abuzate chiar prin privarea de conținut.

CONCLUZII

În comunicarea obișnuită persoana vorbitoare primește din afară un anumit material pentru expresie și îl folosește apoi în forme care – chiar în cazul formulelor fixe – nu mai pot fi socotite identice cu acelea primite. Prin limba de lemn se urmărește tocmai anihilarea oricărei intenții de a modifica discursul totalitarist. Totuși literatura nu poate să ignore faptul că un tipar este încadrat în fraze a căror construcție aparține unui individ și de aceea ele nu scapă de nuanțarea impusă de ansamblul în care se află; chiar dacă cineva ar vorbi numai în șabloane de lungimea unor fraze, totuși acestea capătă fine nuanțe specifice, din pricina vocii, a intonației, a gesturilor sau a mimicii și sunt interpretate de interlocutor în funcție de împrejurarea în care se află vorbitorul. Posibilitatea de opțiune în cadrul unor limite convenționale alcătuiește tocmai baza stilului în exprimarea prin limbaj și, în consecință, prin opere ca cele menționate în lucrare, se încearcă „restabilirea demnității cuvintelor”.

Limba de lemn nu este o invitație la reflectare numai pentru lingviști, ci și pentru scriitori. Atât timp cât limba suferă din cauza invaziei clișeeilor și literatura este invadată de dogmă, la un moment dat, astfel încât devine imposibilă comunicarea unui mesaj literar autentic. În perioada comunistă, într-o etapă inițială, aspectul estetic ajunge să fie exclus din textul literar, iar exprimarea sentimentelor este considerată o formă de reacționarism. Apare însă ulterior și un alt tip de literatură al cărei autor este în permanență cu ochii pe cititor, îl invită pe acesta la decodarea subtextului ce propune, de fapt, o parodie a limbii de lemn. Excluzând patosul perioadei anterioare, literatura reintră în drepturi și își recapătă profunzimea. Trebuie remarcat însă că nu doar clișeu specific perioadei comuniste este obiectul parodiei pentru scriitori, ci orice formă de exprimare stereotipă care parazitează comunicarea, iar literatura recentă oferă numeroase exemple în această direcție.

Sintetizând aspectele evidențiate prin lucrările care au abordat fenomenul limbii de lemn, putem stabili că, în mare, mecanismul generării și funcționării ei este același oriunde în lume s-ar manifesta, iar diferențele sunt date doar de contextul social-politic de moment. Limba de lemn este, de fapt, un subsistem al unei limbi, reprezentat fiind mai ales de elemente lexicale, dar și unități frazeologice, cu caracter de expresii fixe, de clișee încremenite, cu sens determinat

în contextul unei anumite *autorități*, în mare măsură utilizate stereotip-dogmatic ca exprimare a unei ideologii (sau simulacru de subsisteme ideologice, economice, tehnologice, politice, culturale etc., care dețin o putere sau o autoritate), imitate, dar și impuse de puterea politică sau de grupări ori de indivizi cu asemenea veleități (chiar dacă, în genere, promotorii sau epigonii sistemului ideologic nu cunosc întotdeauna exact conținutul semantic), apoi difuzat prin repetare, prin utilizarea frecventă în diverse mijloace de comunicare orală sau scrisă, anihilându-se astfel gândirea maselor receptoare, care pot ajunge să fie supuse unei sugestii obiective: intenția reală sau cel puțin efectul obținut sunt de a impune autoritatea, fie prin secretul ori prestigiul codului deținut, fie prin cunoștințele tehnocrate, de a se împiedica altă modalitate de gândire și, în genere, de a se ascunde, de a se masca adevărata realitate, dacă aceasta nu este favorabilă. De fapt, acest fenomen are cauze foarte complexe și în instituirea lui intervin factori diverși care se conjugă, pentru ca rezultatul să fie spălarea creierilor în vederea manipulării grupului social.

Cuvintele limbii de lemn par să se impună prin generalizare spontană, strecurându-se în comunicare și parazitând limba. Folosirea lor în contexte variate și cu o frecvență foarte mare face ca penetrarea lor în uzul curent să fie facilă. În maniera „calului troian” cuvintele limbii de lemn se strecoară în limbă. Se răspândesc asemenea virusului informatic: introdus prin discursul de moment, virusul se dezvoltă și colonizează formule clasice, eradicând toate celelalte posibilități de formulare diferită. Apare în acest fel un conflict lexical, pentru că ideilor dispersate li se oferă caracter de universalitate. Discursul este unul automat – sensul ideologic ocupând tot spațiul, fără a mai lăsa loc la interpretări. E clar că ceea ce numim limbă de lemn nu este expresia unei gândiri, e mai degrabă un model oferit vorbitorilor pentru a-i dezvăța să gândească pentru ei înșiși, permițându-le să repete formule gata făcute, destinate să producă un efect de îndeterminare. Din acest punct de vedere, toată ideologia dogmatică este capabilă să-și genereze propria limbă de lemn – rigidă și uniformă, amenințând să facă să dispară autonomia gândirii, dorința de a vorbi și invenția verbală care constituie viața limbajului.

Limba de lemn devine mult mai periculoasă atunci când invadează literatura, pentru că oferă autoritatea cuvântului scris ca model unic de structurare a discursului, cu atât mai mult cu cât există diferențe între uzul politic și cel literar al limbii, literatura politică cerând luarea unei poziții, plasarea de o parte sau de alta a baricadei.

În acest context, putem spune că lupta pentru puritatea ideilor este aceeași cu lupta pentru demnitatea limbajului și că demagogia, frazeologia găunoasă reprezintă nu doar un moment de nefericită existență a cuvintelor, ci și de manifestare slugarnică față de o anumită putere politică. Se poate afirma că limba de lemn este arta de a confecționa pretexte pentru discursul ideologic. Acest limbaj exprimă, de fapt, o stare, se constituie ca etichetă a inerției. Meritul literaturii este acela de a propune, ca răspuns, protestul împotriva clișeelelor pe care le subminează din interior.

SIGLE BIBLIOGRAFICE

A. Exegeză la subiect

- Avram, *Cuvinte* = Mioara Avram, *Cuvinte și expresii interzise*, în *Limba și literatură*, nr. 1, 1990, p. 8.
- Dâncu, *Retorica* = Vasile Sebastian Dâncu, *Retorica argumentării publicitare*, în *Comunicarea simbolică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
- Dumistrăcel, *Jocul* = Stelian Dumistrăcel, *Jocul periculos cu fetișurile și cu cuvintele fetișizate*, „Cronica”, nr. 21, 1990, p. 8.
- Dumistrăcel, *Discursul repetat* = id., *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2006.
- Negrici, *Clișeul* = Negrici, Eugen, *Clișeul – jocul trist al previzibilității*, în *Exprisivitatea involuntară*, Cartea Românească, 1977, p. 136-160.
- Negrici, *Un peisaj bizar* = id., *Un peisaj bizar: literatura română sub comunism*, în *Literatura română sub comunism*, București, Editura Fundației Pro, 2002, p. 11-18.
- Negrici, *Scurt istoric* = id., *Scurt istoric al propagandei prin poezie*, în *Poezia unei religii politice*, în *Patru decenii de agitație și propagandă*, o antologie a poeziei proletcultiste, prefața de Eugen Negrici, București, Editura Pro, 1995.
- Rifaterre, *Producerea textului* = Michael Rifaterre, *La production du texte*, Seuil (Poétique), Paris, 1979.
- Șerban, *Angajarea literară* = Vasile Șerban, *Angajarea literară în Literatură și societate*, București, Editura Eminescu, 1983.
- Slama-Cazacu, *Stratageme* = Tatiana Slama-Cazacu, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Iași, Editura Polirom, 2000.
- Zafiu, *Diversitate* = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității București, 2001.

B. Surse literare

- Buzura, *Fețele* = Augustin Buzura, *Fețele tăcerii*, Editura Minerva, București, 1974.
- Buzura, *Orgolii* = id., *Orgolii*, Cluj, Editura Dacia, 1977.
- Preda, *Marele singuratic* = Marin Preda, *Marele singuratic*, București, Editura Tineretului, 1972.
- Preda, *Moromeții II* = id., *Moromeții*, vol. II, București, E.S.P.L.A., 1967.
- Preda, *Ferestre* = id., *Ferestre întunecate*, București, Editura Tineretului, 1976.
- Preda, *Viața* = id., *Viața ca o pradă*, București, Editura Cartea Românească, 1979.
- Preda, *Cel mai iubit* = id., *Cel mai iubit dintre pământeni*, București, Editura Cartea Românească, 1980.
- Sălcudeanu, *Biblioteca* = Petre Sălcudeanu, *Biblioteca din Alexandria*, București, Editura Cartea Românească, 1970.

Inga DRUȚĂ **METAFORA TERMINOLOGICĂ**

„A înțelege funcționarea metaforei înseamnă a înțelege funcționarea întregului limbaj”.

Paul Ricœur

Observațiile care urmează încearcă să contureze o problemă mai puțin cercetată în literatura de specialitate: metafora terminologică. Or, așa cum afirmă unii cercetători, metafora nu este doar un mod de exprimare, ci și – în special – un element constitutiv al gândirii și al experienței noastre existențiale [Isabelle Oliveira, *Nature...*].

Analiza semantică a limbajelor specializate a demonstrat utilizarea pe larg a metaforei în formarea unor termeni. Conceptualizarea începe cu un mecanism de metaforizare, care nu presupune o simplă deplasare a cuvintelor, ci un „schimb între gânduri”, o „tranziție între contexte”.

Funcționarea metaforei trebuie surprinsă mai întâi în uzul curent, căci *limba este în mod vital metaforică* [Lakoff & Johnson, 1980, pass.]. Procesul metaforic pune în relație, în virtutea asemănării, două lucruri / fenomene, în vederea sesizării unor conexiuni inedite între ele. Aceasta permite sesizarea unor relații inedite între lucruri. În ce privește exprimarea figurativă, aceasta nu este totalmente de repudiat în stilul științific, caracterizat prin termeni bine definiți și univoci, fără conotații. Desigur, tonul declamator, hiperbola, alegoria, onomatopeea nu sunt agreate într-o lucrare cu caracter științific fără a-i compromite destinația, dar metafora, ironia, litota pot fi utile în dezvoltarea valențelor explicative și argumentative ale textului. De altfel, în teoriile contemporane de analiză a discursului se observă tendința de reconsiderare a metaforei ca instrument fundamental de construcție în cunoaștere, valorificarea acestui trop în limbajul științific și cotidian, depășindu-se operarea lui în limitele retoricii și ale poeziei. Metafora nu mai funcționează, în discursul științific, doar ca „veșmânt”

sau ca „podoabă” a limbajului; apariția ei în acest tip de discurs „este legată de operații fundamentale și fondatoare (...): *formarea conceptelor, definirea termenilor, explicarea modelelor*”, cu un rol bine stabilit în fixarea referinței și nu în multiplicarea acesteia, astfel încât precizia limbajului științific să nu fie afectată [Daniela Rovența-Frumușani, 1994, p. 75]. Putem spune, așadar, că suntem martorii unei emigrări interdomenii, accentul deplasându-se de pe metafora retorică și poetică pe metafora științifică, iar ca efect constatăm o metamorfoză dinspre metafora estetică, expresivă spre cea cognitivă, referențială, dinspre o figură de stil spre o figură de gândire. De fapt, „cele două aspecte, cognitivul și expresivul, coexistă, numai că, în știință, metafora este preponderent *cognitivă*, iar în artă precumpănit *expresivă*” [Daniela Rovența-Frumușani, 2000, p. 118]. Așadar, departe de a fi un simplu „ornament retoric”, metafora funcționează ca instrument de cunoaștere, ea apărând pentru a compensa carențele de „denumire”, lacune ale unui tip de limbaj în criză de termeni care să numească aspecte ale realității.

Se recurge la metaforă atât în limbajul cotidian, cât și în discursul științific, din nevoia de a desemna fenomene mai puțin obișnuite: *găuri negre, efect tunel, groapă de potențial* etc. În asemenea cazuri nu mai poți face distincție între „știința care descoperă” și „arta care inventează”; cu toate acestea, funcția metaforei științifice rămâne a fi cea *referențială*, de elucidare a referentului [Daniela Rovența-Frumușani, 1995, p. 67].

Paul Ricoeur, în *Metafora vie*, afirmă că enunțul metaforic recrează realitatea prin ficțiune, organizând astfel lumea noastră și aducând un spor de sens prin punerea în scenă a unui „adevăr metaforic”; „...metafora poartă informație pentru că ea «redescrive» realitatea” [Paul Ricoeur, 1984, p. 380]. Putem spune că în practica discursivă din orice domeniu sau situație de comunicare limbajul este întrebuințat atât într-un mod literal, cât și într-unul nonliteral (metaforic), unul dominând în funcție de tipul de discurs sau de domeniu. La extreme se situează discursul științific, dominat de literalitate, și discursul poetic, dominat de nonliteralitate. Metafora nu este doar un „ornament estetic” ce îmbracă discursul pentru a emoționa, a persuadea, ci în aceeași măsură este o strategie discursivă, referențială, prin care locutorul poate urmări atât seducția, cât mai ales îmbogățirea universului cognitiv al interlocutorului cu noi cunoștințe, „adevăruri”. Metafora este o excelentă și sugestivă modalitate prin care fenomene complexe pot fi înțelese datorită analogiei puse în joc, deși ea lasă loc unor multiple interpretări și, prin extensiune, unei doze de indecizie, susținându-se, „împotriva epistemologiei neopozitviste că, *în științe, metaforele sunt implicate în elaborarea de concepte*” [Ducrot, Schaeffer, 1996, p. 381]. În activitatea științifică, metafora este o necesitate, un instrument prețios, care însă are un specific de funcționare. Multă vreme, această perspectivă asupra metaforei nu a fost acceptată, deoarece contrazicea viziunea tradițională wüsteriană conform căreia metafora era considerată o entitate non-rațională tinzând spre reprezentări vagi, subiective chiar, lipsite de rigoarea științifică și generând ambiguitate. Cercetătorii preocupați de subiectul în discuție se situează

astăzi pe o altă poziție. Metafora este un mijloc foarte frecvent împrumutat de oamenii de știință, care apreciază capacitatea ei de creare a cunoștințelor și de desemnare a obiectelor / fenomenelor.

Isabelle Oliveira, în lucrarea *Nature et fonctions de la métaphore dans la terminologie médicale. Étude comparée du français et du portugais* [op. cit.], susține că metafora terminologică în domeniul cardiologiei are cinci funcții: *cognitivă, euristică, denominativă, metalingvistică și didactică*. Autoarea afirmă că metafora terminologică este un recurs *denominativ și funcțional* pentru percepția și comunicarea unor concepte dintr-un limbaj specializat. Metafora de specialitate (specializată) trebuie să posede anumite trăsături specifice prin care se departajează de metafora uzuală, de unde a rezultat următoarea întrebare: care este specificul metaforei în știință? În urma analizei mai multor studii, am desprins câteva idei în sprijinul conceptului de *metaforă terminologică*.

1. Metafora terminologică este un semn lingvistic de același tip ca și termenul, ceea ce înseamnă că este univoc, monoreferențial și că noțiunea desemnată face parte dintr-un sistem de noțiuni predeterminate și predefinite. Dar se știe bine că acest ideal de univocitate se confruntă în practică cu probleme de sinonimie, reformulări și niveluri ale limbii. Isabelle Oliveira a constatat că metafora de specialitate și metafora uzuală au aceeași formă, însă, din perspectivă pragmatică, ele se deosebesc prin utilizatorii lor și prin situațiile de comunicare în care ele sunt emise.

2. Metafora terminologică este fixată de către o autoritate, pe când metafora uzuală va fi consacrată prin uz și va fi înțeleasă în ansamblul ei, inclusiv valorile stilistice și conotațiile. Din contra, metafora terminologică nu poate conține efecte retorice, conotative, menținând numai caracteristicile denotative, considerate stabile, non-subiective și analizabile în afara contextului.

3. O situație frecventă este cea în care, în pofida eforturilor de standardizare, se constituie o dublă terminologie (una oficială și alta informală) în cadrul unei întreprinderi, al unui organism etc. Însă polisemia, „persecutată” ca fiind sursă de ambiguitate, este omniprezentă, chiar dacă deseori este „în umbră”, iar în cazul unor domenii întregi, cum ar fi informatica, biochimia, aeronautica etc., se exploatează în fond metafora ca mod de desemnare și sursă de conceptualizare [Marcel Diki-Kidiri, *La métaphore...*]. Nu metafora formulează o asemănare preexistentă, ci prin metaforă se creează o asemănare care nu exista înaintea acesteia, cel puțin nu într-un mod explicit, cf. în terminologia informatică: rom. *punte*, fr. *pont*, en. *bridge* (unitate de racordare care permite rețelelor locale cu protocoale identice sau asemănătoare să comunice între ele); rom. *poartă*, fr. *passerelle*, en. *gateway* (unitate de racordare care permite rețelelor locale ce folosesc protocoale diferite să comunice între ele); rom. *port*, fr. *port*, en. *port* (mufă de intrare / ieșire a datelor dintr-un computer sau un echipament de comunicații); rom. *bombă logică*, fr. *bombe logique*, en. *logic bomb* (instrucțiune parazită, plasată în mod voit într-un program sau într-un sistem de operare dintr-un calculator, care

perturbă sau chiar distruge fișierele sau produce rezultate false); rom. *vampir*, fr. *vampire*, en. *vampire* (conector prin intermediul căruia are loc conectarea cu cablul prin care se transmite informație la distanțe mari; acest conector pătrunde prin izolația cablului și extrage datele necesare – aluzie la personajul imaginar) etc.; în terminologia tehnică: rom. *cămașă de cilindru*, fr. *chemise de cylindre*, en. *cylinder liner* (sin. *bucșă*); rom. *piston cu fustă despăcată*, fr. *piston a jupe fendue*, en. *split-skirt piston*; rom. *coajă de portocală*, fr. *peau d'orange*, en. *orange peel* (aspect al suprafeței care se aseamănă cu o coajă de portocală); rom. *frână cu saboți*, fr. *frein sabot simple*, en. *single-blok brake*; în terminologia economică: rom. *bani agitați*, fr. *monnaie brûlante*, en. *hot money* (bani care circulă rapid de la o întreprindere la alta, de la o bancă la alta, de la o instituție financiară la alta) etc.; în terminologia navală, ambarcațiunile de salvare și transport sunt desemnate prin termenii sintetici *barcă*, *plută*, *pui*. *Pui* este un termen împrumutat din limba literară având la bază o metaforă, asemănarea acestei ambarcațiuni de dimensiuni reduse cu animale mici. Pentru a se deosebi de cuvântul *pui* care are aceeași formă pentru singular și plural, termenul naval a format pluralul *puiuri*, trecând astfel de la masculin la neutru.

Și evenimentele istorice importante, îndeosebi războaiele, își lasă amprenta asupra limbajului. Războiul Rece a generat o serie de termeni deveniți celebri (simbolistica metaforică este evidentă): *Cortina de Fier*, *Zidul Berlinului*, *amenințarea roșie*. Jargonul militar apărut în timpul Războiului din Irak ridică unele probleme de decodare. Cea mai largă categorie este reprezentată de termenii tehnici, preluați rapid de către mass-media: *digital battlefield* „câmp de luptă digital” – expresie care indică armamentul ultrasofisticat folosit astăzi, prin care câmpul de luptă se reduce de multe ori la ecranul unui computer; *strike package* „pachet / ansamblu de lovire” – sintagma indică ansamblul avioanelor implicate într-o misiune de bombardament. La un alt nivel al limbajului militar se identifică figuri de stil. *Metaforele* sunt camuflate într-un limbaj retoric, conceput să susțină acțiunea și războiul: *blue on blue* „albastru contra albastru” – expresie care înlocuiește clasică formulă *friendly fire* „foc executat de trupele proprii”; *swamp* „mlaștină” – termen de propagandă prezent în discursul politicianilor în vreme de război, care indică o situație fără ieșire, o luptă fără speranță pentru adversar; de aici, și expresia folosită de președintele Bush după atacurile teroriste de la 11 septembrie – *to drain the swamp of terrorism* „a asana mlaștina terorismului” [v. http://www.presamil.ro/SMM/2005/1/14_Studii.htm].

Așadar, metafora terminologică este o componentă extrem de importantă a comunicării specializate, fapt contestat vreme îndelungată. Ea este menită să funcționeze numai într-un discurs de specialitate și într-un mediu social circumscris. În domeniul științific metafora reprezintă o cheie lingvistică a conceptualizării cognitive [Isabelle Oliveira, 2002].

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Angela Bidu-Vrănceanu, 2000 – *Lexic comun, lexic specializat*, ebooks.unibuc.ro/filologie/vranceanu/part12.htm
2. María Teresa Cabré, 1999 – *La Terminología – Representación y comunicación – Elementos para una teoría de base comunicativa y otros artículos*, Barcelona, IULA, 1999.
3. María Teresa Cabré, 2000 – *Terminologie et linguistique: la théorie des portes*. In *Terminologies nouvelle. Terminologie et diversité culturelle*, vol. 21.
4. Beniamin Ciorogar, 2007 – Practica discursivă și patologiiile comunicării politice, <http://tonyss.wordpress.com/2007/06/25/practica-discursiva-si-patologiile-comunicarii-politice/>
5. Marcel Didi Kidiri, La métaphore comme base culturelle de conceptualisation et source de néologismes terminologiques, <http://cat.inist.fr/?aModele=afficheN&cpsidt=2888414>
6. Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, 1996 – *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Editura Babel, București.
7. Pierre Fontanier, 1968 – *Les Figures du discours*, Editura Flammarion, Paris.
8. G. Lakoff & M. Johnson, 1980 – *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, Chicago, trad. fr. *Les métaphores dans la vie quotidienne*, Minuit, Paris, 1985.
9. *Glossary of Military Terms & Slang from the Vietnam War*, http://www.lists.village.virginia.edu/sixties/HTML_docs
10. *Language in extreme situations*, www.dpingles.ugr.es/ies/language_war.htm
11. Isabelle Oliveira, *Nature et fonctions de la métaphore dans la terminologie médicale. Étude comparée du français et du portugais*, http://demeter.univ-lyon2.fr/sdx/theses/fiche.xsp?base=documents&id=lyon2.2005.oliveira_i-principal
12. Isabelle Oliveira, 2002 – *Spécificité de la langue de spécialité à partir de la métaphore*, in Actes de GLAT (Groupe de Linguistique Appliquée des Télécoms) «Langues spécialisées et besoins spécifiques: théorie et pratique», Paris, 35-46.
13. Iasmina Petrovici, 1995 – *Locul metaforei: semantica cuvântului versus semantica frazei*
14. Paul Ricoeur, 1984 – *Metafora vie*, Editura Univers, București.
15. Daniela Rovența-Frumușani, 1994 – *Introducere în teoria argumentării*, București, Editura Universității.
16. Daniela Rovența-Frumușani, 1995 – *Semiotica discursului științific*, Editura Științifică, București.
17. Daniela Rovența-Frumușani, 2000 – *Argumentarea – modele și strategii*, Editura All, București.
18. Martin Soskice, J. & Harris, 1995 – «Metaphor in Science », in *From a Metaphorical Point of View – A Multidisciplinary Approach to the Cognitive Content of Metaphor*, Editura Radman, Berlin – N.Y: W de Gruyter.
19. Adriana Stoichițoiu-Ichim, 2001 – *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influențe. Creativitate*, București, Editura All.
20. Dragoș Vlad Topală, *Limbajul războaielor*, Silvia Pitiriciu, *Elemente de jargon: conflictul din Irak*, http://www.presamil.ro/SMM/2005/1/14_Studii.htm

Aliona DOSCA **PROBLEMATIZAREA
ECHIVALENȚEI ÎN CADRUL
TRADUCERII DE TEXTE JURIDICE**
(STRATEGII ȘI PERSPECTIVE)

Structura actelor normative (legi, decrete, hotărâri, decizii etc.) este determinată de natura și conținutul textelor respective. În acest sens, o distincție valoroasă pentru traducător este cea dintre actele oficiale publice și cele private. Primului grup îi aparțin actele de judecată (sentințe judecătorești, avize de somații ș.a.), celui de-al doilea – actele notariale (contracte de căsătorie, contracte de vânzare-cumpărare a proprietăților funciare ș.a.) [5, p. 231].

În traducerea specializată echivalența este prioritară. Ea se referă la aceleași fenomene exprimate în două sau mai multe limbi. În mod teoretic, sunt posibile următoarele forme de echivalență, după principiul de formare a termenilor: *echivalență totală*, *echivalență parțială*, *echivalență in absentiae*.

De cele mai dese ori, pentru determinarea echivalenței, traducătorul recurge la două procedee:

1. concentrarea asupra echivalențelor *formale* (care „să păstreze sensul semantic al textului independent de context, în dauna valorii comunicative furnizate de acesta”) [2, p. 25];
2. concentrarea asupra echivalențelor *funcționale* (care „să păstreze valoarea comunicativă pe care o dă contextul, în dauna sensului semantic independent de context”) [*ibidem*].

În procesul de traducere, operăm cu:

- echivalente la nivelul cuvintelor (traducere literală);
- echivalente la nivelul înțelesului (traducere liberă).

Astfel, vom traduce din limba germană *Auswärtiges Amt* (AA) nu prin *oficiul / biroul / serviciul de relații externe* (traducere literală), ci prin *Ministerul Afacerilor Externe* (MAE), ba chiar mai exact, în conformitate cu echivalentul funcțional al acestei instituții juridice, traducem fidel prin *Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova* (MAE IE), noțiune inexistentă în limba / cultura-

sursă juridică. La desemnarea fidelă a realității juridice sau politice a unei țări poate servi calcul lingvistic. În cazul redării sensului pentru anumite fapte sau realități (*Realien*), termenul german *Bundespräsident* va dispune de o singură traducere funcțională în limba română, și anume cea de *președinte federal*, în pofida faptului că Republica Moldova are un *președinte de țară* sau *de stat*. Denumirile de organizații vor fi și ele traduse funcțional. În perioada de după cel de-al doilea război mondial, de exemplu, în Germania de Vest se opera cu alte denumiri decât cele din Est: *Staatssicherheitsdienst (SSD)* în Republica Federală Germană și *Ministerium für Staatssicherheit (Stasi)* în Republica Democrată Germană. La 1 aprilie 1956 este fondat pentru întreaga Germanie serviciul *Bundesnachrichtendienst (BND)*. Echivalentul funcțional pentru limba română din Republica Moldova este *Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova (SIS)*.

Liber vor fi traduse denumirile de profesii judecătorești. Pentru termenul românesc *grefier* (în dicționare generale: *Urkundsbearbeiter*) sunt posibile două traduceri în limba germană; dacă traducem pentru autoritățile din Germania, vom utiliza *Gerichtsschreiber* (termen atestat în dicționare de specialitate), iar pentru cele din Austria – *Schriftführer* (literal: *secretar de ședință*). În virtutea acestei ocurențe s-a cristalizat următoarea ipoteză: un termen din limba-sursă va denota prin traducere aceeași situație juridică în spațiile-țintă glotice limitrofe prin intermediul unor entități terminologice heteromorfe și fără pretenția de a dezarmoniza conținutul mesajului. Aducem în discuție faptele de structură și arhitectură a limbii (forme diferite pentru valori diferite, forme analoge pentru valori diferite, forme diferite pentru valori analoge), amintind de sinonimele geografice (topolectale) și de coeziunea *sistem, normă și tip lingvistic* în viziunea lui E. Coșeriu [4].

O problemă pentru traducători o constituie diferențierile de traducere juridică la nivel de țară. Să supunem traducerii germane îmbinarea românească *adeverința de celibat* (atestată oficial în România) și *certificat de stare civilă* (atestată în Republica Moldova). Înțelegem că în ambele cazuri este vorba despre același act juridic, prin care se adeverește faptul că o persoană este celibatară (în cazul unui bărbat) sau necăsătorită (în cazul unei femei) și că ar fi aptă să încheie o căsătorie, neavând impedimente juridice sau de alt gen. Dar oare la nivel funcțional sunt ambele acte absolut identice?

Traducătorii din România găsesc adecvată traducerea acestei sintagme prin germanismul *Ledigkeitsbescheinigung*, cei din Republica Moldova traduc același termen în germană prin *Standesamtliches Zertifikat*. E la fel de interesant faptul că și pe teritoriul germanofon (Germania, Austria, Elveția) există aceste diferențe lingvistice. În timp ce pentru Austria este valabilă traducerea de *Ledigkeitsbescheinigung*, pentru Germania ea își pierde funcționalitatea, fiind suplinită prin termenul *Ehefähigkeitszeugnis*, ceea ce e mai aproape de termenii *Ehekonsens/Eheerlaubnis*.

De remarcat însă că nici în România nu se folosește întotdeauna aceeași formulă, *adeverința de celibat*. Într-un forum de discuții din internet, intitulat „Behördenrger – Ledigkeitsbescheinigung” (înregistrat la 10.05.2004: <http://www.siebenbuerger.de>), același act se numește *certificat de aptitudine maritală*; tra-

ducătorii de limbă franceză operează cu sintagma *declarație celibat domnișoare / declarație domni necăsătoriți* (http://www.amb-roumanie.fr/cons1_ro.html: servicii consulare, căsătorii); cei care traduc pentru Elveția: *certificat de capacitate matrimonială* (http://www.eda.admin.ch/bucharest_emb/); pentru Italia: *certificat de celibatar* sau *certificat care atestă statutul de celibatar* (http://www.ambitalia.ro/matrimoni_ro.html).

Așadar, în cazul dat, fiecare dintre țările străine pentru care se traduce dictează traducătorilor modul de transpunere și de selectare a terminologiei adecvate.

Un alt exemplu de acest fel. În Republica Moldova există un act juridic numit *cazierul judiciar*; în România, denumirea lui oficială este *certificat de cazier judiciar*. Și în acest caz ne confruntăm cu traduceri germane diverse: în Republica Moldova se va traduce prin *Führungszeugnis* sau *Strafregisterauszug* (depinde și de biroul de traducere), în România – la fel *Führungszeugnis*, dar și *Gerichtliches Führungszeugnis* (de ex. în Kronstadt-Brașov). În Austria și în Germania anterior se utilizau termenii *Leumundsnote/Führungs- oder Sittenzeugnis*, în perioada recentă, termenii în cauză au fost modificați prin *Strafregisterbescheinigung* sau *Strafregisterauskunft* (*Begriffslexikon*, www.help.gv.at/ *Amtshelfer Online*, www.wien.gv.at).

Impedimente creează echivalența falsă, prin care unitățile terminologice corespund sonor celor din limba-țintă, dar dispun de alte semnificații în context juridic: *Provision* – (com.) *provizion, comision, remiză, și nu provizie*.

Vom recurge la echivalența explicativă atunci când în limba-țintă nu există un singur lexem pentru a denumi unele realități juridice: *Anfechtung* – *contestare a validității unui act, atacare a unei hotărâri*.

Vorbim de echivalență concretă în cazul când termenii germani denotă semnificații diferite de cele din limba română: *Führungszeugnis* – *certificat de comportare, de conduită; certificat de bună purtare*. În limbajul specializat juridic românesc toate acestea au un singur corespondent: *cazier judiciar*.

O atenție deosebită se acordă traducerii denumirilor de instituții juridice, fiindcă în procesul de „transfer” se va apela, îndeosebi, nu la traducerea *ad-litteram*, ci la traducerea ce va denota sensul integral al termenului. Din germană, *Amtsgericht*, bunăoară, s-ar traduce, literalmente, în română, prin *Curtea oficială*; în română însă avem următoarea traducere conform dicționarului de specialitate: *Judecătoria de primă instanță / cu judecător unic / tribunal de sector*, cu toate că funcțiile ce le îndeplinește această instituție în Germania sau în Republica Moldova diferă.

Examinând două surse juridice, prima cu datare din 1997 [8] și a doua din 1974 [9], observăm următoarele corespondențe:

a) după sursa din 1997:

GERMANA (în Germania)	FRANCEZA (în Franța)
Amtsgericht	Tribunal d'instance
Landgericht	Tribunal de grande instance
Oberlandesgericht	Tribunal supérieur; Cour d'appel
Bundesgerichtshof	Cour de cassation

b) după sursa din 1974:

GERMANA (<i>în Germania</i>)	FRANCEZA (<i>în Franța</i>)
Amtsgericht	Tribunal Cantonal
Landgericht	Tribunal Régional
Oberlandesgericht	Tribunal Régional Supérieur
Bundesgerichtshof	Cour Fédérale de Justice

Astfel, în timp ce în Republica Austria cauzele de judecată de importanță minoră ajung în prima instanță, în fața așa-numitelor *Bezirksgerichte*, în Germania aceeași instanță se numește *Amtsgerichte* (rom.: *Judecătorie de primă instanță/cu judecător unic*). Cine pierde în această etapă recurge la căi de atac și ajunge la *Landesgerichte*, în Austria (rom.: *Tribunal provincial de primă instanță*) și la *Landgerichte*, în Germania (rom.: *Tribunal al landului în Germania Federală*). Ultima instanță de judecată hotărăște *Oberster Gerichtshof / OGH* în Austria (rom.: *Curtea supremă de judecată*) și *Bundesgerichtshof / BGH* în Germania (rom.: *Tribunal federal*).

În pofida faptului că limba germană este vorbită, oficial, pe teritoriul Austriei și al Elveției, atestăm necorespunderi în terminologia sistemului de drept al fiecărui stat în parte. Aceasta se întâmplă deoarece orice stat are dreptul la libera alegere a denumirilor oficiale pentru instituțiile sale, în conformitate cu funcțiile juridice ale acestor instituții, dar și cu trăsăturile lingvistice pe care le prezintă termenii selectați.

Chiar atunci când limbajele juridice utilizate sunt identice, sistemele juridice deviază, mai mult sau mai puțin, unul față de altul¹.

Un exemplu elocvent va demonstra acest fapt [10, p. 226]: (I) germ. *Mord* (rom. *omor, ucidere, asasinat, crimă*) și oland. *moord*, (II) la fel și germ. *Totschlag* (rom. *omor prin lovire*) și oland. *doodslag* sunt definite diferit. Astfel, în germană *Mord* implică anumite motive și procedeul omorului (§ 211, alineat 2, Cod de Legi Penale) [3], pe când în olandeză *moord* nu desemnează nici motive și nici mod de ucidere, ci intenția de omor (omor cu premeditare) și planificarea de omor anticipată (articol 287, Cod de Legi Penale al Olandei) [7].

Instituțiile naționale jurisdicționale și regulile de procedură de asemenea nu sunt întotdeauna congruente sau comparative cu cele ale altor țări. De exemplu, prima instanță de judecată a unui stat federal american este desemnată drept *Superior Court* (*Curte Supremă*) sau *Circuit Court* [10, p. 226], care corespunde doar Curții de judecată federală din Germania (*Landgericht*), și, de cele mai dese ori, se traduce în germană prin *Gericht* (Curte de judecată / Tribunal). Sunt atestate însă și alte traduceri: pentru cuvântul german *Landgericht* – americanismul *Regional Court*; pentru germ. *Amtsgericht* – amer. *Local Court* sau *Municipal Court*, brit. (engl.) *County Court* (= germ. *Verwaltungsbezirk*). Prezintă acest cadru, îl cităm pe R. Stolze: „Das am. *County Court* wiederum ist ein einzelstaatliches Kreisgericht als Berufungsinstanz der *Municipal Courts*” [11, p. 183].

În astfel de situații traducătorul trebuie să țină cont de faptul că:

32 Limba ROMÂNĂ

- este vorba de o altă cultură lingvistică;
- este vorba de o altă cultură juridică.

Concluzionând, vom afirma că principiul „corectitudinii” își poate îndeplini funcția doar relativ; traducătorul va încerca să evite, pe cât e posibil, controversese și confuziile în domeniul limbajului juridic și administrativ. Considerăm că este absolut necesară o colaborare fructuoasă între traducător și specialistul jurist, adică o consultanță adecvată obținută pe lângă o persoană competentă (dilemă pe larg dezbătută de traducători și terminologi), conlucrarea cu experți din domeniul jurisprudențial (juriști, avocați, procurori, criminaliști, notari etc.) întru validarea, de către aceștia, a termenilor aleși sau propuși de terminolog sau de traducător².

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. R. Arntz, F. Mayer, *Vergleichende Rechtsterminologie und Sprachdatenverarbeitung – das Beispiel Südtirol*. In: Lauer, A. et al. (Hrsg.), 1996. *Übersetzungswissenschaft im Umbruch*. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtstag. Tübingen, Narr, 1996, S. 117-129.
2. Roger T. Bell, *Teoria și practica traducerii*. Traducere de Gazi C. București, Polirom, 2000, 311 p.
3. BGHR StGB § 211, Abs. 2. *Mord aus niedrigen Beweggründen, Deutschland*. BGH. Urteil vom 19. Oktober 2001, Az.: 2 StR 259/01/Vorinstanz, LG, Bonn, 2001.
4. E. Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura ARC, 1981/2000, 302 p.
5. E. W. Kl. Fleck, *Urkundenübersetzung*, 1999. In: Snell-Hornby, M. et al. (Hrsg.). *Handbuch Translation*. 2. verbesserte Auflage (unver. Nachdruck der 2. Auflage 1999). Tübingen, Stauffenburg Verlag, 2005, S. 230-234.
6. Gérard-René de Groot, *Recht, Rechtssprache und Rechtssystem. Betrachtungen über die Problematik der Übersetzung juristischer Texte*. In: Office des publications officielles des Communautés européennes (Hrsg.), 1992. *Terminologie et Traduction*. Bruxelles, Luxembourg, Commission des Communautés Européennes, 1992, S. 279-316.
7. NL StGB Art. 287. *Totschlag – Niederlande*. Wet van 3 maart 1881, Stb. 35 – Auszug, Hans-Joseph Scholten, M. A. Aus: *Dokumentation/Gesetzliche Bestimmungen*, S. 471. (http://www.iuscrim.mpg.de/verlag/online/Band_S25/14-Niederl.pdf).
8. G. Potonnier (ed.). *Wörterbuch für Wirtschaft, Recht und Handel (Deutsch-Französisch)*. 3. Auflage. – Wiesbaden: Brandstetter, 1997.
9. *Papier Einheitliche Übersetzung deutscher Gerichtsbezeichnungen in die englische, französische und spanische Sprache*. – Auswärtiges Amt, 1974.
10. K. L. Sigrid, *Gerichtsurteile*, 1999. In: Snell-Hornby, M. et al. (Hrsg.). *Handbuch Translation*. 2. verbesserte Auflage (unver. Nachdruck der 2. Auflage 1999). Tübingen, Stauffenburg Verlag, 2005, S. 225-228.
11. R. Stolze, *Hermeneutisches Übersetzen. Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen*, Tübingen, Narr, 1992, 388 S.

NOTE

¹ Sisteme juridice strâns înrudite sunt, de exemplu, dreptul civil în Danemarca și Norvegia, precum și cele din Franța și Spania.

² Comisia Europeană a creat deja un program special INTERVAL, Interlinguistic Terminology Validation, dedicat validării resurselor terminologice juridice.

Eugeniu „AM FĂCUT DISTINCȚIA COȘERIU ÎNTRE SISTEM ȘI NORMĂ ÎN LIMBĂ”

La 7 septembrie 2002 a trecut în veșnicie cea mai reprezentativă personalitate a lingvisticii actuale.

Pentru majoritatea lingviștilor contemporani, profesorul Eugeniu Coșeriu este nu numai o referință obligatorie în lucrările de specialitate, ci și învățatul care a dat o nouă direcție studiilor de lingvistică. Savantul de origine română, care a dobândit cea mai mare faimă internațională, este așezat astăzi alături de nume ilustre precum Wilhelm von Humboldt sau Ferdinand de Saussure, marcînd decisiv, împreună cu Noam Chomsky, gîndirea lingvistică a ultimelor cinci decenii. Drumul formării și al consacării lui Eugeniu Coșeriu străbate epoci și lumi diferite, cu idei și ideologii opuse, de pe meridiene aflate la ambele extremități ale mapamondului.

Centrul acestei lumi îl constituie satul basarabean Mihăileni, unde s-a născut la 27 iulie 1921. Cunoștințele de bază le-a primit la liceul „Ion Creangă” din Bălți, dar lumea spiritului i s-a deschis o dată cu studiile universitare începute la Iași, la Facultățile de Litere și de Drept. Aici, în decursul unui singur an (1939-1940), s-a făcut remarcat și apreciat de Iorgu Iordan și de asistentul acestuia, Gheorghe Ivănescu, iar G. Petrino l-a susținut în încercarea de a obține o bursă în Italia. Studiile de la Padova, încununuate cu obținerea titlurilor de doctor în litere, la Roma (1944), și în filozofie, la Milano (1949), au însemnat, așa cum însuși o mărturisește, schimbarea perspectivei românești într-o perspectivă universală. Deși epoca era profund marcată de război și dictatură, a reușit să acesadă la valorile culturii universale grație libertății pe care marile universități italiene au știut să și-o păstreze. A acceptat apoi invitația de a preda în Uruguay, la Montevideo, cu speranța că din erudiția acumulată pînă în acel moment se va putea naște, neîngrădită, o teorie originală a limbajului. Ca profesor de lingvistică generală și indoeuropeană, între 1951 și 1963, a creat o adevărată școală de lingvistică, ale cărei idei sînt cuprinse în lucrarea *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico* (1958). Revenit, din 1963, în Europa, la Universitatea din Tübingen, a reunit în jurul său o pleiadă de viitori profesori din universitățile germane, interesați de dezvoltarea teoriei sale sistematice asupra limbii.

Opera lăsată de profesorul E. Coșeriu însumează peste 300 de cărți, studii și articole editate în germană, spaniolă, franceză, catalană, italiană, engleză, rusă, portugheză, japoneză, finlandeză, cehă, coreeană, greacă și română. Ea cuprinde, în primul rînd, lucrări de referință din domenii fundamentale ale științei limbii, cum sînt: lingvistica generală, indoeuropeanistica, romanistica etc., dar tratează și discipline noi, dezvoltate dintr-o lingvistică a vorbirii, al cărei

intemeietor poate fi considerat. Sistemul gândirii sale îl opune în unele privințe lui Ferdinand de Saussure sau devine subiect de polemică acerbă în lingvistica de azi. Completînd în permanență și nu negînd componentele teoriei sale, s-a ridicat de la simplul, dar migălosul studiu de caz, pînă la o viziune filozofică a lingvisticii în ansamblu. Spiritul său critic n-a exclus curente înnoitoare, pe care însă nu le-a acceptat decît după ce le-a trecut prin sita unei riguroase analize. Opera sa e întregită de scrieri beletristice (poezii și proză scurtă), eseuri, articole de critică literară și de artă, cronici artistice, intervenții polemice ș.a.

Paradoxal, deși a scris mult despre limba română, s-au publicat relativ puține lucrări ale profesorului Eugeniu Coșeriu în românește. Sever și absurd cenzurate în perioada regimului totalitar de la noi, scrierile profesorului circulau în interiorul blocului comunist, chiar și sub formă de traduceri rusești, efectuate în fosta Uniune Sovietică. În ultimul deceniu, prezența sa în universitățile românești (Iași, Cluj, București, Timișoara, Sibiu, Suceava, Galați, Târgoviște etc.) a fost tot mai frecventă. În paralel cu o neobosită muncă de dascăl, concretizată în cursuri și conferințe magistrale, Eugeniu Coșeriu a fost preocupat de o corectă receptare a ideilor sale, ceea ce presupunea inițierea unui program de traducere, dacă nu exhaustivă, cel puțin echilibrată a operei sale. Chiar dacă acestea nu au avansat așa cum și-ar fi dorit profesorul, trebuie să menționăm activitatea remarcabilă a Centrului de Studii Integraliste de la Cluj, condus de profesorul Mircea Borcilă, în cadrul unui proiect de mare anvergură, care tratează opera lui Eugeniu Coșeriu din perspectiva lingvisticii integrale.

Odată cu trecerea în eternitate a marelui savant și a excepționalului Profesor Eugeniu Coșeriu, membru al unor prestigioase Academii de Științe (din Belgia, Brazilia, Italia, Marea Britanie, Republica Moldova, Finlanda, Spania ș. a.) și *Doctor Honoris Causa* al unui număr de peste 40 de universități, lumea științelor umaniste îl pierde pe unul dintre cei mai prolifici și originali creatori. Opera sa va dăinui însă multe veacuri, iar ideile sale vor rodi prin cercetările viitoarelor generații de lingviști, istorici, filozofi și literați.

Reproducem, în continuare, varianta integrală a singurului interviu acordat de Eugeniu Coșeriu la Timișoara¹. Consemnat în data de 19-20 mai 1995, între orele 23.30 și 1.00, la sfîrșitul unei zile de prelegeri la Universitatea de Vest din Timișoara, interviul de mai jos este nu numai o dovadă a generozității intelectuale și umane a Profesorului Eugeniu Coșeriu, ci și o mărturie directă a crezului său lingvistic, a concepției sale privitoare la înnoirea și aprofundarea cercetării sincronice și diacronice a limbii, precum și a opiniilor sale referitoare la evoluția lingvisticii, în general, și a celei românești, în special.

– Stimate domnule Profesor, sînteți recunoscut drept personalitatea cea mai reprezentativă a lingvisticii actuale. După cum afirmau Jörn Albrecht, Jens Lüdtke și Harald Thun, Dumneavoastră ați revoluționat lingvistica poststructuralistă tot așa cum Ferdinand de Saussure a schimbat direcția de cercetare pozitivistă din domeniul științei limbii. Ați putea să enumerați și să motivați cîteva dintre ideile înnoitoare ale Domniei voastre în acest domeniu?

– Da, au fost foarte multe, însă ar fi bine să se înțeleagă mai întîi sensul lor. Eu, ca de obicei, mi-am propus, în discuția despre Ferdinand de Saussure (fiindcă am plecat totuși de la Ferdinand de Saussure și de la distincțiile lui de bază: între limbă și vorbire, între sincronie și diacronie, între lingvistică internă și lingvistică externă ș.a.m.d.), nu să-l critic sau să-l resping, ci dimpotrivă, să văd în ce sens Ferdinand de Saussure avea dreptate cu privire la realitatea limbajului și deci să-l compar constant cu libertatea limbajului, încercînd în același timp să-l interpretez din punctul lui de vedere și să fac o interpretare,

cum spun eu, simpatetică, adică o interpretare care încearcă să adopte aceeași perspectivă. Deci am ajuns, la sfârșit, fără îndoială, la o concepție care poate părea opusă celei a lui Ferdinand de Saussure, însă am ajuns la această concepție plecând de la Ferdinand de Saussure și încercând să găsesc acel obiect căruia i se aplică distincțiile saussuriene așa cum au fost formulate de Ferdinand de Saussure. Așadar, cu privire la *limbă și vorbire*, am constatat că nu pot fi separate una de alta și că limba se dă și este prezentă în vorbire și că este tehnica vorbirii, că limba este însă una din tehnicile vorbirii, adică este tehnica istorică a vorbirii, și că, pe lângă această tehnică, istorică, există o tehnică a vorbirii în general și o tehnică a construirii textelor. Iar cât privește tehnica vorbirii în sens istoric, adică limba propriu-zisă, am constatat că era nevoie să facem o distincție între sistemul limbii și normă, norma limbii, adică între ceea ce este distincție funcțională și procedeu funcțional în limbă și ceea ce este, tot în limbă, numai tradiție și realizare comună, normală, curentă, fără a fi, în mod necesar, ceva funcțional. Deci am făcut distincția între *sistem* și *normă* în limbă.

Apoi, am constatat că puteam trece dincolo de sistem și puteam identifica principiile de structurare și principiile funcționale ale unui sistem lingvistic și că puteam stabili sau identifica un nivel al tipului lingvistic, al principiilor de organizare și de structurare într-o limbă. Aceasta, să zicem așa, în sens vertical, cu privire la tehnica ce se realizează în vorbire și vorbirea concretă.

De asemenea, am mai constatat că la același nivel, nivelul istoric la care se află această *langue* a lui Ferdinand de Saussure, era nevoie să admitem tot felul sau o serie de principii, care nu sînt principii de opoziție funcțională, și că trebuia să constatăm, în același timp, faptul că unei competențe lingvistice îi aparține, într-un anumit sens și pînă la un anumit punct, nu numai omogenitatea unei limbi și omogenitatea unui sistem, ci și varietatea și că deci, chiar din punctul de vedere al lingvisticii sincronice, trebuie să deosebim o disciplină sincronică structurală și trei discipline sincronice ale varietății, adică: dialectologia, sociolingvistica și stilistica limbii. Așadar, am introdus toate aceste principii noi, care au fost aplicate de elevii mei. De exemplu, un elev, care a dezvoltat teoria privind frazeologia discursului repetat și a văzut care sînt condițiile discursului repetat, a fost Harald Thun. Alți elevi, între care și J. Albrecht, s-au ocupat de varietatea limbii ș.a.m.d.

Cu privire la distincția între sincronie și diacronie, tot așa. Considerînd această distincție ca o distincție metodologică și utilă ca distincție lingvistică, m-am întrebat ce este această distincție în limbaj și am constatat că, în limbajul concret, această distincție nu este din nou o separare între două realități radical diferite, ci că e o distincție de puncte de vedere, o distincție care privește de fiecare dată un nivel, raportul între nivelele tehnicii lingvistice, și că deci, în vorbirea concretă, nu în limbă, sincronia și diacronia nu sînt două momente, ci unul singur, același moment: *sincronia* – momentul funcționării și *diacronia* – momentul dezvoltării, momentul schimbării prin funcționare. Deci am constatat că ceea ce este diacronic, nou în formă, fiindcă nu a existat pînă acum ca realizare, poate fi sincronic, poate fi funcționare din punctul de vedere

al sistemului, fiindcă e vorba numai de realizare a unor posibilități care există deja în sistem. În acest sens, am constatat că se putea susține această idee chiar cu argumente care se găsesc și la Ferdinand de Saussure. El zice, în capitolul despre analogie, că anumite cuvinte, pe care le formează el însuși, ca *répressionnaire*, *firmamental*, *interventionnaire*, care nu există sau care nu existau în franceză, aparțin sincroniei limbii franceze. Aceasta înseamnă, evident, că aparțin sincroniei funcționale, posibilităților actuale ale limbii franceze, însă nu normei limbii franceze, pentru că în normă nu existau pur și simplu, însă când se formează, se formează în acord cu anumite posibilități sau reguli care sînt deja date în sistem și țin de funcționarea sistemului. Deci funcționarea sistemului înseamnă progresul normei și chiar și schimbarea normei, fiindcă se aplică același sistem creînd fapte noi în normă. Și apoi, am constatat că avem același raport, *mutatis mutandis*, între nivelul tipului și nivelul sistemului, că se creează funcțiuni noi în sistem, care însă sînt în acord cu principiile tipului și că deci, și aicea diacronia sistemului este cuprinsă în sincronia, în funcționarea tipului lingvistic. În general, am încercat să văd pînă unde această competență a vorbitorului trece dincolo de *limba* strict saussuriană, sistemul unitar și omogen. Deci o schimbare mai mult sau mai puțin radicală în acest sens. Toată competența devine mult mai complicată, se stabilesc aceste discipline ale varietății: disciplina discursului repetat, disciplina care studiază metalimbajul și regulile metalimbajului, disciplina sau cel puțin tipul de cercetare care examinează diacronia care e prezentă în sincronie, fiindcă e vorba de limbă literară sau de limbă în texte care sînt cunoscute și care pot fi repetate ori ca texte scrise, ori ca texte memorizate ș.a.m.d.

Pe de altă parte, am dezvoltat și acele discipline care sînt într-adevăr discipline structurale și care la F. de Saussure se găseau numai schițate sau semnalate ca o posibilitate. Deci o sintaxă cu adevărat funcțională, cu aceleași principii, și o semantică structurală, tot așa, bazată pe aceleași principii. Însă aceste două discipline, care sînt discipline structurale, se referă numai la limba funcțională și nu la limba istorică, la o limbă ca româna, franceza ș.a.m.d, adică a devenit totul mult mai complex, dezvoltîndu-se toată partea pe care, să zicem așa, o preconiza F. de Saussure în aceste două discipline: sintaxa funcțională și semantica structurală, și adăugîndu-se alte discipline sau alte direcții de cercetare pentru restul competenței care se prezintă în vorbire. În acest sens spuneam că am ajuns la o poziție care ar părea poziția exact opusă cu privire la F. de Saussure, însă s-a făcut totul ca să se precizeze locul unde se situează într-adevăr cercetarea structurilor, semnalînd, în același timp, tot ceea ce în vorbire nu este structură pozitivă.

Deci, discipline noi și tipologia lingvistică pe care Ferdinand de Saussure n-o dezvoltase, o lingvistică a vorbirii, despre care la Ferdinand de Saussure nu se află nici măcar indicații, fiindcă el spune că obiectul lingvisticii este realizat numai de *limbă*, „*langue*”, o disciplină a textului, pe de o parte, și aceste discipline care studiază alte forme ale competenței, pe de altă parte.

– Cum apreciați raportul dintre cercetarea sincronică și cea diacronică în limbă?

– Precum spuneam cu o formulă în *Sincronie, diacronie și istorie*, limba funcționează sincron și se formează, e constituită diacronic. Ceea ce vreau să spun cu asta este că limba întotdeauna trebuie înțeleasă ca limbă dinamică, ca un sistem de moduri de a face și nu ca un sistem de lucruri făcute. De aceea, fiecare limbă are, și pentru vorbitor, o dimensiune viitoare, spre viitor. Limba este făcută pentru a fi vorbită mai târziu, pentru a fi realizată în noi acte lingvistice, și de aceea, spuneam, în funcționare se creează ceva nou, în funcție de virtualitățile și posibilitățile sistemului sau ale tipului lingvistic, și acest ceva nou este iarăși o posibilitate pentru viitor, pentru o vorbire totdeauna viitoare. Există, în acest sens, unitate între sincronie și diacronie și, în același timp, diferență de punct de vedere. Fără îndoială, ar fi bine dacă am reuși să descriem o limbă ca sistem de posibilități și să vedem ce drumuri sînt închise. Este foarte greu, fiindcă nu totdeauna putem stabili că o anumită posibilitate nu mai este productivă, pe de o parte, și pe de altă parte, este foarte greu dacă acceptăm sincronia strictă, adică să descriem exact ceea ce găsim în momentul actual, însă ceva care devine mai ușor dacă ne permitem, chiar și în descriere, să vedem ce se întîmplă în limbă între două sau mai multe momente sau ce se întîmplă atunci cînd în conștiința vorbitorului sînt, pentru anumite puncte din limbă, două sau chiar trei momente diferite ca momente coprezente. Deci cînd, de exemplu, vorbitorii de limbă franceză pot să facă deosebirea între *ç* și *s*, ca două foneme diferite, sau pot să renunțe la această distincție, să n-o facă, așa cum este sistemul mai nou. Aceste două sisteme sînt coprezente la vorbitor, însă vorbitorul însuși știe că unul dintre ele este un sistem anterior, iar celălalt este un sistem ulterior și că deci el poate adopta sau un punct de vedere conservator, sau un punct de vedere inovator, în aceeași limbă vorbind, pentru acest punct al sistemului lingvistic, cu două sisteme diferite, care sînt ordonate în mod ideal pe linia diacronică.

Însă faptul fundamental nu este, poate, acesta, ci este faptul că eu am arătat de ce diacronia nu poate fi o diacronie liniară și de ce, în realitate, și diacronia poate fi și trebuie să fie sistematică, de ce în diacronie nu constatăm numai fapte care schimbă sistemul fără a fi ele înseși schimbări, ci că în realitate aceste fapte care schimbă sistemul sînt fapte noi, de acord cu virtualitățile sistemului însuși. Deci, în acest sens, o schimbare din nou radicală a punctului de vedere saussurian și introducerea atît a diacroniei, cît și a sincroniei în istorie, fiindcă sincronia nu se află în afară de istorie, dat fiind că descrierea unui obiect într-un moment al dezvoltării sale este un fapt și de istorie și se găsește în istoria acestei limbi. În acest sens considerăm unitatea de sincronie și diacronie în istorie și istoria exact cu poziția pe care Ferdinand de Saussure ar fi atribuit-o mai curînd sincroniei și cercetării sincronice, adică istoria este cercetarea care e mai bogată și care poate justifica și descrierea sincronică, și nu contrariul.

– În ce măsură cercetările de istorie a limbii trebuie să țină seama de rezultatele cercetărilor de istorie socială, culturală și religioasă, dat fiind că filozofia, dreptul și credințele sînt pilonii pe care se întemeiază orice comunitate umană?

– Și aicea, tot așa, era vorba de așa-zisa *istorie externă și istorie internă a limbilor* și de *lingvistica externă și lingvistica internă, lingvistica internă* ca tot ceea ce

schimbă sistemul într-un sens oarecare și *lingvistica externă* – ce se întâmplă cu o limbă în întregime sau cu un sistem lingvistic. De aici apare și în structuralism diferența între faptele interne și faptele externe, între factorii externi și factorii interni în limbă. Eu am arătat de ce nu există această diferență, că toți factorii, chiar acei care sînt externi limbii, nu sînt externi vorbitorului și de aceea nu sînt externi cu privire la vorbire și că sînt fapte determinante în vorbire, dat fiind că vorbirea nu este o realizare autonomă a limbii și o realizare ideală a limbii în afara oricărui context, ci dimpotrivă, vorbirea e întotdeauna vorbire într-o situație istorică și în acord cu toate coordonatele istorice și ale vorbitorului, care sînt în același timp coordonate istorice ale comunității. De aceea, trebuie să ținem seama totdeauna de aceste fapte externe. Fără îndoială că putem să înțelegem de ce Ferdinand de Saussure nu voia să țină seama de aceste fapte, cel puțin din punct de vedere metodologic, fiindcă altfel știa el prea bine că trebuia să țină seama de ele ca să afirme autonomia limbii și ca să nu cadă în pericolul de a găsi explicații numai externe, care, în realitate, să nu explice nimica din punct de vedere intern în limbă. Deci această dorință de a spune: să constatăm întâi faptul și apoi să-l legăm de alte fapte. Și în asta avea, fără îndoială, dreptate, însă istoria nu este coerentă atunci cînd leagă faptul lingvistic de alte fapte. Descrierea ar fi cu totul incoerentă dacă n-ar mai descrie sistemul lingvistic, ci ar descrie determinările sistemului într-o situație istorică anumită, pe cînd istoria nu, istoria, dimpotrivă. Ține de coerența istoriei să vezi obiectul în toate relațiile sale, fiindcă istoria este întotdeauna știința faptului individual, și ceea ce caracterizează faptul individual este că el se găsește în relații infinite cu tot felul de alte fapte. Greutatea este să vezi care sînt faptele determinante. Asta se poate vedea numai studiind multe fapte lingvistice în același timp. Se poate vedea atunci că, de exemplu, ceea ce se răspîndește ține de un anumit centru cultural sau ține de o anumită mișcare politică, religioasă sau culturală, sau că ține de o anumită clasă socială care este imitată, fiindcă este clasa de prestigiu ș.a.m.d. Deci, văzînd diferite fapte care sînt determinate în același sens, se poate constata care a fost raportul în istorie dintre limbă și faptele extralingvistice, celelalte dimensiuni ale comunității.

– **Se poate afirma și argumenta, ca pe o însușire permanentă a sa, competența ființei umane de a produce ceva cu totul nou în limbă, ori adevărata putere de creație rămîne legată de momentul originii?**

– Nu se produce niciodată ceva cu totul nou. Toate se produc într-un sistem și înseamnă „a merge mai departe”, dincolo de sistem, însă realizînd tocmai virtuțitățile ale sistemului sau virtualități ale tipului. Însă asta nu e un fapt care ar micșora valoarea creației, deoarece creația în domeniul uman este totdeauna creație într-o situație istorică și de acord cu posibilitățile care sînt date în istorie. În acest sens și limba anterioară este numai o condiție care e depășită într-o limbă ulterioară, așa cum arta anterioară este o condiție depășită într-o artă nouă, care însă nu e radical nouă, fiindcă altfel n-ar mai fi aceeași artă, același tip de artă.

– **Cum apreciați cercetările de lingvistică românească și îndeosebi cele de istorie a limbii române?**

– Bine știți dumneavoastră că eu nu sînt specialist de lingvistică românească, numai indirect. În realitate, eu mă ocup de toate limbile romanice și de limba română în cadrul limbilor romanice, dar mă ocup și cu lingvistica generală, și cu teoria limbajului. Însă totuși, fără îndoială, putem spune ceva și despre lingvistica românească, adică făcută în România.

În primul rînd, putem să ne întrebăm dacă există contribuții, prin lingvistica românească, la teoria generală a limbajului sau la teoria faptelor lingvistice sau la teoria limbii, la teoria istoriei ș.a.m.d. În general, putem spune că, în acest sens, avem destul de puține. Spuneam și ieri, la Arad, răspunzînd la o întrebare de acest fel, că marii noștri lingviști s-au distins mai ales prin descrierea faptelor de limbă română sau prin istoria faptelor de limbă română și prin interpretarea acestor fapte, dar mai puțin prin contribuții la progresul general, metodologic sau teoretic, al lingvisticii. Fiindcă, în acest sens, putem spune că cei care au pătruns, cel puțin în parte, și în Occident sau care au fost la înălțimea teoretică a epocii de fiecare dată cu Occidentul, au fost numai doi: B.-P. Hasdeu și S. Pușcariu. În cazul lui Hasdeu, este aproape un miracol, fiindcă, deși era autodidact în lingvistică, totuși el a înțeles imediat care erau problemele centrale și în teoria limbii și a contribuit cu idei importante la teoria limbajului. Teoria circulației cuvintelor, de exemplu, este o contribuție personală și originală a lui Hasdeu. Celălalt a fost Sextil Pușcariu, care a introdus aicea ideile școlii de la Viena, ale lui Meyer-Lübke, însă în afară de asta avea și talent teoretic și inteligență teoretică și deci a contribuit cu idei importante în privința legilor fonetice, de exemplu, sau în privința împrumuturilor, justificarea împrumuturilor și în alte cazuri, mai ales în primul volum din *Limba română*, care este într-adevăr o capodoperă. Alți lingviști au fost foarte bine informați. Între ei, poate viziunea cea mai vastă și din punctul de vedere al curentelor teoretice și metodologice, și din punctul de vedere al limbilor studiate, deși s-a concentrat asupra limbii române, a avut-o domnul G. Ivănescu, chiar și aici la Timișoara. Altfel, lingvistica română, din punct de vedere teoretic, a fost mai curînd receptivă și deci a transmis mai ales anumite doctrine din Occident sau le-a aplicat. Chiar Philipide a aplicat, în realitate, teoria neogramatică a lui Herman Paul și chiar într-o formă mai rigidă, mai puțin nuanțată și flexibilă decît la Herman Paul. Iorgu Iordan a aplicat, a adus în țară stilistica spitzeriană și anumite interpretări mai mult sau mai puțin stilistice sau psiholingvistice ale lui Spitzer și alte idei în alte domenii, însă tot așa, fără să se poată identifica o contribuție personală importantă la progresul teoretic al lingvisticii. Chiar și cercetările de lingvistică romanică comparată și de dialectologie romanică comparată, făcute asupra dialectelor românești și a celor din sudul Italiei, nu sînt o contribuție teoretică, fiindcă exista deja această idee și fusese aplicată și de alți lingviști și în Occident. Al. Graur avea o înțelegere teoretică mai ales în sensul școlii sociologice franceze: Meillet, Vendryes, însă era foarte nestatornic, ca să zicem așa, în idee, în teorie și de aceea a fost gata apoi să îmbrățișeze marrismul. Cînd marrismul s-a prăbușit, a îmbrățișat alte forme ale materialismului dialectic aplicat la lingvistică și deci n-a putut fi o călăuză în acest sens.

E cu totul altceva în domeniul descriptiv și istoric. Acolo contribuțiile românești sînt importante și chiar indispensabile pentru cunoașterea limbii române, cunoașterea dialectelor, cunoașterea, să zicem așa, a preistoriei sau cel puțin interpretarea preistoriei limbii române ș.a.m.d. Cît privește faptele istorice, eu aș găsi o insuficiență fundamentală. Dat fiind că vorbim între prieteni, putem să vorbim și de aceste insuficiențe ale lingvisticii românești, și anume aceea de a fi considerat limba română în contextul ei istoric imediat, adică în legătură cu limbile slave sau cu ungara, chiar cu greaca modernă, cu albaneza, cu limba turcă ș.a.m.d., însă nu în același timp și în contextul ei general romanic. În general, lingviștii români n-au fost buni cunoscători ai limbilor romanice și de aceea ori au identificat construcții paralele, de exemplu: între limba română și italiană sau între limba română și spaniolă, care se găsesc și în alte limbi romanice, ori au greșit interpretînd inexact aceste construcții paralele sau aparent paralele. Așa, de exemplu, cineva interpretează construcția spaniolă: *va por los trent acos* ca identică cu construcția românească: *merge pe treizeci de ani*. Nu-i adevărat! *Va por los trent acos* înseamnă în spaniolă „are mai mult sau mai puțin de treizeci de ani”, poate avea 29, 30, 31, adică în jurul acestei cifre, pe cînd în italiană există construcția: *va per i trent'anni*, ceea ce înseamnă „are douăzeci și nouă și merge spre treizeci”, exact ca în limba română. Evident, sînt aceste interpretări în acest sens. Ori, se miră alt lingvist, nici nu vreau să-i spun numele, fiindcă este un lingvist foarte important, de anumite construcții sau expresii paralele în limba română și în limba portugheză. El citează, de exemplu, că și în portugheză se spune „albină lucrătoare” *abeiha obreira*. Dar în toate limbile romanice se spune așa, deci nu e o construcție paralelă numai cu portugheza. Și în franceză e tot așa, *abeille ouvrière*, în italiană *ape operaia*, și în spaniolă tot așa, este peste tot același lucru.

Ori, și aceasta este încă mai grav, dat fiind că, în general, lingviștii români au cunoscut, cu foarte puține excepții, dintre limbile romanice aproape numai franceza, de obicei în forma ei modernă, atunci au considerat ca fapt romanic ceea ce se găsea în franțuzește și în franceza modernă, și au avut tendința să considere ca fapte neromanice și să caute, de exemplu, în Balcani sau să considere ca balcanisme, sau ca slavisme, sau altfel fapte de limbă pentru care nu găseau confirmarea în franceza modernă. Ei bine, de multe ori, aceste fapte sînt cu totul normale în toate celelalte limbi romanice și chiar și în franceză, în franceza veche sau în franceza regională, însă exista această tendință de a considera ca model de romanitate franceza, limba cea mai îndepărtată, în realitate, de trunchiul romanic. Un anumit lingvist spune: „Iată, limba română și limba albaneză au aceeași identitate de expresie pentru *souvent* și pentru *épais*, adică pentru „frecvență” și pentru „des” și „adesea” sau chiar „des mă duc” (la cineva), și i se părea atunci un fapt evident balcanic. Nu, fiindcă în italiană se spune exact așa: *spesso, spesso* (*spesso* înseamnă „des” și „adesea”). Și în alte limbi romanice există tot așa. Sau în sardă se spune *au*, adică acest *sau* din lat. *aut*, *au* ca morfem de interogativ: „Au n-ai fost?” ș.a.m.d. Ei bine, este curentă în limba italiană, în toscană: „O che fai?” și este atestat în limba latină acest *aut* cu valoarea de interogativ; sau „L-am văzut *an vară* sau *an*” (= în anul trecut), expresie

care, tot așa, nu se găsește în franceza modernă, deci, evident, trebuie să fie balcanism! Nu, fiindcă în italienește, chiar în toscană, se spune *vid'io anno* (= ne-am văzut anul trecut) ș.a.m.d. Sau cazuri mai grave, sisteme întregi de fapte, ca, de exemplu, formele de reflexiv, și aici putem spune și numele: Al. Graur, care vede că în limba română sînt șase forme de reflexiv sau șase tipuri, adică și reflexivul pentru *a se teme* sau, tot așa, pentru verbele fiziologice cu reflexivul, pentru anumite evacuări, pe care nu le găsește în franceza modernă și deci spune că reflexivul este, evident, calchiat și importat din slavă, unde găsește într-adevăr aceste construcții paralele. Dacă ar fi știut numai puțină spaniolă, ar fi văzut că în spaniolă există aceleași șase forme, deci și pentru *a se teme*, și pentru verbele fiziologice, și n-ar fi găsit că sînt slavisme sau balcanisme, fapte care, în realitate, sînt romanice. Adică defectul, insuficiența este aceea de a nu fi considerat limba română în contextul ei romanic. De aceea, eu am insistat și în toate studiile de lingvistică romanică asupra acestei unități general romanice. Aceste fapte care sînt în română există și în alte limbi balcanice, dar de multe ori în limbile balcanice sînt din latina balcanică, dar și atunci cînd, să zicem, e vorba de fapte din greaca modernă, și am arătat, de exemplu, că fapte ca: *am înnoptat în pădure* sau *am înserat într-un sat*, sau în macedoromână: *a piri în Viniție*, adică „m-au prins zorile în Veneția” sau „în zori de zi am ajuns la Veneția” ș.a.m.d., considerate ca balcanisme care ar proveni din greacă, nu pot fi grecești, pentru că greaca veche nu numai că nu avea aceste verbe, ci nu avea nici verbele referitoare la părțile zilei, adică *a se însera*, *a se înnopta* nu existau în greacă. Singurul verb care exista era un verb care se aplica numai după-amiezii: $\delta\epsilon\iota\lambda\omicron\mu\alpha\iota$, însă care este, de altfel, foarte rar, pe cînd limba latină era plină de verbe de acest fel, adică *vesperascit* „se înserează”, *noctescit* „se înnoptează”, *lucescit* „se face dimineată”. Aceste construcții sînt paralele cu construcțiile din siciliană, din provensală, chiar și din franceza veche și mai ales din spaniolă și din portugheză, unde există exact în același fel.

Asta în ceea ce privește lingvistica istorică. Și aicea cred că e datoria și ar fi și misiunea lingviștilor româniști în viitor să considere cît mai mult limba română în contextul romanic, să nu confunde cu eventualele balcanisme, care fără îndoială că există și ele, sau cu fapte din slavă ș.a. faptele care sînt romanice. De multe ori, aceste fapte romanice existau deja și în limba latină. Un lingvist găsește construcții paralele între limbile balcanice, și un altul observă că aceste fapte există și în limba maghiară, de exemplu: *a împlini atîția ani*, *a împlini zece, cinci ani* ș.a.m.d. în italiană este *compiere cinque, dieci ani*, adică „a împlini... ani”. Există și în latină. E bine, e foarte bine să știi latinește cînd te ocupi cu limba română, și nu o latină elementară, ci într-adevăr latinește: cu cunoașterea textelor din limba latină și cunoașterea latinei tîrzii, ca să vezi într-adevăr care sînt faptele care se întîlnesc deja în limba latină.

– Din nou ați anticipat răspunsul la întrebarea pe care doream să v-o adresez: care ar fi sau ar fi trebuit să fie prioritățile lingvisticii românești actuale?

– Eu, în general, nu dau sfaturi sau mă feresc, fiindcă aceasta depinde și de interesele fiecăruia și de necesitățile învățămîntului, de exemplu, adică aceste

priorități sînt determinate și din punct de vedere practic, și politic ș.a.m.d. Eu cred că, din punct de vedere politic și din punctul de vedere al politicii culturale, două probleme sînt astăzi la ordinea zilei în ceea ce privește învățămîntul universitar în domeniul lingvisticii. Mai întîi, *apărarea unității limbii române*, după toate încercările care s-au făcut și care sînt cu totul absurde, fiind motivate numai politic, de a recunoaște, chiar de către unii lingviști, pe lîngă limba română, și o limbă moldovenească. Dacă se făcea această distincție, atunci trebuia să se recunoască încă mai mult ca limbi celelalte dialecte românești: istroromâna, macedoromâna și meglenoromâna, ceea ce unii au și făcut. Deci iată la ce absurditate s-a ajuns admițîndu-se teza sovietică, în loc să se discute critic această teză, de acord și cu lingviștii sovietici, care știau că era o teză absurdă. Așa s-a ajuns să se spună că există cinci limbi romanice orientale: istroromâna, macedoromâna, meglenoromâna, dacoromâna și limba moldovenească. Deci *e urgent, mai ales acuma, în fața tendințelor din Republica Moldova, e urgent să se apere din nou și să se afirme, cu argumente serioase, această unitate de limbă, care este și unitate de cultură, să se apere unitatea acestei limbi comune, bazate pe dacoromână în Dacia și în toate teritoriile limitrofe.*

În al doilea rînd, este indispensabil ca, pentru formarea viitorilor lingviști români, dar și pentru reintegrarea în cultura occidentală, în cultura romanică și în cultura noastră tradițională, să se reintroducă *limbile clasice* în școală și să se predea aceste limbi în măsura necesară într-o țară romanică, adică *limba latină trebuie să se predea aicea atît cît se predă în Italia sau cît se predă în Spania sau în altă țară latină, fiindcă este rușine ca un român să nu poată cunoaște baza însăși a limbii române*. Fără îndoială, ar fi bine să se studieze și limba greacă. Pretextul, care de multe ori este avansat, că acest lucru nu s-ar putea face pentru că n-avem profesori destui trebuie respins, fiindcă și profesorii s-ar forma dacă s-ar introduce aceste materii și, de exemplu, la Universitate ar studia mai multă lume limbile clasice. Între timp, se poate și improviza, așa cum s-a improvisat atîția ani pentru limba rusă. Cînd s-a introdus limba rusă, nu existau atîția profesori de limba rusă și totuși, din motive politice, s-a introdus rusa și s-a eliminat limba latină.

Asta ar fi, să zicem, o necesitate practică, pentru ca să se poată forma lingviștii români. Apoi, fără îndoială, tot în acest cadru, dacă admitem ceea ce spuneam cu privire la contextul romanic, ar fi bine ca, cel puțin la Universitate, să se facă destulă italiană, destulă spaniolă, ca să se vadă toate aceste coincidențe între limba română și celelalte limbi romanice.

Cît privește lingvistica teoretică și metodologia ș.a.m.d., o urgență este informarea, să zicem așa, completă sau cel puțin fără lacune prea mari, fiindcă informarea a fost aicea sporadică și a fost mai mult sau mai puțin casuală, adică cineva a avut ocazia să aibă un contact cu anumite cărți din străinătate sau cu anumite direcții și imediat au fost îmbrățișate aceste concepții fără nici un spirit critic. Uneori e vorba de lingviști foarte respectabili, însă aceștia ar trebui văzuți într-o perspectivă istorică generală. De multe ori, înălțimea lor se reduce considerabil dacă-i comparăm cu alții tot atît de valoroși, sau mai valoroși, mai importanți ș.a.m.d. Adică, nu e vorba să se adopte numaidecît, în mod

dogmatic, o anumită teorie sau o anumită concepție, cum ar putea fi teoria sau concepția mea, e vorba de a putea considera critic și de a alege în mod justificat, adică nu de a alege din întâmplare, fiindcă din întâmplare a existat acest contact cu o anumită lingvistică. Asta este foarte greu, în general, și ar trebui, de exemplu, să se organizeze și un program de traduceri de opere importante în tot felul de direcții și de interpretări de studii, așa cum au făcut rușii la un moment dat, când, după ce a intervenit Stalin în lingvistica sovietică, și-au dat seama că nu mai aveau informația suficientă și că nu cunoșteau o mulțime de lucruri din Occident și atunci, deși nu erau dispuși să accepte anumite teorii, cel puțin au dezvoltat mai multe programe de informare. De exemplu, au editat seria de cărți „Novoe v lingvistike”, adică „Ce e nou în lingvistică?”, cu multe volume în care se arăta ce s-a făcut în tipologie, ce s-a făcut în teoria istoriei, ce s-a făcut în teoria fonologiei ș.a.m.d., au tradus, de multe ori integral, opere lingvistice importante și au publicat niște caiete de informație (de exemplu, un caiet despre Saussure, alt caiet despre Vossler ș.a.m.d.). A putut fi și aceasta o treabă utilă, fiindcă, din întâmplare, s-au nimerit și lingviști buni, importanți, sau câte o teorie interesantă. Alteori, nu. Și la noi s-a dorit, fără prea mult spirit critic, să facem ceea ce se făcea altundeva. De exemplu, dacă a făcut cineva glotocronologie în America și, pe urmă, câțiva în Europa, ne-am apucat să facem și noi glotocronologie, ca și când ar fi o cucerire teoretică, în loc să spunem: nu, glotocronologia este o naivitate și nu merită să ne ocupăm cu ea. Trebuie să spun că, din păcate, există această tendință, caricaturizată de Caragiale, „să avem și noi faliții noștri”.

– Aceasta nu s-a întâmplat cumva și din cauză că marile personalități ale lingvisticii noastre s-au stabilit în străinătate și au lipsit aici tocmai cei care puteau fi o autoritate?

– În parte, da, dar, în parte, și din alte motive. Persoane de mare valoare au fost marginalizate, ca, de exemplu, domnul G. Ivănescu, care ar fi putut face mult mai mult pentru cultura românească și pentru lingvistica românească, dar când a trebuit să se lupte pentru ale vieții, așa cum au trebuit să se lupte el și alții, atunci putem spune că a făcut mult mai mult decât se poate aștepta în aceste condiții. În alte cazuri, nu-i vorba de faptul că au plecat în străinătate, pentru că dintre lingviști n-au plecat mulți, iar unii care au plecat nu erau formați ca lingviști importanți când au plecat din țară. Nu, a existat altceva: o neîncredere generală între români în ceea ce venea tot de la români, adică, dacă e din Franța sau din străinătate, poate e mult mai bun, dar dacă e român, să așteptăm să vedem ce spun alții, ce spun, eventual, tovarășii sovietici. De exemplu, eu am început să fiu citat în România după ce am fost tradus în Uniunea Sovietică, adică ei nu se temeau și au tradus și atunci s-a putut cita câte ceva. Pe de altă parte, a existat totdeauna în România un conflict între centrele universitare și între școlile de lingvistică, o nenorocire permanentă. Eu nu vreau să știu a cui a fost vina aceea, însă nu a existat o colaborare efectivă între Universitatea din Iași, Universitatea din București și Universitatea din Cluj, de exemplu. Dimpotrivă, dacă ceva venea de la Iași, atunci era foarte prost recenzat la București. Nici Sextil Pușcariu n-a

fost prețuit la București cum se cuvine, fiindcă era la Cluj. Dar Pușcariu, la Cluj, a făcut enorm. El a scos revista „Dacoromania”, a publicat *Atlasul lingvistic român* și a scris mult, el și ceilalți din jurul lui, din școala clujeană, uneori lucruri mai modeste, însă utile, necesare, altele lucruri într-adevăr foarte importante ș.a.m.d. De asemenea, cum e posibil ca o operă cum este *Originea românilor* a lui Philippide să fie recenzată pe o pagină și jumătate sau două pagini în „Grai și suflet”, la București, de Ov. Densusianu și să fie respinsă ca și când n-ar avea valoare, să i se reproșeze stilul „bătrânesc” și să se spună că nu se scrie așa. Aceasta se poate scrie, dar după ce ai examinat și toată documentarea lui Philippide ș.a.m.d. Numai pe urmă spui, la sfârșit, că, din nefericire, autorul scrie într-o limbă bătrânească, fără o terminologie bine construită etc.

Asta a fost. Se înțelege că, pe de altă parte, această situație i-a stimulat pe lingviștii de la Iași să apere tradiția ieșeană, pe cei de la Cluj să apere tradiția clujeană și tot așa și la București. De exemplu, chiar într-un caz ca al domnului Ivănescu, care avea o viziune mult mai vastă și care știa bine ce au făcut clujenii și ce a făcut Sextil Pușcariu, totuși, când era vorba de Philippide, atuncea insista cu Philippide, fiindcă înțelegea că trebuie să apere tradiția ieșeană ca atare, în loc să le considere pe toate ca o contribuție la aceeași clădire, la același edificiu. De aceea, eu n-am strigat niciodată, deși provin și eu de la Iași, „Philippide!, Philippide!”, și de aceea am semnalat întotdeauna importanța lui Pușcariu și chiar genialitatea lui Pușcariu ș.a.m.d., observând însă, pe de altă parte, că Pușcariu scrie cu germanisme – știa și el foarte bine – și că de abia în *Limba română* ajunge din nou la limba din tinerețe, fiindcă zeci de ani el a vorbit, a scris nemțește. De altfel, recunoaște undeva în „Dacoromania” acest lucru când zice: „Noi, crescuți toți pe la școli străine și care ne-am înstrăinat și ne-am împetrișat limba” ș.a.m.d.

– Opera Dumneavoastră, care cuprinde un număr impresionant de cărți și studii, este foarte bine cunoscută în străinătate, multe dintre lucrările pe care le-ați publicat pînă acum fiind traduse în numeroase limbi. De curînd, la Cluj, au apărut primele Dumneavoastră cărți traduse în română: *Anotimpul ploilor*, la Editura Clusium, și *Limba română în fața Occidentului*, la Editura Dacia. Există un proiect mai amplu de traducere și editare în limba română a operei Domniei voastre?

– Există mai multe, dar încă n-au o formă definitivă și, pe de altă parte, nu sînt coordonate. Ceea ce propun, cînd mă întrebă colegii de la Iași, de la Craiova, acuma de la Timișoara, de la Cluj ș.a.m.d., este să se pună de acord și să facă un program de traducere, ca să nu traducă aceleași lucruri, ci să traducă tot ceea ce e esențial. Deci o traducere ca aceasta care s-a făcut, *Limba română în fața Occidentului*, e binevenită, fără îndoială, dar este, din punctul de vedere al contribuției mele la lingvistica generală și la teoria limbajului, o scriere marginală. Numai fiindcă privea limba română a fost editată această carte în primul rînd. Ar trebui să se coordoneze acest program de traduceri și să nu se traducă după anumite interese, să zicem, particulare sau locale. De exemplu, la Constanța vor să traducă *Principiile de semantică structurală*, la Suceava vor să traducă toate lucrările de teorie scrise în franceză, fiindcă nu știu traducătorii nici spaniola, nici engleza,

nici germana, la Craiova vor să traducă volumul de studii de lingvistică romanică. Ar trebui coordonate toate aceste lucruri, să se vadă ce se poate publica și ce este mai urgent, să spunem așa, și pentru a da o imagine cât mai completă a profesorului Coșeriu, și pentru a fi mai de folos pentru studenți, ca să aibă într-adevăr tot ceea ce poate fi contribuție, mai mult sau mai puțin esențială sau de bază, la diferite discipline, de exemplu: lingvistica textuală sau semantica structurală, sintaxa funcțională, tipologia lingvistică, istoria filozofiei limbajului, adică sînt anumite aspecte esențiale chiar pentru mine, ca să nu se prezinte o figură, să zicem, deformată în ceea ce mă privește. Eu am propus și la Iași, domnului D. Irimia, și am propus și celor de la Suceava să se pună de acord cu cei de la Iași și tot așa i-am propus domnului M. Borcilă de la Cluj, care este cel mai bun cunoscător al scrierilor mele pînă acuma, să traducă tot ceea ce pregătesc doi elevi ai mei, care sînt profesori în America de Sud: unul în Argentina, celălalt în Santiago de Chile. Ei tocmai pregătesc o antologie foarte mare, de vreo 700 de pagini, cu traduceri complete pentru fiecare domeniu și cu o introducere de vreo sută de pagini, unde e considerată toată concepția și toată contribuția mea. Pentru fiecare problemă se fac trimiteri la partea din antologie unde se găsește studiul meu, în care exprim o părere sau alta. Deci e foarte bine făcut acest volum, mai ales că de multe ori e vorba de idei diferite, care apar într-un articol, să zicem, de dialectologie, unde se pot găsi și fapte de tipologie sau de sociolingvistică. S-ar putea face un lucru foarte bun, însă e nevoie de traducători care ori traduc din traducerea spaniolă, pentru că ei fac această antologie cu studii scrise în spaniolă și cu traduceri în spaniolă pentru articolele sau studiile publicate în alte limbi, ori traduc direct din germană, din italiană, din engleză și din franceză. Așadar, s-ar putea ori traduce totul din spaniolă, dar asta ar însemna că uneori se traduc traduceri, ori să se găsească traducători și de germană, și de engleză, și de franceză, și de italiană, care să traducă de fiecare dată aceleași lucruri ce se găsesc în această *Antologie*, însă direct din textul original, nu dintr-o traducere ulterioară. Asta ar fi foarte bine. Lucrurile se găsesc, în momentul de față, în mîna domnului D. Irimia de la Iași și în mîna domnului Mircea Borcilă de la Cluj, însă e nevoie și de traducători, și de bani pentru tipărire.

Alt proiect e al doamnei Flora Șuteu de la București, care vrea să facă un fel de antologie numai cu articole de filozofia limbajului, care sînt vreo zece-douăsprezece și aproape toate în germană, ea știind bine nemțește.

Alt proiect este cel al profesorului St. Dumistrăcel de la Iași, care a făcut o antologie sau o culegere cu toate studiile mele care au de a face cu dialectologia, cu sociolingvistica, etnolingvistica ș.a., cu centrul în dialectologie. Acest volum a apărut sau apare la Chișinău. Fără îndoială, și asta e bine, dar de fiecare dată este alt aspect. O antologie, cum spuneam, ca aceea pe care o pregătesc acești sud-americani, ar fi lucrul cel mai bun și, într-un sens, cel mai urgent dacă s-ar putea face, fiindcă atunci ar fi într-o singură carte aproape tot ceea ce este esențial, iar apoi s-ar putea face, cu ceva din această carte și cu alte lucrări, de exemplu, un volum de studii de dialectologie și sociolingvistică, alt volum cu studiile de filozofia limbajului, alt volum de semantică structurală ș.a.m.d.

Mai există un proiect rămas deocamdată mai mult sau mai puțin neconturat, al Academiei Române, care ar vrea, sau spunea că ar vrea, să publice tot, însă ar dura foarte mult timp, poate chiar douăzeci de ani, de aceea spuneau că între timp ar fi bine să publice alții lucruri parțiale, fiindcă ei, Academia, ar publica opera completă, însă încetul cu încetul².

– Să dea Dumnezeu să se împlinească, pentru că acum nu prea avem propensiune către lucrurile care trebuie făcute cu acribie și cu profesionalism. Se fac traduceri cu totul haotic, adică sînt alese lucrări ce li se par unora că sînt în vogă, nu ce este cu adevărat necesar culturii și științei române.

În 1991 ați afirmat că Timișoara este una dintre cele două capitale morale ale românilor, cealaltă fiind Chișinăul. Credeți că în 1994 ele reprezintă același simbol?

– Cred că au reprezentat acest simbol într-un anumit moment istoric al românismului și al românimii să spunem, adică sînt cele două orașe în care s-a trezit și s-a afirmat mai ales conștiința națională și dorința de prefacere, unde s-au manifestat aceste semne de renaștere și, aș zice, de o nouă spiritualitate, în sensul unei morale, unei etici a românismului. La Chișinău, chiar ceva mai înainte. În realitate, Chișinăul a fost un fel de model și pentru mișcarea din România, fiindcă românii de acolo au început, din alte motive, ceva mai devreme. În acest sens spuneam că sînt cele două capitale ale românismului. Asta nu înseamnă că trebuie să se mențină mereu. Persoanele care au luat parte la această reformă, la această prefacere, la această revoluție și spirituală, și morală sînt, cred, în parte, aceleași și rămîn. Cei mai mulți sînt și acum de acord cu aceleași principii și n-au renunțat la ele, deși situația s-a înăsprit, mai ales la Chișinău, din motive pe care le cunoaștem. Ceea ce-mi părea mie semnificativ și chiar simptomatic în cazul Chișinăului a fost că acolo, pentru a doua oară, s-a aprins această flacără a românismului, fiindcă și cealaltă Unire a început la Chișinău. Ardelenii au pregătit Unirea la Chișinău: Onisifor Ghibu era la Chișinău, Goga scria la Chișinău; venise tot acolo, din Siberia, din prizonierat, Legiunea Ardelenilor, cei care luptaseră în armata austro-ungară și fuseseră luați prizonieri. Toți s-au întors spre Occident la Chișinău și acolo s-a pregătit Unirea Ardealului. Aceasta înseamnă că totuși nu s-a pierdut la Chișinău, în atîția ani, o anumită conștiință a unității românilor, și asta mi s-a părut semnificativ. Iar în cazul Timișoarei, ce mi s-a părut și mi se pare că și astăzi este important e că s-a făcut o mișcare fără dușmănie interetnică și că nu s-a acceptat această, să-i zicem, insinuare a conflictelor etnice, care totdeauna a fost instrumentul prin care cei ce erau de acord din punct de vedere politic și împotriva regimului erau dezbinați, pe cînd aicea au fost, în acel moment, de acord toți. N-au spus românii că nu vor cu ungurii sau ungurii că nu vor cu românii sau cu nemții, ci a fost acest spirit de la Timișoara, care însemna, în același timp, și prietenie cu toți. S-a văzut imediat și reacția Ungariei, care a început să trimită camioane cu ajutoare ș.a.m.d. nu numai pentru unguri, ci pentru toată această mișcare. Aceasta mi s-a părut mai impresionant, mai ales fiindcă eu cred că, în general, nu se poate naște nimica bun din dușmănie, și că, fără îndoială, chiar acolo

unde sînt conflicte, trebuie să încercăm să le rezolvăm pașnic și să ne înțelegem, pentru că nu poate exista și este nedemnă de om ura irațională împotriva unui popor. Chiar dacă doi, trei, patru, cinci, o sută de unguri greșesc și fac ceva, asta nu înseamnă că: „ungurii fac..., ungurii zic...” și că trebuie să se producă imediat o ațîtare împotriva ungarilor în general. Eu îmi amintesc întotdeauna de atitudinea unui român, despre care nu se poate spune că n-ar fi fost naționalist și că n-ar fi fost antimaghiar la nivelul politic cel mai înalt, însă, în același timp, și cel mai corect, adică mă gîndesc la Octavian Goga. În politica superioară, Goga înțelegea să nu cedeze în anumite puncte esențiale cu privire la Transilvania, însă în același timp el era prieten cu Ady Endre, îl adăpostea la el acasă, el a tradus *Tragedia omului* a lui Madách ș.a.m.d., și nu credea că ungurii sînt canibali ș.a.m.d. Am constatat de multe ori la unguri dorința de împăcare, cel puțin la unii dintre ei. Chiar și astă-noapte auzeam la radio, venind de la Arad, în mașină, un reportaj unde ungurii de la Budapesta și guvernul maghiar se declarau în dezacord cu U.D.M.R.-ul care voia să facă scandal pe nu știu ce chestiuni și, în general, spuneau că nu vor continua această politică de conflicte, ci că trebuie să ne împăcăm cu vecinii noștri, și cu Slovacia, și cu România, și cu Serbia în privința Voivodinei. Se spunea, nu știu dacă afirmația o făcea ministrul de externe sau Gyula Horn, că „Nu putem trăi îndelung între dușmani; trebuie să ajungem la o înțelegere”, ceea ce mi se pare o idee foarte nobilă, pe care ar trebui să o adoptăm și noi. Numai așa se pot rezolva conflictele, oricare ar fi. Fără îndoială, sînt uneori conflicte grave și chiar dureroase, însă numai dacă există această dorință de împăcare se poate ajunge la rezolvarea lor.

Mi se pare că la Timișoara s-a manifestat această tendință spre înțelegere și spre unitate fără să se țină seama de diferențele de religie, de naționalitate ș.a.m.d. Cred că și Aradul are, mai mult sau mai puțin, o atitudine asemănătoare și că, de exemplu, Timișoara n-ar fi de acord cu ceea ce se întîmplă la Cluj, unde, în parte, au fost ațîțate conflictele, mai ales cu ungurii. Nu-i putem muta pe unguri altundeva și nici noi nu ne putem muta, așa că vom trăi cu ei, și vom trăi secole împreună, așa că trebuie să se găsească un mod de a conviețui.

– În cercurile oficiale din Republica Moldova se preconizează revenirea la termenul de „limbă moldovenească” pentru româna vorbită în Basarabia. În ce măsură reîntoarcerea la situația din perioada imperiului sovietic va afecta evoluția vieții culturale moldovenești și relațiile româno-moldovene?

– Nu putem ști ce se va întîmpla în viitor și în ce măsură aceasta poate afecta raporturile culturale între Republica Moldova și România. Ceea ce putem spune este că ne temem că măsurile nu vor rămîne la acest aspect mai mult sau mai puțin terminologic, fiindcă ceea ce se vede, după cîte s-au întîmplat în ultimul timp, e mult mai grav. Nu e vorba numai de a numi limba altfel, fiind aceeași limbă, ci e vorba într-adevăr de a se ajunge la o ruptură în cultură și chiar la o ruptură în relațiile politice și la o nouă orientare înspre răposata Uniune Sovietică, care e răposată într-un sens, dar nu vrea să moară. Dimpotrivă, vrea să reînvie. Aceasta mi se pare mult mai grav decît numele, fiindcă cei care scriu și cei care sînt responsabili astăzi încă de universitate, de școală ș.a.m.d. știu prea

bine că, chiar dacă ar numi-o „limbă moldovenească”, scriu exact aceeași limbă ca și românii din România. Când Druță a început și a scris „limba moldovenească”, dat fiind că scria limba de acasă de la el, atunci aceasta era pur și simplu o limbă românească și nu exista nici un pericol. Ei considerau, în același timp, toate tradițiile culturale și literare românești și ca tradiții ale basarabenilor. Ar fi mult mai periculos însă dacă se trece la altceva, dacă se începe cu numele: „limba moldovenească” și apoi se încearcă a se construi într-adevăr o limbă pe baza faptelor locale și pe baza faptelor din Transnistria sau o limbă în mare parte artificială, cum era această „limbă moldovenească” pe care, în realitate, n-o vorbea nimeni, dar era făcută numai să fie cât mai îndepărtată de limba română. Desigur, n-a avut nici un succes, fiindcă, dacă se făcea pe baza faptelor românești, tot limbă română era, chiar dacă se spunea, să zicem, *gîtlegau* în loc de *cravată* ș.a.m.d. Însă faptele sînt, să spunem așa, cu mult mai grave, de aceea trebuie să luptăm chiar și pentru nume. Spun să nu se înceapă cu schimbarea numelui, fiindcă nu are nici un sens să afirmi că limba este aceeași, dar că o numim altfel. Spuneam și la Chișinău, din punct de vedere științific, a afirma că există o „limbă moldovenească” deosebită de limba română, chiar dacă e vorba de limba vorbită în Basarabia, este o greșeală dacă e de bună-credință și este o minciună dacă e de rea-credință, cum e aproape întotdeauna, fiindcă e de ajuns să te uiți la un atlas lingvistic ca să vezi că frontierele lingvistice, izoglosele, nu merg pe verticală, ci dimpotrivă, adică ajung faptele de la Nistru pînă în Maramureș și faptele din sudul Basarabiei pînă la Brăila și în tot sudul Moldovei; Moldova de Sus, Basarabia de Sus are *z, s* ș.a.m.d. ca la Iași, la Botoșani și la Neamț, iar Moldova de Sud, Basarabia de Sud are *g, c* ș.a.m.d. ca la Brăila și ca la Rîmnicu Sărat ș.a., adică noi am spune, în nord, pentru o localitate de pe Dunăre, *Zurzulești*, ei spun *Giurgiulești*, fiindcă ei au *g* și o mulțime de izoglose demonstrează același lucru.

Dacă e vorba de chestiunea practică, nu științifică, dacă se vrea o limbă construită pe baza graiurilor locale, atunci este o utopie, fiindcă nu s-ar putea construi o limbă pe baza graiului din Transnistria sau pe baza unor construcții artificiale. Această limbă ar fi de neînțeles pentru majoritatea populației din Basarabia. Nu vor accepta nici scriitorii. Ar fi o utopie ca limbă diferită, fiindcă oricît s-ar strădui, dacă se face cu elemente moldovenești de acolo, *tot română va fi*. Va fi o altă formă a limbii române și nimic altceva. Din punct de vedere politic, spuneam, este o crimă, fiindcă aceasta înseamnă să negi tradițiile adevărate, autentice, ale acestui popor și să-l minți, să-i spui că el ori nu are nici o tradiție, ori că are alte tradiții, care nu sînt tradițiile lui, adică să-l ataci în ființa lui spirituală și culturală. Asta este, din punct de vedere politic, o crimă. *Deci greșeală sau minciună, utopie ori crimă!* Nu putem ieși din această caracterizare.

– Ați fost numit președinte de onoare al celui de-al V-lea Congres al Filologilor Români, care va avea loc luna viitoare la Iași și Chișinău. Ce așteptați de la această importantă reuniune științifică panromânească?

– Dacă s-ar putea într-adevăr ține și la Chișinău și dacă am putea trece și la Cernăuți, cel puțin o jumătate de zi, cred că ar avea efecte importante și bi-

nefăcătoare, fiindcă am putea, nu aici la Iași, unde nu e nevoie, ci la Chișinău să zguduim puțin conștiințele, și la Cernăuți, chiar dacă acolo nu-i nevoie de a zgudui conștiințele, pentru că românii, puțini cîți au rămas, sînt români și nu au această tendință de a se îndepărta de românism, însă acolo s-ar putea afirma, să spunem așa, prezența culturală românească față cu Guvernul și cu autoritățile ucrainene. Deci, în această privință, ar fi foarte, foarte important acest Congres. Deocamdată nu știm cum se va putea realiza. Oricum, tema rămîne și mi se pare foarte important ca unitatea de limbă și unitatea națională să fie susținute din diferite perspective, atît de lingviștii și filologii din statul România de dincoace de Prut, cît și de toți filologii serioși și de toți cei angajați în învățămînt și în cercetare în Republica Moldova. Nu știu dacă ați văzut că s-a publicat primul volum din noul atlas lingvistic moldovenesc, care nu se mai numește „moldovenesc”, ci este *Atlasul lingvistic român pe regiuni*, iar regiunile sînt Bucovina de Nord, Basarabia, Transnistria și tot ce se află mult mai departe. Deci, pur și simplu, din nou *Atlasul lingvistic român*, și nu „moldovenesc”, care, fără îndoială, va continua așa atît cît mai rezistă, dacă rezistă, la presiuni. Academia de acolo a adoptat limba română chiar și pentru materiile așa-zise științifice, naturale ș.a.m.d. Cel puțin la Universitatea din Bălți, deși Bălțiul este un oraș mai rusificat decît Chișinăul, pentru că are numai vreo 30% de românofoni, toate materiile sînt predate în limba română și nu se acceptă predarea unor materii în limba rusă. La Bălți se spune că este universitate românească, deci trebuie să se predea limba română! Dacă profesorul nu știe fizica în limba română nu poate fi profesor la Universitatea din Bălți. El poate fi profesor altundeva, fiindcă aicea ori învață românește, ori trebuie să predea cineva care știe românește. De aceea, eu cred că avem o anumită rezistență culturală la universitate, la școală, la institutele de cercetare ș.a.m.d. În realitate, cultura și limba n-au făcut-o politicienii niciodată, desigur, cu excepția celor care erau în același timp și intelectuali, ci au făcut-o totuși intelectualii. Așa a fost și în Transilvania și sper să rămînă așa și în Republica Moldova.

Interviu realizat de George Bogdan ȚĂRA

NOTE

¹ Parțial, acest interviu a fost publicat, sub titlul *Cu Eugeniu Coșeriu, despre capitalele limbii române*, în rev. „Orizont”, nr. 5, 17 mai 1995, p. 8-9.

² După cîte știm, din 1994 pînă în prezent, au mai fost editate în limba română: Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, supliment la „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII (1992-1993), seria A, Lingvistică, Iași, 1994; Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică: trei studii*, Prefață de Silviu Berejan, [ed.] Stelian Dumistrăcel, Chișinău, Editura Știința, 1994; Eugeniu Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Traducere de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, Cuvînt înainte de Mircea Borcilă, Cluj, Editura Echinoc, 1995; *Lingvistica integrală*, Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996; Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 1997; Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Cuvînt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura ARC, 2000. Articole, studii, comunicări ale ilustrului savant au fost tipărite și în presa din Republica Moldova. Revista „Limba Română” de la Chișinău a publicat, de-a lungul anilor, majoritatea textelor coșeriene privind realitățile lingvistice din Republica Moldova și a dedicat cîteva ediții speciale vieții și activității lui Eugeniu Coșeriu (nr. 3-4, 1996; nr. 10, 2002; nr. 4-8, 2001).

Dina VÂLCU **PERSPECTIVA INTEGRALISTĂ
ASUPRA LINGVISTICII
CA ȘTIINȚĂ A CULTURII**

Ar fi o întreprindere fără obiect și sortită din start eșecului încercarea de a chestiona, în zilele noastre, poziția centrală pe care o dețin, în câmpul cercetării de orice fel, științele naturale. Nu ne propunem și nu e cazul să suspectăm biologia, fizica sau chimia de lipsa principiilor epistemologice; știm că, de fapt, tot ce se așteaptă de la respectivele științe e să înțeleagă și să ne facă să înțelegem lumea în care trăim. Cei care lucrează în aceste domenii n-au de ce să fie bântuiți de întrebări sau îndoieli care să le macine încrederea în ceea ce fac. La urma urmei, la ce le-ar folosi să discute întemeierea științei lor, să rezolve probleme metateoretice, „mult mai teoretice” decât cele implicate strict de finalitatea practică a muncii lor?

Supărarea noastră este – sau ar trebui să fie – pe „ai noștri”, cei din domeniul așa-numitelor științe ale culturii. Noi suntem acei care mereu ne punem întrebări. Ne interesează unde mergem, dar nu mai mult decât de unde venim. Cearta din preajma științelor culturii, în special a lingvisticii, se datorează ideilor contrare care se străduiesc să dirijeze aceste științe „dezorientate” într-o direcție sau alta, mulți dintre „ai noștri” fiind angajați, cu toată convingerea, în încercarea de a demonstra că nu există(m), mai exact, că nu există științe ale culturii fundamental diferite de cele ale naturii.

Putem spune că ei ignoră, astfel, distincții și categorizări făcute nu doar cu secole, ci cu milenii în urmă. Credem că nu e posibilă inițierea unei dezbateri în jurul acestei problematice fără referirea explicită la disocierea aristoteliană a obiectelor ca obiecte de studiu. În *Phisica*, filozoful grec făcea diferența între obiecte *naturale* (substanțe care au luat o formă anumită, în acest caz forma fiind determinată prin substanță); obiecte *matematice* (forme pure, indiferente față de substanță); și obiecte *culturale* (în existența lor determinantă e forma, dar numai prin raportare la substanță) (apud E. Munteanu, p. 75; distincția apare și, spre ex., în Coșeriu, *Lecții...*, p. 49-50). Un

obiect cultural este și limbajul, mai mult, spune E. Coșeriu, acesta deține o poziție centrală în categoria căreia îi aparține. În limbă, afirmă lingvistul român, principiul formativ se manifestă doar conform posibilităților substanței date: substanța nu este nici indiferentă, ca în cazul obiectelor matematice, nici determinantă, ca în cazul celor naturale (apud E. Munteanu, p. 75).

Diferențierea la care am făcut referire aici a fost preluată ca atare de o linie întreagă de gânditori care au recunoscut obiectelor culturale statutul lor distinct față de cel al obiectelor naturale, ca și dreptul lor de a fi studiate în cadrul unor științe proprii, cu metode și instrumente specifice. Această independență ar presupune, în opinia noastră – întemeiată, desigur, pe argumente și justificări oferite de un lanț întreg de gânditori ce se asociază fericit, din acest punct de vedere, cu Eugeniu Coșeriu – dreptul la statut aparte, la metode proprii de cercetare izvodite și verificate de înșiși cei care se ocupă de acest domeniu.

Problema e că, deși li se recunoaște, într-o anumită măsură, specificitatea, aceste obiecte sunt măsurate cu principiul procustian al științelor naturale. Nu sunt puțini cei care susțin că, pentru ca investigarea lor să fie într-adevăr „științifică”, metodele folosite asupra lor nu pot fi decât cele aplicate cu succes în științele naturale. Altfel, aceste științe nu vor fi niciodată „îndeajuns de științifice”, de exacte, de concludente.

Ne vom referi, în cele ce urmează, la unii dintre distinșii gânditori care au susținut independența științelor culturale. Nu e, oare, normal, ca, dacă obiectele culturale au căpătat un statut aparte, ele să fie privite cu un ochi diferit, investit cu senzori care pot percepe ceea ce, cu siguranță, metodele științelor „tari” nu ar putea observa? Nu credem că poate fi contestat faptul că, dincolo de a fi recunoscute ca diferite de obiectele naturale, obiectele culturale au dimensiuni aparte, „în plus”, pentru care științele exacte sau practicanții lor, „nu au organ”. Lucrurile nu trebuie exagerate, nici distorsionate; anumite instrumente exacte pot funcționa în cazul obiectelor culturale. Există însă, în domeniul științelor exacte, unealta care să poată măsura, de exemplu, implicarea subiectului în utilizarea / înțelegerea unui cuvânt într-un act de vorbire particular, într-o situație de vorbire particulară? Mai mult, ne putem întreba cât de adecvată este utilizarea aceleiași metodologii și a acelorași instrumente pentru a studia, pe de o parte, ceva ce e deja dat în natură, asupra căruia omul nu poate acționa, în producerea căruia el nu este implicat, și pe de altă parte, a unor obiecte ce sunt în totalitate creație spirituală a omului.

Înainte de a invoca aici concepțiile unora dintre cei care au susținut independența științelor limbajului, trebuie menționată o altă diferențiere pe care Coșeriu își întemeiază teoria epistemologică. Este vorba de distincția kantiană între „lumea necesității” și „lumea libertății”¹, o distincție fie ignorată, fie considerată irelevantă în lingvistică (în măsura în care ea a fost cunoscută). Așadar, lumea necesității înglobează obiectele fizice – acele obiecte care, în afara omului sau în om, reprezintă „datul”, iar nu „creatul”. Științele care cercetează aceste obiecte încearcă nu doar să le explice și să le circumscrie cât mai exact posibil, ci și

să le stabilească, într-o ascendență clar demonstrată, *cauzele*. Lumea libertății începe cu și se clădește pe dimensiunea cognitivă și creativă a ființei umane, determinantă fiind aici nu cauza, ci finalitatea (sau, mai bine zis, nu orice cauză, ci cauza finală)².

Revenim la oamenii de cultură și lingviștii care au susținut, înainte de Coșeriu, concepția epistemologică a independenței științelor culturale față de cele naturale. Chiar dacă nu le vom analiza argumentele sau măcar expune aici, în detaliu, nu putem să nu-i menționăm, cel puțin, pe Husserl, care, în special în ultimele sale scrieri, își exprima teama față de amenințarea cu dispariția adevăratelor științe umane, pe Gadamer, de altfel unul dintre partenerii de dialog ai lui Coșeriu, împărtășind multe dintre ideile acestuia, sau pe Mircea Borcilă, care n-a obosit niciodată în a expune și a continua teoria lingvistică integralistă. I-am numit aici numai pe câțiva dintre cei interesați de această problemă, cu ideea clară a necesității unui studiu care să prezinte, să analizeze și să demonstreze din nou ceea ce pentru unii e clar din start, iar pentru alții nu va fi, din nefericire, niciodată, menționând, în același timp, și criteriul pe baza căruia au fost selectați. Am pornit de la o mențiune a lui Coșeriu, mai exact nota 7 de la pagina 51 din *Lecții de lingvistică generală*, aparținând capitolului intitulat *Antipozitivismul*. Aceasta cuprinde indicațiile bibliografice ale câtorva dintre cele mai relevante contribuții la „procesul cultural-istoric de diferențiere progresivă între științele naturale și cele culturale și de fundamentare a științelor culturii în sensul lor propriu”: W. Dilthey, W. Windelband, H. Rickert, E. Cassirer.

W. Dilthey, spre exemplu, separa științele fizice de cele spirituale („istoria, economia politică, științele statului și dreptului, știința religiei, studiul literaturii și poeziei, al artei decorative și muzicii, al concepțiilor filozofice despre lume și al sistemelor, în fine, psihologia”), considerând că acestea din urmă se raportează la „același mare fapt: genul uman”³. Pentru noi, pot părea oarecum surprinzătoare științele pe care Dilthey le consideră ca fiind spirituale; cu siguranță, n-am include, în zilele noastre, în această categorie, economia politică sau științele statului și dreptului. O posibilă explicație a acestei clasificări este faptul că, la momentul când Dilthey își publica opera, aceste științe se făceau altfel. Progresul tehnologic, tendința de a transforma totul în statistică, mergând tot mai puțin pe interpretare și pe implicare umană și tot mai mult pe cifre și pe calcule, a transformat aceste domenii în veritabile științe naturale. În plus, așa cum susținea Coșeriu, e vorba de o detașare *progresivă* a științelor culturale față de cele naturale, în timp diferențierea fiind tot mai clară și mai adâncă.

Deși, la nivelul obiectelor de studiu, Dilthey e reticent în a face o distincție foarte clară (căci în realitatea umană rămân inseparabile distincțiile fizic și psihic, noi înșine fiind natură și natura acționând în noi „inconștient, prin întunecatele instincte”⁴), el observă că în științele spiritului există o tendință „ce se dezvoltă din ce în ce mai intens odată cu progresul lor, tendință prin care latura fizică a proceselor este coborâtă la rangul de condiții, de mijloace de înțelegere”⁵). Aceasta e una dintre ideile care răzbat în întemeierea contemporană a lingvisticii ca știință

a culturii, respectiva „tendință” constituindu-se, de fapt, ca principiu. Desigur, există și tendința contrară, care se manifestă și ea tot mai pregnant și cu mult succes, aceea de a readuce condițiile, condiționările psiho-biologice la rang de obiect de studiu. Opera lui Noam Chomsky și a susținătorilor săi e locul în care această tendință a ajuns și ea, mai mult sau mai puțin explicit, la rang de principiu. Din punctul de vedere al celor ce susțin că lingvistica e o știință culturală, n-ar fi o problemă, atâta vreme cât generativismul nu susține, la rândul său, că ar fi o teorie lingvistică. Această afirmație, oricât de paradoxală ar părea, se întemeiază pe convingerea că, atâta vreme cât nu e făcută în spațiul epistemologic al științelor culturii, lingvistica nu e lingvistică, e altceva – biologie, în cele din urmă, așa cum Chomsky a mărturisit, de fapt, în numeroase rânduri.

Toate evenimentele exterioare se întemeiază, la Dilthey, pe ceea ce poate fi trăit, aici fiind relevantă „orice valoare a vieții. Aici apar scopurile, despre care natura nu știe nimic. Voința este cea care se dezvoltă, se configurează. Iar în această lume spirituală care se mișcă în noi suverană, responsabilă și creatoare, și numai în ea, își are viața valoarea sa, scopul său și semnificația sa”⁶. Dacă tendința pe care o aminteam înainte e acum un principiu al studiului lingvistic de o anumită orientare, aceste din urmă cuvinte ale lui Dilthey ar trebui să-și aibă locul, în opinia noastră, pe frontispiciul oricărei științe a spiritului.

La rândul său, Ernst Cassirer trasa un așa-numit „cerc al umanității”, care ar include limbajul, mitul, religia, arta, știința și istoria.⁷ Numai posibilitatea pătrunderii esenței structurii fundamentale a fiecăreia dintre aceste activități umane ar legitima o filozofie a omului, iar științele particulare privitoare la aceste fapte ale culturii umane ar avea menirea să stabilească principii, categorii definite în virtutea cărora „să fie grupate într-o ordine sistematică fenomenele religiei, artei, limbajului”⁸. Deși mai restrâns (probabil în mod justificat) decât am văzut la Dilthey, cercul științelor culturale trasat de Cassirer îl găsim proiectat conform ideii ce dă întâietate, în definirea omului, faptelor culturale create de om, ignorând în mod semnificativ bazele fizice implicite în existența acestuia. Cassirer exclude posibilitatea definirii omului prin „vreo facultate sau principiu înăscut care pot fi constatate pe baza observației empirice”⁹.

Având în vedere momentele din istoria procesului de individualizare a științelor culturii evocate aici, ca și pe cele omise (unele cel puțin la fel de importante), ne-am putea întreba de ce, atunci, opera lui Eugeniu Coșeriu a ajuns să constituie unul dintre punctele de răscruce ale acestui parcurs. Căci, privitor la problematica dezbătută aici, lingvistul român este de mult considerat „*adevăratul întemeietor al disciplinei centrale a umanităților și, în același timp, cel care pune, prin aceasta, în sensul cel mai riguros, bazele conceptuale ale științelor culturii în general*”¹⁰ sau „figura majoră” în procesul de (re)întemeiere a științelor „minții și istoriei” ca științe „chintesențial gonice”¹¹.

Se poate spune, credem, că implicarea lui Eugeniu Coșeriu în dezbaterile asupra acestei problematici a însemnat preluarea și ghidarea pe mai departe a în-

tregii „strategii” necesare pentru situarea epistemologică a lingvisticii. Aceasta în primul rând pentru că, în contrast cu numele ilustre care au inițiat „istoria” parcursă foarte pe scurt aici, Coșeriu e primul care pune problema întemeierii epistemologice a lingvisticii *venind din domeniul lingvisticii*. Dilthey, spre exemplu, era interesat, înainte de toate, de istoriografie, pentru el studiul limbajului și al literaturii constituind, alături de celelalte științe ale spiritului, platforma pe care urma să se clădească și să se dezvolte „imaginea” ființei umane ca sinteză a fenomenelor caracteristice părții sale mentale. Cassirer era interesat de crearea unei „filozofii a omului”, acordând în aceeași măsură atenție limbajului, mitului, religiei, artei și istoriei.

Pentru Coșeriu, în schimb, limbajul uman reprezintă *baza* care face posibile celelalte activități spirituale ale omului, studiul acestuia necesitând legitimarea epistemologică pe care o revendică orice știință. Faptul că Eugeniu Coșeriu a fost interesat în primul rând de lingvistică, pornind de la ea către epistemologie și către toate celelalte științe în efortul de a le situa, iar nu invers, a făcut ca el să găsească elementele ce justificau nu doar necesitatea plasării lingvisticii într-un cadru științific mai larg, ci și locul exact pe care ea urma să-l ocupe în interiorul lui. Astfel, s-a realizat pentru prima dată un demers de întemeiere epistemologică pornit *dinspre lingvistică* spre bazele teoretice ale disciplinelor, aceasta fiind privită, întâi de toate, ca o știință a omului în dimensiunea lui spirituală.

N-am făcut, în aceste rânduri, decât să expunem o situație ușor identificabilă în întreaga operă coșeriană. În primele sale scrieri (spre exemplu, *Sincronie, diacronie și istorie*¹²) se abordează și se rezolvă adesea, în spiritul propriu, aceste chestiuni. Argumentele invocate nu-și vor pierde ulterior valabilitatea, fiind, dimpotrivă, mereu reluate și îmbogățite, în cadrul unui perpetuu dialog asupra respectivei chestiuni. Aceasta deoarece, în paralel cu eforturile depuse de către lingvistul român, a continuat să se dezvolte, de obicei impunându-se cu mai mult și mai răsunător succes, tendința adversă, revendicând pentru studiul limbajului statutul de știință a naturii.

Pe tot parcursul acestei dezbateri, Coșeriu a păstrat obiectivele asumate la începutul ei, cu convingerea de neclintit a justeții lor. Într-o prezentare sintetică realizată de Mircea Borcilă, acestea ar fi: „(1) să legitimizeze, pe deplin, necesitatea procesului de reîntemeiere teoretică explicită și sistematică a lingvisticii în raport cu specificul naturii obiectului propriu; (2) să demonstreze, prin explorarea în *profundime* [...] a unei zone problematice centrale și cruciale a studiului limbii, că acest proces impune recursul la un fundament teoretic radical diferit de cel implicat în mod tacit sau adoptat direct din epistemologia științelor naturii, sub influența curenților pozitivistice și neopositivistice; (3) să propună o circumscriere de ansamblu, istorică și teoretică, a cadrului epistemologic adecvat lingvisticii și științelor culturii în general”¹³.

Coșeriu a realizat una dintre cele mai pertinente și coerente critici ale concepției pozitvistice asupra limbajului în capitolul III al *Lecțiilor de lingvistică*

generală. El formulează acolo așa-numitele principii antipozitiviste, pe care le opune celor pozitiviste. Astfel, „principiul universalității individului” se opune celui pozitivist al faptului individual; „principiul funcției și al formei” se opune celui al substanței; principiul „stării de lucruri sau al esențialității statice” se opune celui al evoluționismului, iar principiul „culturii” se opune celui pozitivist al naturalismului. Acesta din urmă este, poate, cel mai important pentru problematica teoretică abordată aici. Asupra lui se insistă, de altfel, cel mai mult și în capitolul din *Lecții...* menționat. Se reafirmă considerarea lingvisticii drept știință a culturii și se deduc câteva consecințe ale acestei concepții. Astfel, fundamentul teoretic al științelor culturii nu îl reprezintă ipotezele, ci tocmai „cunoașterea originară” – pentru lingvistică, aceasta fiind cunoașterea intuitivă a vorbitorilor și a lingviștilor înșiși în calitate de vorbitori. De asemenea, dat fiind modul în care se produc obiectele culturale, domeniul culturii nu admite abordări cauzale, ci doar abordări finaliste. Analogul „legilor naturale” în domeniul cultural îl constituie, într-un sens, „faptele” înseși care se produc (fiecare fapt cultural are legitatea sa internă) și, în alt sens, „sistemele tehnice” pe care omul le elaborează pentru dezvoltarea activității sale. O limbă este, în acest al doilea sens, un sistem de legi pe care le realizăm (aplicăm) în vorbire. În această privință pot fi formulate doar norme de probabilitate referitoare la felul cum, de obicei, acționează libertatea în anumite condiții¹⁴.

Chiar dacă spațiul acestui articol nu permite o desfășurare mai largă a argumentelor, coșeriene și nu numai, ce susțin diferențierea științelor culturale față de cele naturale, încheiem cu convingerea că fiecare nouă afirmare a acestei idei e necesară și binevenită în „confruntarea” epistemologică a celor două largi câmpuri de cercetare. Opinia noastră e că niciun lingvist nu se poate angaja în studierea limbajului fără a-și defini, fie chiar și numai pentru el însuși, poziția epistemologică. Aceasta va situa axiologic cercetarea lui și îi va da convingerea, oricare ar fi acea situație, că se află de partea corectă a baricadei; iar baricada, în ciuda eforturilor disperate făcute de ambele părți ale sale, nu va dispărea, probabil, niciodată.

BIBLIOGRAFIE

1. Mircea Borcilă, *Eugeniu Coșeriu și bazele științelor culturii*, Revista Academica, nr. 7-8, mai-iunie 2001, p. 22-23.
2. Ernst Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*, Editura Humanitas, București, 1994.
3. Eugenio Coseriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, Editura Enciclopedică, București, 1997.
4. Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000.
5. Wilhelm Dilthey, *Construcția lumii istorice în științele spiritului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
6. Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Iași, Editura Polirom, 2005.

NOTE

¹ Cf. Coșeriu, *Sincronie...*, p. 170 și *Lecții...*, p. 51.

² Coșeriu prezintă tipurile de cauze stabilite de către Aristotel și selectează și explică rolul „cauzei finale” în teoria sa. Vezi Coșeriu, *Sincronie...*, p. 176-177.

³ Dilthey, *Construcția...*, p. 22.

⁴ Dilthey, *Construcția...*, p. 22.

⁵ Dilthey, *Construcția...*, p. 24.

⁶ Dilthey, *Construcția...*, p. 25.

⁷ Cf. Cassirer, *Eseu...*, p. 99.

⁸ Cassirer, *Eseu...*, p. 103.

⁹ Cassirer, *Eseu...*, p. 99.

¹⁰ Borcilă, *Eugeniu Coșeriu...*, p. 22.

¹¹ A. Shapiro 1991, p. 4, apud Borcilă, *Eugeniu Coșeriu...*, p. 23.

¹² „Tuturor atitudinilor cauzaliste și confuziilor pe care ele le implică trebuie să le opunem distincția – clar stabilită de către Kant – între „lumea necesității” și „lumea libertății”. Tot așa, intențiilor declarate sau nedeclarate ale pozitivismului vechi și nou, de a reduce întreaga știință la știința fizică, trebuie să le opunem deosebirea dintre faptele naturale și cele culturale și, prin aceasta, dintre științele fizice și cele umaniste. Aceasta nu implică nicidecum o desconsiderare a științelor fizice, care, bineînțeles, sunt singurele adecvate obiectului lor. Dar implică înțelegerea faptului că postulatele și metodele științelor fizice (cu excepția a tot ceea ce se referă la descrierea materială) nu sunt aplicabile la obiectele culturale, pentru că, în cazul acestora, ceea ce este exact, pozitiv, ceea ce se prezintă efectiv și se poate constata sunt libertatea și intenționalitatea, invenția, creația și adoptarea liberă, motivate numai finalist. În cazul fenomenelor din natură este, fără îndoială, adecvat să se caute o necesitate exterioară, o *cauzalitate*; în cazul fenomenelor culturale, în schimb, ceea ce trebuie să fie căutat este o necesitate interioară, o *finalitate*. De aceea, o concepție cu adevărat pozitivă (și nu „pozitivistă”) despre limbaj trebuie să atragă atenția și să amintească mereu că limbajul aparține domeniului libertății și finalității și că, prin urmare, faptele lingvistice nu pot fi interpretate și explicate în termeni cauzali” (p. 170).

¹³ Borcilă, *Eugeniu Coșeriu...*, p. 22.

¹⁴ Cf. Coșeriu, *Lecții...*, p. 51-54.

Vasile **EUGENIU COȘERIU**
DOSPINESCU ȘI LINGVISTICA
TEXTULUI

1. De la „limba discursivă” a lui Saussure, „translingvistica textelor și a operelor” a lui Benveniste, „metalingvistica” lui Bahtin la... „lingvistica textului” a lui Coșeriu

Primul mare lingvist care, încă prin anii 1950, a rostit și scris sintagma *lingvistică textuală* a fost românul Eugeniu Coșeriu, ale cărui distincții vor fi luate în seamă de cei mai mari specialiști ai domeniului. Termenul s-a impus ca atare, desemnând o ramură nouă în cadrul științelor limbajului. O dovedește, printre multe altele, titlul recentei lucrări, din 2006, *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*, aparținând lui Jean-Michel Adam, distins reprezentant al domeniului, care îi recunoaște expeditiv această întâietate (p. 3). În 1994 (*Textlinguistik. Eine einföhrung*, Tübingen-Basel, Francke) Coșeriu opune „gramatica transfrastică”, văzută ca o depășire a lingvisticii clasice, „lingvisticii textuale”, care, în viziunea sa, poate fi și trebuie construită pe baza analizei de texte efectiv realizate, de texte concrete autentice, ca teorie a generării, producerii co- și contextuale de sens.

Printre primele abordări ale conceptului de discurs, vom aminti pe aceea a lui Ferdinand de Saussure, conform căreia discursul, ca proces, este opus limbii ca sistem de semne, semne care luate la întâmplare nu pot exprima decât vagi concepte, rudimente de idei sau de gânduri. Pentru a exprima gândirea, semnele izolate trebuie să se lege între ele pe axa sintagmei, a propoziției, devenind astfel discurs: „Discursul constă, chiar și într-o manieră rudimentară și pe căi pe care le ignorăm, în *a afirma o legătură dintre două concepte care se prezintă îmbrăcate în forma lingvistică*, în timp ce limba nu face în prealabil decât să realizeze concepte izolate, care așteaptă să fie puse în raport între ele pentru a face să existe semnificare de gândire” (Saussure, citat de Adam, 2006, p. 9-10, s.n. – V.D.). Definiția saussureană consună cu spusele lingvistului german Humboldt, pentru care „limba con-

stă numai în discursul legat, gramatica și dicționarul sunt comparabile doar cu scheletul mort al acesteia” (citată de Adam, 2006: 10). La fel vede discursul și Émile Benveniste¹ atunci când scrie că „doar în discurs, actualizat în fraze, se formează și se configurează limba. Aici, în discurs începe limbajul” (*ibid.*). Saussure vorbește în egală măsură de „limbă discursivă” și de „vorbire” (cf. fr. „parole”), plasând fraza în afara limbii, în discurs: „Fraza nu există decât în vorbire, în *limba discursivă*, în timp ce cuvântul este o unitate care trăiește în afara oricărui discurs în tezaurul mental” (Saussure, 2002, p. 118). Deși a văzut bine discursul ca legătura dintre concepte de natură lingvistică, Saussure nu merge mai departe în definirea discursului, lăsându-ne ignoranți în privința naturii și dimensiunii acestor îmbinări de cuvinte numite propoziții sau fraze, definite ca unități maximale de îmbinare sau combinare pe axa sintagmatică. Cum bine observă Adam (*id.*), fraza, în calitatea sa de compunere-sintagmare, este situată de către Saussure la granița dintre limbă și discurs, ținând de prima prin dimensiunea sa sintagmatică și de vorbire („actul de emiterie reală a limbii”, cum spunea Humboldt) prin dimensiunea sa discursivă. Iar discursul nu depășește definiția clasică restrictivă dată de Fontanier², și anume: „O frază sau o perioadă care exprimă un gând aproape complet în el însuși, deși putând depinde de alte gânduri care preced sau urmează” (citată de Adam, 2006, p. 12). Aici Fontanier intuiește *avant la lettre* structura reticulară a sensului textual, caracterul său inferențial și volumnic, care fundează dimensiunea sinergică a textului (vezi Carmen Vlad, 2000, p. 165-180).

Aparent apropiat de Saussure, Benveniste stabilește o separare diferită de cea a lui Saussure între limbă și vorbire, deosebind între o lingvistică a limbii ca sistem sau domeniu semiotic, care semnifică paradigmatic și a cărui unitate minimală este semnul, și o lingvistică a discursului sau „semantică”, care transformă limba în instrument de comunicare a cărui unitate minimală este fraza: „expresia semantică prin excelență este fraza” deoarece „comunicăm prin fraze, chiar trunchiate, embrionare, incomplete, dar întotdeauna prin fraze” (Benveniste, 1974, p. 224). Iar cum enunțarea (cf. Benveniste, 1974, *L'appareil formel de l'énonciation*, p. 79-88) are drept obiect de cercetare activitatea de producere a enunțurilor și nu „textul enunțului”, marele lingvist întrevide o a treia ramură a lingvisticii, al cărei obiect urma să fie „analiza translingvistică a textelor, a operelor prin elaborarea unei metasemantici care se va construi pe baza semanticii enunțării” (*id.*, p. 66).

Mihail Bahtin se situa pe aceleași poziții când aprecia în *Esthétique et théorie du roman* că „sintaxa marilor mase verbale [...] așteaptă încă să fie fondată; (aici) lingvistica [...] nu a defrișat deloc secțiunea care ține de marile ansambluri verbale: enunțurile lungi din viața de zi cu zi, dialogurile, discursurile, tratatele, romanele etc., deoarece și aceste enunțuri pot și trebuie să fie definite și studiate de o manieră pur lingvistică, ca fenomene ale limbajului” (p. 59). Bahtin concepe o așa-zisă metalingvistică care se hrănește din cercetările asupra dialogismului și a polifoniei, fiind în fond „studiul comunicării dialogice și a întrebuirii limbii ca fenomen concret și viu” (Adam, 2006, p. 16). Ca mulți alți savanți, autorul știe că „a învăța să vorbim înseamnă a învăța să structurăm enunțuri (pentru că vorbim

prin enunțuri și nu prin propoziții izolate, și cu atât mai puțin, bineînțeles, prin cuvinte izolate)”, căci „în limitele unui singur și același enunț, o propoziție poate fi reiterată (repetiție, auto-citare), dar fiecare ocurență reprezintă un nou fragment de enunț, deoarece poziția și funcția sa se vor fi schimbat în întregul enunțului” (Bahtin, note de lucru scrise între anii 1959-1960 și publicate sub titlul *Le problème du texte* în 1976, *apud* Adam, 2006, p. 16). Prin „enunțul în întregul său” se înțelege atât legarea unui enunț cu alte enunțuri (cf. co-textul), cât și contextul dialogic sau cadrul interacțiunii sociale, ceea ce explică faptul că atunci când alegem o propoziție nu o facem numai în funcție de ceea ce vrem să spunem, ci, într-o foarte mare măsură, în funcție de enunțul finit în întregul său „care se prezintă imaginației noastre și ne determină opinia” (Bahtin, *apud* Adam, 2006, p. 17; t.n. – V.D.). Coșeriu (2004) însuși (cf. *contextul* tematic) susținuse și subliniasse importanța întregului asupra părților componente ale unui text: „[...] fiecare capitol și, până la un punct, fiecare dintre cuvintele cuprinse în el semnifică în relație cu ce s-a spus în capitolele precedente și capătă sensuri noi cu fiecare nou capitol, până la ultimul” (Coșeriu, 2004, p. 321). Ceea ce ne ghidează în procesul de producere a enunțului, a discursului este tocmai „ideea pe care o avem despre enunțul nostru, adică despre un gen precis de vorbire” (Bahtin, *apud* Adam, 2006, p. 17; t.n. – V.D.), deoarece, scria mai departe Bahtin între 1959-1960, „formele de limbă și formele tip de enunțuri, altfel spus genurile de vorbire, pătrund în experiența noastră și în conștiința noastră concomitent și fără să fie ruptă strânsa corelație dintre ele” (*id.*). Cu alte cuvinte, odata cu formele limbii (semiotica), omul percepe și își însușește, într-o strânsă dependență unele de altele, formele de enunțuri, de discurs (semantica): „Din capul locului, simțim vorbirea în întregul ei care, mai apoi, se diferențiază în procesul vorbirii. Dacă genurile de vorbire (de enunțuri, de discursuri, n.n. – V.D.) nu ar exista, dacă nu le-am stăpâni, dacă ar trebui să le creăm pentru prima oară în acest proces al vorbirii și să construim liber și pentru prima oară fiecare enunț în parte, comunicarea verbală, schimbul de idei ar fi aproape imposibil” (*id.*). Aceasta competență metalingvistică ne permite să ghicim de la primul cuvânt ce, cum și cât ni se va spune, cu alte cuvinte, dacă se va lungi sau nu vorba. Avem aici o primă formulare a conceptului de competență discursivă, sau cum o numea, în acei ani, Coșeriu, *competență expresivă*, căci *discursul* înseamnă un conținut particular numit sens și o tehnică („cunoaștere sigură și intuitivă”), iar această competență înseamnă pur și simplu „a ști să vorbești în situații determinate, despre anumite lucruri, cu anume persoane, adică a ști să construiești discursuri” (Coșeriu, 1994, p. 30-31). Metalingvistica bahtiană propune cercetarea a ceea ce se petrece dincolo de limitele propoziției sau ale frazei complexe, domeniul unde se produce sinteza semioticii (sistemul limbii) cu semanticul (procesul vorbirii, discursul). Coșeriu spune același lucru când ne vorbește de contextul tematic (vezi *infra*).

În același sens se pronunță și William Labov (*Le parler ordinaire*, 1978, p. 223-224) constatând că, în domeniul de „dincolo de frază”, cel al analizei discursului, singurele și „principale progrese au venit din partea sociologilor”. Michael A.K. Halliday & Ruqaiya Hasan (1976, *Cohesion in English*, Longman, London-New York, *apud* Adam, 2006, p. 3) afirmă prioritatea textului pe care însă nu-l văd ca o sim-

plă înșiruire de fraze, ca rezultat al unei unități gramaticale, „ci ca o unitate de alt fel: o unitate semantică. Unitatea sa este o *unitate de sens în context*, o textură care exprimă faptul că, fiind format ca un tot, este dependent de tot ceea ce îl înconjoară”. Așa scria și Coșeriu cu vreo două decenii mai devreme. Se impune ideea de text ca un tot: „Sensul unui text se determină prin elementele sale componente dar nu se rezumă la atât” (Michel Mayer, 1986, *De la problématique*, Mardaga, Bruxelles, *apud* Adam, 2006, p. 2), având în vedere că sensul textual-discursiv este produsul interacțiunii dintre părți și întreg cum spunea atât de limpede Coșeriu (vezi *supra*), dar și, treizeci și cinci de ani mai târziu, Thomas Pavel (*Univers de fiction*, Seuil, Paris, 1988, p. 27): „Adevărul global al ansamblului nu se deduce imediat din valorile de adevăr locale ale frazelor prezente în text. (Căci) În plus, sensul unui text se poate (de obicei, n.n. – V.D.) întinde pe mai multe niveluri”.

Coșeriu distinge, în plus, între „gramatica transfrastică”, ca extensie a gramaticii clasice, și lingvistica textuală ca teorie de producere co(n)textuală a sensului (perspectiva enunțiatorului și, implicit, a enunțiatului) fundamentată pe analiza de corpusuri de texte concrete așa cum sunt ele manifestate în toate formele pe care le poate îmbrăca comunicarea în societate. Coșeriu ar fi spus simplu: sensul face textul. Subscriem la această fundamentare coșeriană a lingvisticii textului³ prin care se conferă text-discursului statutul de categorie de bază a limbajului și deci a lingvisticii textuale care își croiește un drum și circumscrie un teritoriu al său în vastul domeniu al științelor limbajului. Ne raliem aici lui Carmen Vlad (2000, p. 7) care scoate în evidență că „scopul primordial al lingvisticii textului, în fundamentarea ei coșeriană, constă în *confirmarea și justificarea sensului* (textual-discursiv) ca un conținut specific textelor *ca atare*, independent de limba utilizată și în ciuda faptului că, în mod obișnuit, se folosește o singură limbă (există însă și situații când într-un text se recurge, alternativ, la două sau mai multe limbi⁴)”. Se vede bine că sensul nu este și nu poate fi străin de conținutul semantic ilustrat de semnificațiile din planul limbii și nici de cel sedimentat în actele repetate de desemnare din planul universal al limbajului, sensul textului este cu toată evidența un conținut nou, marcat de un dinamism care îl proiectează în planuri superioare din ce în ce mai complexe prin „reorientarea conținutului deja exprimat, spre o exprimare determinată”. Așadar, lingvistica textului este o lingvistică a sensului⁵, a producerii acestuia, o hermeneutică ce descrie mecanismele de funcționare a semnelor în această formă complexă de organizare transfrastică a limbajului care este text-discursul. Deși vorbește mai tot timpul numai de text și analiză textuală, Jean-Michel Adam (2006, p. 3), la rândul-i, reunește discursul și textul, respectiv analiza discursului și analiza textului cu origini epistemologice și istorie diferite, prin renunțarea la decontextualizarea textului, a cărui identitate ca obiect de analiză, în anii '90, era garantată de ruperea sa categorică de contextul sociocultural în care era produs, acesta din urmă revenind de drept (analizei) discursului. Situând lingvistica textuală în interiorul (analizei) discursului, el își numește demersul și domeniul de cercetare *analiza textuală a discursurilor*.

Eugeniu Coșeriu, mai devreme decât mulți alții, asociază într-o unitate cvasi-indestructibilă textul și discursul, spusul (explicitul) și nespusul (implicitul),

extinzând sfera textului dincolo de lingvistic: „În măsura în care sensul, în interiorul textului, se exprimă nu numai lingvistic, ci și extralingvistic – ceea ce se întâmplă în mare măsură – această lingvistică a textului pe care o considerăm cea „adevărată și adecvată” trebuie să treacă *dincolo de sfera lingvistică* (s.a.)” (*apud* Vlad, 2000, p. 8). Această *trecere dincolo de sfera lingvistică* pare a-i fi speriat și îi mai sperie și azi pe mulți lingviști ce se simt confortabil în descrierile lor doar între limitele frazei, deși, încă de la începutul anilor '70, Jakobson deplângea cantonarea lingvisticii la nivelul frazei „când anumiți lingviști văd în frază cea mai înaltă construcție analizabilă, sau când sfera lingvisticii este limitată doar la gramatică” (1963, p. 212-213), iar zece ani mai târziu constata că aceasta situație a științei-pilot este deja contrazisă de „analiza discursului ca una dintre sarcinile puse în zilele noastre în prim planul științei lingvistice” (1973, p. 485-486). Coșeriu aproba această transgresare a limitelor frazei, deci a gramaticii limbii, în text, în vorbire care reprezintă mai mult decât limba: „vorbirea [deci textul ca „produs”, n.n. – V.D.] e mai cuprinzătoare decât limba: în timp ce limba e în întregime conținută în vorbire [deci în text, n.n. – V.D.], vorbirea [textul, n.n. – V.D.] nu e în întregime conținută în limbă” (*id.*, p. 293).

Această extindere a domeniului de cercetare al lingvisticii, prin introducerea obiectului text, în calitatea sa de „complex semnic verbal (și nu numai, n.n. – V.D.) dotat cu sens” (Vlad, 2000, p. 9), este fericit ilustrată, în spiritul concepției aceluiași Coșeriu, de formula plastică de *text-aisberg*⁶ datorată lui Carmen Vlad: „sintagma acoperă sfera *textului împreună cu contextul său* (ori în termeni mai specifici, *partea explicită* a textului cu *partea lui implicită*” (s.a.)”. Explicitul se referă la ansamblul semnelor verbale efectiv realizate oral sau în scris, deci se confundă cu textul propriu-zis, materializat, concret, în timp ce implicitul, nespul sau nescrisul, pulsează în ceea ce am numit contextul textului, evocând o seamă de fenomene indiciale extraverbale, exterioare textului, care însă îi influențează, îi modulează, uneori îi determină decisiv sensul. Reținem deci relația strânsă, așa cum o voia însuși Coșeriu, dintre text și context, considerându-l pe acesta din urmă ca parte constitutivă a textului. Contextul a dezvoltat trei semnificații ce pun în evidență diversitatea atât de complexă a fenomenelor și a mecanismelor lingvistice și semio-cognitive: prima se referă la „seria concentrică de „cadre” exterioare” (Vlad, 2000, p. 9) cu anumite funcții textuale, a doua pune semnul egalității între context și situația de comunicare / enunțare sau situația de discurs (abordare socio- și psiholingvistică), iar într-o a treia semnificație se încearcă a se surprinde și a se explica, prin procese de factură inferențială, dimensiunea cognitivă și dinamică a textelor, a comunicării verbale înfăptuită concret în și prin text. Regăsim problematica aceasta și în teoria conversației (cf. H. P. Grice, 1979, *Logique et conversation*, in *Communications*, 30; Moeschler, Reboul, 1999), în care contextul fiecărui act verbal, act de comunicare, conține acel implicit („implicaturile” declanșate de anumite expresii co(n)textuale sau de principii, reguli sau norme ale comunicării), parte de semnificație care se adaugă la semnificația frazei construită de combinatoria semantică și sintactică a expresiilor verbale explicite, efectiv realizate.

2. Lingvistica textuală și analiza discursului

Cele doua discipline au apărut prin anii 1950 și s-au dezvoltat paralel dar independent una de cealaltă. În anii 1990, A. Ali Bouacha (cf. citat în Adam, 2006, p. 19) afirmă importanța și necesitatea de abordare și tratare a discursului ca „obiect empiric ce trimite la text”. Lingvistica textuală, în ciuda unei diferențe dar și unei complementarități a obiectivelor și a obiectelor sale, este concepută ca „un subdomeniu din câmpul mai vast al analizei practicilor discursive” (Adam, 2006, p. 19). Textul nu poate degaja un sens decât în măsura în care este transferat, transformat de către cititor / auditor în discurs printr-o activitate de interpretare, adică dacă este „proiectat pe fundalul unei scheme discursive pre-existente”, cum scrie Karlheinz Stierle care definește „conceptul de discurs [...] prin următoarele trăsături: o stabilizare publică și normativă, și posibilitatea unui statut instituțional” (Adam, 2006, p. 20), stabilizare publică și normativă realizată tocmai de diferitele genuri de discurs (cf. cap. 3, Adam, 1999), aspecte sesizate de mult de Coșeriu atunci când ne vorbește de lingvistica vorbirii și de cadrele vorbirii: „Există, de asemenea, o *lingvistică a textului* sau a vorbirii la *nivel particular* (care este totodată studiul «discursului» și al respectivei «științe»)” (Coșeriu, 2004, p. 294).

Lingvistica vorbirii, ca „o lingvistică a textului sau a vorbirii la *nivel particular* (care este totodată studiul „discursului” și al respectivei „științe””, scria, în 1955, E. Coșeriu (trad., 2004, p. 294-295), este „o adevărată *gramatică a vorbirii* [...] indispensabilă pentru interpretarea sincronică și diacronică a „limbii”, cât și pentru analiza textelor”..., iar „analiza textelor nu se poate face cu exactitate fără a cunoaște tehnica activității lingvistice, căci depășirea limbii – care se manifestă în orice discurs – se poate explica numai prin posibilitățile universale ale vorbirii. Sarcina gramaticii vorbirii [al cărei obiect ar fi tehnica generală a activității lingvistice] ar trebui să fie aceea de a recunoaște și descrie funcțiile specifice ale vorbirii [...] și de a indica instrumentele ei posibile care pot fi atât verbale, cât și extraverbale” (p. 295). În continuare, Coșeriu arată că determinarea, ca ansamblu de operații, și *cadrele*, „ca instrumente circumstanțiale ale activității lingvistice” (*id.*, p. 296), fac parte din această tehnică generală a vorbirii, altfel zis, procedeele de construire a sensului prin efectuarea textului.

2.1. Interdiscursul și formațiunile discursive

O expresie lingvistică, o propoziție, o frază, o secvență scrisă sau vorbită capătă statut de discurs (enunț) dacă și numai dacă poate fi legată, relaționată la alte enunțuri din multele care se produc, s-au produs sau se vor produce și care formează *interdiscursul*⁷ fiecărei formațiuni sociale: „Nu putem spune o frază, nu putem să o facem să acceadă la o existență de enunț fără a se pune în operă un spațiu colateral. Un enunț are întotdeauna marginile populate de alte enunțuri” (Michel Foucault, 1969, p. 128). Altfel spus, o expresie frastică nu se poate constitui într-un enunț-discurs decât pusă în legătură cu un anumit context discursiv unde este recunoscută ca fiind posibilă, conformă unui

anumit uzaj al limbii. Aceeași frază, formată din aceleași semne combinate în aceeași ordine, conformă semioticii unei anumite limbi, cu aceeași semnificație, își modifică statutul ca enunț în funcție de condițiile materiale de enunțare, de spațiu și de timp, de participanții la actul de comunicare oricare ar fi forma pe care ar îmbrăca-o aceasta: „Compusă din aceleași sunete, încărcată exact cu același sens, menținută în identitatea sa sintactică și semantică, o frază nu constituie același enunț, dacă este articulată de cineva în cursul unei conversații, sau tipărită într-un roman; dacă a fost scrisă într-o zi, cu secole în urmă, sau dacă apare în clipa de față într-o formulare orală. Coordonatele și statutul material al enunțului fac parte din caracteristicile sale intrinseci” (*id.*). La fel vede lucrurile și Bahtin când scrie: „[...] nici o propoziție, chiar constituită dintr-un singur cuvânt, nu poate fi niciodată reiterată (spusă păstrându-și absolut aceeași valoare, n.n. – *V.D.*): vom avea mereu un enunț nou (fie și sub formă de citare)” (1984, p. 317). Aceleași fenomene se petrec cu o frază rostită sau scrisă succesiv în circumstanțele care acompaniază actele de vorbire, în acele diverse contexte-cadre ale vorbirii, cum le numește Coșeriu (vezi *infra*). Căci orice vorbire-text actualizează, conștient sau nu, dincolo de semnificațiile consacrate în limbă, grație intersubiectivității vorbirii sau „alterității” limbajului, cum o numește Coșeriu, valori de sens multiple, atât în plan individual și interindividual, cât și cel social, istoric sau cultural.

2.2. Cotextul și contextul sau cadrele vorbirii

Catherine Fuchs (1985) regreta că „nu dispunem de studii sistematice despre ambiguitate și parafrază” care să vizeze co(n)texte mai largi decât cele reprezentate de frază, obiectul încremenit al unei străvechi tradiții de analiză gramaticală.

În mare, conceptul de context este folosit în lingvistică pentru a neutraliza ambiguitățile sau pentru a salva / elimina caracterul deviant al enunțurilor considerate agramaticale și desemnează atât acele elemente care contribuie la înțelegerea globală a unui enunț, cât și „siturile de unde provin aceste elemente fie direct, fie indirect, adică prin inferență” (Kleiber, în Adam, 2006, p. 26).

Aceste așa numite *situri*, așa cum le prezintă, sintetic, J.-M. Adam (2006, p. 26) sunt următoarele:

- *Mediul extralingvistic*: context sau situație de interacțiune sociodiscursivă, situațiile de enunțare și de interpretare decalate sau nu în spațiu și /sau în timp;
- *Mediul lingvistic imediat*: cotextul și informațiile, cunoștințele construite de text prin mijloace lingvistice;
- *Cunoștințele generale presupus împărtășite*: cunoștințe lexicale, (reprezentări) enciclopedice și culturale, locuri comune argumentative înscrise în istoria unei societăți date.

Contextul face parte integrantă din procesul de interpretare / înțelegere (dar și, desigur, de enunțare...) a enunțului, fapt din care decurg trei consecințe (*id.*):

a) *Orice frază are nevoie de un context pentru a putea fi interpretată.* Chiar și pentru cele ce servesc ca exemple în gramatici sau lucrări despre limbă (precizare formulată și de Coșeriu) prin care autorii recurg la un context interpretativ *par défaut*;

b) *Contextul este ales în funcție de gradul de accesibilitate*, adică începând cu cel mai ușor accesibil și respectând următoarele două principii:

- se „acesează” elementele pregnante din contextul lingvistic (cotextul), reținute în memorie înaintea celor din situația extralingvistică, mai greu accesibile;
- contextul specific se impune întotdeauna în fața contextului general, deoarece „nu se recurge la contextul general decât dacă nu există un context mai specific” (Kleiber, în Adam, 2006, p. 26).

c) *Contextul implică memoria.* Contextul în cele trei accepțiuni ale sale: mediul extralingvistic, cel lingvistic imediat și cunoștințele generale, este o realitate istorică și cognitivă totodată, care nu este exterioară subiectului vorbitor. Contextul lingvistic, cel extralingvistic și cunoștințele generale sunt procesate de memorie și „au toate statutul de reprezentare internă, chiar dacă diferă în ceea ce privește originea și nivelul reprezentării (memorie scurtă, memorie lungă etc.)” (Kleiber, în Adam, 2006, p. 26). Reprezentarea discursivă, ca schematizarea, mobilizează prioritar informații și cunoștințe parțiale utile pe moment disponibile în așa-zisa memorie de lucru și pe termen scurt. Memoria discursivă (MD) este „ansamblul cunoștințelor împărțite în mod conștient de interlocutori” și orice interacțiune operează cu stări de MD pentru a provoca modificări în acestea.

Fără a avea pretenția de a fi prezentat problematica contextului, despre care nu am dat aici decât o schematizare cu vocație pur pedagogică împrumutată de la Jean-Michel Adam (*op. cit.*), ne-am oprit la aceasta pentru a arăta contribuția – strălucită prin clarviziune și simplitate adusă de același Coșeriu – la sublinierea importanței covârșitoare în construirea sensului a tot ceea ce vizează dimensiunea extralingvistică a textului, dimensiune pe care savantul român o numește „cadre”. Întrebându-se „cum este posibil ca vorbirea [a se citi *textul*, n.n. – *V.D.*] să semnifice și să fie înțeleasă dincolo de ceea ce se spune și dincolo de limbă” (Coșeriu, 2004, p. 315), tot el răspunde: „O asemenea posibilitate este dată de activitățile expresive complementare (activități complementare non-verbale – ca mimica, gesturile, modalitățile de exprimare a manierelor, chiar și tăcerea – *id.*, p. 298) și, mai ales, de circumstanțele în care se vorbește, adică de *cadre*” (*id.*, p. 315). *Cadrelor* lui Coșeriu au o funcționalitate hotărâtoare în generarea sensului, deoarece ele „determină semnele și adesea substituie determinantii verbali (și...) orientează orice discurs, dându-i sens, și pot chiar să determine nivelul de adevăr” (*id.*) Toate aceste afirmații de o simplitate și o actualitate deconcertante chiar și în zilele noastre erau făcute în anii '50 și aveau să joace un rol capital în dezvoltarea ulterioară a unei lingvistici a textului și, în general, a teoriei limbajului. La acea epocă, Coșeriu dădea cea mai amplă analiză și descriere a cadrelor, ce se regăseau în număr de două la Ch. Bally (1950,

Linguistique générale et linguistique française): *situația*, ca ansamblul circumstanțelor extraverbale în care se produce discursul și sunt cunoscute de vorbitori, și *contextul*, reprezentat de ceea ce a fost deja spus în discurs; în număr de trei la K. Bühler (1934, *Sprachtheorie*): cadrul *sinfizic*, ca tip particular de cadru fizic, cadrul *sinpractic*, cu înțelesul situației la Bally, și cadrul *sinsemantic*, care corespunde contextului verbal sau cotextului din zilele noastre; în sfârșit, tot în număr de trei la W. M. Urban (1952, *Language and reality*) care distinge între *contextul idiomatic*, adică „frază în care apare cuvântul” (apud Coșeriu, 2004, p. 316), *contextul vital* sau *situațional* (*situația* lui Bally) și *universul de discurs*, al cărui importanță o subliniază, deși „nu-l delimitează clar de contexte” (*id.*). Plecând de aici, Coșeriu stabilește patru mari tipuri de cadre: *situația*, *regiunea*, *contextul* și *universul de discurs*. Savantul român este cel care ne dă, pentru prima dată, o descriere amănunțită și sistematică a multiplelor cadre care, exterioare limbii și textului, participă însă efectiv la construirea sensului textual prin suplinirea imposibilităților de expresie a limbii, și, ulterior, contribuie prin însuși actul vorbirii, devenite istorie, la sporirea posibilităților de expresie ale acesteia.

Situația, sau „spațio-timpul discursului”, face posibilă determinarea, explică apariția *situatorilor*, care sunt posesivele sau deicticele, permite funcționare referențială a pronumelor etc. *Situația* poate fi *nemediată*, adică concomitentă cu actul vorbirii, cu procesul de producere a textului oral, când este „creată prin însuși faptul vorbirii” (*id.*, p. 317) sau *mediată*, adică creată prin ceea ce se enunță, prin contextul verbal.

Regiunea este „spațiul între ale cărui limite un semn funcționează în sisteme determinate de semnificație” (*id.*) și cuprinde trei tipuri: *zona*, adică regiunea, în care se cunoaște și se folosește uzual un anumit semn, *domeniul*, sau regiunea în care *obiectul* este cunoscut ca element al spațiului vital al vorbitorilor [...]; astfel, spațiul în interiorul căruia est cunoscut obiectul *casă* este un „domeniu” (*id.*); în fine, *mediul* este un fel de „regiune” definită social sau cultural care are felul său de a vorbi: „familia, școala, comunitățile profesionale, castele etc. sunt medii în măsura în care posedă moduri proprii de a vorbi” (*id.*, p. 318).

Preluând apoi de la predecesori *contextul* sau diferite teorii ale „contextelor”, Coșeriu le nuanțează, făcând delimitări și discriminări dintre cele mai pertinente pentru teoria limbajului care vor servi din plin și lingvistica textului.

Contextul dobândește una din acele definiții fondatoare, profund explicite, care îl fac inconfundabil pe autorul lor: „Constituie *context* al vorbirii toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca «știință» a interlocutorilor, ca prezență și ca activitate”. Această „știință” a vorbitorilor, care, cum spune el aiurea, cuprinde tehnica vorbirii, este ceea ce, vreo cincisprezece ani mai târziu, unul dintre reprezentanții etnografiei comunicării, D. Hymes⁸, avea să numească competență de comunicare, acea „știință” sociolingvistică, cunoașterea regulilor limbii și a normelor de uzaj, sau cum o definește Hymes, acel ansamblu de reguli sociale care permite utilizarea apropiată a competenței gramaticale, reguli

sociale de care vorbitorii sunt mai conștienți atunci când le aplică cu mai multă atenție și rigoare decât pe cele gramaticale. Din această „știință” a interlocutorilor în întrebuințarea convenabilă a limbii se va inspira, în evoluțiile sale ulterioare, didactica predării / învățării limbilor moderne (vezi metodologia comunicativă și cognitivă) și se va înnoi teoria traducerii (vezi cele trei concepte care fundează semioza verbalului la Coșeriu: semnificație (Bedeutung), desemnare (Bezeichnung) și sens (Sinn)). Cadrele lui Coșeriu explică, cum vom vedea mai departe, diversitatea realizărilor verbale și funcțiile sociale ale vorbirii (discursului sau textului), cât și complexul de norme sociale și culturale care le fac posibile. Aceste cadre nu sunt altceva decât însăși competența de comunicare *avant la lettre*.

Coșeriu distinge trei tipuri de contexte: *idiomatic, verbal și extraverbal*.

Contextul idiomatic este limba însăși, dar limba ca fundal (Coșeriu zice: „fond”) al vorbirii, din care o anumită parte este manifestată în actul vorbirii, parte care „semnifică (are semnificație) în relație cu toată limba, cu toată „știință” idiomatică a vorbitorilor” (*id.*, p. 320). Această „știință” idiomatică a vorbitorilor le permite să semnifice, să construiască sens prin relație (opoziiții și asociații de forme sau de semnificație) cu alte semne rostite sau nerostite: această „știință” idiomatică este ceea ce mai târziu se va numi competența lingvistică, concept fundamental în didactica limbilor.

Contextul verbal se confundă cu „discursul însuși în calitate de „cadru” al fiecăreia dintre părțile sale (ale discursului)” (*id.*)⁹. Originalitatea autorului constă în extinderea incidenței conceptului, operație prin care la „*ceea ce s-a spus înainte*, cum credea Bally, [se adaugă] și *ceea ce se va spune* în același discurs” (*id.*). Această lărgire a conceptului de context verbal la *ceea se va spune* ni se pare de o importanță capitală în definirea și proiectarea dimensiunii prospective și retrospective a mașinării discursive, pentru că ni se pare evident că **ce** și **cum** *s-a spus și se spune* în fiecare clipă a devenirii vorbirii / scrierii influențează discursul și textul ca dispunere a unităților sintagmatice, ca alegere de modalități sau de expresii, ca succesiune de spuneri („context pozitiv”) sau tăceri („context negativ”). Contextul verbal mai este „*nemediat*”, atunci când cuprinde semnele care preced sau urmează imediat un anumit segment de vorbire, de discurs, cuvânt, sintagmă sau frază, și, respectiv, *mediat* atunci când se confundă cu întreg discursul. Identificat cu discursul în întregime sa, *acest context verbal mediat* este numit de Coșeriu *context tematic*; vom observa că *acest context tematic* joacă un rol important în lingvistica textuală, determinând în mod decisiv forma și substanța expresiei unui text și intrând în rezonanță cu toate celelalte cadre care participă concentric la (re)construirea dinamică a sensului plural. Avem aici încă o distincție conceptuală determinantă pentru cercetarea textuală, viitoarea lingvistică textuală din perspectiva unei „lingvistici integrale”.

În fine, *contextul extraverbal*, care, la Coșeriu, cuprinde totalitatea împrejurărilor nonlingvistice în care se înfăptuiesc faptele de vorbire, „circumstanțe ce sunt percepute în mod direct de către vorbitori” (*id.*, p. 321), este discriminat în nu mai puțin de șase componente distincte, fiecare cu funcția sa în generarea sensului, deci a text-discursului, pe care autorul le numește subtipuri.

Astfel *contextul fizic* conține toate obiectele „care se află în raza vizuală a vorbitorilor” și el este acela care face posibil „deixisul real și nemijlocit [...] și [prin care] se individualizează toate lucrurile pe care contextul însuși le conține”. Acest cadru numit *contextul fizic* este determinant în operația ulterioară operației determinative fundamentale care este *actualizarea*, adică în *discriminare* (v. *cuantificarea, selectarea și situarea, id.*, p. 298-315). Acest *context fizic* permite în actul vorbirii constituirea textului¹⁰ dincolo de și peste posibilitățile limbii și explică de ce „ceea ce *se spune* este mai puțin decât ceea ce *se exprimă* și se înțelege” (*id.*, p. 315).

Contextul natural reprezintă *universul empiric*, adică toate contextele empirice posibile prin care „sunt singularizate și individualizate pentru toți vorbitorii, în plan empiric, nume ca: *soarele, luna, cerul, pământul, lumea*” (*id.*), a căror evidență referențială se impune prin caracterul lor notoriu în calitate de obiect unic. Întrebuițarea lor în vorbire, în text, nu cere operații de determinare, actualizare sau discriminare (cuantificare, selectare sau situare) decât dacă vorbitorul vrea să semnifice un aspect particular, temporal al existenței lor.

Contextul empiric se referă la toate „stările de lucruri” pe care vorbitorii le cunosc indiferent dacă acestea „se află (sau nu, n.n. – V.D.) în raza lor vizuală” (*id.*) și la care vorbirea (textul) poate face referire. Acest cadru face posibile enunțuri / texte ca: *S-a făcut frig. A nins la munte. Sâmbătă schiem.*

Un alt cadru extraverbal este *contextul natural* sau *ocazional* care se confundă cu „oazia (prilejul) vorbirii: împrejurarea particulară, subiectivă sau obiectivă, în care are loc discursul” (*id.*), adică persoana (sexul, vârsta, condiția socială), scopul vorbirii (informare, obținerea unui serviciu, contestare, injoncțiune etc.), locul schimbului lingvistic (în familie, la teatru, pe stradă, la Academie sau la piață, timpul (dimineață, seara, în timpul slujbei, în timpul liber). Și acest context practic determină construirea textului prin împlinirea implicită a multor „funcții gramaticale semantice sau stilistice” (*id.*, p. 323): *Frumos apus! E frig la ora asta! Una mare și două mici!* sunt posibile și fac sens numai dacă se cunoaște *contextul ocazional* al vorbirii.

Contextul istoric se referă, desigur, la împrejurările istorice pe care le împărtășesc vorbitorii și este *particular*, când se referă la „istoria unei persoane, a unei familii, a unui stat [...]” (*id.*), sau *universal*, cu varietățile *actual* sau *trecut*. Este ușor de imaginat care este incidența unui astfel de cadru în (re)construirea sensului unui text mai ales în ceea ce privește individualizarea denotațiilor în contexte istorice particulare (vezi *preotul* sau *farmacistul*, sau *11 septembrie 2001 nu poate fi uitat, nici iertat*), în context universal actual (*papa a binecuvântat, terorismul trebuie învins*) sau în context universal trecut (*al doilea război mondial continuă și în zilele noastre*).

Contextul cultural, cel din urmă cadru care împlinește *contextul extraverbal*, poate fi considerat o formă particulară a contextului istoric, deoarece el se confundă cu moștenirea culturală a unei anume comunități lingvistice, într-un sens particular, sau a întregii omeniri în sens universal. De la o comunitate

lingvistică la alta, același concept poate căpăta semnificații deosebite, diferitele motive stabile și istoric pregnante fac sens și sunt înțelese în spațiul tradițiilor literare particulare sau universale.

În planul textului scris, cu excepția contextului natural, a celor istorice determinate sau a celor culturale, nu toate cadrele extraverbale se pot manifesta, ele pot fi însă recreate așa cum le „vede” vorbitorul-scriitor, tocmai prin contextul verbal. Contextul verbal și contextul extraverbal sunt două cadre care articulează dinamica limbajului; contextul verbal se restrânge când contextul extraverbal se impune memoriei discursive cu toată evidența, dar se extinde, uneori până la hipertrofieri, suprasolicitând posibilitățile limbii când cadrele extraverbale, în cazul în care vorbitorii sunt decalajați în spațiu (convorbirea telefonică) sau în timp (scrisoarea), acestea sunt invizibile, neperceptibile, sau necunoscute de vorbitori (scriitor – cititor).

Un ultim cadru din seria amplă *situație, regiune, context*, stabilită de Coșeriu, introdus pentru prima oară de W. M. Urban, pe care lingvistul român îl citează în aceeași lucrare (*id.*, p. 316), este *universul de discurs* ca „sistem universal de semnificații cărui îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul” (*id.*, p. 324). Deși știa că acest concept a fost criticat de logicienii pozitiviști (B. Russell, în *Introduction to Mathematical Philosophy*, sau L. S. Stebbing, *A modern Introduction to Logic*), Coșeriu îl păstrează și îl impune, deoarece el înțelege prin acest *univers de discurs* nu alte universuri în înțelesul de alte „lumi de lucruri”, ci pur și simplu „alte universuri de discurs”, adică „alte sisteme de semnificații” (*id.*, p. 325), și astfel nici un enunț nu poate fi lipsit de sens, de validitate dacă este raportat și evaluat într-un anume univers de discurs din lumea naturală empiric cognoscibilă (diferitele științe, universul empiric) sau din lumea imaginară sau fictivă (literatura, mitologiile): „Valoarea de adevăr a unei afirmații despre *Ulise* nu se verifică în istoria greacă, ci în *Odiseea* și în tradiția corespunzătoare, în care *Ulise era soțul Penelopei* este o propoziție adevărată, pe când *Ulise era soțul Elenei* este falsă...” (*id.*, p. 325). Confundarea sau amestecarea universurilor de discurs sunt una din sursele umorului și a jocurilor de limbaj: *Văd pe fereastră un om care coboară din maimuță* (*id.*, p. 324). Este limpede că orice lingvistică a textului are nevoie de acest concept pentru a opera cu textul atât în privința producerii, cât și a interpretării sensului.

La capătul acestei succinte prezentări a cadrelor vorbirii, așa cum le-a discriminat Coșeriu, vom sublinia, împreună cu marele savant, rolul determinant al acestora în construirea textelor în planul semanticii, al interacțiunilor dintre multiplele cadre în gerarea imposibilităților limbii și posibilităților vorbirii, ce stau la baza producerii sensului.

Insistența marcată asupra importanței cadrelor vorbirii, mai ales a cadrelor extraverbale¹¹, a rolului lor determinant în construirea sensului textual-discursiv va fi contribuit negreșit în opina noastră, chiar dacă deseori Coșeriu nu a fost citat de unii specialiști avizați ai domeniului, la constituirea pragmaticii – lingvistica textuală fiind uneori considerată ca parte a pragmaticii – ca studiu al

influenței situației asupra sensului enunțurilor, deci a contextului extraverbal, a cadrelor non-verbale asupra sensului enunțurilor, dar și la studierea aprofundată a proceselor de învățare a limbilor și, în general, de producere a vorbirii, procese fondate tot pe o abordare pragmatică a construirii sensului textual-discursiv.

În încheiere, am vrea să subliniem preocuparea marelui lingvist și filozof al limbajului, care este Eugeniu Coșeriu, pentru construirea unei terminologii simple, transparente, evocatoare și edificatoare, ce mărturisește calitatea sa de savant autentic și marea sa vocație de dascăl generos: „Eu încerc – fiindcă consider că e nevoie ca științele umaniste să fie și umane, și să fie mai mult sau mai puțin înțelese de vorbitori – să mă apropiu cât mai mult de vorbirea curentă și să transform în termen ceea ce există deja în vorbirea curentă, și să întrebuițez cuvântul nu ca în limbă, ci ca termen pentru ceva definit. Acesta este principiul meu în terminologie” (Saramandu, 1996, p. 55). Și, ceva mai departe, mai zice cu aceeași sceptică circumspecție: „Cât privește lingvistica textuală ca lingvistică necesară, tot așa am indicat cel puțin principiile ei” (*id.*).

BIBLIOGRAFIE

1. J.-M. Adam, 2006, *La linguistique textuelle, Introduction à l'analyse textuelle des discours*, Armand Colin.
2. M. M. Bakhtine, 1978, *Esthétique et théorie du roman*, Gallimard, Paris; E. Benveniste, 1974, *Problèmes de linguistique générale*, II, Gallimard, Paris.
3. E. Coșeriu, 1955-1956, *Determinacion y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*, in *Romanistisches Jahrbuch*, reluat în 1962 în volumul *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Gredos, Madrid, și în volumul în limba româna din 2004, *Teoria limbajului și Lingvistica generală*, Cinci studii, Editura Enciclopedică, București.
4. E. Coșeriu, 1994, *Textlinguistik. Eine einföhrung*, Tübingen-Basel, Francke.
5. E. Coșeriu, 2000, *Leții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Editura ARC.
6. M. Foucault, 1969, *L'Archéologie du savoir*, Gallimard, Paris.
7. C. Fuchs, 1985, *Aspects de l'ambiguïté et de la paraphrase dans les langues naturelles*, Peter Lang, Berne.
8. R. Jakobson, 1963, *Essais de linguistique générale*, Seuil, Paris.
9. R. Jakobson, 1973, *Questions de poésie*, Seuil, Paris.
10. W. Labov, 1978, *Le parler ordinaire*, vol. 1, Minuit, Paris.
11. P. Thomas, 1988, *Univers de fiction*, Seuil, Paris.
12. Nicolae Saramandu, 1996, *Lingvistica integrală*, Interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București.
13. Carmen Vlad, 2000, *Textul aisberg. Elemente de teorie și analiză*, Casa Cărții de Știință, Cluj.

NOTE

- ¹ Emile Benveniste, 1974, *Problèmes de linguistique générale*, II, Gallimard, Paris.
- ² Pierre Fontanier, 1977 (1821), *Les figures du discours*, Flammarion, Paris.

³ E. Coșeriu, 1997, *Linguistica del testo*, Introduzione a una ermeneutica del senso, Edizione italiana a cura di Donatelle Di Cesare, La nuova Italiana Scientifica, Roma, p. 182-185.

⁴ „La un vorbitor plurilingv anumite cuvinte ale unei limbi pot fi afectate, în valoarea lor semantică sau, cel puțin, în valoarea lor evocativă, de sensurile formelor analoge din alte limbi” [de exemplu: folosirea cuvântului *a dezmierda* de un român unilingv și de cei ce cunosc alte limbi romanice sau latina, n.n. – V.D.] (*id.*, 320).

⁵ „Dacă nu am avea aceste conținuturi [e vorba de conținuturile desemnate în germană prin *Bedeutung* (semnificație), *Bezeichnung* (desemnare) și *Sinn* (sens), n.n. – V.D.], dacă nu am avea un conținut special, dacă am avea numai semnificația din limbă și nimic altceva, sau numai desemnarea din vorbire, atunci nu s-ar justifica să vorbim de o lingvistică a textului” [și nici de text-discurs nu am mai vorbi, adăugăm noi – V.D.] (Coșeriu, 1996, p. 57).

⁶ Vezi, pentru definirea conceptului de text-aisberg, Carmen Vlad (2000, p. 9-16), din care cităm câteva formulări memorabile: „[...] text-aisberg înseamnă un obiect eminentemente verbal, parte a unui proces de comunicare și de cunoaștere, în și prin care se dezvoltă el însuși ca semn sau complex semnificativ și ca purtător al *sensului*. Și pentru ca acesta din urmă să se realizeze, să fie înțeles și vehiculat, textul trebuie luat în considerare cu toate aspectele lui, vizibile / audibile (explicite) sau ascunse (implicite), intrinseci și extrinseci [...]”; „[...] modelul text-aisberg va fi astfel construit încât să capteze atât aspectele esențiale ce țin de latura fenomenelor constitutive (immanente) ale *produsului*, cât și pe cele care aparțin categoriei de fenomene perceptiv-creative, specifice *procesului*. Cele dintâi, preponderent verbale, determină relativa autonomie sau identitate de sine a textului ca *produs*, în sensul permanentizării, al «încremenirii» sale structurale și semantice, în dubla dimensiune a spațiului și timpului, iar fenomenele creativ-perceptive reprezintă latura aleatorie ca *proces*. Acestea din urmă determină continua mobilitate a sensului textual, până la limita transgresării tiparului constitutiv, fiindcă – așa cum precizează Eco (1985, p. 65) – «un text este un produs al cărui destin interpretativ trebuie să facă parte din propriul său mecanism generativ»” (p. 15).

⁷ „Într-un sens restrâns, «interdiscursul» est un spațiu discursiv, *un ansamblu de discursuri* (dintr-un același câmp discursiv sau din câmpuri distincte) care întrețin relații de delimitare reciprocă unele cu altele. [...] Într-un sens mai larg, numim de asemeni «interdiscurs» ansamblul unităților discursive (ținând de discursuri anterioare din același gen, de discursuri contemporane din alte genuri etc.) cu care un anumit discurs intră în relație implicită sau explicită. Acest interdiscurs se poate referi la unități discursive de dimensiuni foarte variabile: o definiție de dicționar, o strofă de poem, un roman...” (Charaudeau, Maingueneau, 2002).

⁸ D. Hymes, 1974, *Foundations in Sociolinguistics*, University of Pennsylvania Press. O traducere (*Vers la compétence de communication*) apare la Paris abia în 1982.

⁹ Nu putem evita citarea frecventă a lui Coșeriu, deoarece orice reformulare, oricât de discutată s-ar vrea, a ideilor, și mai ales a definițiilor sale, nu izbuteste să se impună atenției cu aceeași limpezime și simplitate, cu aceeași pregnanță ca formularea originală.

¹⁰ Iată două citate care susțin această ultimă afirmație a noastră: „Vorbirea ca «produs» este, în plan particular, tocmai *textul*, iar în plan istoric se identifică iarăși cu «limba»...” (Coșeriu, *op. cit.*, p. 291); „vorbirea [deci *textul* ca „produs”, n.n. – V.D.] e mai cuprinzătoare decât limba: în timp ce limba e în întregime conținută în vorbire [deci în *text*, n.n. – V.D.], vorbirea [*textul*, n.n. – V.D.] nu e în întregime conținută în limbă” (*id.*, p. 293).

¹¹ Conștient de aportul său, Coșeriu scrie: „Cele spuse sunt suficiente, credem, pentru a sublinia importanța pe care inventarul cadrelor și recunoașterea funcțiilor lor le au pentru *gramatică*, pentru *teoria literară* și pentru *teoria limbajului*. În particular, se cuvine sublinia importanța cadrelor non-verbale, care sunt adesea ignorate” (*id.*, p. 325).

Constantin ȘCHIOPU **PREDAREA / STUDIAREA PROZEI DE INSPIRAȚIE ISTORICĂ: REPERE TEORETICO-LITERARE ȘI METODOLOGICE**

S-ar părea că predarea / studierea prozei de inspirație istorică (spre deosebire de cea psihologică, fantastică etc.) este un demers didactic ce nu necesită mari eforturi atât din partea profesorului, cât și a elevilor. Cu toate acestea, în practica școlară sunt atestate un șir de neajunsuri la predarea acestui tip de proză. Pornindu-se de la ideea că la baza creațiilor de inspirație istorică stă documentul istoric, în cele mai dese cazuri se recurge la o simplă confruntare de documente, de fapte și întâmplări, la identificarea în opera literară a unei situații anume atestată documentar („Ce eveniment istoric este evocat în operă?”, „Când a avut loc acest eveniment?”, „Ce personalități istorice sunt legate de evenimentul în cauză?”, „Prin ce s-au făcut ele remarcabile?” etc.). Ceea ce rămâne, de regulă, în afara unui comentariu literar al operelor în cauză este tocmai explicarea modificărilor pe care le-a făcut scriitorul, a funcțiilor acestor schimbări în planul creației, a motivației artistice așa cum a conceput-o autorul. „Întregul roman se sprijină pe conflictul dintre pretext – o povestire – și îmbogățirea pretextului prin intențiile mai mult sau mai puțin subtile sau pedante ale creatorului”, afirma criticul literar R. M. Alberes (*Istoria romanului modern*, Editura pentru Literatură Universală, 1968, p. 416). Și în continuare el menționează că „valoarea unui mare roman, forța de emoționare și reușita lui artistică par astfel independente de subiect; ele depind numai de bogăția, forța și originalitatea cântecului romanesc. Totul depinde de arta de a opune valori, de a crea acorduri, contraste și raporturi între personaje, evenimente, locuri și episoade” (p. 425). Această afirmație, referitoare la valoarea unui roman, este cu atât mai valabilă, cu cât o raportăm la proza de inspirație istorică, interpretarea căreia depinde în mare măsură (de altfel, ca și în cazul celorlalte tipuri de proză) de particularitățile ei caracteristice. Or, proza de inspirație istorică se definește prin următoarele trăsături:

72 Limba ROMÂNĂ

- a) documentul istoric este sursa principală de inspirație;
- b) ficțiunea este mereu între limitele verosimilității;
- c) verosimilul sugerează ambianțe locale, vestimentație de epocă, comportamente și gesturi tipice epocii;
- d) scenele, situațiile frizează autenticul;
- e) verosimilul are aparență de fapt adevărat, real, autentic, deci acceptabil și creditabil din acest punct de vedere;
- f) limbajul operei are savoare arhaică și regională;
- g) vocea narativă e impersonală.

Cât privește ultima trăsătură, după afirmația criticului literar Gheorghe Glodeanu, redarea evenimentelor din unghiul subiectiv al unui povestitor implicat ca martor sau doar ca mesager al întâmplărilor explică subiectivitatea operei de inspirație istorică. Perspectiva subiectivă a povestitorului filtrează evenimentele într-o manieră personală, ce refuză detașarea obiectivă de materia epică (p. 308-309).

Ținând cont de trăsăturile respective, profesorul va putea lesne să formuleze și primele obiective ale studierii de către elevi a prozei de inspirație istorică și anume:

- a) să cerceteze istoria / fabula operei din perspectiva raportului „realitate / document istoric – ficțiune”;
- b) să caracterizeze personajele din unghiul de vedere „personalitate istorică – personaj literar”;
- c) să analizeze termenii care contribuie la constituirea atmosferei caracteristice perioadei respective;
- d) să releveze unghiul de vedere din care este evocat evenimentul;
- e) să numească tehnicile narrative caracteristice prozei de inspirație istorică și să determine rolul lor în construirea narațiunii / discursului.

Desigur, studierea prozei de factură istorică necesită rezolvarea de către elevi, încă la etapa de pregătire, a câtorva sarcini, ce vizează evenimentul istoric evocat, caracteristicile perioadei istorice la care se face referință etc. Astfel, înainte de a purcede la analiza romanului *Zodia cancerului sau vremea Ducăi-vodă* de M. Sadoveanu, profesorul le va propune elevilor să pregătească o relatare de maximum cinci minute despre:

- a) situația social-politică a Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (1679);
- b) situația social-economică;
- c) situația culturală din aceeași perioadă.

Ulterior, în procesul interpretării operei literare în cauză, elevii vor fi îndemnați:

- a) să selecteze din textul operei detalii ce contribuie la crearea imaginii Moldovei (situația politică, social-economică și culturală) și a locuitorilor ei din tim-

pul domniei lui Duca-vodă; b) să confrunte această informație cu cea culeasă din sursele istorice; c) să delibereze pe marginea următoarelor întrebări: „Ce a încăput în opera literară din realitatea concret-istorică și ce a rămas în afara ei?”, „De ce anume acestor fapte, întâmplări autorul le-a dat preferință?”, „În ce măsură autorul se apropie / se îndepărtează de adevărul istoric?”.

În continuare, folosind algoritmul metodei PRES (P – punct de vedere, R – raționament referitor la punctul de vedere, E – exemplu pentru clarificarea raționamentului, S – sumar / rezumat al punctului de vedere), elevii pot dezbate, în baza informației culese, câteva afirmații, cu privire la perioada respectivă, ale istoricilor, criticilor literari și ale personajelor operei literare, cum ar fi următoarele: „Moldova în vremea Ducăi-vodă pare o țară fără identitate, supusă turcilor până la umilință” (Savin Bratu); „Țara, divizată de eternele rivalități pentru putere, devine o vamă a orientului” (Savin Bratu); „E adevărat: țara e un paradis devastat” (Alec Ruset). Compararea acestor afirmații îi va ajuta pe elevi să formuleze concluzii referitoare la verosimil ca fapt adevărat, acceptabil și credibil, caracteristic operei de inspirație istorică.

Confruntarea informației culese din izvoarele de inspirație cu cea din opera literară este totodată o operație necesară în vederea stabilirii limitelor verosimilului, examinării raportului „realitate – ficțiune”. Mai mult chiar. Elevilor, astfel, li se oferă posibilitatea de a motiva fidelitatea / infidelitatea operei literare față de izvoare. Exercițiul de comparare este cel mai la îndemână în acest caz: „Relaționați următoarele citate, motivând fidelitatea / infidelitatea operei față de cronică”:

- a) „Dacă voi nu mă vreți eu vă vreau, răspunse Lăpușneanul, a căruia ochi scânteieră ca un fulger, și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi și voi merge ori cu voia ori fără voia voastră” (*Alexandru Lăpușneanul* de C. Negruzzi);
- a) „Deacă au mersu solii Tomșii și i-au spus, zic să le fi zis Alixandru vodă: De nu mă vor, eu îi voi pre ei și de nu mă iubescu, eu îi iubescu pre dânșii și tot voi merge, ori cu voie ori fără voie” (*Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche);
- b) „– Boaită fățarnică! adăogă bolnavul, zbuciumându-se a se scula din pat; tacă-ți gura; că eu, care te-am făcut mitropolit, eu te desmitropolesc. M-ați popit voi, dar de mă voi îndrepta, pre mulți am să popesc și eu” (*Alexandru Lăpușneanul* de C. Negruzzi);
- b) „Mai apoi, dacă s-au trezit și s-au văzut călugăr, zic să fie zis că de se va scula, va popi și el pe unii” (*Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche).

Examinând din această perspectivă, a fidelității / infidelității nuvelei *Alexandru Lăpușneanul* de C. Negruzzi față de izvorul ei de inspirație, *Letopisețul Țării Moldovei* de Gr. Ureche, elevii vor remarca faptul că scriitorul pașoptist a inclus în opera sa întâmplări și personaje neatestatate în cronică (de exemplu, scena aruncării lui Moțoc drept pradă mulțimii). Faptul constatat reprezintă un bun prilej pentru profesor de a le solicita elevilor să motiveze opțiunea lui Negruzzi. Întrebările care le-ar dirija demersul interpretativ pot fi următoarele: „De ce Negruzzi a inclus scena respectivă în opera sa?”, „Ce importanță atribuie

scriitorul acestei scene?”, „Ce modificări de sens ar suferi opera, dacă am lipsi-o de scena respectivă?”

În cazul studierii romanului *Zodia cancerului sau vremea Ducăi-vodă*, al cărui unul din izvoarele de inspirație este și *Letopisețul Țării Moldovei* de Ion Neculce, pot fi analizate în plan comparativ următoarele fragmente, remarcând atât asemănările cât și deosebirile:

a) „Iară după ce s-au plinit 2 ani de domnie Ducăi-vodă, au mârșu la Țarigrad, la împărăție, având pâră cu Șrefan-vodă, ficior Radului-vodă pentru logodna ce făcută cu fiica sa Catrina, ca, fiindu ficiorul Radului-vodă grozav la față, pune pricină și nu vre să i-o de. Dece au rămas ficiorul Radulului-vodă pe Duca-vodă de la Divanul împărătescu” (*Letopisețul Țării Moldovei* de Ion Neculce);

b) „– Din ziua când am fost la domnia ta, domnița Catrina nu se mai află la mănăstirea Sfintei Marii Mugliotissa.

Ruset trăsări, fără să-și dezvăluie ochii.

– În ziua aceea, urmă de Marenne, – Duca a ridicat-o, înfățișând-o preasfințitului patriarh ca să primească de la el binecuvântare. A doua zi dimineța, urmând porunca Împărăției, s-a înfățișat cu ea la Divan-Golu, ca să steie la pâra lui Ștefan-beizade. Îmi închipuiesc că, la această înfățișare, domnița a înțeles fie zădărnicia împotrivirilor ei, fie interesul de viață și de moarte al părintelui său, legat nu numai de câștigarea hătmăniei Ucrainei, ci și de pierderea Moldovei. A plecat capul și a primit hotărârea” (*Zodia cancerului sau vremea Ducăi-vodă* de M. Sadoveanu).

E incontestabil faptul că valoarea unei opere de inspirație istorică este dată și de limbajul ei. Vocabularul utilizat de autor este alimentat din fondul vechi al limbii și al cronicilor românești, iar cuvintele și expresiile dau culoare și relief faptelor prezentate. Cum se realizează la nivelul limbajului intenția scriitorului de a contura culoarea epocii? Cum și în ce măsură reușește autorul să-i creeze cititorului impresia de limbă veche, fără să recurgă la arhaisme numeroase și stridente? Ce sensuri comportă cuvintele-istorisme? În ce măsură cadrul desfășurării acțiunilor, ambianța corespund unei realități istorice? – acestea sunt câteva întrebări, ce vor dirija procesul de interpretare a operei din perspectiva limbajului. Cât privește procedeele de lucru, profesorul poate recurge la experimentul de gândire, propunându-le elevilor să modifice cadrul în care se desfășoară o acțiune concretă, atribuindu-i acestuia caracteristici cu totul străine realității istorice evocate de scriitor: „Imaginați-vă alte circumstanțe în care se produce măcelul de la curtea lui Alexandru Lăpușneanul”, „Identificați detaliile prin care se realizează descrierea de interior a sălii și înlocuiți-le cu altele ce reflectă o realitate prezentată vouă”, „Îmbrăcați personajele nuvelei conform tendințelor actuale. Pronunțați-vă pe marginea modificărilor făcute de voi”. În alte cazuri, tot în vederea realizării obiectivului respectiv, profesorul le poate propune elevilor să completeze spațiile libere din dreapta paginii cu detalii de vestimentație ori de cadru al desfășurării acțiunii, caracteristice epocii reflectate în operă, iar în spațiile din stânga – detalii de vestimentație / de cadru caracteristice altor perioade istorice. Exemplificăm un atare tip de exercițiu:

1. Scrieți în coloana din stânga detalii de vestimentație caracteristice timpului în care trăiți (ori sec. XIX), iar în cea din dreapta detalii de vestimentație caracteristică epocii lui Duca-Vodă. Care dintre acestea sunt atestate în operă?

Vestimentație din timpul nostru:

Vestimentație caracteristică sec. XVII:

.....

.....

Prin astfel de activități se va urmări de asemenea importanța verosimilului, care în opera de inspirație istorică sugerează ambianțe locale, vestimentație, comportamente și gesturi tipice epocii.

Cercetarea operei din perspectiva *personalitate istorică – personaj literar* este un demers pe cât de necesar, pe atât de important. Or, elevii, în procesul interpretării unei opere de inspirație istorică, trebuie obișnuiți să facă o distincție netă între personalitatea istorică reală și personajul literar fictiv, care, deși are o existență atestată istoric, nu se identifică cu prototipul său. „Ce a «împrumutat» personajul operei de la prototipul său?”, „Care sunt asemănările / deosebiriile dintre cele două personaje și de ce natură sunt ele?”, „Ce trăsături inexistente în model i-a adăugat autorul personajului său?”, „Cum se explică acest fapt?” – iată câteva întrebări orientative care-i vor ajuta pe elevi să facă distincție între personalitatea istorică și personajul literar. Desigur, și în acest caz, analiza mai multor fragmente cu descrieri de portret fizic și / ori moral al personalității istorice și al personajului literar extrase din documente istorice și din operă, observarea manifestărilor de comportament al acestora în diferite situații etc. îi va ajuta pe elevi să „vadă” cât de mult se apropie / se îndepărtează personajul de prototipul său, nu înainte însă ca profesorul să explice elevilor noțiunea de prototip (model care servește ca etalon, model reprezentând tipul original după care se efectuează sau se realizează ceva). În situația în care elevii n-au găsit în izvoarele istorice detalii de portret fizic sau chiar de portret moral, lor li se va cere să justifice opțiunea scriitorului: „De ce scriitorul îl înzestrea pe personajul său cu aceste trăsături de portret fizic?”, „Ce trăsături de portret fizic / moral nu pot fi atribuite în nici un caz personajului? Motivați”, „Care este atitudinea scriitorului respectiv față de personalitatea istorică evocată în opera sa?”, „Ce place / nu place scriitorului la personajul său?”, „Comparați această atitudine cu cele ale altor scriitori, desprinse din operele studiate ori citite de voi independent”. Subliniem că ultima sarcină din șirul de mai sus de întrebări îi va ajuta pe elevi să analizeze și să „vadă” diverse puncte de vedere ale mai multor scriitori și chiar moduri de exprimare a atitudinii lor față de personalitatea istorică evocată în operă. Pentru a facilita munca elevilor, profesorul le poate pune la dispoziție, pentru comparare și analiză, următoarele extrase din diverse opere, în vederea examinării, de exemplu, a raportului Ștefan cel Mare, personalitate istorică – Ștefan cel mare, personaj literar: a) „Fost-au acestu Ștefan vodă om nu mare de statu, mândios și de grabu vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospete omorâea fără județu. Amintrilea era om întreg la fire, neleneșu și lucrul său îl știa a-l acoperi și unde nu gândii ai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie, însuși se vârâia, ca văzându-l ai

săi, să nu îndărăpțeze și pentru aceea raru război de nu biruia. Și unde-l biruia, nu pierdea nădejdea, că știindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor” (*Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche); b) „Vodă Ștefan, călcând în al patruzecilea an al vârstei, avea obrazul ars proaspăt de vântul de primăvară. Se purta ras, cu mustața ușor încărunțită. Avea o puternică strângere a buzelor și o privire verde tăioasă. Deși scund de statură, cei dinaintea sa, oprîți la zece pași, păreau că se uită la el de jos în sus” (*Frații Jderi* de M. Sadoveanu); c) „...și cum vru Moldova, așa vrusei și eu. Că vru ea un domn drept, și n-am despuat pe unii ca să îmbogățesc pe alții... că vru ea un domn treaz, și-am vegheat ca să-și odihnească sufletul ei ostenit... că vru ea ca numele ei să-l știe și să-l cinstească cu toții, și numele ei trecu granița, de la Caffa până la Roma...” (*Apus de soare* de B. Ș. Delavrancea). „Care din aceste portrete ale personajului Ștefan cel Mare este mai aproape de cel al personalității istorice?”, „Prin ce se aseamănă / se deosebesc ele?”, „Pe ce detaliu / detalii se pune accentul într-un portret ori altul?”, „De ce scriitorul respectiv insistă anume asupra acestor trăsături de portret fizic / moral?” etc. Subliniem că rezolvarea unei atare sarcini – compararea mai multor portrete, manifestări de comportament al personajului extrase din mai multe opere literare – îi pregătește totodată pe elevi pentru redactarea unor compuneri-sinteză.

Examinând arta construirii personajelor în proza de inspirație istorică, profesorul le va atrage elevilor atenția asupra faptului că în majoritatea acestor opere, fie ale lui M. Sadoveanu, B. Ș. Delavrancea ori C. Negruzzi etc., se recurge la focalizarea punctelor de vedere diferite. Or, prin această tehnică autorul transferă o bună parte din obligațiile sale privind configurarea personajului spre alte instanțe narrative prezente în procesul enunțării, având totodată grijă să oprească sau să declanșeze relatările acestora la momentul potrivit și să le concentreze într-un punct. Relatarea autorului care este naratorul principal al romanului *Frații Jderi* despre Ștefan cel Mare („Vodă Ștefan, călcând atunci în al patruzecilea an al vârstei, avea obrazul ars proaspăt de vântul de primăvară. Se purta ras, cu mustața ușor cărunțită. Avea o puternică strângere a buzelor și o privire verde tăioasă. Deși scund de statură, cei dinaintea sa, oprîți la zece pași, păreau că se uită la el de jos în sus”), punctul de vedere al femeilor („...Să fie oare cumplit la vedere precum se spune? Are anume paloș cu care ceartă pe unii boieri, scurtându-i, după câte se povestesc? Și este o poveste cum că părintele său Bogdan l-a blagoslovit în taină la o biserică din muntele Atonului, ca să se ridice în zilele lui cu puteri mari de oști și să bată război cu spurcații ismailiteni?”), perspectiva naratorului-martor Nechifor Căliman („...și acel cocon mărunț la stat se zbate și crâșcă...”), a lui Ionuț Jder („...Are la mână un inel cu pecete mare. M-a mângâiat pe obraz și plete. N-am îndrăznit să mă uit la Măria-sa, dar acum am să îndrăznesc”) întregesc imaginea lui Ștefan cel Mare, care, „în acest traseu de construire a lui e dimensionat în proporții monumentale, ca erou național, menit să-și salveze poporul de pericolul invaziei semilunei” (Constantin Parfene, p. 263). În acest context, al examinării perspectivelor din care sunt privite / relatate întâmplările, se va atrage atenția și asupra faptului (mai ales în procesul interpretării prozei de inspirație istorică

a lui M. Sadoveanu) că „funcția personajului-narator este aceea de a organiza discursul și de a regiza desfășurarea evenimentelor” (Gh. Glodeanu). Concepția în forma consacrată a unei povestiri, relatarea constituie o tehnică narativă preponderent utilizată în opera de inspirație istorică. Or, povestirea / relatarea este specia care nu numai că rezumă evenimentele, dar le și conferă un sens unificator, o anumită semnificație. În povestire totul este explicat dinainte: ea presupune existența unui „povestitor”, care cunoaște sfârșitul istoriei, care are o părere despre ea, care o povestește în funcție de tot ceea ce știe. Care este atitudinea acestui povestitor față de evenimentul narat? Cum se manifestă această atitudine pe parcursul povestirii? În ce măsură părerea povestitorului coincide cu cea a autorului operei? Este această viziune creditabilă ori necreditabilă? Acest set de întrebări are menirea tocmai de a rezolva obiectivele ce vizează tehnicile narrative caracteristice creațiilor de inspirație istorică, printre acestea, de rând cu relatarea la persoana a III-a, înscriindu-se și evocarea. Or, este știut că evocarea istorică este un pretext, în primul rând, pentru a reînvia trecutul, a reconstitui o epocă anumită, cu moravurile și cu aspectele ei caracteristice. Utilizată ca tehnică narativă, evocarea aduce în fața cititorului imaginea unei persoane, a unui loc, eveniment sau a unei epoci din trecut, pune în evidență sentimentele celui care face evocarea. Prioritară, în această ordine de idei, este și meditația scriitorului asupra sensurilor istoriei, asupra destinului în timp al unui neam. Ținând cont de această remarcă, profesorul va propune elevilor mai multe fragmente în care povestitorul, fie acesta autorul ori altă instanță narativă, meditează asupra unor probleme ce vizează personajul / perioada istorică evocat(ă).

Ce procedee de lucru se pretează în cazul studierii /predării operelor de inspirație istorică? Vizavi de cele nominalizate mai sus (experimentul de gândire, exercițiul de comparare, PRES-ul, analiza, sinteza), profesorul poate recurge la câteva tehnici interactive cum ar fi: studiul de caz, procesul de judecată, ecranizarea operei literare etc. Cât privește studiul de caz, utilizarea acestei tehnici le oferă elevilor posibilitatea de a analiza o situație sau un caz, în care există un conflict sau o dilemă, îi învață să pună întrebări despre faptele relatate, să definească elementele importante ale cazului, să analizeze și să sintetizeze respectivele elemente și să emită judecăți. În procesul respectiv elevii își exersează toate nivelurile de gândire, de la memorare la evaluare. Procedura de aplicare este următoarea:

- profesorul (în alte cazuri elevii) prezintă tot setul de informații despre cazul care va fi abordat (intenția lui Lăpușneanul de a redobândi tronul țării cu ajutorul unor mercenari străini, uciderea celor 47 de boieri, otrăvirea lui Lăpușneanul etc.);
- identificarea de către elevi a tuturor elementelor cazului (uciderea celor 47 de boieri: Lăpușneanul își cere iertare de la boieri în biserică și-i invită la ospăț, boierii sosesc la palat, a cărui curte era plină de lefegii înarmați și în care patru tunuri erau îndreptate spre poartă, Veveriță rostește la masă o cuvântare supărătoare pentru domnitor, fapt care este un prilej pentru începerea măcelului,

slugile boierilor, aflate în curte sunt ucise, Moțoc este aruncat pradă mulțimii, Lăpușneanul construiește din capetele boierilor o piramidă);

- clarificarea faptelor care compun cazul în baza unui set de întrebări cum ar fi: Ce s-a întâmplat? Care sunt părțile implicate în caz / conflict? Ce l-a determinat pe personajul X să acționeze în acest mod? Ce fapte sunt importante? Ce fapte lipsesc pentru înțelegerea cazului? Menționăm că profesorul va acorda timp suficient acestei etape, deoarece înțelegerea comună (de către toți elevii) a faptelor este baza pe care se va construi etapa interactivă a lecției. Această etapă le va fi de ajutor elevilor care au abilități de lectură reduse;
- declanșarea unei discuții în care elevii vor prezenta problema / problemele importantă(e) din cazul respectiv. Vor fi avute în vedere, în primul rând, aspectele etice ale problemei, iar în unele cazuri și prevederile legale;
- găsirea argumentelor pro și contra pentru fiecare punct de vedere, luându-se ca repere următoarele întrebări: Ce argumente există pro / împotriva fiecărui punct de vedere? Care sunt cele mai convingătoare / mai puțin convingătoare argumente și de ce? Cum ar putea fi rezolvată problema? Care ar putea fi consecințele aplicării fiecărei soluții asupra părților implicate și asupra întregii societăți / colectivități, națiuni? Care sunt costurile și beneficiile fiecărui argument și ale fiecărei soluții? Există alternative? Care sunt ele?
- adoptarea unei hotărâri și prezentarea motivelor acesteia;
- evaluarea hotărârii (Toți sunt de acord sau nu și de ce? Ce presupune această decizie pentru părți?);
- familiarizarea elevilor cu decizia / soluția problemei / cazului extrasă din opera literară;
- compararea celor două decizii / rezolvări (a elevilor și a scriitorului) argumentându-se care este mai bună: De ce s-a ajuns în opera literară la acea decizie și nu la cea luată de elevi? Care ar fi consecințele aplicării fiecărei decizii?
- Sintetizarea ideilor enunțate pe parcursul soluționării cazului: Ce decizie s-a adoptat? De ce? Cine este / nu este de acord cu ea? Ce efecte ar avea ea asupra fiecăreia dintre părți? etc.

În concluzie subliniem că elementul esențial al studiului de caz este discuția. Profesorul trebuie să o monitorizeze și aceasta presupune că el își va asuma diferite roluri în cadrul lecției. Trebuie să pună întrebări, să reformuleze problemele, să sublinieze opiniile. Rezistând tentației de a oferi soluția sa la o anumită problemă, el va sugera totuși propuneri care să stimuleze gândirea elevilor. O combinație adecvată a acestor ipostaze nu se poate realiza decât practicând frecvent metoda studiului de caz.

Cristinel VALORILE STILISTICE MUNTEANU ALE PĂRȚILOR DE VORBIRE

(ÎNSEMNĂRI DIN PERSPECTIVĂ DIDACTICĂ)

1. Întrucât lucrarea noastră a plecat de la necesități didactice, se cuvine să analizăm mai întâi, în această privință, programele școlare și manualele¹.

[a₁] Astfel, programa de limba română pentru gimnaziu prevede următorul *standard curricular de performanță*² (aferent obiectivului cadru nr. 3 – *Dezvoltarea capacităților de receptare a mesajului scris*): „S₁₀ – Recunoașterea valorilor expresive ale categoriilor morfologice și a relațiilor sintactice dintr-un text dat”. Se înțelege că „expresiv” înseamnă aici ‘stilistic’. Ca recomandare, descoperim în aceeași programă: „Dimensiunea stilistică a faptelor de limbă se preconizează a fi tratată la secțiunea consacrată studiului textelor literare și de câte ori profesorul găsește soluția practică cea mai eficientă”.

[a₂] Răsfoind manualele de gimnaziu, am constatat că valorile stilistice / expresive ale părților de vorbire sunt tratate lacunar: sunt abordate, în special, *mijloacele expresive de redare a superlativului absolut* [conform indicațiilor din programă] sau *stilistica adjectivului*, în general. Nu există o sistematizare coerentă și unitară a acestor valori pentru fiecare parte de vorbire ca atare.

[b₁] Programa de liceu, la clasa a X-a (atât la CD tip A, cât și la CD tip B), prevede, la secțiunea *conținuturilor* (desigur, referitoare tot la receptarea textului), și „*valorile stilistice ale unor categorii morfosintactice*” și... cam atât.

[b₂] Manualele de liceu abordează doar câteva aspecte legate de această problemă, un subiect preferat fiind „*Timpurile verbului – valori stilistice*”³. Semnalăm un manual (aproape o excepție!) care prezintă organizat și cu exemple (dar nu fără scăpări!), sub titlul „*Mijloacele morfologice ale subiectivității vorbitorului*”, cele ce ne interesează aici: Ion Dună, Raluca Dună, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a XI-a*, Editura Didactică și Pedago-

gică, R.A., București, 2004, p. 52-55. Pe câteva pagini, sunt clasificate și ilustrate valorile stilistice ale substantivului, ale adjectivului [totuși lipsește adverbul!], ale pronumelui, ale verbului și ale interjecției. La sfârșit sunt cuprinse și câteva exerciții de recunoaștere a acestor valori.

[c] Observații și concluzii tranzitorii. Considerăm că mențiunile din programele școlare, referitoare la valoarea stilistică a părților de vorbire, sunt corect formulate și adecvat încadrate, deși poate că ar fi trebuit să se insiste mai mult asupra respectivelor noțiuni de stilistică și la liceu. În schimb, manualele sunt deficitare în această privință, tratând problema mult prea superficial. Să nu uităm însă că manualul reprezintă un auxiliar în munca profesorului la clasă și un ajutor mai prețios elevilor. Profesorul nu trebuie să se limiteze la manual, ci să caute (acolo unde are nevoie) noțiunile de stilistică și exemplele în cărțile de specialitate. Evident că poate apela (e chiar indicat!), în special în ceea ce privește ilustrările, și la experiența de lectură proprie.

2. La ce surse de referință ar trebui să meargă profesorul de limba română pentru a se informa și lămuri în această problemă? Iată câteva opere fundamentale:

[a₁] Pentru bogăția de fapte, merită consultată cartea de căpătâi a lui Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* (ediția a II-a), Editura Științifică, București, 1975. La p. 101-205 sunt studiate (pe capitole) „*Fenomenele morfologice*”: substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, diminutive, augmentative, formații prefixate, compuse. Lingvistul avertizează că „destule fapte sintactice, la care constatăm intervenția afectului, pot fi considerate ca aparținând morfologiei, după cum diverse fenomene, care vor fi discutate aici, ar putea fi tot atât de bine puse la sintaxă” (p. 101)⁴.

Iorgu Iordan împărtășește concepția stilistică a lui Ch. Bally, pe care grefează unele idei ale lui Leo Spitzer. Concepția este, în temeiurile ei, greșită. Coșeriu critică „stilistica limbii” de tip Bally, afirmând că distincția între forme „afective” (sau „expresive”) și forme „logice” (sau „intelectuale”) este inacceptabilă la nivelul limbii: „expresivitatea unei forme se măsoară prin raportare la o finalitate expresivă concretă, și nu există motiv pentru a afirma că un mod lingvistic care exprimă în mod adecvat indiferența sau siguranța ar fi «mai puțin expresiv» decât altul, care exprimă – tot în mod adecvat – dorința, teama, nesiguranța etc. Tocmai acesta este viciul originar al așa-zisei «stilistici a limbii», care încearcă zadarnic să-și delimiteze obiectul, față de cel al gramaticii, în planul limbii abstracte. Nu există un domeniu «stilistic» (sau «expresiv») în domeniul «limbii»: din punct de vedere «expresiv», toate modurile lingvistice au «valoare expresivă»; iar din punctul de vedere numit, în mod eronat, «logic», toate au o «valoare logică»⁵. O critică formulează și Dumitru Irimia, în *Stilistica* sa (vezi *infra*).

[a₂] Mult mai bine fundamentată teoretic, deși nu la fel de bogată în material, este cartea lui Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999. „*Nivelul morfologic*” este tratat la p. 88-99. Meritul lucrării este și acela că acordă o mai mare atenție beletristicii.

[a₃] Un volum dedicat exclusiv limbajului literaturii artistice a scris Ștefan Munteanu: *Stil și expresivitate poetică*, Editura Științifică, București, 1972. Autorul recomandă și constituirea unei stilistici diacronice. Se poate adăuga aici, mai ales pentru contribuțiile din vol. II, lucrarea lui Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, 1973 [vol. I]; *Limbajul poeziei culte*, 1985 [vol. II], Editura Academiei, București.

[b] O concepție stilistică (numită *lingvistica textului*) în plină dezvoltare (mai puțin în România!) îi aparține lingvistului, de origine română, Eugeniu Coșeriu⁶. O schiță foarte bună a acestei concepții poate fi găsită în Eugen[iu] Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII, 1992-1993, Seria A. Lingvistică, Iași, 1994, p. 145-161 [cap. *Limbajul poetic*].

Conform viziunii coșeriene (grefată pe teoriile unor savanți precum Giambattista Vico, W. von Humboldt, Benedetto Croce), deplina funcționalitate a limbajului se manifestă în limbajul poetic – și prin *poezie* Coșeriu înțelege *literatura în general, ca artă* –, toate celelalte așa-zise stiluri funcționale fiind, de fapt, reduceri ale acestei deplinătăți funcționale a limbii. De asemenea, limbajul curent (înțeles ca limbaj „normal”) se prezintă ca o deviere față de totalitatea limbajului. În schimb, limba marilor scriitori coincide, practic, cu limba istorică (națională), ca realizare a posibilităților / virtualităților deja date în aceasta. Așadar, din această perspectivă, nu stilul beletristic este cel deviant sau „anormal”; din contră, celelalte limbaje sau stiluri funcționale sunt reductive.

Când se identifică, de pildă, „limba lui Eminescu” cu limba română (sau „limba lui Shakespeare” cu engleza ori „limba lui Dante” cu cea italiană), nu ar trebui luată în considerație limba literară, ci *limba istorică* (sau națională) cu întreaga ei diversitate (în timp și spațiu, socială și stilistică). La modul practic, se poate susține că „limba lui Eminescu” coincide (nu neapărat cantitativ) cu limba istorică⁷ cel puțin din două motive: [a] întrucât conține forme arhaice, regionale, populare etc. ale limbii române din trecut și prezent; [b] întrucât prezintă noi forme (cuvinte, sintagme) pornind de la posibilitățile / virtualitățile creatoare ale limbii (aspect evidențiat și de G. Călinescu) – numai în acest sens se poate afirma că un mare poet / scriitor este un „creator de limbă”.

Astfel, plecând de la ideile lui E. Coșeriu, se poate demonstra că scriitorii de valoare încalcă frecvent *norma*, dar o fac în spiritul limbii române, respectând *sistemul* acesteia, căci limba este o tehnică virtuală (un „a ști să faci”) formată, pe de o parte, din «normă» (tot ceea ce este tradițional, comun și constant, deși nu în mod necesar funcțional, în vorbirea corespunzătoare unei limbi) și, pe de

altă parte, din «sistem» (ce conține doar opozițiile funcționale sau trăsăturile distinctive, adică toate posibilitățile).

Mai mult decât atât, lingvistica textului, în accepția lui Coșeriu, reprezintă, într-o foarte mare măsură, o hermeneutică a textului literar preocupată de revelarea sensului (adesea ascuns) al operei literare.

[c] O carte declarat didactică, semnată de Georgeta Corniță, este *Manual de stilistică*, Editura Umbria, Baia Mare, 1995. Pe problema vizată, pot fi consultate cu folos (datorită caracterului sintetic) p. 141-145. Prezentarea pe care urmează să o facem este, de altfel, tributară respectivei secțiuni, tocmai datorită scopului pe care ni l-am propus.

3. Pornind dinspre cercetările lui Eugen Câmpeanu (dedicate stilisticii substantivului), Georgeta Corniță afirmă că „valoarea stilistică trebuie considerată întotdeauna o funcție a faptului de limbă dat” (Corniță, *op. cit.*, p. 142). Altfel spus, potențialul stilistic al fiecărei clase gramaticale este pus în evidență la nivelul contextului.

Substantivul deține rolul central în ceea ce privește expresivitatea, putând primi, în context, valoare stilistică prin actualizarea următoarelor mărci gramaticale: *concret / abstract; comun / propriu; determinat / nedeterminat; nominativ în loc de vocativ; genitiv în loc de nominativ; acuzativ în loc de nominativ; acuzativ pentru genitiv, acuzativ pentru dativ, dativul destinențial* [sic!]; *substantivare a adjectivelor prin vocativ; superlativul substantivului* etc.

Despre *pronume* se afirmă că acesta are o mare capacitate de abstractizare, marcând stilistic orice fel de text: „prin folosirea lui, echivocul și ambiguitatea își pot spori sau diminua intensitatea. El conexează și actualizează termeni, filtrează și ierarhizează atitudini și subiectivități” (*ibid.*, p. 143). Ca mărci stilistice constituite din actualizarea unor mărci gramaticale se pot aminti: *valoarea neutră; anticiparea sau reluarea pronomelor; formele de dativ etic și dativ posesiv; variantele populare sau regionale; opoziția de persoană; reflexivitatea; posesia; ideea de spațializare, de identificare, de imprecizie, ambiguizare, relaționare, negare* etc.

Adjectivul prezintă interes din punct de vedere stilistic mai ales referitor la categoria comparației. Efect expresiv au: *superlativul construit cu alte adverbe decât foarte; superlativul obținut prin repetare sau prin reluare; superlativul construit prin schimbarea topicii*. Se pot identifica și alte situații cu valoare expresivă ce implică adjectivul, precum *sinonimia adjectivală progresivă; antonimia adjectivală cu efect antitetice* etc.

Numeralul poate primi și el valoare stilistică când depășește semnificația denotativă, exprimând *aproximația, cumulul, constanța, calitatea*.

Verbul, alături de substantiv, reprezintă o parte de vorbire foarte bogată în valențe expresive. *Categoria diatezei* generează efect stilistic prin *întrebuințarea reflexivului (pasiv, reciproc, eventiv sau obiectiv)*; de asemenea, *categoria mo-*

dului, în special prin imperativul exprimat prin conjunctiv sau indicativ, prin prezumtiv, prin predicativizarea modurilor nepersonale. Timpurile creează o largă posibilitate de interpretare și de marcarea stilistică a textului prin: prezentul gnomic (permanent), prezentul istoric, prezentul în loc de viitor; prin nuanțele imperfectului (de marcarea a continuității, repetării, duratei, atenuării, cu valoare emoțională, în loc de condițional-optativ perfect); prin valorile perfectului și mai mult ca perfectului (anterioritate, simultaneitate aproximativă) sau prin valorile optative ale viitorului popular. Valori expresive rezidă și în utilizarea contextuală a verbelor impersonale cu valoare personală și invers.

Tot prin categoria comparației obține și adverbul valorile sale stilistice, iar interjecțiile (și onomatopeele) „plasticizează expresia în orice context” (*ibid.*, p. 145).

4. Observații: Cele mai multe [și mai însemnate] valori stilistice sunt concentrate în jurul substantivului, al adjectivului, al verbului și al adverbului. Aspectul acesta este cu atât mai evident în cazul frazeologismelor expresive. Practic, expresiile (ca și metaforele⁸) sunt, spre deosebire de locuțiuni⁹, doar de patru tipuri: substantivale, verbale, adjectivale și adverbiale. Ele corespund, așadar, celor patru semnificate categoriale de bază (în terminologie coșeriană), singurele existente în toate limbile pământului: substantivul, verbul, adjectivul și adverbul, celelalte, până la zece, câte numără gramatica, fiind subcategoriile ale celor de mai sus. Prin semnificat categorial se înțelege „semnificatul prin care lexicul sau ceea ce este intuit în realitate ca extralingvistic dobândește o formă anumită în afară de substanța lexicală pe care o are”¹⁰.

5. Recomandări:

[a] Să se țină seama de faptul că valoarea stilistică a părților de vorbire (și a faptelor de limbă în general) rezultă numai din context, din discurs sau din actul concret de comunicare.

În acest sens, ni se pare neadecvată sintagma [și noțiunea de] „nivel stilistic”, mai ales că este întrebuițată pentru a desemna unul dintre nivelurile textului poetic (greșeală propagată în învățământul nostru!). Astfel, Anda Grif, Diana Olah, Ioana Enescu, Gabriela Șerban, autoare ale cărții [cu răspândire] *Comunicare ficțională și nonficțională. Pregătire intensivă: clasele a IX-a – a XII-a, bacalaureat, admitere la facultate*, Editura Diversitas, 2003, p. 90-98, vorbind despre „analiza completă a textului liric”, iau în calcul următoarele niveluri: nivelul fonetic, morfo-sintactic, nivelul lexical, nivelul stilistic (format din figurile de stil și de gândire), nivelul imaginilor artistice și nivelul prozodic. Dar, la rigoare, așa-zisul „nivel stilistic” reiese tocmai din însumarea valorilor expresive identificate pentru celelalte compartimente! Confuzia nu apare la Constantin Parfene, în *Metodica studierii limbii și literaturii române în școală. Ghid teoretico-aplicativ*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 51-53, întrucât acesta, referindu-se la „analiza stilistică”, numește „nivelul stilistic” (= cel al figurilor), amintit mai sus, „nivel figurativ”.

[b] Să se încerce, în funcție de nivelul de înțelegere / asimilare al elevilor, ca predarea noțiunilor de gramatică (dar și din alte compartimente) să fie însoțită și de predarea respectivelor valori / posibilități stilistice.

[c] Să se illustreze noțiunile stilistice cu texte atractive (din clasici), întrucât astfel se rețin mai ușor de către elevi. Acestea sunt preferabile contextelor construite *ad hoc* de către profesori (care, adesea, sunt, pur și simplu, caraghioase).

Pe această linie, ni se pare nimerit să încheiem cu câteva reflecții, pline de sugestii, ale marelui lingvist Eugeniu Coșeriu. Vorbind despre „posibilitatea pedagogică de a dovedi creativitatea limbajului”, savantul afirmă: „În loc să dăm exemple de felul «Calul fuge» și «Găina vecinului meu...», avem exemple, într-adevăr, de creație de limbă română în ceea ce are un efect nu numai cu privire la învățarea limbilor și a regulilor de limbă, ci și pentru cultivarea gustului pentru literatură, când i se dau elevului exemple. [...] Eu personal îmi amintesc și nu uit niciodată anumite reguli ale limbilor, fiindcă le-am învățat în poezie. [...] Aș spune că, dacă s-ar putea face o predare combinată a limbii și literaturii așa cum o înțeleg eu, atunci ar trebui să-i studiem la lecțiile de limbă mai ales pe marii creatori. În cadrul limbii române, ar fi, de exemplu, Cantemir, Eminescu, Sadoveanu, Coșbuc, Arghezi, Barbu... [...] De multe ori, profesorul de limbă și literatură, fiindcă nu are prea mult timp, înțelege că trebuie să facă numai gramatică, numai sistemul limbii și nu mai face și vorbirea în general, adică vorbirea în circumstanțe”¹¹.

NOTE

¹ Cele consemnate aici reflectă situația actuală a programelor și a manualelor din România.

² Programa precizează: „standardele curriculare de performanță sunt criteriile de evaluare a calității procesului de învățare. [...] Pe baza lor vor fi elaborate nivelurile de performanță, precum și itemii necesari probelor de evaluare”. Respectivul standard asigură conexiunea între curriculum și evaluare.

³ Cum descoperim, de exemplu, în Alexandru Crișan *et alii*, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a X-a*, Editura Humanitas Educațional, București, 2001, p. 118. În acest sens, se pot cita și alte manuale. În schimb, în Adrian Costache *et alii*, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a X-a*, Grup Editorial Art, București, 2005, p. 165, chiar înregistrăm un „tablou sinoptic” cu „Unele valori stilistice ale părților de vorbire și ale unor categorii morfosintactice”, ce cuprinde [foarte succint!] „situații de expresivitate”, „exemple” și „observații” pentru toate părțile de vorbire, cu excepția articolului.

⁴ De altfel, gramatica și sintaxa reprezintă același lucru, de vreme ce prima poate fi definită drept „paradigmatica semnificatului gramatical” (după E. Coșeriu).

⁵ Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 149.

⁶ În prezent, una dintre cărțile sale capitale, *Textlinguistik* (Tübingen, 1981) – tradusă deja în italiană și spaniolă –, se află în proces de traducere la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

⁷ Eugen[iu] Coșeriu, *Teze despre tema „Limba și poezie”* (traducere din limba spaniolă de Dorel Fănar, din volumul *El hombre y su lenguaje*, Editura Gredos, Madrid, 1991, p. 201-207), în „România literară”, XXVIII, nr. 41, 1995, p. 11.

⁸ Vezi Elena Slave, *Metafora în limba română. Comentarii și aplicații*, Editura Științifică, București, 1991.

⁹ Cu excepția articolului, există locuțiuni pentru fiecare parte de vorbire: substantivale (*aducere aminte*), adjectivale (*de treabă*), pronominale (*cine știe cine*), numerale (*câte doi, de două ori*), verbale (*a se pune pe treabă*), adverbiale (*zi de zi, de-a valma*), prepoziționale (*în fața, în loc de*), conjuncționale (*chiar dacă*), interjecționale (*pe naiba!, la dracu!*); cf. Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001, p. 328.

¹⁰ Eugen[iu] Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, p. 67.

¹¹ Eugeniu Coșeriu, *Universul din scoică* (interviuri), Editura Știința, Chișinău, 2004, p. 66-67.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ RECOMANDATĂ*

1. Georgeta Corniță, *Manual de stilistică*, Editura Umbria, Baia Mare, 1995.
2. Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, 1973 [vol. I]; *Limbajul poeziei culte*, 1985 [vol. II], Editura Academiei, București.
3. Eugen[iu] Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII, 1992-1993, Seria A. Lingvistică, Iași, 1994.
4. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* (ediția a II-a), Editura Științifică, București, 1975.
5. Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999.
6. Ștefan Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, Editura Științifică, București, 1972.

* Au fost consultate programele în vigoare și manualele în uz.

**Vlad POHILĂ UN DOR NUMIT
AL BUCOVINEI NORD (II)****ANATOMIA UNUI ORAȘ: SPLENDORI
ȘI ANOMALII LA CERNĂUȚI**

În pofida așteptărilor, Cernăuții, unul dintre cele mai frumoase orașe din centrul Europei, nu-și mai întîmpină de mult oaspeții cu aerul european, austriac, care l-a definit vreo 150 de ani, inclusiv în epoca de trăiri romantice, pe care le adoptase și Mihai Eminescu, pe cînd pășea zi de zi pe caldarîmul acestei urbe. Harababura de tip sovietic se face simțită la fiecă pas, mai ales la intrarea în Cernăuți: lipsesc indicatoarele, gropile se cascadează la orice intersecție de stradă, fiecă rafală sau boare de vînt ridică, de pe asfalt, praf înecăcios, gunoaie, altă murdărie. Mașinile, unele luxoase, dar în majoritate totuși de fabricație rusească, nu au învățat încă, nici atît cît la Chișinău, să dea prioritate pietonilor... Dar și trecătorii, cei mai mulți, par a fi ori nedormiți, ori în căutarea unui loc sau a unui prilej de a se drege după beția de-aseară. Nimeni nu știe cum se ajunge pînă la strada cutare... deși – spre deosebire de Chișinău, de exemplu – la Cernăuți denumirile de străzi nu au fost schimbate. (Poate doar cu excepția străzii Lenin, care a devenit – ca și în alte orașe din Ucraina – Șevcenko; tot așa cum monumentele lui Lenin au fost înlocuite, peste tot, acolo, prin sculpturi cu chipul mustăcios al acestui poet.) Se spune că nu e tragedie că locuitorii unui oraș nu-și cunosc localitatea în care trăiesc, ba poate e mai curînd o regulă valabilă pentru cam toate orașele mai mari. La Cernăuți însă, această situație își are o explicație suplimentară: autoritățile stimulează stabilirea în municipiu a tinerilor din satele și orașele regiunilor cu populație preponderent ucraineană, pentru a consolida elementul etnic „ofi-

* Continuare. Începutul în „Limba Română”, nr. 1-2 (151-152), 2008.

cial”, rutean. Astfel că acele fete durdulii și rumeioare, sau acei tineri nici blonzi, nici bruneți, ce înjură savuros într-un oribil jargon ruso-ucrainean, nu-și cunosc prea bine nici măcar localitățile lor de baștină, de unde au plecat, nemaivorbind de geografia unui oraș în care se simt infinit mai comod, dar care oricum le este și le va fi străin.

Cei care vorbesc ucrainește, la Cernăuți sau în regiune (ca și în alte părți ale Ucrainei, poate cu excepția regiunilor din partea de Vest a acestui stat), fac dovada unui penibil amestec de vocabular ruteano-rusesc. Este, desigur, efectul direct al aceluia „bilingvism armonios”, promovat cu obstinație de Kremlin, de apologeții regimului sovietic, și pe care l-am cunoscut și îl mai resimțim și noi. Drama lingvistică derivată din acest bilingvism impus, prin supremația absolută a limbii cotropitorilor, are în Ucraina însă și niște fațete specifice, dat fiind că ucraineana și rusa sunt limbi foarte înrudite, acest aspect avînd un impact cu totul fatal, dacă nu chiar letal în cazul limbii bielorusă. Pe noi ne-a ferit Domnul măcar de această „frăție” și totuși, totuși, totuși... Printre altele, după umila mea părere, conașionalii noștri din actuala regiune Cernăuți (ca și românii din zisa regiune Transcarpatică, nu însă și moldovenii din sudul Basarabiei, azi regiunea Odesa) vorbesc o limbă românească destul de curată, mai ferită de rusisme, decît la noi. E cu totul curios că acțiunea limbii ucrainene a fost una minoră, ne semnificativă, asupra vorbirii nord-bucovinenilor; dimpotrivă, ucrainenii din partea locului au în limbajul lor destule cuvinte românești, infinit mai multe decît în regiunile curat ucrainene. Este un argument în plus că exercită influență, cu adevărat, cel puternic nu prin număr, nici prin spirit războinic sau prin drastice, neomeneste măsuri administrative, ci mai ales acel care-i puternic prin suport cultural, spiritual. Și încă o observație de ordin lingvistic s-ar impune, în context: felul cum se vorbește în unele comune din preajma Cernăuților, așa cum cîntă și Maria Iliuț, de la Crasna-Adîncata (Hliboca): „padure”, „batrîn”, „am facut”, „am muntuit” etc. – așadar, cu evitarea vocalelor specifice românești [ă], [î] –, constituie o dovadă clară de menținere a unei exprimări arhaice, poate chiar o demonstrație de păstrare nealterată, sau mai puțin alterată, a unor forme primare, cît mai apropiate de cele din latină, fie ea și vulgară.

* * *

...În sfîrșit, ajungem la faimoasa universitate cernăuțeană, a cărei istorie începe în 1875, dislocată fiind, după 1945, în fosta reședință a Mitropoliei Ortodoxe a Bucovinei. Prin 1989-1991, românii din Nordul Bucovinei sperau – în contextul schimbărilor generate de prăbușirea imperiului sovietic – să obțină măcar cîteva facultăți cu predare în limba lor maternă, cum sperau să aibă și un Teatru Național, un Centru cultural românesc, un ansamblu folcloric în cadrul Filarmonicii... Nimic din astea nu s-a putut realiza, ba dimpotrivă, de cîteva ani sunt ucrainizate, din chiar clasele primare, și cele vreo sută de școli medii și licee românești... Un recensămînt al populației din Ucraina, efectuat

cu câțiva ani în urmă, i-a divizat pe băștinașii de aici în români și „moldoveni”, astfel încât cele 20 de procente de români au fost fragmentate într-un stil de greu imaginabilă ticăloșie, lipsindu-i de drepturile ce le reveneau ca minoritate etnică cu un număr mare de reprezentanți, a doua după etnicii ruși, în statul ucrainean. Aceste și alte „isprăvi” ale „fraților” ucraineni îi fac pe românii de la Cernăuți, din comunele carpatine sau din cele de la sud, de pe țărmul Mării Negre, să constate cu amărăciune: „Hai că era „bine” și cu sovieticii, dar acum e și mai rău... – în Ucraina independentă, în statul acesta care parcă vrea să fie unul de tip european...”.

La Universitatea din Cernăuți mai funcționează o Catedră de filologie română, numită ceva mai complicat, probabil pentru a nu supăra autoritățile. Anual aici intră câte vreo 20 de tineri – viitori profesori de română, redactori de carte, ziariști, scriitori, traducători... Ne așteaptă o sală plină cu studenți, din toți cei patru sau cinci ani de studii, și mai mulți profesori de ai lor. Inițiatorul și moderatorul întâlnirii, dl conf. univ. dr. Gheorghe Jernovei, ne oferă cu frățescă amabilitate cuvântul. Și, deși nu ne permitem să spunem decât niște sincerități pur omenești și intelectuale (ca și în alte circumstanțe, excelează prin discursul său Andrei Vartic; emoționează mult intervenția lui Nicolae Rusu...), suntem ascultați cu o impresionantă atenție: tinerii nu comentează spusele oaspeților, cât a durat manifestarea nu s-a auzit nici un apel la telefoanele mobile, pe care cei de la Cernăuți le au, desigur, cum le au și tinerii universitari de la Chișinău... Primesc, emoționați, donațiile de carte pe care le-am făcut, pentru uzul studenților și profesorilor nord-bucovineni: volume tipărite recent la editurile *Prometeu*, *Litera*, *Pрут Internațional*, *Museum*, *Epigraf*, *Bons Offices* etc. Profesorii și studenții cernăuțeni comentează frumos, din suflet, mai ales cărțile donate de Vasile Șoimaru – fie volume de autor (monografiile *Cornova*, *Neamul Șoimăreștilor*, albumul *Poeme în imagini*), fie volume din „proiectul editorial Șoimăresc” (*Poezii și traduceri* de Mircea Vulcănescu, *Cugetări* de Nicolae Iorga, culegerea omagială de articole despre teologul și istoricul Paul Mihail etc.). Unele dintre cărțile prezentate sunt cunoscute deja și aici, cum V. Șoimaru, acest pelerin prin românimea risipită prin lume a fost și mai înainte, nu o singură dată, și pe la Universitatea din Cernăuți. Grigore Gherman, unul dintre cei mai buni studenți de la filologia română și al treilea, ca medie, între tinerii studioși de la celebra cândva universitate cernăuțeană, beneficiază de un set de cărți românești editate la noi – este un premiu de încurajare (sau de consolare totuși?!), donație personală din partea generosului profesor de la A.S.E.M. din Chișinău.

* * *

La Catedra de română ni se ofereau și nouă niște suvenire, între ele fiind și o carte de excepție: *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți. 1775-2000: compendiu și antologie*. – Cernăuți: Editura Alexandru cel Bun, 2000. – 638 pagini, apărută sub egida Institutului Român „Eudoxiu Hurmuzachi” – Cernăuți, cu sprijinul Guvernului României. Această lucrare

fundamentală, deosebit de valoroasă – o frescă vastă, o panoramă atotcuprinzătoare a culturii și literelor din partea bucovineană a spațiului spiritual românesc –, este opera unui cuplu de savanți: regretatul prof. univ. dr. hab. Grigore C. Bostan, membru de onoare al Academiei Române, și dna prof. univ. dr. Lora Bostan; redactor fiind dna prof. dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române.

Volumul se deschide cu un solid studiu introductiv de Gr. C. Bostan și Lora Bostan: *Un component indisolubil al patrimoniului cultural-literar românesc (Din istoria scrisului românesc în Bucovina și în actuala regiune Cernăuți)*, urmat de o bogată bibliografie (70 de titluri) și de versiunile alăturate, în limbile germană și în ucraineană, ale acestei istorii sintetice a spiritualității românești din respectiva provincie. Ni se pare nu numai semnificativă, dar și extrem de inspirată ideea de a fi tradus studiul introductiv și în alte două limbi, dintre care germana a fost limba oficială și de cultură a Bucovinei de-a lungul a circa 150 de ani, iar ucraineana fiind impusă tuturor nord-bucovinenilor, după 1945, cu deosebire în ultimele două decenii. Grație acestor versiuni, occidentalii au la îndemână un argument în plus al românității Nordului Bucovinei; apoi, poate și ucrainenii, măcar unii dintre ei, s-ar putea convinge care este aportul românilor la cultura din actuala regiune Cernăuți, inclusiv dacă e să comparăm această contribuție cu cea a rutenilor – delicat vorbind – prea de tot modestă.

Cartea este structurată în trei compartimente (părți), după cum urmează: a) *Pe făgașul unei puternice culturalități (sec. XIX – începutul sec. XX)*; b) *O epocă de mare efervescentă literară (1918-1940; 1941-1944)*; c) *Călătorie spre sine (a doua jumătate a sec. XX)*.

Din partea întâi, care ar putea fi numită convențional și *Începuturile*, vom reține prezența unor remarcabili cărturari și folcloriști ca Ion Gh. Sbiera, Simion Florea Marian, Elena Niculiță-Voronca, Leca Morariu. Lor li se alătură: unul dintre primii prozatori bucovineni – Iraclie Porumbescu (1823-1896), autorul povestirii *Zece zile de haiducie*, tatăl celui care ne-a lăsat tulburătoarea *Baladă*, prima capodoperă a muzicii culte românești – Ciprian Porumbescu. Apoi îl găsim în antologie pe tatăl lui B.-P. Hasdeu – cărturarul și scriitorul Al. Hâjdeu (1811-1872), prezent cu poeziile *Satul Cristinești*, *Codrii Moldovei*, *Lăpușna*; urmează memorialistul T. V. Ștefanelli (1849-1920) – cu fragmentele de aduceri-aminte despre *Eminescu în școală și la liceu*; *Eminescu în afară de școală și alții*.

Cel de-al doilea compartiment include opere de mulți autori mai mult sau mai puțin cunoscuți și la noi: Mircea Streinul, Iulian Vesper, Traian Chelaru, B. Fundoianu – acesta din urmă a cîntat chiar și în versuri franțuzești frumusețile Herței, unde fusese arendaș taică-său.

Și mai multe nume notorii întîlnim în partea a III-a a volumului: poeți, prozatori, esești, critici și istorici literari, traducători, toți originari din „Nordul Bucovinei”, dar care s-au afirmat în trei puncte geografice: *Cernăuți* (Mircea Lutic – ca traducător s-a impus totuși în capitala basarabeană, Ilie Motrescu,

Gr. C. Bostan, Vasile Tărițeanu, Ilie T. Zegrea, Arcadie Opaîț, Ștefan Broască, Dumitru Covalciu, Ștefan Hostiuc...); *Chișinău* (foarte mulți totuși – Vasile Levițchi, Ion Vatamanu, Ion Gheorghiuță, Serafim Saka, Arcadie Suceveanu, Mihai Morăraș, Ion Bejenaru, Nicolae Spătaru...); *București sau alte centre culturale din Țară* (Simion Gociu, Mihai Prepelită, care a debutat la Chișinău, a activat și la Moscova...). Se încheie volumul cu un subcompartiment intitulat *Nouăzeciștii de Cernăuți*, unde este prezentată creația a opt tineri scriitori, dintre care Vitalie Zăgrea și Dumitru Mintencu sunt cunoscuți întru câțiva și la Chișinău, posibil și la București. Așadar, mai nasc talente literare și azi în Nordul Bucovinei...

Autorii și editorii *Paginilor...* merită toată laudă, toată prețuirea eventualilor cititori / utilizatori care, neîndoios, sunt cu mult mai numeroși decât studenții de la filologia română ai Universității din Cernăuți, această carte, ca mesaj, ca valoare estetică și documentară, depășind categoric cadrul unui uz pur didactic sau chiar culturalizator. Personal, țin mult să-mi exprim admirația față de autorii impresionantului volum, prezentat sumar aici, și pentru faptul de a fi inclus, printre scriitorii nord-bucovineni de seamă ai secolului trecut, și pe Anița Nandriș-Cudla (1904-1986), cea atât de scumpă sufletului meu. Am recitit, cu aceeași tulburare, cele patru pagini selectate din jurnalul ei, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*. Nu am putut să nu aleg, măcar câteva alineate, și pentru cei care vor citi acest eseu, în semn de adânc omagiu pentru suferințele trăite, nespuse de grele, și pentru tăria demnității acestei țărance române, deportată din Nordul Bucovinei dincolo de Cercul Polar. Precizez că în fragmentul de mai jos autoarea se referă la o „etapă” – și nu cea mai groaznică! – una din multele „etape”, adevărate cercuri ale *Infernului* lui Dante Alighieri, prin care i-a fost dat să treacă Aniței și altor milioane de deportați în Siberia... Mai adaug că editorii au respectat ortografia manuscrisului, felul propriu de a scrie al Aniței.

„[...] Dar ce să vezi, vine într-o zi miliția, ne chiamă și ne spune să ne pregătim, că ne duce de acolo, dar unde nu ne spune nimic. Noi de acuma am înghețat iarăși, dar ce poți face, ne păria rău, că de acum ni-am deprins cu lucrul și cu lumia, dar nu te roagă nime, nu-i așa cum vrei. Mai era câte unul mai îndrăzneț, își făcea singur curaj: dar unde încă mai departe să ne ducă, decât în Siberia? Un bătrîn, de acolo de loc, ni-a spus: are să vă ducă pe drum de țarnă, pe drum rău, peste cîmpuri prin mlășniți, prin apă, pînă o să ajungeți la o șosea bună. Acolo o să vedeți, dacă în șosea îți porni la driapta, o să vă ducă la loc bun, dar dacă vă duce spre stînga, o să fie prost, vă duceți la lucruri grele. [...] Peste câteva zile vine miliția, ne încarcă pe căruță și pornim. Adevărat, așa cum ni-a spus bătrînul, ni-a pornit pe unde era drum de țarnă, pe unde nu era deloc drum, peste cîmpuri, peste mlaștini, prin apă. Așa ni-a dus aproape două săptămîni. Caii au slăbit, noi mergiam mai mult pe jos.

[...] Am ajuns pe malul unei ape care se chema Iartîș. Am rămas acolo pînă a venit vaporul să ne încarce. Am stat vreo cinci zile sub cerul liber. A șiasa zi a venit un vapor mare, care era plin de lume așa ca noi, și ne-am întîlnit cu multă lume de prin părțile noastre, dar mai era și străină. Erau filandei din Filanda, erau poloni din Polonia și era și din țara asta, un fel de nație, calmîci și tătari.

Vaporul era destul de mare, dar era bucsit. Ni-a urcat și pe noi în vapor, ni-a înghesuit de șediam așa ca peștele în poloboc.

[...] S-a oprit și a descărcat lumea pe mal. Pe mal ce era? Tundra cu mlaștini și pădure. Era o zi liniștită, fără vînt și cu soare. Țîntarii au început să ne mănînce. La început ni-a părut șiağă, dar pe urmă ni-au scos din răbdări. Nu mai putiam suferi. Așa erau de mulți țîntari, cum ai sta în fața unui stup de albini cînd scot roiul în zbor. Copiii au început să plîngă, căci nu dovediau să se apere. [...] Ne gîndiam atunci ce o să fie mai departe cu noi. De bună siamă că ni-a lăsat aici, în pustiul ista, fără mîncare, fără nici un adăpost, ca să murim. Dar mai bine făciau să fi tras cu o mitralieră. Te culcă deodată și nu mai vediai atîta chin. Copiii au început să plîngă în jurul meu: mamă ni-i foame, mamă nu mai putem răbda foamia și mîncărimia țîntarilor. Mi se rupia inima, dar nu le putiam da nici un ajutor [...].”

* * *

Edificiul Universității din Cernăuți, cum am mai amintit – fosta reședință a Mitropoliei Ortodoxe a Bucovinei – este, neîndoios, una dintre cele mai impresionate realizări ale epocii, finele sec. XIX. Este una dintre capodoperele arhitectului ceh Josef Hlavka, celelalte putînd fi văzute la Praga, Budapesta, Viena, alte orașe din fostul Imperiu Habsburgic (austro-ungar), dar și în alte părți, cum ar fi Opera de la Odesa. Un bust al arhitectului se află în curtea Universității, pe soclu s-ar putea citi o inscripție de recunoștință, incrustată în timpul României Mari. S-ar putea citi... dacă „n-ar fi ștearsă, nu se știe de cine mai mult: de ploi, de vînt, sau de neglijența autorităților locale”, după cum observă cu finețe ghidul nostru, un tînăr și foarte documentat profesor. În Aula Magna a Universității, unde la 28 noiembrie 1918 s-a proclamat unirea Bucovinei cu Vechiul Regat, la fel și în fosta biserică a Universității, s-au mai păstrat niște inscripții și alte dovezi, documentar-artistice, ale aceluia eveniment. Și aceste însemne, mai mult decît simbolice, dacă nu au fost atinse „de ploaie și de vînt”, oricum sunt cumva ascunse de ochii lumii... „Și poate că așa e mai bine”, ne spune același simpatic ghid. În context, nu pot să nu amintesc încă un amănunt: biblioteca universitară are, avea cel puțin, un fond de carte românească de excepție, unic în U.R.S.S., pe care-l invidiau și-l jinduiau lucrătorii și beneficiarii Bibliotecii Republicane (Naționale) sau ai celei de la Academia de Științe din Chișinău. Aici, în această bibliotecă de la Cernăuți, în anii mei de studenție, am putut vedea pe viu colecții perfecte ale unor valoroase (și glorioase!) periodice ca „Albina românească”, „Dacia literară”, „Steaua Dunării”, „Convorbiri literare”, „Timpul eminescian”, „Viața Românească”, „Neamul Românesc”, „Criterion”, „Curentul”, „Universul”, „Dimineața” etc.; ediții academice din opera marilor clasici ai literaturii, istoriei și filozofiei românești; numeroase traduceri din literatura universală, ca să nu mai spun de colecția de documente istorice, bisericești, manuscrise ale unor poeți, prozatori, dramaturgi, esești din secolul al XIX-lea și din perioada interbelică... Astăzi, colecția la care ne-am referit se află

într-o „stare de comă”, avînd un regim de acces voalat semi-deschis, și nu mai știu dacă e bine să fie așa...

Prin contrast, în perimetrul Universității sunt puse în evidență mulțime de însemne ale celui al cărui nume îl poartă acum această faimoasă instituție de cultură europeană, devenită ucraineană prin ironia sorții, dacă nu chiar printr-o grimasă a istoriei. Se numește „patronul spiritual” al Universității de la Cernăuți Osip Fedkovici, de care însă nu știam nimic. Am căutat prin enciclopedii... însă nici *Larousse* sau *Robert*, nici *Britannica* sau *Meiers Lexikon*, nici dicționarele enciclopedice românești, nici alte surse similare nu înregistrează acest nume. A trebuit să ajung la *Bolșaiia sovietskaia ențiklopedia*, apoi la *Ukrainska radianska ențiklopedia*, în fine – la *Kratkaia literaturnaia ențiklopedia* (vol. 7, Moscova, 1972) pentru a afla cîte ceva și vă spun și Dvs. A fost acest Osip-Iuri Fedkovici (1834-1888) un prozator și traducător ucrainean, născut la Storeneț-Putilov, cam departe de Cernăuți, și semna unele scrieri cu niște ciudate pseudonime: *Guțul* (*Huțul*), *Cosovan* ș.a.

* * *

În anii '70-'80 ai secolului trecut, mergînd la Cernăuți – cel mai des, după cărți românești – la piața agricolă auzeam numai vorbă românească; lucru firesc, doar își vindeau roadele muncii cei care munceau acolo... În stradă, pe atunci, vorbeam românește „din principiu”: nu-mi răspundea oricine, însă al doilea, al treilea trecător oricum vorbea românește – care mai bucuros, care mai mohorît. Acum, poate doar la Roșa, sau în altă comună suburbană a Cernăuților, se poate întîmpla așa ceva.

Ucrainizarea Cernăuților, dar și a întregii regiuni, se face în forță, mai de mult, însă ritmurile adoptate în prezent depășesc orice imaginație, orice logică – formală sau pur și simplu normală. Dacă cineva pune la îndoială că aici e un pămînt românesc – nu are decît să o facă, dar ultimele două secole, pînă la intensificarea, în forme demente, a ocupației sovieto-ucrainene, Cernăuții a fost o urbe eminentemente cosmopolită. Acest adevăr iese în evidență și la o familiarizare superficială cu configurația actuală a orașului: numeroase străzi poartă numele tuturor scriitorilor ucraineni, dar chiar în centru mergi pe străzi ce se numesc Schiller, Goethe, Pușkin, Lermontov, Mickiewicz, Petofi, dar și Eminescu. O serie de monumente, de regulă impresionante mai ales prin dimensiuni, sunt consacrate ostașilor sovietici, dar și lui Taras Șevcenko, prozatoarei Olga Kobîleanska, poetei Lesia Ukrainka; vezi în oraș, de asemenea, busturi și plăci comemorative pentru O. Fedkovici, M. Koțiubinski, I. Neciui-Levițki, Panas Mirnîi, Ivan Franko, Marko Vovciok... (se pare că am epuizat lista scriitorilor ucraineni). Însă poți vedea și un monument în stil romantic, al dragului nostru Eminescu, apoi un monument stilizat în spirit modernist, pe potriva creației sale – al lui Paul Celan (1920-1971), evreu bucovinean, născut chiar la Cernăuți, ajuns unul dintre cei mai mari poeți ai Europei secolului XX, creator de factură simbolistă tranzitînd spre expresio-

nism, aparținând parcă literaturii austriece, dar revendicat de întreaga literatură de expresie germană.

Personal, am avut o dovadă extrem de curioasă, dar și memorabilă, a spiritului de multiculturalitate a Cernăuților de altă dată. Era în noiembrie 1989, și împreună cu doi colegi de la Academie, dr. Vasile Bahnaru și dr. Galaction Verebceanu, țineam în acest oraș binecuvântat niște cursuri de ortografie românească, pentru profesorii și învățătorii din regiunea Cernăuți. Luam masa, organizat, într-un modest restaurant din Piața Primăriei, dacă nu mă înșel – se numea *Teatral*. Cum am putut afla ulterior, personalul restaurantului fusese prevenit de un funcționar de la partid sau din altă parte că au a face cu niște „naționaliști români”, „frontiști” de la Chișinău, și că trebuie să manifeste față de noi maximă vigilență și demnitate sovietică, eventual – ucraineană. Eram ca la o stână, cu cîini total credincioși baciului: șefii de sală și ospătarii ne înțelegeau perfect, unii fiind chiar români din partea locului, dar se îndărătniceau să ne răspundă numai în ucraineană, sau, mai frecvent, într-o mixtură lexicală ruso-ruteană. Într-o seară, când ieșeam totuși bine dispuși din local, la vestiar, o doamnă trecută de mult de tinerete, ne-a întrebat în cea mai frumoasă limbă românească: „De unde sunteți, domnilor, că înjurați atât de pitoresc românește?!”. La rîndu-ne, am întrebat-o de unde știe dînsa atât de bine limba noastră. „Ah, cum să nu știu, cum să nu vorbesc *limba noastră* – cînd «*mult e dulce și frumoasă!*» a exclamat doamna. Doar am făcut liceul românesc! Chiar dacă mulți considerau că e mai prestigios să mergi la un liceu german!...”. „Înseamnă că erau în România Mare, la Cernăuți – funcționau și licee germane, ca pe timpul lui Eminescu?” am întrebat-o. „Era chiar și liceul în care a învățat Mihai Eminescu, am fost cu toată clasa în excursie, acolo... Dar erau școli de tot felul: și germane, și polone, și rutene, și evreiești, și rusești, ba chiar și un liceu armenesc funcționa. Numai liceu tătarăsc nu am auzit să fi fost! Tata însă, chiar dacă era coborîtor din Galiția, a decis să ne dea la Hurmuzachi, la liceu românesc – și pe sora mai mare, și pe mine. Și ce liceu era, Doamne, ce profesori ne învățau carte! Chiar și părintele Nicolae Grigorescu – da, era tizul complet al marelui *nostru* pictor! – dacă eu știam bine și religia, îmi dădea numai nota 10, nu-l deranja că eu sunt de cult mozaic!” Am mai întrebat-o dacă pe atunci, pînă la 1940, la Cernăuți, se vorbea numai românește. „Ei, sigur că se vorbea *numai* românește – în orice instituție de stat! Da, și în stradă, dar în stradă se vorbea în tot felul, fiecare cum dorea: toți știau, pe lîngă română, și ceva nemțește, și ceva în polonă, și în ruteană ceva, ba chiar și evreiește o rupeau unii, fie români, fie ruteni, fie poloni... Ne-evrei, dar nu se scîrbeau de limba idiș, evreiască! Pentru că și noi le respectam limbile, obiceiurile... Acum... acum, iată... nu se știe cine și ce mai respectă...”. „Deci, era bine «la români», se respectau drepturile minorităților conlocuitoare?...”, am provocat-o noi. „Cum să nu fi fost bine... Tata avea patru prăvălii, una lîngă alta, chiar pe strada Regina Elisabeta... Și eu eram pe atunci Ester, exact ca acea Ester din Biblie, salvatoarea noastră de nimicirea pusă la cale de regele perșilor... Iar cînd au venit rușii, «m-au făcut» peste noapte Fira... Rîdea de mine rabi Leibowitz, la sărbătoarea noastră de Purim: «Cum ai devenit, tu, copilă, din Ester – *Fir-a-i...* să fii?!...» Pe urmă l-au deportat și pe bunul nostru rabin, ca și pe tata, iar sinagogile le-au închis, toate – 30! Au lăsat deschisă numai una, ia

așa, de ochii lumii au lăsat-o...”. Când a rostit „de ochii lumii”, ochii mari ai acestei femei cu nume biblic, stricat de ocupații, s-au împinzit de lacrimi...

În condițiile unei atît de bizare multiculturalități, „în stil ucrainean”, astăzi, la Cernăuți, în afara bibliotecilor ucrainene, se mai află cîteva rusești, semioficiale, căci nu au statutul respectiv, și una evreiască, gestionată de Societatea culturală a evreilor locali, de fapt – de *Joint* sau altă organizație sionistă de calibrul mondial. Nici vorbă de vreo bibliotecă austriacă, germană sau polonă, cu atît mai puțin – românească. Mai mult încă. În anii de ocupație sovietică, în centrul acestui oraș, în chiar Piața Primăriei, dacă nu mă înșel, funcționa o librărie numită *Místetstvo* (*Arte frumoase*), dar pe care noi, basarabenii, o numeam „librăria românească”. Aici ne completam fericit, cu carte românească, bibliotecile personale, vizitînd-o adeseori – orice s-ar spune, Cernăuții ne este și geografic mai aproape decît Kievul, Moscova, Petersburgul sau Novosibirskul, pe unde existau de asemenea librării cu raioane de carte românească. Astăzi, acea librărie, aducătoare nouă, cîndva, de mari bucurii pentru suflet, se numește, parcă sfidător, *Ukrainska kniha*... În aceeași piață centrală a Cernăuților mai funcționa, pînă prin 1991, o librărie numită chiar românește – *Luceafărul* – în care se comercializau cărți editate la Chișinău. Acum, în localul acelei librării e un centru comercial, specializat în vinderea cosmeticelelor, a bijuteriilor și a altor obiecte de lux... Cele cîteva ziare și reviste de limbă română: „Zorile Bucovinei”, „Plai românesc”, „Arcașul”, „Septentrion literar” și chiar „Concordia”, gazetă oficială –, o duc de azi pe mîine, apar mai mult grație elanului unor intelectuali patrioți, dar ce e și mai grav – nu pot fi găsite nici cu lumînarea prin chioșcurile de tipul *Presă*, de la noi. Și doar atîția români din Nordul Bucovinei duc dorul cărții, presei în limba română... Nu știu ce ar putea face Uniunea Scriitorilor din Moldova, cu mulți membri de obîrșie nord-bucovineană – în sensul difuzării, la Cernăuți și în regiune, a cărții și presei de limbă română. Poate că problema aceasta, acută, gravă, tragică, ar putea fi soluționată mai norocos de către Departamentul Cultură al Primăriei Chișinăului, în noua ei alcătuire, prin semnarea unui acord de intenții, de conlucrare pe tărîm spiritual, cu autoritățile de la Cernăuți?

Părăseam orașul ce a auzit pașii lui Eminescu copleșiți de sentimente dintre cele mai contradictorii. Și abia cînd ajungeam la vama „ucraineano-moldavă”, la Mămăliga-Criva, am realizat că așa cum am plecat spre Cernăuți mînați de dor pentru frații noștri, pentru niște locuri sacre ale istoriei și culturii noastre, tot așa, aceleași sentimente, ne vor mai conduce iarăși și iarăși spre Nordul Bucovinei. Tristețea e trecătoare, pe cînd valorile naționale, cele ale sufletului, sfidează și timpul, și regimurile, și frontierele.

Noiembrie – decembrie 2007

Iulian **GEORGE COȘBUC –
BOLDEA METAMORFOZELE
LIRISMULUI (I)**

ENERGETISMUL POETIC

George Coșbuc este, poate, cum s-a spus, unul dintre puținii poeți de la sfârșitul secolului al XIX-lea care s-a sustras fascinației copleșitoare a versului eminescian. Oarecum izolat, în singularitatea sa, poetul nu are, s-a observat, înaintași direcți, dar nici descendenți, pentru că modelele sale sunt preluate fie din literatura universală, fie din folclor. Octav Șuluțiu aprecia, de altfel, că poetul „a apărut la timp, parcă printr-o potriveală a destinului, pentru a însenina atmosfera sumbră creată, nu atât de Eminescu însuși, cât de minorii săi imitatori”. Poezia lui George Coșbuc, situată în limitele tradiției, e originală și novatoare, reprezentând cea mai importantă contribuție transilvăneană de până atunci. Trăsăturile specifice ale acestei poezii (orientarea spre lumea satului, spiritul popular și specificul național) preiau și decantează liric ideologia combativă a Școlii Ardelene. Poezia de început a lui Coșbuc se înscrie într-o vocație nativă de o extremă vitalitate expresivă, ce își caută albia proprie de afirmare. Poet artizan, pe o latură a creativității sale, rafinat căutător de ritmuri, Coșbuc reprezintă liric la modul esențial, generic, dar și în datele sale particulare, spiritualitatea românească. Primele volume, *Balade și idile* (1893) și *Fire de tort* (1896), configurează imaginea satului ideal, cu ritmul vieții cotidiene, un spațiu pitoresc în care munca, dragostea, revolta, istoria și natura se împletesc armonios. Satul e văzut de poet, în mai toate creațiile lui, într-o organică și eternă comuniune cu natura. Pe de altă parte, imaginea satului, așa cum reiese ea din poeziile lui Coșbuc, nu se confundă deloc cu peisajele decorative ale lui Vasile Alecsandri, nici cu tablourile impresioniste, sugestive și picturale ale lui Dimitrie Anghel. Umanizată, personificată, natura se regăsește într-o relație armonică, fraternă cu omul, ea fiind grupată pe îndeletniciri omenești, socializată, privită din perspectiva ritmurilor calendaristice. Din aceste motive, poate, limitele dintre

pastel și idilă se estompează, iar convenționalismul genului e înlocuit ori completat cu imaginea ideală a unui mod existențial.

Pe de altă parte, se poate aprecia că formula de „poet al țărănimii”, pusă în circulație de Gherea, are încă alura unei prejudecăți constrângătoare pentru imaginea polimorfă a lui Coșbuc. O astfel de sintagmă pune în umbră celelalte laturi ale acestei creații (florul tragic al existenței, istoria, tematica erosului etc.). Vladimir Streinu e criticul care a încercat pentru prima oară să redimensioneze lirica lui Coșbuc, trasând și alte linii ale posibilei interpretări. Astfel, Streinu observă că opera lui Coșbuc „este o întreagă viziune poetică, populară ca duh, însă asimilându-și nesimțit modul idilic de percepție a orășeanului față de realitățile țărănești, ca și măiestria unui poet savant în ritmuri, fuziune de elemente rurale și urbane, adică sinteză de spirit românesc”. În monografia sa consacrată lui Coșbuc, Octav Șuluțiu pune accent asupra faptului că personalitatea creatoare a acestuia a fost, în esența structurii sale, energetică. Conform unei astfel de viziuni critice, poetul nu e o ființă contemplativă, ci una care *în-făptuiește*, parcă, poezia, nu o scrie pur și simplu. S-ar putea stabili, chiar, o antinomie, un contrast între discreția eului biografic și energetismul, spiritul mobilizator ce l-a caracterizat pe artistul cuvântului.

Două aspecte fundamentale susțin o astfel de teză a „energetismului” coșbucian. E vorba, mai întâi, de ideea poetică a „vieții ca luptă”, ca desfășurare de energii și de dinamism (*Lupta vieții, Moartea lui Fulger*), după cum aceeași energie vitalistă e de găsit în poemele care transfigurează tablouri din viața satului, tablouri care, în ciuda accentelor lor idealizante, au o consistență aproape materială, impunându-se prin puterea lor de sugestie a concretului, prin „substanțialitatea” lor, cu alte cuvinte. De altfel, însușirea de esență a pastelurilor lui Coșbuc e dinamismul, frenezia imagistică pe care poetul o utilizează în structurarea peisajelor, reliefându-se pe fundalul unei *solarități* ce desemnează optimismul funciar al poetului. Pe de altă parte, majoritatea baladelor, cu specificul lor eroic și solemn (*Pașa Hassan, Moartea lui Gelu, Ștefăniță-Vodă*, dar și *Nunta Zamfirei*) valorifică acel energetism originar din care se alimentează sensibilitatea vitalistă a autorului. La fel de năvalnică, în impulsurile sale retorice, e poezia de sursă socială (*Decebal către popor, Noi vrem pământ!, Un cântec barbar* etc.) în care poetul, veritabil exponent al colectivității, îi exprimă acesteia aspirațiile.

Energetismul se sublimază în mare măsură în lirica erotică, în care sentimentul iubirii e asociat cu o viziune organicistă asupra naturii. Sentimentul tonic al vieții, iubirea de viață pulsează, de altfel, în majoritatea poeziilor lui Coșbuc, creații în care ființa umană se exprimă pe sine într-un acord deplin cu firea, cu ritmurile naturii. Vigoarea, robustețea viziunii și energia versurilor coșbuciene nu exclud însă deloc rafinamentul, de viziune și expresie. Atunci când surprinde omul, cu impulsurile sale lăuntrice sau cu manifestările exterioare, Coșbuc circumscrie, cu rafinament și artă a evocării, gesturi, ceremonialul vorbirii, spectacolul existenței umane în generalitatea sa. E de înțeles că epicul, cât există, în balade mai ales, e covârșit de lirism, un lirism singular, „constând din

reprezentări ale unor ceremonii și mișcări canonizate, de ritual. Balada nu-i povestire, e un poem coregrafic” (Al. Piru). Mitologia și feericul sunt, în viziunea lui Petru Poantă, coordonatele care definesc în modul cel mai elocvent universul poeziei coșbuciene. Ideea rafinamentului acestei poezii e subliniată, între alții, și de Mircea Zăciu, care descoperă și caracterul citadin al sensibilității poetului: „Bucolicul, idila sunt fenomene de rafinare a sensibilității, de saturație citadină, de *refugiu* (deci de blazare în fond), în orice caz de stilizare a unei realități rurale văzute exterior, ex-centric”. Coșbuc ar fi, în viziunea lui Mircea Zăciu, „un rafinat, un alexandrin. Dar rafinamentul lui nu e oboseală, ci *energie* a sintezei, căutare de forme stilizate, noi (...). Transfigurarea folclorului se face în direcția prelucrării motivului până la forme pure. Poezia lui nu e decât o incantație perfect cizelată metric, iar motivul se subțiază, se laminează, căpătând reflexe de aur vechi”.

S-a observat că universul poeziei lui George Coșbuc nu ni se înfățișează ca o simplă însumare de teme și motive, el are organicitate și incontestabilă coerență interioară. Sinteza completă a energiei vitaliste și a rafinamentului, lirismul coșbucian se distinge, între altele, și prin umor, prin tendința de obiectivare a perspectivei lirice și printr-o anumită viziune, filtrată mitic, asupra realității. În plin epigonism eminescian, Coșbuc are, astfel, meritul unei originalități fundamentate pe solul tradiției populare și al sensibilității moderne. Chiar dacă vocația epicului l-a consacrat ca pe un rapsod popular, totuși din versurile sale nu e absent nici talentul rafinării expresiei, al cizelării formei sub raport ritmic și imagistic. Idilele lui Coșbuc trădează, așadar, un spirit citadin refulat, ce are neconținut nostalgia satului și a copilăriei pierdute. Clasicismul poeziei coșbuciene a fost dedus de către exegeții săi din redescoperirea și cultivarea bucolicului, din aluziile mitologice, dar și din claritatea și simplitatea stilului, toate acestea pliate pe cultura funciarmente clasică a poetului. Se poate afirma, de asemenea, că universul creației lui Coșbuc are, în esență, structura feericului, caracterizându-se prin fantezie, ceremonial general-uman, dar și prin ipostaza natural-spirituală a cadrului liric. Și limbajul poeziilor lui George Coșbuc e diversificat, expresiv, oglindind oarecum mimetic realitatea evocată, după cum, alteori, poetul apelează la expresia aforistică, la forma concentrată ce sintetizează ideea, restrângându-i „corporalitatea”. Dacă în lirica eminesciană din prima etapă creatoare natura e un cadru paradisiac ce protejează cuplul și potențează sentimentul de dragoste, Coșbuc plasează idila într-un univers „în același timp convențional și românesc” (Petru Poantă). Pe de altă parte, Al. Piru notează că talentul lui Coșbuc se revelează mai ales în „percepția sufletului pur, naiv, în notarea capriciilor feminine sau a imputărilor provocate de micile răutăți ale îndrăgostiților, însoțite de remușcări și regrete, prezentate de obicei în mici scene de comedie”. Idilismul, ca dimensiune a liricii coșbuciene, e caracterizat de Vladimir Streinu în termenii unei „deformări a naturii omului în sensul inocenței”.

Iubirea conturată în poeziile lui George Coșbuc este un sentiment profund, de o gravitate existențială certă, provocând de fiecare dată reacții spontane,

nuanțate cu subtilitate psihologică, de la șăgălnicie, suferință, regret sau ironie la spiritul jocului sau cochetărie. Alteori, exultanța și frenezia sentimentului iubirii se îmbină cu zbuciumul sufletesc ce provine din remușcare, sentiment al vinovăției, sau din gelozie. Criza juvenilă a iubirii se transformă, uneori, într-un monolog intonat ca o jelanie sfâșietoare. Pe de altă parte, idilele lui George Coșbuc reprezintă, după expresia lui Petru Poantă, „o sensibilitate naturală dar prezidată de un cod”, autorul travestind naturalețea în ceremonial, turnând sensibilitatea fetei sau a feciorului în tiparul unui ritual în care accentul cade pe anecdotică și pe aspectul solemn, sărbătorec. Pe de altă parte, timpul mitic în care trăiesc protagoniștii idilelor e momentul prezent, povestea de dragoste nedepășind perimetrul strâmt al clipei, după cum spațiul idilei e acela al naturii, al unei naturi înscenate, înscrisă în datele unui decor, pentru că nu năivitatea elementară primează aici, în universul idilei coșbuciene, ci, într-un fel, simularea, rafinarea estetizantă a emoției. G. Călinescu e cel care descoperă în idile „un mecanism etern al ingenuității umane, ca un hieratism al instinctelor”, subliniind că, în ceea ce privește structura acestei poezii, avem de a face cu un „lirism reprezentabil, o poezie teatrală, așa cum există un teatru de poezie. Mișcarea nu este exterioară, epică, simbolizând acte de violență, ci interioară”. De altfel, cu unele binecunoscute excepții, idilele sunt dialogate, construite pe o gradare a tensiunii lirice. Nu e mai puțin adevărat că de un deosebit efect se dovedește construcția textului în planuri suprapuse, cu scurte narațiuni, dialoguri și confesiuni, utilizându-se și combinații ritmice multiple, rime foarte inventive, reluări de versuri, procedee, așadar, care imprimă un aspect de rafinament stilistic versurilor.

Se poate aprecia că erosul coșbucian e întemeiat pe așezarea în elementar și în spațiul domestic (moara, răzorul, pridvorul, vatra), după cum, ca ideal feminin, predomină obsesia sugestiei vegetale, cu tipuri feminine mlădioase, cu aluzii florale, ca în portretul celebru al Zamferei. În ceea ce privește natura coșbuciană, se poate spune că, deși autorul a idealizat viața rustică, el nu eșuează în artificialitate, pentru că „poetul nu desfigurează realitatea, ci numai îi dă contururi ideale” (O. Șuluțiu). Alte trăsături ale viziunii poetului asupra naturii ar fi contactul direct, nemediat dintre om și natură, elogiul muncii, al activității creatoare de bunuri materiale și spirituale. Călinescu observă, de altfel, că dacă „Alecsandri era pictoric, parnasian, pastelul coșbucian e monografic”, subliniind că „natura aici e grupată pe îndeletniciri omenești, e socială, e calendaristică”. Încă se mai poate observa că există un simț rafinat al „civilizației” peisajului, căci acesta numai *pare* natural, fiind, de fapt, elaborat, cristalizat dintr-o certă perspectivă artistică. S-ar părea că poetul caută în structura peisajului un anume confort, precum Alecsandri în pastelurile sale, spațiul însuși fiind unul închis, protector și familiar, în timp ce atmosfera pastelurilor e mai întotdeauna festivă, sărbătorească, cu predominanța sentimentului solarității și cu oroarea de întuneric (*Faptul zilei*). Umanizat prin intermediul personificării sau al alegoriei, universul natural deschide perspectiva unui rafinament al vieții civilizate, spiritualizate. O modificare în registrul liric al peisajului coșbucian o aduce volumul *Ziarul unui pierde-vară*, unde peisajul se spiritualizează, de-

vine nici mai mult nici mai puțin decât o stare sufletească, fiind mult mai mult emoțional decât pur și simplu pictural, cu detalii manieriste și cu spații parcă fluide, revărsate din conturul schemei prozodice. Dacă, de exemplu, în *Chindia* se produce un triumf al vegetalului, într-o viziune idilică, în *Nuntă în codru* e imaginată, alegoric și convențional, o petrecere transpusă feeric. Imaginea definitorie a poetului e alcătuită din codul ritualic al erosului, din simțul rafinat al peisajului natural și din structura originală a feericului.

Poezia lui George Coșbuc, ca și aceea a lui Octavian Goga, de altfel, cuprinde, după expresia lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, „o monografie lirică a satului”. În satul conturat de poemele lui Coșbuc viața se derulează după legile nescrise ale tradiției, iar existența țaranului decurge în mod firesc, natural, sub semnul naturii care dictează ritmurile vieții și ale morții. Viața omului se ordonează aici după ritmurile universale, după evenimentele calendaristice și cele care marchează treptele existențiale: nașterea, nunta, moartea. Se știe, de altfel, că George Coșbuc intenționa să realizeze o epopee de suflu național în care să surprindă spiritualitatea românească prin reflectarea lirică a datinilor. Din această proiectată epopee, poetul n-a reușit să realizeze decât două fragmente: *Moartea lui Fulger*, ce transfigurează momentul înmormântării, și *Nunta Zamfirei*, în care este surprins ceremonialul feeric al nunții. Nunta apare, în creația lui Coșbuc, dar și în literatura populară, ca un spectacol regizat și organizat cu minuție, din perspectiva importanței hotărâtoare pe care o deține în destinul cuplului. Dacă o poezie precum *Nuntă în codru* configurează un scenariu parodic al unei nunți țărănești, din perspectiva unei alegorii mai mult sau mai puțin transparente, *Nunta Zamfirei* reflectă dimensiunea hiperbolică și fabuloasă a nunții țărănești, o nuntă desfășurată într-un decor de basm. Poetul reliefează aici ideea că nunta românească reproduce, de fiecare dată, nunta din poveste. Balada înfățișează, într-o proiecție fabuloasă, o nuntă țărănească din zona Năsăudului. Mirii, protagoniștii acestui spectacol galant, sunt personaje de excepție, de neam ales, Zamfira e fiica lui Săgeată-împărat, iar mirele, Viorel, este „un prinț frumos și tinerel”. Este mai mult decât evident, și în această baladă, faptul că nunta e asemeni unui spectacol, marcat de fast și voie bună, la care nuntașii participă cu deosebită însuflețire. Ospățul capătă proporții hiperbolice, atmosfera de petrecere e una rabelaisiană, cu atât mai mult cu cât chiar soarele „mirat sta-n loc / Că l-a ajuns și-acest noroc / Să vadă el atâta joc / Pe-acest pământ”. Pe de altă parte, se poate constata că poetul nu a reflectat în balada sa toate datinile și obiceiurile legate de nuntă, ci doar pe acelea pe care le-a considerat reprezentative pentru acest eveniment fundamental din viața satului. Cu alte cuvinte, intenția lui Coșbuc a fost aceea de a realiza o imagine panoramică a nunții, insistându-se asupra atmosferei de voie bună și dragoste de viață.

În creațiile lui George Coșbuc faptul folcloric se convertește în valoare estetică, ajungându-se astfel la opere ce reflectă cu o trăire profundă și o vibrație autentică specificul românesc. G. Călinescu observa, de altfel, prin comparație cu poezia lui Eminescu, faptul că „celebrele balade *Nunta Zamfirei* și *Moartea lui Fulger* sunt numai superficial epice. Ele corespund, cu o tehnică nouă, po-

emelor *Călin* și *Strigoii* ale lui Eminescu, fiind adică reprezentări ale nunții și înmormântării, a două ceremonii capitale în societatea umană. Coșbuc are filozofia lui, care este renunțarea la orice filozofie dialectică, supunerea împreună cu poporul la datinile ce simbolizează impenetrabilitatea misterului”.

Latura socială și istorică a liricii lui Coșbuc îl dezvăluie ca un poet-cetățean, care luptă, prin intermediul poeziei, pentru dreptatea și unitatea neamului său. Crezul artistic al lui George Coșbuc apare, cu suficientă claritate, în poezia *Poetul* din 1911, în care autorul se închipuie pe sine ca pe un purtător de cuvânt al neamului din care face parte: „Sunt suflet din sufletul neamului meu / Și-i cânt bucuria și-amarul – / În ranele tale durutul sunt eu / Și-otrava odată cu tine o beu / Când soarta-mi întinde paharul”. Se poate afirma că autorul *Nunții Zamferei* e și un poet cu o fire meditativă, care vede existența ca pe o „luptă”, o „datorie grea”, având în vedere și multiplele implicații sociale și istorice ale vieții individului greu încercat de destinul său istoric. Cântecele de revoltă sau cântecele justițiar, oda solemnă ori elegia socială apar ca modalități specifice ale neamului românesc de a se manifesta în confruntările sale cu istoria și cu vicisitudinile existenței. Exemplare în acest sens sunt poeziile precum *Doina* și *Hora*, în care, prin cântec, revolta dobândește alte valențe, devine mai intensă, mai puternică. Această formă estetică a cântecului nu este, de fapt, o lamentație a țăranului, ci o atitudine activă, combativă în fața nedreptății. Realități sociale desperate sunt surprinse în poezia *Noi vrem pământ!*, unde revolta atinge cote paroxistice, convertindu-se în gesturi ample de răzbunare. Aceași dorință de răzbunare apare și în *Ex ossibus ultor*, care amintește de forța vizionară a lui Goga din *Oltul*. De altă parte, un adevărat cod etic al neamului românesc putem afla în *Decebal către popor*, poezie structurată în forma unei expuneri cu caracter mobilizator, în care este formulată calitatea morală esențială în viziunea poporului român, *demnitatea*. Decebal devine aici un simbol al acțiunii și al demnității naționale, după cum patriotismul sub latura sa activă e definitoriu în *Moartea lui Gelu*. Lucian Valea observă, în acest sens, că „ideea sacrificiului în istorie se încarcă de fior metafizic în *Moartea lui Gelu*. Tragicul aici nu e numai de natură istorică, ci ține de condiția umană. Moartea eroului, întocmai ca în eposul popular, tulbură ordinea lumii. Disparația lui în plan existențial se compensează cu integrarea lui, în planul eternității, în natură”.

Poeziile lui Coșbuc de inspirație istorică fie alcătuiesc scene de gen (*Ștefăniță-Vodă*, *Oltenii lui Tudor*), fie exprimă o anumită atmosferă istorică (*Fragment epic*, *Pe dealul Plevnei*) sau evocă eroi naționali (*Decebal către popor*, *Moartea lui Gelu*, *Pașa Hassan*). Se poate spune că majoritatea poemelor de inspirație istorică se constituie în evocări ce reflectă un anumit ideal patriotic sau au o valoare educativă. Textele volumului *Cântece de vitejie* (1904) au, astfel, aspectul unor tablouri impresionante, ce redau dramatismul unor scene de luptă, dar și gesturile firești ale ostașilor căzuți pe câmpul de bătălie. *Cântecul*, *povestea*, *scrisoarea* sunt modalitățile cele mai importante de expresie ale evocărilor Războiului de independență (*Cântecul redutei*, *Povestea căprarului*, *O scrisoare de la Muselim-Selo* etc.).

ETNOSUL CA REPREZENTARE LIRICĂ

Gherea observa, cel dintâi, că poezia lui George Coșbuc modulează în frazarea sa „o monografie lirică a satului”, prin care autorul caută să surprindă, în tablouri vaste, ritmate energic, viața tumultuoasă a satului transilvănean, cu reperatele sale de neconfundat, cu legile sale dictate de tradiție, cu ceremonialurile ce-i statornicească și fixează fizionomia și ritmul. Existența ființei se integrează în mod firesc în acest perimetru, așezându-se sub imperativele ciclurilor naturale, care trasează vieții metabolismul său perpetuat cu fiecare generație. Pentru a transpune liric cele mai importante momente ale vieții satului, Coșbuc intenționează, preluând o idee a lui Vasile Alecsandri, să compună o epopee, pe baza fabulosului folcloric. Din această proiectată epopee, Coșbuc reușește să scrie *Nunta Zamferei* și *Moartea lui Fulger*, poezii ce ilustrează două etape capitale din existența ființei umane. Călinescu remarcă similitudinile de expresie, tonalitate și structură dintre Coșbuc și Eminescu, subliniind că „Celebrele balade *Nunta Zamferei* și *Moartea lui Fulger* sunt numai superficial epice. Ele corespund, cu o tehnică nouă, poemelor *Călin* și *Strigoii* ale lui Eminescu, fiind adică reprezentări ale nunții și înmormântării, a două ceremonii capitale în societatea umană. Coșbuc are filozofia lui, care este renunțarea la orice filozofie dialectică, supunerea împreună cu poporul la datinile ce simbolizează impene-trabilitatea misterului”.

Poemul *Nunta Zamferei* a fost publicat mai întâi în revista „Tribuna”, în anul 1889, iar apoi, într-o variantă revizuită, în „Convorbiri literare”, în 1890 și în volumul *Balade și idile*, tipărit în 1893 la București. Scrisă într-un moment al maturității creatoare a lui Coșbuc, în care poetul își manifesta plener entuziasmul și aderența la valorile folclorului românesc, poezia este greu de încadrat într-o anume estetică, într-o linie expresivă a unui curent literar bine precizat. Valoarea și semnificația poeziei și a creației de ansamblu a lui Coșbuc au fost subliniate, printre primii, de Nicolae Iorga, care scria: „Acum cincisprezece ani, când nici nu putea să mai fie vorba de o influență a lui Vasile Alecsandri, și când aceia care se pretindeau că sunt în curentul poetic al lui Eminescu nu dădeau alta decât searbădă, din ce în ce mai searbădă repetiție a cântărilor durerosului poet, se află deodată în România noastră... că există în Ardeal un om cu numele G. Coșbuc, care face poezii fără tiparuri. Adică el le face de mult dintr-o mare nevoie intimă a sufletului său... dar nu fusese încă descoperit (...). *Nunta Zamferei* apără, și nuntașii de acolo aduseră la o mare petrecere a minții pe tot publicul înțelegător de literatură. Mai avem un adevărat poet și, ceea ce e mai important, mai avem o adevărată poezie”. Geneza poeziei *Nunta Zamferei* o putem găsi în atracția pe care o resimțea Coșbuc pentru lumea satului românesc transilvănean, dar și în atașamentul pentru valențele estetice și etice ale folclorului, și este explicată chiar de autor: „De când am început să scriu, m-a tot frământat ideea să scriu un ciclu de poeme cu subiecte luate din poveștile poporului și să le leg astfel ca să le dau unitate și extensiune de epopee”.

Călinescu apasă, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, asupra componentei romantice a sufletului coșbucian: „Coșbuc nu e un clasic, în

toată accepțiunea cuvântului. Nutrit cu literatură germană, cu legende și balade gotice, chiar în materie, el vine cu multe romantisme pe care le acordă la tradiția lui Bolintineanu și Alecsandri. Dar mai ales în spirit el se potrivea micului romantism al lui Delavrancea și Brătescu-Voinești, deși cu note absolut personale”. Evident, exegeții creației lui Coșbuc au constatat că *Nunta Zamferei* este scrisă pe un tipar folcloric, prin intenție, conținut de atitudini și mijloace artistice, dar lucrul cel mai important de subliniat e acela că George Coșbuc încearcă să armonizeze faptul arhaic, cu valențe mitice, impus de tradiție, cu realitatea vie a satului, după cum caută să acorde semnificații și valențe estetice faptului folcloric, care este filtrat prin propria sa sensibilitate lirică, remodelat și refuncționalizat în acest fel. Ideea pe care o putem desprinde de îndată din baladă e aceea că orice nuntă, prin elementele sale de ritual statornicite de tradiție, reproduce și reeditează nunta mitică, nunta din poveste. De asemenea, se poate aprecia că epicul, elementele de narativitate prezente în baladă nu sunt decât un pretext pe care se modulează lirismul autorului, canavaua pe care se va țese viziunea artistică. Primele strofe ale poeziei ne introduc, prin elementele de decor și prin figurația transpusă mai curând epic, în atmosfera de basm, de fabulos în care se va derula acest eveniment de excepție. Eroi lirici sunt personaje de basm, spațiul este unul al nedeterminării, tipic fabulosului folcloric, un spațiu lipsit de repere precise, în timp ce protagoniștii nunții sunt înzestrați cu calități ce îi așază sub specia miticului. Poetul însuși e asemenea unui martor obiectivat ce contemplă cu ochi sigur spectacolul nunții, revelator pentru condiția umană, în măsura în care nunta reprezintă, în mentalitatea populară, o „intrare în lume” (Adrian Fochi) a celor doi tineri, un ritual de inițiere în tainele și arcanle existenței, de integrare socială și cosmică.

Poezia se înfățișează ca un monolog obiectivat, în care rapsodul evocă, cu o evidentă implicare subiectivă, cu o trăire empatică evidentă, o nuntă ce descinde parcă din poveste. Protagonistii nunții sunt conturați sumar, din câte o trăsătură de condei, din câte un detaliu revelator, care le accentuează însă caracterul mitic, statura lor de excepție umană. Spațiul și timpul, lipsite de limite, redau atmosfera de feerie și de fabulos ce încadrează evenimentul: „E lung pământul, ba e lat, / dar ca Săgeată de bogat / Nici astăzi domn pe lume nu-i, / Și-avea o fată, – fata lui – / Icoană-ntr-un altar s-o pui / La închinat. // Și dac-a fost pețită des, / E lucru tare cu-nțeles, / Dar dintr-al prinților șirag, / Câți au trecut al casei prag, / De bună seamă cel mai drag / A fost ales. // El, cel mai drag! El a venit / Dintr-un afund de Răsărit, / Un prinț frumos și tinerel, / Și fata s-a-ndrăgit de el, / Că doară tocmai Viorel / I-a fost merit. // Și s-a pornit apoi cuvânt! / Și patru margini de pământ / Ce strâmte-au fost în largul lor, / Când a pornit s-alerge-n zbor / Acest cuvânt mai călător / decât un vânt!”. Sunt plasticizate apoi liric, după această introducere în timpul și spațiul poetic, momentele propriu-zise ale ceremoniei: răspândirea veștii nunții, pregătirea de drum a celor invitați și sosirea acestora la curtea lui Săgeată. Prin intermediul unor elemente de basm, Coșbuc obține, în mod surprinzător, unele elemente imagistice realiste, secvențele lirice fiind în mare măsură dominate de vizualitate.

În aceste fete și flăcăi cititorul poate recunoaște pe tinerii săteni în port național, de o somptuoasă simplitate, trecând într-un alai sărbătorec spre locul petrecerii. Elementele vizuale, de o intensă acuratețe și forță de percepție, se împletesc cu cele auditive și cu cele motorii, din această sinteză de imagini rezultând în mare măsură originalitatea creației lui Coșbuc, forța sa evocatoare, capacitatea de a plasticiza trăiri dintre cele mai delicate și de a circumscrie mișcarea și ritmul nunții („Iar când a fost de s-a-implinit / Ajunul zilei de nuntit, / Din munți și văi, de peste mări, / Din larg cuprins de multe zări, / Nuntași din nouăzeci de țări / S-au răscolit. // De cum a dat în fapt de zori / Veneau, cu fete și feciori / Trăsnind rădvanele de crai, / Pe netede poteci de plai; / La tot rădvanul patru cai, / Ba patru sori. // Din fundul lumii, mai de sus, / Și din Zorit, și din Apus, / Din cât loc poți gândi să bați, / Venit-au roiuri de-mpărați, / Cu stemă-n frunte și-mbrăcați / Cum astăzi nu-s. // Sosit era bătrânul Grui / Cu Sanda și Rusanda lui, / Și Ținteș, cel cu trainic rost, / Cu Lia lui sosit a fost, / Și Bardeș cel cu adăpost / Prin munți sâlhui. // Și alții, Doamne! Drag alint / De trupuri prinse-n mărgărint! / Ce fete dragi! Dar ce comori / Pe rochii lungi țesute-n flori, / Iar hainele de pe feciori / Sclipeau de-argint. // Voinicii cai spumeau în salt; / Și-n creasta coifului înalt / Prin vulturi vântul viu vuia, / Vrun prinț mai tânăr când trecea / C-un braț în șold și pe prăsea / Cu celălalt”). Întâlnirea dintre mire și mireasă, petrecută în acest decor grandios, mirific și într-o asemenea atmosferă festivă, oferă poetului prilejul unei descrieri, în câteva detalii sugestive, ce dau impresia unei prezențe statuare, a frumuseții, delicateții și purității, nepământești parcă, a Zamferei. „Brăul de-argint” sugerează puritatea, castitatea și gingășia fetei. Portretul Zamferei este conturat în culori foarte vii, de o pregnanță și precizie deosebite, în linii care celebrează frumusețea spirituală și cea trupească a miresei. Întâmpinându-și mirele, Zamfira resimte cu deosebită forță sufletească iubirea ce i-o poartă, intensitatea sentimentului erotic, contribuind la senzația de împlinire și de unicitate a acestui moment decisiv încrustat în destinul omului. De o expresivitate deosebită este comparația abstractă „Frumoasă ca un gând răzleț”, alăturare extrem de fericită a unei calități fizice cu o realitate spirituală, prin care se subliniază și mai mult frumusețea ideală a Zamferei („Și-atunci, de peste larg pridvor, / Din dalb iatac de foișor, / Ieși Zamfira-n mers isteț, / Frumoasă ca un gând răzleț / Cu trupul nalt, cu părul creț / Cu pas ușor. // Un trandafir în văi părea: / Mlădiul trup i-l încingea / Un brău de-argint, dar toată-n tot / Frumoasă cât eu nici nu pot / O mai frumoasă să-mi socot / Cu mintea mea. // Și ea mergând spre Viorel, / De mână când a prins-o el, / Roșind s-a zăpăcit de drag, – / Vătavul a dat semn din steag, / Și-atunci porniră toți șireag / Încetinel”).

Momentul culminant al poemului, punctul de apogeu al nunții este hora, descrisă prin mijloace auditive și vizuale, într-un tablou dinamic, desenat în mod precis, din linii, contururi și planuri ce se întretaie, se despart și se adună laolaltă ca într-un ritual al mișcărilor ce reiau un scenariu sacralizat. Plasticitatea expresiei ce captează dinamismul, ori, dimpotrivă, caracterul domol al dansului, este corelată cu introducerea în ansamblul poetic a unor verbe dinamice, ce au o valență fonetică și expresivă repetitivă (se prind, se desprind, s-adună etc.),

dar și a unui adverb (linișor), ce marchează potolirea ritmului horei, mișcarea de reflux a dansului, expresivitatea elegantă și grația contrasă a horei: „Și-n vremea cât s-au cununat / s-a-ntins poporul adunat / Să joace-n drum după tilinci; / Feciori, la zece fete, cinci, / Cu zdrângăneii la opinci / ca-n port de sat. // Trei pași la stânga linișor / Și alți trei pași la dreapta lor; / Se prind de mâini și se desprind, / S-adună cerc și iar se-ntind, / Și bat pământul tropotind / În tact ușor”. Ospățul ce urmează capătă dimensiuni hiperbolice, revelatorii pentru optimismul funciar al poetului. Dimensiunile sunt exagerate la modul rabelaisian, bucuria este debordantă, mișcările sunt de un dinamism exacerbant. Veselia enormă e sugerată de două substantive cu efecte auditive foarte acute („chiu și cânt”), dar și de imaginea soarelui care „mirat sta-n loc”, contemplând mișcarea de veselie și de voie bună pe care o creează nuntașii („Iar la ospăț! Un râu de vin! / Mai un hotar tot a fost plin / De mese, și tot oaspeți rari, / Tot crai și tot crăiese mari, / Alătura cu ghinărari / De neam străin. // A fost atâta chiu și cânt / Cum nu s-a pomenit cuvânt! / Și soarele mirat sta-n loc / Că l-a ajuns și-acest noroc, / Să vadă el atâta joc / Pe-acest pământ! // De-ai fi văzut cum au jucat / Copilele de împărat, / Frumoase toate și întrulpi, / Cu ochi șireți ca cei de vulpi, / Cu rochii scurte până-n pulpi, / Cu păr buclat”).

Rapsodul participă intens la acest spectacol al optimismului și dragostei de viață, participare ce se materializează în utilizarea unor exclamații și interogații, a unor adresări directe în cuprinsul relatării poetice („Dar ce scriu eu? Oricum să scriu / E ne-implinit”). Ultimul moment al nunții țărănești îl reprezintă urarea tradițională adresată mirilor de Mugur-împărat, de prosperitate, viață lungă și fecunditate („Și-a zis: – «Cât mac e prin livezi, / Atâția ani la miri urez! / Și-un prinț la anul! Blând și mic, / Să crească mare și voinic, – / Iar noi să mai jucăm un pic / Și la botez!”). Împletirea strânsă a planului real cu cel fabulos se realizează și prin intermediul unor elemente lexicale de sorginte folclorică (rădvanee, poteci, rost, sălhui, tilinci, dalb, ghinărari etc.), ce trimit la o lume imemorială, de basm, dar, în același timp, dau și sugestia unei realități circumscrise geografic și etnic. Din punctul de vedere al versificației, se poate urmări modul în care Coșbuc modelează, cu virtuozitate, diverse ritmuri și inflexiuni ale frazei lirice. Sextina, cu primele cinci versuri iambice de opt silabe și cu ultimul vers de patru silabe, cu rimele masculine, exprimă fluentă și energie debordantă, dinamism și retransare în interiorul expresiei lirice. Prin tema generoasă, prin intențiile estetice și prin viziunea artistică, *Nunta Zamferei* rămâne capodopera creației lirice a lui George Coșbuc.

Poezia *Moartea lui Fulger* trebuia să facă parte, alături de *Nunta Zamferei*, dintr-o proiectată epopee menită să reconstituie momentele fundamentale ale satului românesc. Poezia a fost publicată în volumul *Balade și idile*, din 1893, și este, cum scrie Petre Poantă, poemul „cel mai problematizator”, în sensul unei adânciri a meditației asupra condiției umane prin intermediul unui vast scenariu epicoliric. Comentariul adecvat al poeziei trebuie să țină seama și de cele câteva considerații ale poetului cu privire la ceremonialul înmormântării și la sentimentul extincției, expuse în articolul *Bocetul*, din 1901: „Poporul are o concepție

optimistă a vieții. Și de aceea poporul nostru plânge pe cel mort, îl tânguiește de curmarea vieții: iar popoarele care au avut sau au o concepție curat pesimistă într-această privință petrec cu jocuri și cântece vesele pe cel mort și se bucură că stingându-se o viață de om s-a curmat un rău trimis de soartă ori de zei (...). Pentru român moartea e totdeauna o siluire a voinței sale, pentru că el iubește viața așa cum i s-a dat și vrea să trăiască”. Spectacolul morții este unul de dimensiuni grandioase, iar sentimentul dispariției capătă rezonanțe cosmice. Aici, evenimentul funebru e reprezentat pe un fundal parțial fantastic, cu ecouri mitologice. Fulger, nume extrem de ilustrativ pentru eroismul și curajul eroului, pentru exemplaritatea sa, moare pe câmpul de luptă, pretext pentru autor de a ilustra o parte a ceremonialului folcloric mortuar. Fiu de crai, Fulger, mort „pe un mal străin”, e adus acasă. Durerea neprecupețită a craiului e, în fapt, suferința iremediabilă a omului de rând pus în fața unui fapt existențial absurd, prin care părintele asistă la moartea propriului său fiu. Moartea lui Fulger este o nenorocire tocmai prin răsturnarea succesiunii naturale a etapelor existențiale, prin punerea în cumpănă a valorilor firești ale comunității. Disperarea împărătesei capătă accente grave, de o solemnitate elegiacă; mama lui Fulger își jelește fiul, invocând forțe capabile să schimbe legile naturii: viforul, focul.

Poezia se derulează în mai multe imagini, redate parcă filmic, într-o succesiune de momente, de la cadrul amplu, cu caracter mai degrabă generic, spre o îngustare a viziunii, spre o particularizare a sa. Astfel, apariția solului este urmată de mirarea disperată a craiului, pentru ca mai apoi autorul să fixeze în vers, cu acuitate psihologică și cu deplină expresivitate, profilul devastat de suferință al împărătesei: „Pe Fulger mort! Pe-un mal străin / L-a fulgerat un braț hain! / De-argint e alb frumosu-i port, / Dar roș de sânge-i albul tort, / Și pieptul gol al celui mort / De lănci e plin. // Sărmanul crai! Când l-a văzut / Și când de-abia l-a cunoscut, / Cu vuiet s-a izbit un pas / De spaimă-n lături și-a rămas / Cu pumnii strânși, fără de glas, / Ca un pierdut. // (...) // Dar mâine va mai fi pământ? / Mai fi-vor toate câte sunt? / Când n-ai de-acum să mai privești / Pe cel frumos, cum însuți ești, / De dragul cui să mai trăiești, / Tu soare sfânt? // Dar doamna! Suflet pustiit! / Cu părul alb și despletit / Prin largi iatacuri alerga, / Cu hohot lung ea blăstema, / Și tot palatul plin era / De plâns cumplit. // La stat și umblet slabă ce-i! / Topiți sunt ochii viorei / De-atâta vaiet ne-ntrerupt, / Și graiul stins, și-obrazul supt / Și tot vestmântul doamnei rupt / De mâna ei!”

Obiceiurile și datinile ritualice populare legate de ceremonialul funebru sunt expuse de poet într-o manieră deosebit de sugestivă, respectându-se spiritul și literatura tradiției. Astfel, datina prevede ca pe pieptul defunctului să se pună un „colac de grâu de-un an”, să aibă în mână un ban de-argint și „făclii de ceară”. Desigur, poetul oferă și semnificația mitică și simbolică a acestor obiecte, deoarece colacul e merindea pentru tărâmul celălalt, banul este „vama peste râu”, iar făclia îl călăuzește pe om „în noaptea negrului pustiu”, metaforă expresivă pentru lumea de dincolo, pentru spațiul de nepătruns de dincolo de Stynx. Sicriul de argint apare în poem și ca element de basm, dar și ca element de decor, scoțându-se în relief originea nobilă, bogăția și faima celui decedat: „Pe piept, colac de grâu de-un an, /

Și-n loc de galben buzdugan, / Făclii de ceară ți-au făcut / În dreapta cea fără temut, / Și-n mâna care poartă scut / Ți-au pus un ban. // Cu făclioara pe-unde treci, / Dai zare negrelor poteci / În noaptea negrului pustiu, / Iar banu-i vamă peste râu. / Merinde ai colac de grâu / Pe-un drum de veci. // Și-ntr-un coșciug de-argint te-au pus / Deplin armat, ca-n ceruri sus / Să fii întreg ce-ai fost mereu, / Să tremure sub pasu-ți greu / Albastru-ți cer, la Dumnezeu / Când vei fi dus. // Mirați și de răsuflet goi / Văzându-ți chipul de război / Să steie îngerii-nlemnit; / Și, orb de-al armelor sclipit / S-alerge soarele-napoi / Spre răsărit... / Iar când a fost la-nmormântat, / Toți morții parcă s-au sculat / Să-și plângă pe ortacul lor, / Așa era de mult popor / Venit să plângă pe-un fecior / De împărat!?”

Firește că evenimentele importante din viața omului sunt și evenimente capitale din viața colectivității, care nu rămâne indiferentă la nici una dintre aceste momente, participând afectiv la ele. La înmormântarea lui Fulger, de exemplu, participă „mult popor”, venit să-l plângă pe fiul craiului. Ritualul e îndeplinit de preoți care „ceteau ectenii de comând” și de șiragul de oșteni care însoțesc, într-o atmosferă solemnă, gravă, alaiul de înmormântare. Notarea zgomotelor, a mișcărilor și gesturilor este realizată printr-o tehnică ce îmbină imaginile acustice cu acelea vizuale, fixând cu acuitate mișcarea exterioară dictată de freamătul lăuntric al eroilor lirici: „Și popi, șirag, cădelnițând, / Ceteau ectenii de comând – / Și clopote, și plâns, și vai, / Și-oștenii-n șir, și pas de cai, / Și sfetnici, și feciori de crai, / Și nat de rând. // Și mă-sa biata! Cum gema / Și blăstema, și se izbea / Să sară-n groapă: -«L-au închis / Pe veci! Mi-a fost și mie scris / Să mă deștept plângând din vis, / Din lumea mea»”. În contextul acesta de solemnitate și gravitate, de ceremonial transpus parcă mitic, cu rezonanțe folclorice foarte lămurite, durerea mamei dă glas unei meditații sumbre asupra vieții curmate înainte de vreme, în chip absurd, illogic. Disperată, împărăteasa neagă chiar sensul existenței și însuși rostul Divinității, în care refuză să mai creadă, sub imperiul durerii nestăvilite, devastatoare. În acest cadru de suferință atroce și gravitate solemnă intră în scenă un personaj mitic, un sfetnic, numit de poet „bătrân ca vremea”, o ființă cu virtuți magice, care se adresează familiar și calm împărătesei, expunându-i câteva învățături filozofice de extracție folclorică și religioasă. Bătrânul sfetnic formulează, în versuri sentențioase, aforistice, ideea deșertăciunii tuturor lucrurilor (*fortuna labilis, vanitas vanitatum*): „De cum te zbuciumi, tu te stângi / Și inima din noi o frângi – / Ne doare c-a fost scris așa, / Ne dori mai rău cu jalea ta: / De-aceea, doamnă, te-am ruga / Să nu mai plângi. // Pe cer când soarele-i apus, / De ce să plângi privind în sus? Mai bine ochii-n jos să-i pleci, / Să vezi pământul pe-unde treci! / El nu e mort! Trăiește-n veci, / E numai dus. // (...) // Ce oameni! Ce sunt cei de-acum?! / Și toți s-au dus pe-aceiași drum. // Ei și-au plinit chemarea lor, / Și i-am văzut murind ușor; / N-a fost nici unul plângător / Că viața-i fum. // Zici fum? O, nu-i adevărat. / Război e, de viteji purtat! / Viața-i datorie grea / Și lașii se-ngrozesc de ea / Să aibă tot cei lași ar vrea / Pe neluptat”. În acest fel, autorul deplasează interesul poeziei de la faptul în sine, înmormântarea rituală, durerea mamei, la un plan ideatic, la o dispută de idei, în care se regăsesc, mai mult sau mai puțin camuflați, câteva concepții diferite, câteva atitudini distincte, de nu chiar opuse, în fața inexorabilului.

Ideea că viața e „datorie” și „război”, că în ea se ascunde un sâmbure etic, implică, în mod paradoxal, o atitudine senină, optimistă în fața existenței, atitudine specifică omului din popor, dar și concepția conform căreia adevăratul suport moral al omului în înfruntarea vicisitudinilor vieții este credința. Vorbele bătrânului sfetnic au un efect aproape imiraculos asupra femeii îndurerate, care începe să privească viața cu resemnare și seninătate, într-o atitudine detașată, împăcată cu destinul. Ea acceptă, astfel, existența ca pe un fenomen alcătuit din două laturi ireductibile, aflate într-o legătură indisolubilă – viața și moartea – și nu se mai revoltă împotriva destinului nedrept. Combaterea fatalismului conduce la ideea potrivit căreia moartea unui individ e nesemnificativă în raport cu imensitatea macrocosmosului: „Nu cerceta aceste legi, / Că ești nebun când le-nțelegi / Din codru rupi o rămurea, / Ce-i pasă codrului de ea! / Ce-i pasă unei lumi întregi / De moartea mea!”.

Criticul Vasile Voia arată, într-un comentariu al poeziei, că „sentimentele în fața morții pe care le postulează poemul sunt prin urmare reculegerea, acceptarea deliberată și datoria. Ca fenomen individual, moartea atrage depozedarea colectivității de unul din indivizii săi, ceea ce în ordinea eternității nu reprezintă mai mult decât ramura ruptă din bogăția incomensurabilă și la fel de eternă a pădurii”. Cu alte cuvinte, într-o lume a determinismului strict și a unor legi inexorabile, conduita cea mai demnă de urmat ar fi supunerea la canoanele existenței, la dat, preluarea unei atitudini de seninătate și de echilibru sufletesc și integrarea în sufletul universal, fără un freamăt tragic inutil și fără zbucium. Ceea ce este demn de remarcat este că, în *Moartea lui Fulger*, ca și în *Nunta Zamfirei*, avem de-a face cu un poem coregrafic, într-o anume măsură, prin deplasarea eroilor lirici în grup, prin ceremonialul bine stabilit, prin gesturile rituale ale protagoniștilor. Totodată, se poate spune că întreaga poezie este structurată printr-un fel de distribuție succesivă a vocilor, poetul având, oarecum, postura și finalitatea unui regizor ce îndrumă interesul liric de la o voce la alta: de la vocea mamei, a împăratului, fiecare voce având tonalitățile și inflexiunile ei proprii, distincte. În creațiile care transfigurează marile momente din viața satului, Coșbuc realizează, într-o manieră expresivă, plasticizantă și în cadrele unui lirism obiectivat, cum s-a spus, o corelație subtilă a faptului tradițional, a datinii cu realitatea vie a satului, care își duce existența în spiritul legii nescrise a tradiției.

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ SELECTIVĂ

1. Gheorghe Grigurcu, *De la Mihai Eminescu la Nicolae Labiș*, Editura Minerva, București, 1989.
2. Nicolae Manolescu, *Metamorfozele poeziei*, Editura Timpul, Reșița, 1996.
3. Petru Poantă, *Poezia lui George Coșbuc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976.
4. Octav Șuluțiu, *Introducere în poezia lui George Coșbuc*, Editura Minerva, București, 1970.
5. Lucian Valea, *Coșbuc în căutarea universului liric*, Editura Albatros, București, 1980.
6. Mircea Zăciu, *Colaje*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972.
7. *George Coșbuc interpretat de...*, Editura Eminescu, București, 1982.

Diana VRABIE **CORRESPONDENȚA – ÎNȚRE CONFESIUNE ȘI FICȚIUNE**

Spre deosebire de memorii, (auto)biografie, cronică, memorialul de călătorie atestat încă din antichitate (Herodot, Xenofon, Plutarh, Dionysios din Halikarnas, Diodor, Diogene, Laertios, Strabon, Cezar, Tacit, Salustiu, Suetoniu, Plinius¹ ș.a.), *corespondența literară* apare mai ales după anul 1900. În mod incontestabil, „scrisorile” propriu-zise apar mult mai înainte, datând chiar din antichitate (Seneca, *20 de cărți de scrisori morale către Luciliu (Ad Lucilium epistelarum moralium libri XX; 62 d. Hr.)*, dar acestea nu constituie scrisori particulare. Ele sunt adresate doar formal unei singure persoane, în realitate reprezentând memorii sub aspectul epistolar. Spre exemplu, scrisorile din preclasicismul francez ale lui Voiture, Guez de Balzac comportă o vădită preocupare literară și sunt destinate unei largi circulații. La fel de puțin aparțin speciei corespondenței scrisorile lui Duiliu Zamfirescu sau ale lui Titu Maiorescu, care vor provoca o atitudine severă din partea lui G. Călinescu: „Scrisorile sunt compuse spre a fi admirate, cu o vervă factice”². Gândul la viitorii cititori transpare și în *Scrisorile* lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri: „De ce nu ne-am scrie unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într-astă seară; poate că unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr-acei care n-au trăit pe-acele vremi?”³. Aceeași intenție străbate și din „scrisorile” pe care și le adresează Caragiale și Vlahuță în „Universul” (1909), ca și *Epistolele* în versuri ale lui Grigore Alexandrescu. Prin urmare, trebuie făcută delimitarea necesară între scrisoarea literară, ca specie bine definită, și cea cu destinație specială, de corespondență directă, ferită inițial de indiscreția literaților, devenind, în timp, veritabile documente de viață.

Speciei corespondenței autentice aparține, astfel, schimbul de scrisori dintre Paul Claudel și Roger Martin du Gard, dar și scrisorile lui Flaubert, care îi conturează autorului în cel mai pregnant mod portretul interior. Printre epistolerii clasicismului francez se numără doamna de Simiane,

nepoata altei reprezentante a genului, marchiza de Sévigné, dar și personalitățile revoluției, Mirabeau, Camille Desmoulins. Portretele și caracterele acestor individualități capătă viață în interiorul scrisorilor printr-un joc abil de *puzzle*. Alter-nare de cotidian, anecdotic și istoric, corespondența capătă frecvent o coerență și o unitate deosebită, ca în cazul scrisorilor lui Diderot către Sophie Volland.

Publicând fragmente din corespondența lui Alecsandri sau a lui Negruzzi, „Convorbirile literare” exprimă teza referitoare la conceptul *personalității* și al *scriiturii ca eveniment*: interesante sunt nu orice fel de documente originale, ci doar cele care îi privesc pe marii scriitori și care au în centrul lor figura unei personalități. În spiritul pozitivist al epocii, „editorii” se arată interesați de ceea ce se ascunde îndărătul creației. Prin aceste documente, literaturii i se opune, ca o altă față a ei, imaginea celui care scrie. Printre numeroasele corespondențe a căror valoare literară nu poate fi contestată și dindărătul cărora transpare imaginea celui care scrie, se numără cea a lui Voltaire și Mérimée, Francis Jammes și Paul Valéry, dar și a lui Nicolae și Iancu Vacărescu, Ion Heliade Rădulescu și C. Negruzzi, I. L. Caragiale și Duiliu Zamfirescu, Mihai Eminescu și Veronica Micle ș.a. Corespondența dintre Eminescu și Veronica Micle, spre exemplu, a constituit pentru istoricii literari un material de o valoare inestimabilă, acoperind numeroase spații albe din biografia poetului, iar pentru critici, stabilirea unor punți de legătură cu creația literară, erotica eminesciană atingând culmile cele mai înalte în poetica românească. Ba mai mult, s-au creat și unele confuzii polemice legate de asimilarea creatoare a elementului biografic, știut fiind faptul că iubitele lui Eminescu au fost spiritualizate într-un chip blond, astral, adevărate întruchipări perfecte ale naturii. Chiar lui George Călinescu i-a trebuit ceva timp să decidă asupra rolului fast pe care l-a avut Veronica Micle în existența poetului, constituind „fința de fum menită să învăluie în legendă viața simplă a lui Eminescu”.

Pe planul literar propriu-zis, corespondența se individualizează ca specie literară în clasicism și romantism, racordându-se vârstei literare a vremii. Ea se diversifică în funcție de anumite particularități ce țin de natura comunicării și, firește, de talentul autorului, devenind uneori un produs literar independent. De menționat că proza noastră artistică apare și se dezvoltă, în prima ei fază, sub semnul memorialisticii epistolare și de călătorie și aparține momentului 1848, corespunzător literaturii premoderne și moderne.

Deși scrisorile sunt prevăzute pentru un destinatar concret, semnatarii nu exclud posibilitatea unor lectori nedoriți, de aceea își iau măsurile de precauție. Spre exemplu, corespondența particulară a lui Henri Beyle poartă semnături diferite, dintre cele mai excentrice: Don Flegme, Champel, V. Aubier, Luigi Asti etc. Apărând fără intenția publicării, scrisorile devin simple artificii care nu mai au nimic cu „trăirea imediată”. Astfel, în 1915, din Nîmes, Apollinaire o anunța pe Louise de Coligny-Châtillon, că din ziua următoare avea să-i trimită scrisori, menite să formeze o carte, și îi cerea să i le restituie, spre a fi impri-mate. Mai mult decât atât, apar scrisori particulare care doar mimează autenticitatea, cum ar fi cazul *Scrisorilor portugheze*, considerate multă vreme drept expresie a spontaneității amoroase. În realitate, istoricii literari au descoperit că

proza atribuită călugăriței portugheze aparține unui scriitor de mâna a doua, care s-a folosit de convenția corespondenței, pentru a crea iluzia unei scriituri autentice.

Ca și în cazul celorlalte specii ale literaturii de mărturisire, corespondența va sfârși prin a deveni o convenție. Dacă privim înapoi în istorie, vom vedea că romanul epistolar se naște aproape odată cu romanul, procedeul scrisorilor găsite fiind una din primele tactici legitimizează ce încercau să confere credibilitate și respectabilitate literară romanului. *Briefroman-ul* deschidea câteva direcții importante: acces aparent nemediat la interioritatea personajului (cu ulterioare deschideri spre proza „de analiză”), impresia de promptitudine și de înregistrare *au jour le jour*. Romanul epistolar aducea totodată o alternativă mai verosimilă narațiunii „omnisciente”, iar în cazul multiplelor linii epistolare descentra puternic narațiunea, introducând o perspectivă dialogică (în termeni bahtinieni) și o relativizare a punctelor de vedere.

Trucul scrisorilor găsite târziu și constituite în documentar este adesea utilizat și în literatura noastră. Numeroși autori vor folosi scrisoarea ca pretext, mai ales în genul dramatic, unde scrisoarea face personajul să vorbească fără ca el să fie prezent, așa cum se întâmplă în lucrările lui I. L. Caragiale. De altfel, dramaturgul român va îmbogăți distribuția cu personaje prezente epistolar: fiul lui Trahanache, un Teodosie pe dos, care îi scrie tatălui învățători, șeful de partid, becherul ș.a. Cazuri de „epistolită” incurabilă, în formă „agravată” telegrafică au personajele din urbea lui Costăchel și Iordăchel Gudurău. Ei sunt printre personajele care dau măsura talentului magistral al lui I. L. Caragiale. Aflați în provincie, departe de centrul vital al politicii, ei simt nevoia irepresibilă de a comunica universului întâmplările meschine ale aceluia colț de lume.

Există personaje care scriu rar scrisori, dar și adevărați maniaci ai corespondenței. Personajele lui Ionel Teodoreanu scriu scrisori, telegrame cu stil, vervă în manieră maniacală. Tânărul Dan Deleanu trimite, pe lângă scrisori și în chip de scrisori, poeme femeilor. *La Medeleni*, dar și alte romane și povestiri din perioada interbelică, debordează de epistole reproduse *in extenso*. Ladima din *Patul lui Procust* de Camil Petrescu reprezintă și el un caz elocvent în acest sens. Motivată psihologic de amorul pentru Emilia, el scrie cu insistență. Scrisorile sunt citite de Fred după moartea poetului, furate și încorporate în jurnalul lui care, ulterior, va fi citit de doamna T., destinatară virtuală a jurnalului. Când nu este posibil contactul fizic minim, el este suplinit cu valuri de hârtie scrisă. Este și cazul lui Ladima, dar și al altor îndrăgostiți, care scriu pentru a înlocui ființa iubită într-un mod care frizează autoerotismul. Pierdute sau nimerite în alte mâini decât ale destinatarului, scrisorile pot constitui mijlocul cel mai distructiv, pentru că dau detalii despre acțiuni concrete ale protagoniștilor. Scrisoarea Miței se pierde; cea a Joițicăi este găsită de cine nu trebuie, iar apoi furată de Nae Cațavencu. Scrisoarea lui Mircea către Wanda, din *Gaițele*, e cumpărată de malefica Fraila de la servitoarea Wandei cu banii cumnaților expeditorului. Numai ultima este fatală, dar nu adresantei, nici autorului, ci soției lui. Unele personaje, prudente, își cer scrisorile de amor înapoi. În *Întunecare* de Cezar

Petrescu, Zoe le primește de la Radu Comșa, Ladima însă, din *Patul Lui Procust*, nu le va mai obține niciodată. Interbelicii noștri autenticiști au exploatat la maximum convenția epistolară. La Camil Petrescu epistolele sunt piese în dosarele sale de existențe; sunt existențe pe care el se ambiționează să le reconstituie oarecum „arheologic”, într-o perspectivă integratoare și coerentă. În *Jocul ielelor* apar două scrisori ce motivează acțiunea: una a Mariei către Gelu, amantul său, în care e relatată o crimă a lui Sinești, misivă cu care Gelu vrea să-l distrugă. Sinești îl acuză pe Gelu de șantaj și îi arată o scrisoare a tatălui său, Grigore Ruscanu, către sine, în care acesta îl imploră de a scoate bani din casa societății pentru a plăti o datorie la jocul de cărți. Gelu crede că e un contra-șantaj, dar Sinești recurge la o lovitură de efect: declară că e mândru că un om precum Grigore Ruscanu i-a dat dovadă de încredere absolută și o restituie urmașului, fără pretenții.

Canonul modernist avea să se dezintereseze de procedeele romanului epistolar, resimțite ca artificioase (la noi, Camil Petrescu este o fericită excepție). În schimb, tocmai pasiunea pentru artificiu îi va face pe postmoderni să revalorifice această vetustă convenție literară. John Barth cu ale sale *Letres*, sau Costache Olăreanu experimentează ingenios acest procedeu popular. Capitolele „epistolare” din *Tratamentul fabulatoriu*⁴ de Mircea Nedelciu introduc cel puțin trei „epistolieri” în scenă (Luca, Nelu și Nati), cu intenția vizibilă de a multiplica instanțele narative și de a relativiza perspectiva. Dacă în romanul realist exista un narator editorial care asigură o minimă regie a succesiunii epistolelor (explicând eventual circumstanțele găsirii lor), aici scrisorile sunt introduse abrupt, fără nici un fel de preparative, iar operația montajului nu e revendicată de nimeni. Misivele sunt segmentate în paragrafe, care sunt apoi mixate aparent aleatoriu, într-un colaj care glisează de la o scrisoare la alta, de la un autor la altul. Juxtapuse în voia hazardului, sfidând cronologia, fragmentele de scrisori solicită cititorul la o investigație aproape arheologică. Între aceste scrisori sunt intercalate alte texte cu prea puține indicii. Ele pot aparține codului scris, dar pot reprezenta și monologuri interioare, dialoguri mentale cu interlocutori absenți etc. Unele din aceste intervenții sunt luări de cuvânt în cursul lungilor discuții – nu se știe cât de reale; altele sunt scrisori care fac referire la alte scrisori anterioare, care însă nu vor fi niciodată puse la dispoziția cititorului. Textele sunt așadar scoase din context și inserate fără niciun fel de ceremonie, fiindcă ne aflăm într-o operă a cărei estetică e una anti-mimetică și care nu are de ascultat de imperatiile plauzibilității. În virtutea simplei lor proximități tipografice, ele angajează un dialog intertextual sau, cel puțin, astfel tinde imaginația proiectivă a cititorului să ordoneze acest haos textual. „Intră astfel într-un dialog – probabil doar imaginar – personaje extrem de diferite, incompatibile psihologic, situate pe diferite paliere sociale, sau – și mai interesant – aparținând unor planuri temporale sau unor registre de realitate total diferite. Pascu e real, dar grafoman. Nelu e și mai real. Luca e real, dar credibilitatea mărturiei lui e îndoielnică, fiindcă el ar fi – potrivit mai multor păreri – bolnav psihic”, observă Adrian Oțoiu, în *Trafic de frontieră*⁵. Grafomani, mitomani și cabotini – credibilitatea autorilor de scrisori este serios compromisă. În ceea ce privește des-

tinării misivelor trebuie spus că scrisorile lui Luca pentru Ula Miorean, spre exemplu, nu sunt niciodată expediate și deducem clar că, dacă ar fi fost trimise, nu și-ar fi atins niciodată destinația, fata fiind dată dispărută în furtuna de zăpadă de pe Muntele Mic, unde o abandonase chiar loialul ei corespondent de acum. „Adresanți improbabili, adresanți ostili, retractili sau absenți – mesajele circulă în gol, fără a-și atinge destinația. Scrisori necitite, scrisori deturnate, scrisori expediate în gol – dialogul inițiat de aceste scrisori rămâne, în cele mai multe cazuri, o virtualitate neconsumată, discursurile rămân așadar paralele, adică se întâlnesc la infinit”, menționează același critic⁶. Prin urmare, pasajele epistolare duc nu numai la efectul – canonic în modernism – de multiplicare a punctelor de vedere, ci induc totodată distorsiuni în însăși percepția noastră asupra realității, pulverizând în final credibilitatea oricărei ipoteze privind realul. În cazul autenticiștilor generației '80, însăși ideea de restaurare arheologică devine suspectă. În mâna lor fragmentele textuale răzlețite, jurnalele incoerente și scrisorile fără răspuns sunt doar niște cioburi și atât, excluzându-se categoric posibilitatea de reconstituire „arheologică”.

Convenția epistolară convine autorilor optzeciști, în primul rând, pentru capacitatea ei de legitimare autenticistă. Funcția aceasta nu s-a schimbat prea mult în raport cu protoromanul secolului al XVIII-lea, în care scrisorile și jurnalele pretins olografe autentificau textul. Scrisorile, *le manuscrit trouvé*, memoriile, toate acestea pretind că provin nu din spațiul ficțiunii, ci din cel al realității și tind să fie creditate automat de cititor în virtutea unui fel de *prezumție de realitate*. Ele pretind a fi dovezi înainte de a fi texte, mărturii genuine înainte de a fi creații. Această creditare pripită vine probabil și din plăcerea vicioasă a *voyeur-ului*, fiindcă orice cititor de romane epistolare se știe vinovat de violarea secretului corespondenței.

NOTE

¹ Cf. Caius Plinius, *Scrisori. Cartea a X-a: Corespondența dintre Plinius și Traian*, traducere de E. Bălașa, București, Editura Albatros, 2003.

² G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1941, p. 471.

³ Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Editura Socec, 1887, p. XXIV.

⁴ Cf. Mircea Nedelciu, *Tratament fabulatoriu*, București, Editura Compania, 2006.

⁵ Adrian Oțoiu, *Trafic de frontieră. Proza generației '80*, Pitești, Editura Paralela 45, 2000, p. 156.

⁶ Idem, p. 157.

Guillaume **MIRCEA ELIADE**
DURAND **ET LA FONDATION**
DE LA PRINCIPAUTÉ MOLDAVE:
ENTRE ETHNOARCHÉOLOGIE
ET SOURCES HISTORIQUES

Dominées par le positivisme, qui ne prend en compte que les faits attestés par les documents, les sciences historiques tendent à se diversifier depuis plusieurs décennies. Dans cette recherche de la connaissance de notre passé, nous assistons aujourd'hui au croisement des disciplines. L'histoire, *stricto sensu*, s'enrichit des données offertes par l'archéologie (et notamment la nouvelle archéologie prônée par Lewis Binford au début des années 1960), la psychologie, la géographie (c'est la géohistoire chère à Fernand Braudel) ainsi que toutes les sciences dites „exactes” (comme la biohistoire, association entre l'histoire et la biologie) permettant de la sorte d'élargir nos perspectives de compréhension des sociétés passées.

Parmi ces sciences, nous trouvons également les études sur le folklore et l'ethnographie. Celles-ci ont donné naissance à l'ethnohistoire. En tant que discipline auxiliaire, l'ethnohistoire s'est constituée de part et d'autre de l'océan atlantique dans la seconde moitié du XXe siècle.

* Doctor în științe, profesor de istorie, artă și arheologie la Aix-en-Provence (Franța), discipol al cunoscutului profesor Valeriu Rusu, originar din Basarabia. Autor al lucrării de doctorat „Les Carpates et la Danube dans l'espace culturel roumain (Protohistoire – Antiquité – Moyen Âge). Essai pour une géographie historique de la Roumanie”.

Textul articolului a fost prezentat la Conferința Internațională de Studii Românești de la Constanța (iunie 2007).

Dans la conception américaine, cette science se propose de comprendre les communautés ethniques qui ont vécu aux Etats-Unis et au Canada avant l'arrivée des colons européens.

Les chercheurs européens ont, quant à eux, pour objectif de découvrir l'histoire des peuples qui justement n'en possédait point, c'est-à-dire les peuples proto-historiques et préhistoriques, afin d'en dégager les valeurs sociales, culturelles et religieuses par une analyse comparative entre les données archéologiques et les documents oraux, la tradition, le folklore et les données ethnographiques.

D'abord apanage des archéologues préhistoriens qui voyaient dans les sources ethnographiques la possibilité de comprendre les modes de subsistance et de pensée des populations européennes de chasseurs-cueilleurs, l'ethnohistoire s'est vite répandue à toutes les strates de l'Histoire.

En Roumanie, les sciences historiques ont été, dès leur origine, sensibles aux apports fournis par l'ethnohistoire. Il n'est qu'à lire l'ouvrage de Nicolae Densusianu (1846-1911), *Dacia preistorică*, paru en 1913 et réédité en 2002 par les éditions Arhetip. Partant de la mythologie gréco-romaine, l'auteur a essayé de reconstituer le lointain passé des populations vivant entre les Carpates et le Danube. Ce passage entre mythologie et histoire, même s'il reste controversé, place d'emblé Densusianu au rang des précurseurs de l'ethnohistoire.

Au cours de sa formation universitaire, Mircea Eliade s'est orienté en toute connaissance de cause vers l'étude des religions et notamment celles de l'Inde. A la sortie de la seconde guerre mondiale, il se place au sein des sciences humaines comme le spécialiste de l'histoire des mythes, des croyances et des religions. Ses contributions, parmi lesquelles se placent les trois tomes de son *Histoire des croyances et des idées religieuses*, témoignent de l'importance accordée par Mircea Eliade à l'„*homo religiosus*”.

Au-delà de toutes les considérations politiques qui se sont fait jour depuis peu¹, son apport à l'histoire du peuple roumain nous paraît être indispensable quant à la constitution d'une ethnohistoire roumaine.

Parmi ses contributions les plus insignes, celles réunies dans l'œuvre *De Zalmoxis à Genghis-Khan* (Paris: Payot, 1970), et plus particulièrement celle concernant *le Prince Dragoș et la „chasse rituelle”*, nous permettent d'entrevoir une nouvelle réalité historique bien au-delà de celle fournie par les sources documentaires, les données archéologiques et épigraphiques.

En ce sens, grâce à l'ethnohistoire, Mircea Eliade a ouvert la voie à une nouvelle dimension historique dans laquelle il a placé le peuple roumain selon une vision universelle que nous nous proposons de mettre en relief dans cette communication.

Afin de cerner les nouveaux axes développés par Mircea Eliade concernant la fondation de la principauté de Moldavie, il nous faut tout d'abord nous attacher aux réalités historiques transmises par les sources documentaires. Celles-

ci nous offrent deux niveaux de lecture sur les événements ayant conduit à la création de la principauté roumaine.

- Les actes de chancellerie, qui ajoutés aux découvertes archéologiques, nous donnent à voir „le processus historique”, l'événement en tant qu'objet factuel.
- L'étude des chroniques roumaines, deuxième niveau de lecture, restitue la „tradition de cet événement”. Comment la fondation de la Moldavie s'est perpétuée dans la mémoire, *pomenire* en roumain, et comment est-elle passée de l'état de fait historique à celui de légende historique (du latin *legendum*, „ce qui mérite d'être lu”)?

Quels renseignements nous offrent les actes de la chancellerie hongroise?

Tout d'abord, nous nous devons de mentionner que la seule documentation contemporaine à l'événement provient de la chancellerie et dans une moindre mesure des chroniques hongroises. Or, celles-ci restent très lacunaires et laissent planer des zones d'incertitude quant au déroulement exact des faits ayant permis la création de la principauté de Moldavie.

Après cinq années de campagnes en Italie, entre 1347 et 1352, nous savons que Louis Ier de Hongrie (1342-1382) inaugura une politique expansionniste de grande envergure dirigée notamment vers l'Est, en direction de la Moldavie, alors peuplée de „schismatiques” (c'est-à-dire d'Orthodoxes) coumans et valaques², également destinée à repousser les hordes tatares vers les steppes nord-pontiques. Cet objectif fut concrétisé vers 1355.

Cette expédition fut appuyée par de nombreux Roumains du Maramureș, territoire passé sous la domination hongroise au début du XIVe siècle, et parmi lesquels figure le célèbre Dragoș des chroniques moldaves. Ils libérèrent ensemble de la domination des Tatares les territoires à l'Est des Carpates.

Le 20 mars 1360, un acte du roi de Hongrie mentionne des révoltes anti-magyares en Moldavie³.

Cette même source indique que Dragoș, „fils de Gyula, notre fidèle Roumain du Maramureș” („*fidelis Olahi nostri de Maramarusio*”) joua un rôle important dans la pacification des terres et dans l'action de „restauration” de la domination angevine („*in restauratione terre nostre Moldauane*”; „*specialiter autem in resitutione terre nostre Moldauane, plures Olachos rebellantes, a via debite fidelitatis deviantes, iuxta suam industriosam virtutem ad constantem fidelitatem regie corone observandam, vigili cura et indefessa solitudine reducendo, iuxta sui status et possibilitatis exigentiam nostre exhibuisse et impendisse congnavimus maiestati*”).

Il semblerait donc que l'intervention de Dragoș en Moldavie se soit déroulée peu avant la sixième décennie du XIVe siècle, peut-être vers 1358-1359. Pour le récompenser de son aide, ainsi que de celle de ses fils Lad et Gyule, le roi de Hongrie leur donna plusieurs villages roumains dans le Maramureș⁴.

L'élément significatif est qu'au lendemain de son intervention, au lieu d'annexer purement et simplement la Moldavie, le roi préféra exercer sa souveraineté par l'entremise d'un voïvode. Il n'est pas fait explicitement mention de Dragoș comme voïvode de Moldavie, bien que l'historiographie roumaine, au premier titre duquel se place Nicolae Iorga⁵, le présente comme tel.

Quoi qu'il en soit, les Hongrois ne réussirent pas à préserver longtemps leur position à l'Est des Carpates.

Un second personnage fait son apparition dans un acte daté 2 février 1365⁶. Il s'agit de Bogdan de Cuhea, noble du Maramureș⁷. Il semble être, sinon le chef de la résistance anti-magyare, celui sur lequel l'attention de Louis Ier s'est focalisée.

Compte tenu de sa position vis-à-vis de la couronne hongroise, le statut de Bogdan n'était plus tenable. Considéré comme „*un infidèle*”, alors que les autres dignitaires roumains de la région avaient accepté de se plier à la politique angevine, la seule issue possible fut son départ pour le versant oriental des Carpates.

L'intervention du voïevode de Transylvanie, sur la demande de Louis Ier, obligea Bogdan à traverser les Carpates „*en cachette*” („*clandestine*”⁸) pour rejoindre la Moldavie. En effet, l'acte de 1365 affirme que les possessions de Bogdan dans le Maramureș⁹ étaient offertes au voïevode du Maramureș („*voivodam nostrum Maramorosiensem*”) Balc, fils de Sas, et à ses frères Drag (futur voïevode du Maramureș autour de 1387), Dragomir et Ștefan (Etienne).

Cette donation marque la fin de la domination hongroise sur la Moldavie, passée sous le contrôle de Bogdan. Balc est récompensé (ou plutôt dédommagé) par les terres du Maramureș laissées par Bogdan.

Elle s'ajoute à des mesures répressives à l'encontre des Roumains de Transylvanie¹⁰ qui étaient clairement l'inauguration par le roi de Hongrie d'une politique visant à éviter toute nouvelle révolte ainsi renforcée par la présence du roi lui-même en Transylvanie entre avril et octobre 1366.

Les actes et documents officiels émis par la chancellerie hongroise nous permettent de replacer la fondation de la Moldavie selon une trame temporelle et géographique en fonction des réalités humaines qui s'y déroulèrent. La véhémence des mots employés par la chancellerie hongroise semblerait prouver que les événements racontés étaient proches des dates de leurs rédactions respectives. Ainsi:

1. Dragoș passe en Moldavie pour le compte des rois de Hongrie autour des années 1358-1359. Il aurait alors été récompensé pour l'aide apporté à Louis Ier en 1360.

Nous savons qu'en 1360, par un acte daté du 24 juin, Bogdan se trouvait encore au Maramureș où son neveu, Etienne, est mentionné comme le voïevode des

Roumains du pays („*Stephanu, filius Yuge, woyvoda noster Maramorusyensis, dilectus nobis et fidelis*”¹¹).

2. Entre 1360-1361 et 1364, le trône aurait été transmis à Sas, probable fils de Dragoș, puis à Balc.

3. Au cours de l’année 1364, Bogdan traverse les Carpates et s’empare de la Moldavie.

4. Le règne de Bogdan aurait alors débuté dans les années 1364-1365 jusqu’aux environs de l’année 1369. L’ancien voievode, Balc, est dédommagé par les terres du Maramureș ayant appartenu à Bogdan.

Quelle restitution est faite de cette fondation par les chroniqueurs moldaves?

Les premières chroniques qui évoquent la fondation de la principauté furent rédigées entre le règne d’Etienne le Grand (1457-1504) et celui de d’Etienne le Jeune (1517-1527), soit à peu près un siècle après les événements. Ce sont la chronique de Bistrița publiée par Ion Bogdan et également connue sous le nom de chronique anonyme de Moldavie (réalisée sous Etienne le Grand) et les Annales de Putna I et Putna II (respectivement après 1526 et 1518)¹².

Nous trouvons au travers de ces écrits les mêmes mentions que celles apportées par les actes hongrois: „*En l’an 6867 [1359], Dragoș voévode est venu du Pays Hongrois de Maramureș, sur les traces d’un aurochs, à la chasse, et il a régné deux ans*”¹³.

Dès l’origine de la tradition historiographique concernant la fondation de la Moldavie, le thème de la chasse à l’aurochs est présent. Il semble correspondre à une tradition orale fixée ensuite par l’écrit des chroniqueurs.

La Chronique serbo-moldave de Neamț, écrite après 1512, nous apporte quelques éléments nouveaux: „*Avec la volonté de Dieu, le premier voévode Dragoș est venu, en chassant, de la Hongrie, du lieu-dit et de la rivière Maramureș, en poursuivant un aurochs, qu’il a tué près de la rivière Moldova, et il s’est réjoui là avec ses boyards, et le pays lui plut et il resta, et il colonisa avec ses Moldaves de Hongrie, et il fut leur Prince pendant deux ans*”¹⁴.

Le scénario de la fondation de la Moldavie s’étaye sensiblement dans la Chronique moldo-russe¹⁵ datée des années 1517-1527.

Dragoș est accompagné cette fois-ci de ses compagnons, avec lesquels il chasse les bêtes fauves. Ensemble, ils poursuivent l’aurochs, le tuent et se régalaient du gibier. Puis ils cherchent, sur l’inspiration divine, un endroit pour s’établir et décident, à l’unanimité de s’y installer. Ils rentrent au Maramureș, se consultent avec le reste de la communauté, explorent une fois de plus les terres promises et finalement, demandent au roi de Hongrie, Vladislav, de les laisser partir. Après une traversée pénible des montagnes, ils arrivent tous, compagnons, femmes et enfants „à l’endroit où Dragoș avait tué l’aurochs”. C’est ici que, événement significatif, „ils ont choisi dans le clan un homme sage, nommé Dragoș, et qu’ils l’ont désigné comme Prince et Voievode”.

Cette interpolation apporte une donnée supplémentaire, celle de l'élection du prince par sa communauté.

Cet ajout, en rapport avec les chroniques antérieures, donne l'impression de mieux répondre aux réalités politiques de l'époque évoquée.

Au travers de la Chronique moldo-russe, la fondation de la principauté de Moldavie apparaît comme un phénomène migratoire, auquel se mêlent les échos d'un processus d'instauration d'une hiérarchie féodale dans un monde encore attaché à une forme d'organisation villageoise archaïque, le *jude*, par l'élection du chef parmi les „hommes sages”.

Dans la seconde moitié du XVIIe siècle, le problème de la création de l'Etat de Moldavie est remis en question. Les débats deviennent alors „plus vifs et souvent contradictoires”¹⁶: nous pouvons notamment mentionner Grigore Ureche, Simion Dascălul, Misail Călugărul, Miron Costin et Dimitrie Cantemir.

Achevé vers 1647, le *letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche apporte une information non négligeable quant à la fondation de la principauté.

Dragoș n'est pas mentionné dans l' „*Avant-propos à la descente de cheval*” („*Pre-dosloviia descălicării*”). A sa place, se sont des „pâtres de Transylvanie” („*păstorii de la Ardeal*”) qui „errant dans les montagnes avec leurs troupeaux, sont tombés sur une bête qu'on appelle aurochs et, après l'avoir assidûment poursuivie avec leurs chiens à travers les montagnes, ils l'ont pourchassée jusqu'à la plaine de la rivière Moldova”¹⁷.

Ureche ajoute que, associés à de nouveaux venus qu'ils avaient persuadé de les rejoindre, ils „ont étendu leur pouvoir jusqu'au Nistru et jusqu'à la mer”¹⁸.

Ce n'est qu'au paragraphe suivant que Dragoș fait son apparition. „*Sur le commencement des règnes*”, Ureche explique que Dragoș est l'un de ces pâtres, et qu'il fut désigné „supérieur et chef militaire” en vertu de ses qualités: il est „plus digne d'honneur et plus utile qu'eux tous”¹⁹.

C'est dans la suite de la chronique de Grigore Ureche que s'élabore toute une série d'interpolations.

Simion Dascălul et Misail Călugărul se nourrissent des récits rédigés avant le XVIIe siècle et parmi ceux-ci, la Chronique moldo-russe.

Le groupe de pâtres est alors substitué tour à tour par des chasseurs chez Simion Dascălul et par un groupe nobiliaire chez le moine Misail: „*o samă de ficatori de domni den domniile ce au fost pre acéle vremi la Rîm și cu oamenii lor den Maramurăș*”²⁰.

Auteur de la Chronique polonaise (1677) et du Poème polonais (1684), Miron Costin se laisse séduire par ce rapprochement entre l'antiquité (celle des „seigneuries de Rome”) et la fondation de la principauté moldave. Il présente alors Dragoș comme le „*fiis d'un dominus de vieille souche*”. Il est le chef de „quelques

centaines de gens armés” qui sans consulter ses camarades, décide de rester en Moldavie: „*C'est ici notre patrie, il n'est plus nécessaire de nous concerter*”²¹.

Tout comme Miron Costin, Dimitrie Cantemir voit en Dragoș le représentant d'une lignée royale. Bien qu'admettant que les annales se taisent quant à son ascendance, Cantemir propose dans sa *Descriptio Moldaviae* (1716) un argument dicté par le bon sens: „*quelle difficulté à s'imaginer qu'un plébéien aurait pu partir à la chasse accompagné par une suite si nombreuse, ou qu'il aurait pu convaincre ceux restés à la maison de le suivre*”²².

Au travers de ces chroniqueurs, plusieurs idées sont à retenir.

Tout d'abord, elles marquent toutes le passage d'un fait historique à un événement légendaire: la chasse à l'aurochs est présente dès la première chronique. D'ailleurs, il est important de rappeler que le Maramureș fut considéré comme une terre de chasse et ce, dès 1199, dans un acte d'Emeric, roi de Hongrie au *comes* Laurențiu²³. Ainsi la chasse „légendaire”, qui semble être une création tardive de l'historiographie moldave, porte en elle une véracité historique.

La première idée concerne la recherche d'historicité. En effet,

1. L'événement est daté: le règne de Dragoș se déroula de 1359 à 1361. Cette donnée chronologique reste tout à fait en adéquation avec les actes de la chancellerie hongroise.
2. L'événement est clairement localisé.
3. L'événement est rattaché à une tradition historique avérée: Dragoș est le vassal du roi de Hongrie pour lequel il colonise la Moldavie. De même, l'élection de Dragoș comme prince par les Roumains de Moldavie semble répondre à une réalité.

Sur cette historicité se greffe la rationalisation d'un événement devenu tradition légendaire.

1. La „preuve par l'étymologie” que nous trouvons chez Grigore Ureche.

La chienne de Dragoș, *Molda*, donna son nom au pays, la *Moldova*. De même, l'aurochs (*Bour* en roumain) devint toponyme (le village de Boureni) en même tant que l'emblème de la principauté.

2. L'attachement à la romanité. En effet Miron Costin présente Dragoș comme le fils d'un „*maître romain de vieille souche*”.

3. Les preuves matérielles de la „descente” de Dragoș. Ion Neculce (1672-1745)²⁴ écrit que Dragoș fonda en Moldavie la ville de Siret, une église en pierre sous le vocable de la Sainte-Trinité ainsi que d'une petite église en bois à Volovăț.

L'arrivée de Dragoș en Moldavie n'est pas la conséquence immédiate de la chasse à l'aurochs. Toutefois, il est intéressant de se demander pourquoi la figure de

ce prince, qui n'aurait régné que deux années, a joui dans la tradition populaire et dans les chroniques ultérieures d'une sympathie constante.

Certains chercheurs roumains²⁵ voudraient voir dans cette opposition entre durée du règne et popularité du roi une erreur paléographique des chroniqueurs: Dragoș n'aurait pas gouverné deux mais sept années, entre 1345 / 47 et 1352 / 1354.

Nous pensons qu'il faut plutôt chercher l'explication de cette opposition dans les faits historiques:

- Le récit de la chasse à l'aurochs, activité des nobles en temps de paix, ne se substitue-elle pas à l'ordre de mission du roi de Hongrie, la conquête – acte militaire, qui va à l'encontre des frères roumains de Moldavie?
- Dragoș réussit-il à réunir sous son autorité les petites formations étatiques des vallées moldaves, le fixant dans la mémoire collective comme celui qui a unifié la Moldavie, et qui est donc devenu, par substitution, son fondateur?

Quel est l'apport de Mircea Eliade à l'étude de cet événement devenu légende?

Comme nous venons de le montrer, la „fondation officielle” de la principauté de Moldavie est rattachée dans la conscience historiographique des chroniqueurs à un événement devenu légende: la chasse à l'aurochs par un (ou des) Roumain(s) du Maramureș, et l'installation de ceux-ci en Moldavie.

C'est plus particulièrement sur la chasse à l'aurochs que Mircea Eliade²⁶ a décidé de s'attarder. L'étude des symboles rattachés à cette légende nous conduit clairement à la représentation d'une „chasse rituelle” ayant permis la création d'un Etat et ce, grâce à l'aurochs, devenu „animal guide” ou „animal oracle”.

Cette tradition s'exprime par de nombreuses variantes dans les mondes italiens et méditerranéens, celtiques (nordique) et orientaux (Huns, Hongrois, Inde) et ce, depuis la plus haute Antiquité. Pour toutes, la structure reste très semblable: l'apparition d'un animal sauvage ou domestique et / ou sa mise à mort, permet à un homme ou à un groupe d'hommes d'échapper eux-mêmes à la mort, de remporter une victoire, de fonder une colonie, une ville ou de donner naissance à un peuple.

A la lecture de l'étude entreprise par Mircea Eliade, des actes de la chancellerie hongroise et des chroniques relatant la fondation de la Moldavie, nous pouvons tirer quelques éléments intéressants.

Au travers de cette documentation, trois réalités historiques deviennent possibles. Elles représentent trois niveaux de conscience du peuple roumain et de l'âme roumaine qui ne sont pas antinomiques. Au contraire, chacune se complète et donne ainsi une vision globale de ces événements.

Le premier stade renvoie au factuel, aux données historiques.

Le second annonce le légendaire par la façon dont les descendants ont compris ces données. Ce stade fait le lien entre les deux autres. Il est fidèle par la recherche d'historicité mais mythique dans la dimension universel qu'il donne aux faits. Les différentes versions des chroniqueurs participent à la création d'un „mythe socio-historique”, celui du commencement, de l'initiation guerrière. Nous trouvons dans cette „chasse rituelle” les trois phases initiatiques développées par Massimo Centini²⁷ chez le jeune spartiate Koros, obligé de vivre pendant une année comme un loup dans les montagnes. Ces trois phases sont la séparation (le départ de Dragoș vers les Carpates), la transition (la chasse à l'aurochs qui lui fait découvrir une nouvelle région) et l'incorporation (la fondation de la principauté).

Le troisième stade représente l'universel, c'est-à-dire l'univers mental, symbolique qui se dégage de la légende. Cette troisième lecture donne à la légende son aspect de „mythe ethnoreligieux fondateur” en ce sens qu'il est „issu de la pensée primitive et sauvage”²⁸.

Si les deux premiers stades autorisent une lecture historique, seule la troisième réalité, développée par Mircea Eliade, donne une nouvelle dimension au peuple roumain. En ce sens, l'historien des mythes et des croyances replace les Roumains et leur territoire dans une dimension géographique d'ensemble: „*Le paradoxe de la Dacie et, en général, de toute la péninsule balkanique, c'est qu'elle constitue à la fois un «carrefour» où se croisent des influences diverses [méditerranéennes, nordiques, orientales], et une zone conservatrice [les Carpates], comme le prouvent les éléments de culture archaïque qui y survivent jusqu'au début du XXe siècle*”²⁹.

A cela s'ajoute la place des Roumains dans une réalité diachronique. Le mythe fondateur de l'Etat moldave, la chasse rituelle, serait issu d'un substrat magico-religieux remontant à la préhistoire et partagé communément par les hommes. Indépendamment d'un ancrage précis dans l'espace et le temps, la légende de Dragoș est dépositaire d'un substrat spirituel: il est un résidu métamorphosé d'anciennes croyances et traditions d'origine probablement chamanique.

Il se serait conservé au travers de mythes, rituels, croyances et légendes propres à chaque culture et à chaque civilisation.

La pérennité de ce mythe se serait de la sorte transmise sans discontinuité dans la création folklorique depuis les Daces, les Daco-Romains jusqu'aux Roumains. Il est passé par le filtre de la Christianisation qui sans effacer son substrat l'a réutilisé en lui assignant une portée exemplaire. Nous retrouvons notamment ce filtre dans l'hagiographie de Saint Hubert, personnage historique du milieu du VIIe siècle, devenu patron des chasseurs, après sa vision d'un cerf à une croix entre les ramures.

Sans se substituer à l'histoire positiviste, l'ethnohistoire développée par Mircea Eliade permet d'approfondir la compréhension d'un phénomène atemporel et universel (c'est-à-dire un mythe) que les sources documentaires ne sauraient nous révéler au premier abord mais qui reste sous-jacent. L'étude entreprise par

Mircea Eliade doit nous amener à comprendre que l'historien ne doit pas se départir des traditions, souvent orales, sous couvert d'une véracité exclusivement appuyée par les documents écrits, d'ailleurs souvent mal interprétés. C'est en suivant ce chemin que le chercheur pourra appréhender un nouvel aspect de l'histoire, celui des mentalités.

BIBLIOGRAPHIE COMPLÉMENTAIRE

1. Hell (B.), *Le sang noir: Chasse et mythe du sauvage en Europe*, Paris, Flammarion, 1994.
2. Popa (R.), *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Bucarest, Editions de l'Académie, 1970.
3. Spinei (V.), *Moldavia in the 11th - 14th centuries*, Bucarest, Editions de l'Académie, 1986.
4. Walter (Ph.), *Le mythe de la chasse sauvage dans l'Europe médiévale*, Paris, H. Champion, 1997.

NOTE

¹ Je pense plus précisément à l'ouvrage *Imposture et pseudo-science. L'œuvre de Mircea Eliade*, de Daniel Dubuisson (Paris: Presses universitaires du Septentrion, 2005) ou encore celui d'Alexandra Laignel-Lavastine, *Cioran, Eliade, Ionesco - L'oubli du fascisme* (Paris, PUF, 2002)

² Correspondance entre le roi de Hongrie et le pape Clément VII : *Documente privind Istoria României, D: Relațiile între Țările Române, volume 1 (1222-1456)*, document 9, p. 20-21. Cité après sous la forme DIR (D/1).

³ DIR (D/1), n° 41, p. 75-78.

⁴ Ce sont les villages de Zalatina, Breb, Kopacsfalva, Desești, Hărnicești et Sat-Șugatag.

⁵ Iorga (N.), *Istoria Românilor*, III, București, Editura Academiei, 1937, p. 209.

⁶ DIR (D/1), n° 43, p. 80-83.

⁷ Au contraire de Dragoș, la vie de Bogdan est mieux connue, notamment sur le plan archéologique, voir: Popa (R.), „Biserica de piatră de la Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în secolul al XIV-lea”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 17 / 3 (1966), p. 511-528.

⁸ *Chronicon Budense*, édition de Podhradczky (I.), Bude, 1838, p. 337.

Chronicon Dubnicense, in *Historiae Hungaricae fontes domestici, Scriptores III*, Edition de Florianus (M.), Budapest, 1884, p. 201.

⁹ Ce sont les villages de Ieud, Bocicoel, Vișee (les deux), Moisei, Borșa, Seliște (les deux) et Cuhea.

¹⁰ Voir les diplômes du 28 juin 1366 qui prévoit des sanctions sévères contre les „Valaques révoltés” de Transylvanie ainsi que l'acte royal du 20 juillet 1366 émis à Lipova et destiné aux comitats de Caraș et Cuvin dans le Banat qui prend des mesures contre le clergé orthodoxe: „*ad exterminandum seu delendum de ipsa terra malefactores quarumlibet nationum, signanter Olahorum*”.

¹¹ Mihayli (I.), *Diplome maramureșene din sec. XIV*, Sighet, 1900, p. 45-48.

¹² Andreescu (Șt.), „Les débuts de l'historiographie en Moldavie”, *Revue Roumaine d'Histoire*, 12 / 6 (1973), p. 1017-1035.

¹³ Mihăilă (G.), *Literatura română veche (1402-1647)*, volum 1, București, Editura Țineretului, 1969, p. 29.

¹⁴ Brătianu (Gh. I.), *Tradiția istorică despre întemeierea Statelor Românești*, București, Tipografia Națională, 1945, p. 248.

¹⁵ Panaitescu (P. P.), *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, București, Editura Academiei, 1959, p. 156, 159-160.

¹⁶ Simonescu (D.), „Tradiția istorică și folclorică în problema «Întemeierii» Moldovei”, *Studii de folclor și literatură*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 35-36.

Voir également: Ionescu (D.), „Images du prince Dragoș dans les manuscrits de Moldavie au XVIIIe siècle”, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, 14 / 4 (1976), p. 619-637.

¹⁷ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, îngrijit de Panaitescu (P. P.), București, Editura Lyceum, 1958, p. 36.

¹⁸ Idem, p. 39.

¹⁹ Idem, p. 41.

²⁰ Idem, p. 626.

²¹ Miron Costin, „Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei”, *Opere*, îngrijit de Panaitescu (P. P.), București, Editura pentru Literatură, p. 209.

Miron Costin, „Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească”, *Opere*, îngrijit de Panaitescu (P. P.), București, Editura pentru Literatură, p. 231.

²² Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae (Descrierea Moldovei)*, traducere și îngrijire de Guțu (G.), București, Editura Academiei, 1973, p. 135.

²³ *Documente privind Istoria României, C: Transilvania, vol. 1 (1075-1250)*, București, Editura Academiei, 1951, n°29, p. 16-17.

²⁴ Ion Neculce, *O samă de cuvinte*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992.

²⁵ Gorovei (Șt.), „L'Etat roumain de l'Est des Carpates: la succession et la chronologie des princes de Moldavie au XIVe siècle”, *Revue Roumaine d'Histoire*, 18 / 3 (1979), p. 494-495.

²⁶ Eliade (M.), „Le prince Dragoș et la «chasse rituelle»”, in *De Zalmoxis à Genghis Khan. Etudes comparatives sur les religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe orientale*, Paris, Payot, 1970, p. 135-138.

²⁷ Centini (M.), *Il sapiente del Bosco*, Milan, Xenia, 1989, p. 123.

²⁸ Siganos (A.), „Définitions du mythe”, *Questions de mythocritique. Dictionnaire*, sous la direction de Chauvin (D.), Siganos (A.) et Walter (Ph.), Paris, Imago, 2005, p. 89.

²⁹ Idem, p. 158.

Teo
CHIRIAC **CÂNTECEL DE TREZIT VIAȚA**

Fiecare zi fiecare zi fiecare zi începe cu o posibilă epocă
a renașterii

Renașterea începe cu deșteptarea unui posibil
poet universal

Opera poetului universal începe cu poemul cunoașterii
Cunoașterea începe – ca de obicei – odată
Cu punctul final

Amiaza începe din pagină nouă – cu lumina
ei strălucitor de curată
Lumina strălucitoare cade oblic pe oglinjoara
frumoasei Iluzii

Dar oglinjoara frumoasei Iluzii – oh – este spartă
Și provoacă în univers ușoare confuzii

(Poetul se confundă cu Preafericitul cu Demiurgul
cu Cuvântul

Cititorii săi se confundă cu îngerii și cu sfinții
Epopaea se confundă cu cerul și pământul

Prezentul grupaj de poeme face parte din volumul *Monstrul Sacru* (scările lui Teo) aflat în curs de apariție.

Iar versurile sale – cu idoli inimii
Cu idoli minții...)

Ora exactă începe dintr-odată c-un posibil secol al luminilor
Minutul începe cu posibile ere de modernitate
Secunda începe c-un ev mediu al suspinelor
Și se încheie cu eroica antichitate

Cuatnara noastră mioritică debutează abia după chindie
Cu o cină posibil neozoică irodică decadentă
Trece prin milenarele seri de meta-poezie
Și sfârșește aproape de miezul nopții
C-un posibil manifest de proporții
Al zeilor de mentă

Miezul nopții începe cu posibile crize de viziune cosmică
Declanșând singurătăți imemoriale dar și de dată recentă
Și continuă cu posibile crize de simțire patriotică
Provocând mutații de natură mecanică
Psihică morfologică

Astfel încât – până în zori –
Când Clipa-mamă vine să ne vindece
Când fătul verbal îi tresaltă în pânțele
Când pur și simplu nu mai e timp ca să mori –
Fericirea generală fericea generală începe prin a fi dementă
Iar demența generală iar demența generală sfârșește sfârșește prin a fi logică

SCARA ÎNTÂI

I.

Urc pe scara interioară
Cu Albert Einstein sub subsuoară
(Volumul despre viața și teoriile sale apărut
La *Humanitas* în ultimul deceniu al veacului trecut
Volum care – deși îi cunosc conținutul pe dinafară –
Îl mai iau uneori ca să-mi țină de urât pe banca de-afară)

Urc treptele scării împiedicându-mă ba de cauză ba de efect
Rimez în gând inspirație cu transpirație
Rimez și perfect cu defect

126 Limba ROMÂNĂ

Făcând ironii pe seama liftului blocat și a mecanicului Ion
Supranumit de locuitorii vechiului cartier liftierul Hyperion

Cel ce lucrase de-a lungul vieții ajutor
apoi mecanic de locomotivă

Iar în prag de bătrânețe se pomeni șef
pe *cavoul cu mișcare relativă*

Zi de zi coborând în cartier cantități importante
de trup efemer

Iar noaptea – pe întuneric – urcând sufletele rătăcitoare
la cer

(Acest du-te-vino cu priză la real și cu priză la transcendență
Oferind fiecărui locatar șanse unice la existență
și non-existență)

Și acum că întârzie la o bere sau la un parastas Hyperion liftierul
Cine s-ar mai osteni să refacă legătura sacră
a pământului cu cerul?

E seara târziu și e toamnă târzie – greieri
De cri-cri-cristal sună stingerea în arbori și-n creieri –
În curând visătoarele frunze vor cădea întâi
foarte lin apoi rostogol

Urc scara interioară în formă de spirală Treaptă cu treaptă
Gol după gol

Dar scara spiralată devine tot mai înaltă tot mai îngustă
tot mai obscură

Și trupul parcă mi se goleşte de sine iar sufletul
mi se urcă spre gură

Zadarnic bâjbâi prin beznă în căutarea ușii albastre
ce dă spre palier

Căci nu mai există pereții nici ușa albastră
nici balustrada de fier

De care mă sprijineam cu o mână în timp ce mă
ridicam de la etaj la etaj

Și care (abia acum recunosc) îmi dădea
sentimentul de siguranță și de curaj

Și brusc îmi vine să strig îmi vine să țip
îmi vine să urlu îmi vine să zbier:

„Dumnezeule! Aceasta nu e o scară de bloc!

Aceasta nu e o scară de bloc!

Aceasta e o scară pusă la cer!!!”

(***)

III.

Sui pe scară
Printre îngerii care zboară
Privind cum plouă și cum spiritele greoaie
Cad de la mari înălțimi precum picăturile umflate de ploaie

Sui pe scară dintr-o boltă în alta Dintr-un gol în alt gol
Închid ochii de groază întrezărind ca prin somn
barul *Peștera* de la subsol
Unde mă așteaptă de sute de ani prietenii mei
(cei șapte dorminzi)
Amorezați-lulea de cele șapte oglinzi
Prăbușiți printre vise-vederi și vise-extaze
Înmărmuriți într-un fel de măreție lichidă pe sub raze
și fraze

Mă uit cu jind la mesele stropite cu purpură din belșug
pe care
Stau șapte potire pline-ochi cu lumină dulce hipnotică
orbitoare
(Oare câți s-au perindat și se vor mai perinda în jurul
acestor mese?
Oare câți au gustat și vor mai gusta din aceste
potire alese?)
Iar cel ce toarnă ființa luminii în potire subțiri de argint
Pare să fi-nmărmurit și el în starea sa de văzător
desăvârșit

„La *Peștera!* Mergem la *Peștera!* Hotărât!” –
Aud strigătul orbilor îmbătați cu apă de ploaie
„Haideți la Văzător! Haideți la Văzătorul desăvârșit!” –
Aud strigătul orbilor gârboviți de prăbușirea spiritelor greoaie

De groază – deschid ochii Urc pe scară Mă înalț
Cu Albert Einstein sub braț

SCARA A DOUA

(***)

(21-09-2007 Dimineață de toamnă senină

Hramul bisericii *Nașterea Maicii Domnului* de pe
strada Ginta Latină

Clopotele bat Inima îmi bate

De la poartă până în prag se așterne o cărare din țoluri
covoare și lăicere vărgate

(Cărarea spre Împărăție a lumii sărace?)

Pe care însă puțină lume se încumetă să calce

Depun în capelă pomelnicul cu nume de suflete pe care le-am iubit

Le voi iubi Le iubesc

Mă-nchin creștinește la răstignirea cu Chipul suferinței

Iau (nouă) lumânări Plătesc

Apoi intru în lăcaș ca să reușesc la Crez (simbolul credinței)

Căci doar cântând simfonia colectivă a Crezului împreună
cu invizibilul cor

Îmi pot îndulci întrucâtva însingurarea în care
am să mor

Întotdeauna trec pragul bisericii cu sentimentul că intru
în veșnicie

Iar imaginile arătate mie acum sunt demne Doamne de
marea Ta poezie

În interior – adevărată minune! – toată suflarea
stă-ncremenită pe loc

Mișcându-se-n voie doar fumul de lumânare Doar mireasma
de crizantemă gutuie și busuioc –

Surprinși departe de ură și dispreț Departe de
umbra suspiciunii

Încremeniți în frenezia mistuitoare a rugăciunii

Creștinii stau în genunchi ca niște străvechi figuri de ceară

(Ei par să se roage așa neclintiți
de două mii de ani împliniți)

Răspândind un iz abia perceptibil de sfânt de om și de fiară

Iar în fața altarului
 Împodobit cu aurul amarului
 (Acolo unde – după ascunderea ascunsului
 Și nepătrunderea pătrunsului –
 Dintr-o clipă în alta se va deschide deschisul
 Și va cuprinde necuprinsul!)
 Părintele Gheorghe – cu brațele ridicate a iertare și smerire
 spre cer –
 Le arată înmărmuriților ca și el calea cea mai scurtă de la rătăcire
 înspre mister

Lumânările ard Sufletul îmi arde
 Deasupra candelor de la icoane plutesc flăcărui de ametiste
 rubine și smaralde
 Sub privirea copilului de-alături – străluminată
 de o mirare calmă –
 Văpaia topește deopotrivă timp lumânare și palmă
 O! iar când cuantele de energie izvorâte din adâncul orbitelor
 de sfinți
 Prind a se lovi haotic de rotunjimea cupolei și de pereții
 încă nezugrăviți
 Un mesaj telefonic aiuritor trimis de Wera
 Transformă – nepermis – atmosfera

Ies în curte unde creștinii sunt așteptați de mesele încărcate cu flori
 cu daruri cu bucate
 Unde soarele – printre plopi și frunze tremurătoare – crește
 din propria-i luminozitate
 Citesc mesajul: „Teo plus Tao egal Rutină
 Zi de sărbătoare
 Lumină lină
 Soare

Lecturi spirituale
 Pentru timpul nostru debil:
 Buraga – Scrisori din casa de nebuni
 Pascal – Scrisori provinciale
 Ovidiu – Scrisori din exil”)
 (***)

SCARA A TREIA

(***)

V.

Mă gândesc:

„Tată ceresc –

Urcarea mea e asemănătoare

Cu ieșirea la suprafață a pescuitorului de mărgăritare

Cu ieșirea-i anevoioasă printre bule baloane și sfere pline cu duh

Înălțându-se înălțându-se prin genunile mării ca prin văzduh...”

Urc pe scară și dintr-odată zăresc

Cum duhul mării sparge zarea și se înalță la duhul ceresc

Văd cum – scaldate de lacrimi – fețele

Sărută – peste mări și țări peste ceruri și adevăruri – suprafețele

Cum extremele se ating și limitele se contopesc

Peste urme de îngeri zburând în cete

Peste polarități analogii fațete

SCARA A PATRA

I.

Miez de vară

Biblică balcanică larvară

Și mica ființă târătoare încălzindu-se la soare

În grădina Casei de creație cu vedere la munți și la mare

(De jur-împrejur

Orizontul era clar-obscur

De sus până jos și de jos până sus

Vârtejuri de lumini și de umbre s-au suprapus

Astfel încât – strânse laolaltă sub al cerurilor clopot –

Mineralul vegetalul animalicul demonicul angelicul și alte mijloace
artistice dădeau în clocot –

Iar Creatorul intra și ieșea din opera sa printr-un sistem subtil de
supape)

(***)

III.

„Îmi pierd Memoria – bucăți mai mari bucăți mai mici
Mă pierde Istoria printre amicii-dușmani și dușmanii-amici

Eu cine am fost pe acest pământ? Cine sunt?
Deșert... Deșertăciune... Vânt...

Între munte și mare
Stau grămăjoară mușii și surzii
Povestindu-le orbilor – cu lux de amănunte –
Despre cum – încoronatul cap – a zburat pe Câmpia Turzii...”

IV.

A trecut vara cea fără slavă?
A trecut și iarna – imperială și sclavă?
Câte veacuri imperiale și s(c)lave au trecut de atunci?

Peste munte și mare azi plouă torențial repezit cu bulbuci
Iar când vine primăvara și peste munte și mare plouă
Șopârla schiloadă
Biata Șopârlă fără coadă
Așteaptă – înfrigurată – să-i răsară coada cea nouă
Târâtoarea se screme se opintește începe să ofteze
Însă coada regenerabilă nu mai poate sau nu mai vrea
să regenereze

(Ai blestemat-o Doamne cumva? Ai condamnat-o la grea suferință?
Că a renunțat la coadă – pentru a câta oară – cu-atâta ușurință?
Că trecutul ei glorios – epopee unificatoare zidită pe vii personaje
de mit de basm de baladă –
S-a prăbușit sub propria-i măreție și-acum degenerează –
Literar și istoric vorbind – într-o fabulă
Gnomică didacticistă și fadă?)

Șopârla-fără-coadă agonizează...

V.

Și pentru ca starea de agonie să fie memorabilă relevantă sugestivă
Firele acțiunii – funii împletite din fibre vegetale animale
și umane – ridică Memoria costelivă

132 Limba ROMÂNĂ

A Șopârlei-fără-coadă și o trece – cu tot cu Înger
cu lumânare și colivă –
Dincolo de prima gărlă
Unde zace părăsită Coadă-fără-de-șopârlă:
„Îngere, e slut la Prut!”

Apoi dincolo de-a doua gărlă
Unde zace părăsită Coadă-cozii-fără-de-șopârlă:
„Îngere, la Nistru e sinistru!”

Tot așa – trecând gărlă după gărlă –
Memoria cea slabă e târâtă prin noroaie și mocirlă
Până dincolo de Bug:
„Încotro, Îngere, să fug?”

Apoi dincolo de Don:
„Îngere, în brațele tale piere Ion!?”

Apoi dincolo de *matuška* Volga:
„Îngere, un urma ta se spulberă legenda despre Molda!?”

Apoi dincolo de-ndepărtatul Ural:
„Oh Îngere ideal –
Te-ai prăbușit lovindu-te cu fruntea îngerească de real!”

Apoi dincolo de Enisei și dincolo de Irtâș:
„Îngere rănit, de-acum te miști și tu mai mult târâș
De-acum respiri și tu atât de greu –
Înger al lui Dumnezeu...”

Tot așa tot așa până dincolo de Aurora boreală
Care separă – precum panglica mașinii de scris – lumea reală de cea ireală
Și de acolo – până Dincolo de dincolo – în lumea lumilor de apoi
De unde – legați de limbă cu firul logic al acțiunii –
Memoria și Îngerul rănit al națiunii
Sunt târâți – imposibil de greu – înapoi înapoi
În universul operei – și nu de dragul unor po(i)etice cuvinte
sau necuvinte

Ci într-o cunoaștere aducere și ținare
De minte...
(***)

VI.

(***)

(Iar Teo-dorul nostru de munte și Teo-dorul nostru de mare
 Mări se vorbiră Și se sfătuiră Pe l-apus de soare
 Ca să mi-l doboare Pe Teo-dorul de cer
 Că-i mai înalt Și-i mai plin de mister
 Că are stele multe Văzute
 Și nevăzute...)

Apoi – când până la deznodământ
 Nu mai rămâne decât un singur cuvânt
 (Osândă? Blestem? Supliciu? Târzie refulare
 Pentru Îngerul cel târător? Pentru Reptila cea zburătoare?) –
 Contopit cu propria-i operă Creatorul se metamorfozează – demiurgic –
 în unicul său cititor
 Iar unicul său cititor se transformă într-un biet cerșetor
 Colindând – inocent apostolic sentimental –
 Printre podoabele noului Centru comercial
 Construit cu patimă și multă abnegație
 Pe ruinele Casei de creație

SCARA A CINCEA**I.**

(***)

Mă opresc în fața mișcării planetelor: plâng strict științific –
 printre plante și animale
 Aș vrea să aflu legătura lucrurilor naturale cu lucrurile supranaturale..
 Iată: lumina reflexiei realizează idealul simplității
 geometrice: lacrima strălucind în văzduh
 Asemeni unui punct material în mișcare ticsit cu harul
 Sfântului duh
 – Mă fură cerul sau poate misterul?
Eu plâng de stele nu de jele
Eu plâng de har nu de amar

134 Limba ROMÂNĂ

II.

A gândi a scrie a citi – grele războaie ale virtuții
așteptându-și clipa când vor fi cucerite eroic
Întinderile și duratele dintre ele fiind ca de la precambrian
la neozoic

Dar

După arșița anonimatului milenar
Peste națiune se abat ploile repezi ale fascinației
Pentru a-i surprinde copiii dormind la umbra mândrului edificiu
al afirmației:
Românul e născut poet!

Sprijinindu-mă cu greu de râsu-mi-plânsu-mi
În fața Bibliotecii Naționale mă-mpiedic rușinos de mine însumi
(poetul român e cam desuet?!)

Și-n timp ce-mi port ființiala rană ca pe-un titlu de glorie
Moștenit prin obscura alianță a petelor din soare cu gropile
din istorie –

Îl salut ceremonios pe monumentalul Vasile Alecsandri
Cel care – deși edificiul afirmației sale devine an de an
tot mai rece și tot mai gri –

Continuă să poarte cu aceeași nonșalanță regească mustața
curbată a lui Albert Einstein

Bastonul și pălăria de satin
ale lui Charles Chaplin

(***)

SCARA A OPTA

(***)

III.

(***)

„Amintește-ți cele spuse
De vocea mută a izvoarelor ascunse:
Dacă Adam nu ar fi greșit
Ființa omenească s-ar fi înmulțit prin cuvânt...”

IV.

Urc din tată în fiu Din tată în fiu –
 Din tatăl care sunt în fiul care o să fiu –
 Urc din vreme în vreme Urc din vierme în vierme
 Deși în vierme e încă devreme iar în vreme – e târziu

Din cuvânt urc în cuvânt și mai am un singur gând
 De pe-un nor urc pe-un alt nor și mai am un singur dor
 Din abis urc în abis și mai am un singur vis Doar un singur vis –

Să-nclin cumpăna de stele înspre Logos – echilibrul perfect
 Între real și ireal Între voință inteligență afect –
 Liniuța de legătură între antinomii-dihotomii
 Cuvântul ultim ce leagă morții de vii
 (***)

SCARA A NOUA**III.**

Smerit fericit

aproape desăvârșit

Precum gându-mi

originar divizându-se la nesfârșit

(Andreea:

Orhideea Dulcineea Medeea Galateea Salomeea Teea...)

De ani de luni de săptămâni

Cu mintea coborâtă în inimă

Cu aceeași carte deschisă în mâini –

Acum când sunt în al nouălea cer

Și doar Moartea își mai amintește de mine în cartier

Acum când s-a revărsat și ultimul strop al iubirii din mine

Acum când îmi văd îmi văd sufletul zburând spre o nouă vechime –

Data fiind implacabila înserare a civilizației a culturii a versului

Data fiind brusca expansiune a Universului –

Acum acum: ce-mi este îngăduit să mai sper???

CÂNTECEL DE ADORMIT MOARTEA

A fost frumos a fost adevărat a fost bine
 Cititul și răscitul cărților mi-au mâncat tinerețea
 Din opera lui T. S. Eliot preferam „Oamenii goi de sine”
 În traducerea strălucitului eminescolog român Petru Creția
 A fost frumos a fost adevărat a fost foarte bine
 Cititul în stele îmi va mânca bătrânețea

Va fi bine va fi frumos va fi adevărat
 Diamantele ploii se vor împrăștia pe asfalt
 Luna își va pune masca de aur a soarelui cu dinți
 Pe de-asupra grotelor de lumină devoratoare de sfinți
 Va fi bine va fi frumos va fi foarte adevărat
 Din ochii mei va curge albastru cristalizat
 La vederea grotelor de lumină împodobite
 Cu raze-stalactite cu raze-stalagmite

Este adevărat este bine este frumos
 Îngerii cântă sufletele zburdă zeei se veselesc
 Las cartea din mâini și cartea plutește – nu cade jos
 Este adevărat este bine este îngrozitor de frumos
 Precum călăuza lui Tarkovski prin zona memoriei rătăcesc
 Strigând – cutremurat – la fiecă pas: „Îmi amintesc!
 Îmi amintesc!! Îmi amintesc!!!”

Teo Chiriac s-a născut la 29 mai 1956 în satul Coșernița, județul Soroca. A absolvit Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Filologie, secția jurnalism (1979). Între anii 1979-1985 a fost redactor de programe la Radioul național, iar în perioada 1985-1993 a fost redactor și redactor-șef la Editura Literatura Artistică (ulterior Hyperion) din Chișinău. În prezent este vicepreședinte al Asociației Obștești „Europa Culturală”.

Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și membru al Uniunii Scriitorilor din România. În perioada 1995-1997 a fost reprezentantul Uniunii Scriitorilor din România în Filiala Chișinău.

A publicat volumele de poezie *Lucrare de control*, Chișinău, Editura Literatura Artistică (1987), *Salonul 33*, Chișinău, Editura Literatura Artistică (1989), și *Critica irațiunii pure*, București, Editura Cartea Românească (1996).

Figurează printre cei 20 de autori ai antologiei *Portret de grup (O altă imagine a poeziei basarabene)*, selecție și prefață de Eugen Lungu, apărută la Editura ARC din Chișinău.

Premii: premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova pentru volumul *Critica irațiunii pure* (1996); premiul pentru poezie contemporană, acordat de Societatea Culturală „Lucian Blaga”, cu ocazia celei de a patra ediții a Zilelor „Mihai Eminescu”(Cluj-Napoca, 14-15 ianuarie 1994); premiul pentru literatură al Familiei Esinencu, Chișinău (1996).

Participant la Bienala Internațională de Poezie de la Liège, Belgia (1998).

Prezent cu grupaje de versuri în reviste literare și antologii de poezie editate în România, Germania, Franța, Italia, Belgia, Macedonia, Bulgaria, Rusia.

Nicolae FELECAN **NOȚIUNEA „DRUM”**
ÎN LIMBA ROMÂNĂ.
Ramona BĂBAȘ **TERMENI DE ORIGINE SLAVĂ (III)***

Peste termenii moșteniți, puțini la număr, dar care reflectau un anumit stadiu de dezvoltare a societății românilor, s-au suprapus alții de origine slavă, care aduceau nuanțe noi, în concordanță cu un alt stadiu de evoluție socială. Desigur că nu toți au avut aceeași importanță, unii au rămas marginalizați la periferia vocabularului, în timp ce alții și-au consolidat poziția în vocabular prin semantism bogat, printr-o familie lexicală extinsă și printr-o frazeologie variată.

În ordine alfabetică, termenii de origine slavă care desemnează noțiunea „drum” în limba română sunt:

Brod, broduri, s. n. (reg.) „Pod plutitor; bac”, din sl. *brodu*.

Brudină, brudine, s. f. (reg.) 1. „Pod plutitor; bac”, 2. „Taxă pentru trecerea apei pe un bac”, din sl. *brodina*.

Colnic, colnice, s. n. 1. „Formă de relief mai mică decât dealul; colină”; 2. „Drum îngust care trece peste un deal; cărare prin pădure”; 3. „Loc lipsit de vegetație, în pădure; luminiș”, din bg., sb. *kolnik*.

În ceea ce privește accepțiunea „cărare prin pădure”, putem face precizarea că nu este vorba doar de o cărare pe care pot trece oamenii sau animalele, ci de un drum ceva mai larg decât poteca, pe care se poate umbla și cu carele.

Drum, drumuri, s. n. 1. „Cale de comunicație terestră, alcătuită dintr-o bandă îngustă și continuă de teren bătătorit, pietruit, pavat sau asfaltat”; 2. „Călătorie; deplasare, voiaj; (înv.) plimbare, umblet”; 3. „Alergătură, cursă, deplasare”; 4. „Itinerar, parcurs, rută, traiectorie, traseu”.

În ceea ce privește etimologia sa, părerile sunt împărțite. Din grecescul *dromos*, direct (cf. sicil. *drom*, calabr. *dro-*

* Continuare. Începutul în „Limba Română”, nr. 1-3, 2007, p. 50-53 și nr. 10-12, 2007, p. 151-157.

mu) sau prin intermediul slavului *drumu* (cf. bg., cr. *drum*, alb. *dhrom*). Filiera slavă era general admisă și pare posibilă, fără a fi necesară. Cuvântul slav este rar astăzi. Vocalismul din română s-ar putea explica prin forma ionică *droumos*¹.

Pe teren românesc, cuvântul a dezvoltat numeroase derivate: *drumar*, s. m. (Trans.) „călător, drumeț”. Astăzi este folosit frecvent și la adresa conducătorilor auto, care se află în trafic: „...*drumarii* au optat pentru curățarea carosabilului și împrăștierea materialului antiderapant în detrimentul achiziționării parazăpezilor”; „...parazăpezile ar putea fi furate și astfel efortul *drumarilor* ar fi zadarnic”; *drumaș*, s. m.; *drumător*, s. m. (Trans.) „drumeț”; *drumeag* (var. *drumeac*), s. n. „cărare”; *drumeț*, s. m. (Munt.) „călător”; *drumeție*, s. f. „călătorie, excursie”; *drumuleț*, s. n.; *drumușor*, s. n.; *îndruma*, vb. I, „a arăta drumul, a conduce, a călăuzi, a sfătui; (refl.) „a se îndrepta, a o lua spre”; *îndrumător*, adj. „care îndrumă, indicator”.

Compuse: *drum aerian* „traseu de zbor al avioanelor”; *drum-de-fer* „cale ferată, linie ferată; (pop.) șină, ștrec”; *Drumul-Laptelui* „Calea Lactee”; *drumul mare* „șosea de mare circulație, care leagă localități principale”; *drum maritim* „drum pe apă pentru vapoare, ambarcațiuni”; *Drumul-Robilor* „Calea Lactee”.

Locuțiuni și expresii: *Drum bun!* „urare adresată cuiva care pleacă într-o călătorie”; *în drum* „în mijlocul drumului, în calea drumeților; în văzul tuturor”; *pe drum* „gata să vină, să sosească, să apară, să se nască”; *pe toate drumurile* „peste tot, pretutindeni”; *peste drum* „în față, vizavi”; *ultimul drum* „drumul pe care este condus un mort la groapă”.

Cuvântul, datorită accepțiunilor pe care le-a dobândit pe parcursul timpului, a intrat în numeroase expresii frazeologice:

A aduna pe cineva de pe drumuri „a da cuiva adăpost, a lua pe cineva sub ocrotire”;

A apuca (sau *a lua*) *alt drum* „a se apuca de altceva, a se iniția în alt domeniu”;

A bate (sau *a ține*, *a păzi*) *drumul* (sau *drumurile*) ori *a umbla* (*a sta*) *pe drumuri* „a umbla de colo-colo, fără rost, a umbla haimana”;

A da drumul (*cuiva* sau *la ceva*) „a lăsa din mână; a lăsa sau a reda libertatea cuiva; a permite cuiva să intre sau să iasă; a desface o cusătură, un tiv”;

A fi pe drumuri „a fi fără familie, fără locuință stabilă, fără rost în viață”;

A ieși cuiva în drum „a întâmpina pe cineva”;

A lăsa (sau *a arunca*, *a azvârli*) (*pe cineva*) *pe drum* (sau *pe drumuri*) „a da (pe cineva) afară din casă sau din serviciu; a lipsi pe cineva de cele necesare traiului; a săraci (pe cineva)”;

A pune pe cineva pe drumuri „a face pe cineva să meargă mai mult decât e necesar pentru rezolvarea unei probleme”;

A rămâne (sau *a ajunge* etc.) *pe drumuri* „a rămâne fără adăpost, fără slujbă, fără mijloace de trai; a săraci, a scăpăta”;

A se da din drumul cuiva „a se da la o parte, a face cuiva loc să treacă”;

A sta (sau *a se pune* etc.) *în drumul cuiva* sau *a-i sta cuiva în drum* „a se afla (sau a ieși) înaintea cuiva, împiedecându-l (să înainteze, să facă o treabă etc.); a împiedica pe cineva într-o acțiune”;

A-și căuta (sau *a-și vedea*) *de drum* „a-și continua călătoria, a merge mai departe; a nu se amesteca în treburile altora”;

A-și da drumul „a se lăsa în jos, a coborî, a se avânta; a începe să povestească, să facă destăinuiri”;

A-și face drum „a înainta prin mulțime”;

A-și face (sau *a-și găsi*, *a-și croi*) (*un*) *drum (nou) în viață* „a începe o nouă carieră, un nou fel de viață, a-și găsi un rost; a reuși”;

Hoț (tâlhar) de drumul mare „hoț care atacă oamenii pe cale spre a-i jefui”.

Hagău, s. n. „Drum în pantă mai abruptă”³.

Horaiță, s. f. (dial.) „Drum format în mod natural, prin circulație, între casele unei localități rurale; uliță, stradă”⁴, cf. expresia *a umbla pe horaiță* „a umbla pe uliță; a umbla pe dealuri, prin zone neumblate”. Este înregistrat și un toponim *Horaiț*, în localitatea Săcel, din Maramureș, cu sensul „teren neproductiv”⁵. Origine necunoscută. În nordul Trans., după Scriban, în legătură cu ucr. *gora* „munte”⁶.

Pârtie, pârtii, s. f. (var. *pârte*) 1. „Cărare sau drum făcut prin zăpadă; (sport) Culoar amenajat (și marcat) prin zăpadă, în vederea practicării unor sporturi de iarnă (bob, schi etc.); 2. (pop.) Drum deschis prin semănătură, printr-un desiș de pădure etc.; cărare”. Cuvântul se află și în aromână, *pârtică*. Ca etimologie, e propus sl. *prati* „a călca în picioare”, cf. scr., slov. *prt, prtina* sau bg. *pârtina*⁷.

Derivate: *pârtioară, pârtiuță*.

Plai, plaiuri, s. n. 1. „Platou, podiș, parte mai înaltă a unui teritoriu; 2. Regiune, ținut; 3. Diviziune administrativă; 4. (Bucov.) Drum de munte, potecă”. Cuvântul se găsește și în aromână.

Etimologia este controversată. S-a propus gr. *plagion*, care ar putea proveni dintr-un probabil lat. **plagium*, cf. lat. *plagia* „țârm” și „câmpie”, cu sensurile din română și albaneză, dar și sl. *planina* „munte”. Vasmer îl consideră de origine dubioasă, căci nu se explică bine nici prin greacă, nici prin italiană; este probabil un împrumut din albaneză, *plaie*, care, la rândul lui, ar putea proveni din aromână⁸.

Având în vedere faptul că *plaiul* este un nume topic frecvent în zonele muntoase și este înregistrat peste tot unde a pătruns elementul românesc (Serbia, Bulgaria, Cehia, Polonia)⁹, credem că termenul este vechi în română, probabil moștenit din **plagium*.

Din română provin ucr. *plaj*, sâs. *plaj* și prob. alb., sb., și mg. *palajos* „milițian”¹⁰.

Cuvântul are un singur derivat, *plăieș* (var. *plăiaș*), s. m. „muntean; grănicer, străjer la munte”.

Pod, poduri, s. n. 1. „Construcție de lemn, de piatră, de beton, de metal etc. care leagă între ele malurile unei ape sau marginile unei depresiuni de pământ, susținând o cale de comunicație terestră (șosea sau cale ferată) și asigurând continuitatea căii peste un obstacol natural sau artificial; 2. (înv.) Pavaj din scânduri groase de stejar cu care se acopereau străzile; caldarâm; (p. ext.) stradă, uliță pavată cu scânduri”. Meglenoromână *pod*.

Provine din sl. *podu* „platformă”, cf. bg., sb., cr., slv. *pod* „platformă de scânduri”, mg. *pad* „podul casei”¹¹.

Derivate: *podar, -i*, s. m. „Persoană care conduce un pod umblător; (p. ext.) persoană care încasează taxa de trecere peste un pod; persoană care păzește un pod; persoană care lucrează la un pod; (prin Moldova, înv.) măturător de stradă”; *podărit, -uri*, s. n. (pop.) „taxă care se încasa pentru trecerea peste un pod”; *podăriță, -e*, s. f. (rar) Femeie care conduce un pod umblător”; *podeață -ețe*, s. f. (rar) „Platformă, estradă, podium”; *podetș, -ețe*, s. n. „diminutiv al lui pod”; *podeu*, s. n. (prin Trans.) „pod de șură”; *podî*, vb. IV, „A pune podea, a pardosi”; *podire*, s. f. „Acțiunea de a podi și rezultatul ei”; *podîș, -uri*, s. n. „Formă complexă de relief, de mare întindere, aproape plană, situată la o altitudine relativ ridicată și străbătută de văi prelungi”; *podîșcă*, s. f. „Podetș; platformă de scânduri care servește ca loc de lucru sau de observație”; *podîșor*, s. n. (înv. și reg.) „Podetș”; *podit*, adj. (despre încăperi) „cu pardoseală”, (despre străzi) „pavat (cu scânduri)”; *poditură*, s.f. (rar) „Pardoseală”; *podîț*, s. n. „poduleț” *poduleț*, s. n. „podetș”; *podurel*, s. n. (rar) „podetș”; *podușcă*, s. f. (înv.) „canal de scurgere a unei ape”; *poduț*, s. n. „podetș”;

Compuse: *pod basculant* „pod metalic mobil, destinat circulației vagonetelor între rampele puțurilor de mină și colivia de extracție”; *pod-basculă* „basculă prevăzută cu o platformă pe care se cântăresc în stațiile de cale ferată vagoanele încărcate cu marfă”; *pod carstic* „porțiune a tavanului unei peșteri rămasă suspendată în urma prăbușirii acestuia”; *pod de gheață* „strat continuu de gheață care acoperă în întregime suprafața unui râu sau a unui lac”; *pod de siguranță* „platformă prevăzută cu deschideri pentru trecere, montată din loc în loc într-un puț de mină”; *pod de vase* „pod demontabil, format dintr-un șir de bărci sau de plute legate de ancore sau de piloți”; *pod plutitor (mișcător sau umblător)* „bac”; *pod-rulant* „macara mobilă alcătuită dintr-un pod metalic care are o cale de rulare la oarecare înălțime deasupra solului și care se folosește în ateliere, în hale de montaj etc. pentru ridicarea unor sarcini și deplasarea lor pe direcție orizontală”; *podul mâinii* „dosul mâinii”; *Podul Mogoșoaiei* „Calea Victoriei”; *podul palmei* „partea interioară a palmei, de la încheietura cu antebrațul până la degete”; *podul sondei* „platformă folosită ca rampă pentru materialul tubular care se introduce sau se extrage din sondă”.

Locuțiuni și expresii:

Din pod în pivniță „în întregime, complet”;

Podul palmei „partea interioară a palmei, de la încheietura cu antebrațul până la degete”;

A face pod cu palma mâinii „A pune mâna streășină la ochi pentru a putea vedea mai bine”;

A face podul (sport) „A face o figură caracteristică prin îndoirea corpului pe spate în semicerc, cu sprijin pe mâini și pe picioare”;

A cădea ca din pod „a rămâne surprins, uimit, dezorientat”;

A călca ca din pod „a merge cu pași nesiguri, greu”.

A se uita ca din pod „se spune despre un om plin de sine, îngâmfat, încrezut”;

Potecă, poteci, s. f. „Drum foarte îngust la țară, la munte, în pădure etc., pe care se poate merge numai pe jos; cărare; (p. gener.) drum, cale”, (var., reg., *potică*) (din bg. *poteka*).

Derivate: *potecia*, s. f.; *potecuță*, s. f.; *potecioară*, s. f.;

Expresii frazeologice:

Pe toate potecile „peste tot, în orice loc, pretutindeni”;

A ști toate potecile „A cunoaște secretele cuiva”;

A veni (sau a umbla) pe drum nu pe potecă „A fi sincer, a vorbi deschis”;

Pravăț (var. *preavăț*), s. n. „Drum drept pe coama unui deal”. Prin Banat, *pravăț* are sensul de „puț de mină”. Cuvântul se întâlnește și în toponimie¹². Provine din sl. *pravăț* (*pravici*) „drum drept”¹³.

Șleau, șleauri, s. n. (înv. și reg.) „Drum bătătorit, neamenajat”, (din pol. *szlak*, *szlach*, ucr. *sljah*).

Expresii:

A vorbi pe șleau „A vorbi deschis, fără înconjur”;

Tarniță, -e, s. f. (reg.) „Drum de munte bătut de oi sau de vite”, (din ucr. *tarnica*). În sens propriu, cuvântul înseamnă „șă de lemn sau (rar) de piele, folosită la călărit sau la transportul unei poveri”. De aici, prin analogie, semnifică și „coama de deal sau de munte în formă de șă” și apoi „drumul”. Apare frecvent în toponimie¹⁴.

Uliță, ulițe (uliți), s. f. „Drum îngust care străbate un sat, mărginit de-o parte și alta de case; (p. ext.) stradă”, (din sl. *ulica*).

Derivate: *ulicioară*, s. f.; *ulițarnic*, adj. și s. f. și m. (reg.) „(Persoană) care bate ulițele; căreia îi place să-și piardă vremea umblând fără rost”;

Expresii: *A bate ulițele* „A umbla fără rost, haimana; a hoinări”.

Zăhată, zăhate, s. f. (reg.) „Ulicioară”: *casa era pe o zăhată strâmtă* (Pop, în NDULR); „perete de nuiele construit pentru a adăposti vitele contra vântului”, (din ucr. *zagata*).

Din cele prezentate până aici reiese că numărul termenilor slavi, care denumesc un „drum”, este mai mare decât cel al cuvintelor moștenite. Explicația poate fi

găsită, pe de o parte, în faptul că termenii moșteniți și-au îngustat sensul pe care-l aveau în latină, iar atunci când realitățile s-au schimbat și se impuneau noi denumiri, românii au apelat la cuvinte slave. Ne referim, în primul rând la *drum* și *pod*. Față de *cale*, *cărare*, *punte*, utilizați la realitățile date de zonele de munte, deal, pădure, *drum* era potrivit pentru orice fel de loc, dar mai cu seamă pentru spațiile deschise, de unde avem și expresia *drumul mare*, ceea ce nu se întâlnește la nici un al termen. Tot astfel și *podul* este diferit de *puntea* simplă, adesea un singur lemn răsturnat peste albia îngustă a unui râu. Atunci când apa se lărgeste, *puntea* nu mai e potrivită, e(ra) nevoie de o construcție mai puternică. Și acest lucru se întâmplă din nou în locurile deschise în care râurile devin mult mai late.

Pe de altă parte, ceilalți termeni slavi au apărut datorită deschiderii pe care româna a manifestat-o încă de la început față de împrumuturi. Ei n-au fost utilizați niciodată pentru a desemna realități noi, ci s-au folosit ca sinonime pe lângă termenii de bază, eventual cu anumite nuanțe față de aceștia.

NOTE

¹ Ciorănescu, DER, 3080.

² Gl. M., 11 ianuarie 2008, p. 2.

³ TTRT, p. 65.

⁴ DAR, p. 136.

⁵ Vișovan, *Monografia*, p. 146.

⁶ Ciorănescu, DER, 4126.

⁷ Ciorănescu, DER, 6434.

⁸ Ciorănescu, DER, 6473.

⁹ Drăganu, *Români*, p. 368; Gămulescu, *Elemente*, p. 22, 37; Vișovan, *Monografia*, p. 277-278.

¹⁰ Ciorănescu, DER, 6473.

¹¹ Ciorănescu, DER, 6560.

¹² Iordan, *Toponimia*, p. 112; Bogrea, 133; Vișovan, *Monografia*, p. 291.

¹³ Ciorănescu, DER, 6763.

¹⁴ Petrovici, *Studii*, p. 272-273; Vișovan, *Monografia*, p. 339.

BIBLIOGRAFIE

1. Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971.
2. Gh. Bolocan, *Etimologii toponimice*, în „Analele Universității din Craiova”, X, 1982, p. 133-163.
3. Gh. Bulgăr, Constantinescu-Dobridor, Gh., *Dicționar de arhaisme și regionalisme* (DAR), Editura Saeculum I. O., București, 2000.
4. Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura Saeculum I.O., București, 2001 (DER).
5. Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*, Iași, 1980.
6. *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), Editura Academiei, 1975.

7. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005 (DOOM₂).
8. N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933.
9. A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire etymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Quatrieme edition, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1959 (DEL).
10. Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994.
11. I. Fischer, *Latina dunăreană Introducere în istoria limbii române*, București, EȘE, 1985.
12. F. Gaffiot, *Dictionnaire latin-français*, Hachette, 1934 (DLF).
13. Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, București – Pancevo, 1974.
14. Constantin C. Giurescu, Giurescu. Dinu C., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Albatros, (1971).
15. *Glasul Maramureșului* (Gl. M.), 11 ianuarie 2008, p. 2.
16. Alexandru Graur, „*Capcanele*” limbii române, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1970.
17. G. Guțu, *Dicționar latin-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983. (DLR).
18. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.
19. E. Lozovan, *Les „routes” de la Romania*, în „Revue internationale d'onomastique”, 9, 1957, p. 213-226.
20. Mihail Macrea, *Viața în Dacia Romană*, Editura Științifică, București, 1969
21. W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1930 (REW).
22. Haralambie Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, EA, 1960.
23. Haralambie Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București, Paris, 1978; Editura Academiei, 1993.
24. *Noul dicționar universal al limbii române*, Editura Litera Internațional, Chișinău, 2006 (NDULR).
25. G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916.
26. Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970.
27. Sextil Pușcariu, *Limba română*, București, Editura Minerva, 1976 (LR).
28. Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte românești*, vol. II, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006.
29. Marius Sala, coordonator, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, EȘE, București, 1988.
30. *Tezaurul toponimic al României. Transilvania* (TTRT) de Dumitru Loșonți și Sabin Stan, București, Editura Academiei Române, 2006.
31. Ștefan Vișovan, *Monografia toponimică a Văii Izei*, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2005.

George ORIGINEA RUSNAC ROMÂNESCULUI TEAFĂR (II)

Certitudinea resurselor interne ale limbii e în măsură să ofere soluții etimologice incomparabil mai sigure și mai credibile decât conjecturile clădite pe influențe incerte și pe magii preistorice.

În lumina aceluiași legi formulate de noi (legea oscilației fonematice nelimitate în cadrul aceluiași tip – vocoid / nonvocoid – de variație din structurile aloetice radicale și afixale și legea schimbării sinestezice a sensurilor [13, p. 44] și aplicate timp de două decenii în cercetările noastre de etimologie structurală, putem da explicații etimologice mai convingătoare decât cele propuse de A. Poruciuc pentru elementele străine la care se referă. Catena semantică pe care A. Poruciuc o atribuie evoluției termenilor germanici implicați în discuție (germ. *Zauber* „farmec, vrajă), v. scand. *taufr* „scriere secretă sau magică”; „descântec”; „talisman”, engl. *tiver* „vopsea roșie” și v. engl. *teafor*, *teapor* „id.”): „sânge” > „sânge ritual” >, „colorant roșu (pur și simplu)” [9, p. 98] e arbitrară. La originea ideii de „descântec” stă nu atât făcătura, cât incantația (spusa). În română, de exemplu, etimologic, seriile sinonimice *descântec* – *vraja* – *solomonie* – *boscoană* – *bolmoajă* – *năprătitură* – *râvnă* și *fapt* – *făcătură* – *făcut* nu sunt echivalente: prima e legată de etemul <bolboro-seală, vorbă>, iar cea de a doua ține de ritualul faptic al vrăjii. Aceste filoane etemice ale noțiunii respective pot fi urmărite și-n alte limbi (cf. lat. *canēre* „a cânta”; „a da un semnal”; „a lăuda, a slăvi”; „a prezice”; „a spune”; „a răsună”; „a face farmece”; „a vrăji”), inclusiv în cele germanice. Prin urmare, e falsă și afirmația: „Relația constatată de Arntz și Kluge între sensul reprezentat în germana modernă de *Zauber* «vraja, vrăjitorie» și sensul arhaic al coloranților roșii poate clarifica înrudirea între, pe de o parte, termenii germanici evident corespondenți (în forme și sensuri) lui *Zauber* și, pe de altă parte, aparent izolatul *tiver*, care pare să fi părăsit sfera magicului încă din engleza veche” [9, p. 93].

O urmărire metodică implică orientarea cercetării din interiorul sistemului lexical spre exterior, nu viceversa. Înainte de a trimite germ. *Zauber*, supra, la v. scand. *taufr* și la engl. *tiver* (cu vechile variante *teafor* și *teapor*), se impune raportarea cuvântului german menționat la elementele aceleiași serii aloeto-etemice din germana modernă: *hauen* „a bate, a lovi”; „a ciopli” – *raufen* „a se bate, a se încăiera” – *raunen* „a murmura, a șușoti” – *täuschen* „a amăgi” – *deuten* „a explica”; „a indica” – *Gauch* „cuc” – *Taube* „porumbel” – *topfen* „brânză de vacă” – *Staub* „praf” – *taub* „gol, lipsit de conținut”; „surd” – *häufen* „a se aduna, a se grămădi” etc. (E. Savin, I. Lăzărescu, K. Țanțu [17]) cu trena etemică: <a bate>, <a vorbi>, <a cucui, a gugui>, <a strivi>, <mic, fărâma>, <închis, întunecat (negru, vânăt, murg)>, <aprins (roșu)>, <a grămădi> etc. Șirul etemic pune clar în lumină filiera prin care s-a ajuns de la <a bate> și <a vorbi> la <roșu> și la <praf>, fără contribuția discutabilă a arheologiei și a practicilor ritual-simbolice. Această filieră exclude extragerea rom. stafie „fantomă”, a arom. *stifă* „id.”, *stihie* „fantomă, strigoi”, a rom. *stihie* „forță oarbă a naturii” și a arom. *teafe* „sulfură” din neogreacă [DEX – 8: rom. *stihie* – „cf. ngr. *stihion*”], din vechea greacă [T. Papahagi – 14: arom. *stihie* <v. gr. *stoiheion* „strigoi”], din albaneză [T. Papahagi – 14: arom. *skifură* „sulfură” <alb. *squifur* „sulf”] sau din „tărâmul terminologiei celor mai arhaice forme de religie europeană” [A. Poruciuc – 9, p. 108]. Întru susținerea originii indigene pledează și aloetele radicale aromâne *-tic-*, *-tih-*, *tif-*, *kif-* din *stic* „clipă”, *stih* „id.”, *stifă* „invizibil”, *skifură* „sulfură” [T. Papahagi – 14], legate firesc de înlănțuirea etemică: <a strivi> – <mic, fărâma> – <a apărea vag sau fugitiv> – <a se repezi> etc.

A. Poruciuc [9, p. 97] a intuit just că „trimiterea la turcă” a rom. *benchi* (*benghi*, *zbenghi*) „semn făcut (de mame) pe fruntea copiilor ca să nu fie deocheați” [DA – 11: <tc. *benek* „id.”] „nu se susține”, numai că imaginația îl transportă și de data aceasta prea departe în timp și spațiu: „Din punct de vedere indo-europeanistic aș trimite corespondența ind. *bindi* – rom. *benghi* fie la radicalul **bend* – „vârf ascuțit” (în care caz ar trebui să ne gândim la tatuaj), fie la **bhendh* – „a lega” (în care caz trebuie făcută o trimitere mai ales la benghiul de femeie măritată, deci „legată”, sau la folosirea unor termeni precum *a lega* și *a dezlega* în magie)”

Corespondența ind. *bindi* – rom. *benghi* e un argument secundar al explicației de ce „nu se susține”. Argumentul de bază ni-l oferă sistemul aloeto-etemic românesc în care se integrează *benghi*: *ten* – (1. *tenchi*, *tenche* (bot.) „porumb”; „știulete de porumb”; „boabele desprinse de pe știulete”; „con de brad”; „alac”; „grâu moale” [DLR – 1: <magh. *tengeri* (*buză*)] – indigen, eteme: <cocoloș>, <păpușă>; 2. *tenchi* „măsură de greutate egală cu a patra parte dintr-un dram”; „monetă mărunță, cu valoare mică”; „lucru de nimic, bagatelă”; „deloc, nimic” [DLR – 1: <tc. *tenk*] – (indigen, etem: <fărâma>, intersectat cu elementul turcesc), *tean* – (*teanchi*¹), *ton* – (*tonchi* „id.”), *tun* – (*tunchi* „id.”) – *țen-* (*țenchi* „tenchi”², *țenchi*³ „semn care marchează granița, hotarul unui teritoriu”; „hotar, margine”; „capăt, limită în timp”; „răstimp al vieții”; „semn făcut pe un vas în locul până unde ajunge vinul”; „scop, țintă [DLR – 1: et. nesigură] – (indigen,

eteme: <crestătură>, <capăt, vârful>; *țenchi a da* ~ „a închina cu paharul, ciocnind”), *țeh* (*țec, țec'*, *țeg, țeg'*, *țed, țag, țag'*, *țăg-, țâf-, țof(-), țog(-), țog'*, *țeag-, țoi-, țoc-, țuc-* etc.) „obiect folosit pentru a delimita un hotar, un ogor etc.”; „răzor servind drept hotar și potecă între două ogoare”; „cață”; „băț cu care se măsoară țuica în butoi”; „stâlpi care se pun, ca element de susținere la colțurile caselor țărănești”; „lance” etc. [DLR – 1: <săs. *zecha* (germ. *Zeichen* „semn de hotar” (la ogoare)] (indigen, eteme: <marcator>, <închățător>, <pop>, <țeapă> etc.), *țan* – (țanc „cuvânt care redă un zgomot ascuțit” [DLR – 1: onom.], *țanc²* „țenchi³” [DLR – 1: et. nec.] – indigen, v. *țenchi³*, supra; *țandără* „așchie, surcea”; „țeapă”; „ciob” etc. [DLR – 1: <săs. *zander* (germ. *Zunder*)] – (indigen, etem: <fărâ mă>), *țanț* „țurțure de aur masiv” [DLR: „cf. germ. *Zain* „lingou”] – (indigen, etem: <ascuțit>), *țanțavai* „petrecere, chef cu lăutari” [DLR – 1: „cf. rus. *tantsovati* „a dansa”] – (indigen, etem: <tămbălău>), *țanțoș* „îngâmfat, mândru” [DLR – 1: et. nec.] – (indigen, etem: <înfipt>), *țanțură* „zdreanță” [DLR – 1] – (indigen, etem: <ruptură>), *țon* – (*țonțovai* „țanțavai”, supra), *ran* – (*ranț(ă), ranțură* „zbârlitură”; „franj”; „firele destrămate care atârnă la o haină netivită”; „resturi de urzeală”; „mârțoagă”; „rumeguș”; „femeie imorală” etc. [DLR – 1: <magh. *ranc*] – (indigen, eteme: <zbârci>, <zdreanță>, <jigărit(ă)>, <fărâ mă>, <netrebnic(ă)>, etc.) *roan* – (*roanță* „ranță” – DLR – 1, s.v. *ranț*, supra), *pen* – (*penche* „tenchi” [DLR – 1], *penchi, penchiiu, penciu, penți* [DLR – 1, s.v. *pinchiiu*] (v. *pinchiiu*, infra), *pin-* (*a (se) pingăli* „a picta”; „a se dichisi”; „a mâzgăli” [DLR – 1: <magh. *pingál*] – indigen, eteme: <a picura, a păta>, <a migăli>; *pinchiiu, pinciu, cinz* „cinteză” [DLR – 1: <magh. *pinty*] – (indigen, etem: <piuitoare, fluierătoare>).

Această răturare etemo-aloetică are avantajul de a explica legătura dintre noțiuni aparent disparate, fără a fi obligați „să ne gândim la tatuaj” sau la „a lega și a dezlega în magie” [9, p. 97].

Frapat de „incitanta asemănare” dintre *teafăr* și numele fluviului Romei *Tibru* (lat. *Tiberis*, it. *Tevere*), A. Poriciuc [9, p. 110] opinează: „...se pare că ... el a fost renumit de etrusci *Thepri* (de unde umbr. *Tifernus* și lat. *Tiberis* – a se observa alternanța etruscoidă p/f/b). Nu am cunoștință de vreo interpretare a aceluia hidronim. Ceea ce aș putea propune este doar o posibilă legătură între schimbarea de nume de care vorbeam și marea operă de salubritate, întreprinsă de Roma aflată sub stăpânirea regelui etrusc *Tarquinius Priscus*. Printr-un remarcabil efort public, mlaștinile din jurul urbei au fost drenate, printr-o *cloaca maxima*, către albia Tibrului... Se poate afirma deci că Tibrul a îndepărtat mișmele de Roma (lăsând-o «teafără»”.

E o propunere hazardată, necorelată cu tipologia denominațiilor din sistemele hidronimice ale limbilor de pretutindeni și dintotdeauna. În română, de exemplu, numele apelor curgătoare evocă albia (râpa) săpată de apă (*Moldova, Corlăteni, Horincea, Râmnic, Râșca* etc.) sau particularitățile cinetice, sonice etc. ale elementului acvatic (*Putna, Bistrița, Cahul, Cogălnic, Sucevița, Duruitoarea* etc.). Că așa a fost și-n alte timpuri, și-n alte limbi ne-o demonstrează latina.

Cercetând aderența rad. *tib-* (din *Tiberis*, supra, și *Tibur* „oraș de pe malurile afluentului Anien al Tibrului”) la sistemul lexical latin, constatăm că acest radical nu e nici pe departe izolat în sistem (precum urma să fie dacă ar fi fost un împrumut), ci se ramifică în formații legate sinestezic între ele: *tibia* „fluier”; „flaut”; „fluierul piciorului”; „picior” (eteme: <sunet strident>, <ridicătură, suport>), *tibicen* „cântăreț din flaut”; „stâlp, suport” (eteme: v. cuv. precedent), *teba* „movilă, colină” (etem: <ridicătură>), *sibilare* „a fluiera, a șuiera”; „a huidui”; „a sfârâi”; „a fierbe”, *sifo* (*sipho*, *sipo*) „țeavă de apă”; „pompa de incendiu”; „lichid care țâșnește” (etem: <șipot>) *tuba* „trompetă”; „semnal de luptă”; „bubuit prelung” (etem: <sunet strident>), *tuberare* „a se ridica, a se înălța” (etem: <a sălta>), *tuber* „cocoșă”; „umflătură”; „nod de copac”; „cusur mare”; „mușuroi” (eteme: <grămadire>, < pocire>), *tumor* „umflătură”; „umflare”; „neliniște sufletească, necaz”; „mânie, indignare”; „îngâmfare”; „fermentație”; „fierbere” etc. (eteme: <înfoiere>, <agitație>, <tulburare>), *tumultuare* „a provoca tulburări”; „a face zarvă”; „a se agita” etc. (eteme: <a (se) agita>, <a lărmui>), *tudiculare* „a scutura”; „a pisa” (eteme: <a clătina>, <a sfârâma>), *tuditare* „a împinge”; „a lovi”; „a făuri, a face” (eteme: <a bate>, <a apăsa>, <a crea>), *turbare* „a (se) tulbura”; „a face zarvă”; „a fugări”; „a doborî” (L. Macarie, S. Stati, N. Ștefănescu [15], I. H. Dvoretzki [16]).

Această modulare etemo-aloetică (care confirmă o dată mai mult caracterul universal al rotației segmentelor de expresie și al schimbării sinestezice a sensurilor) reține aceleași trăsături originare de conținut ca și cele semnalate pentru hidronimele românești: <râpă> (cf. etemele: <a lovi>, <a sfârâma>, <a dărâma> etc.) și <puhoi> (cf. etemele: <a (se) agita>, <șipot>, <a lărmui> etc.). Prin urmare, semnificația primară a hidronimului latin *Tiberis* (varianta etruscă: *Thepri*) e <râpă> sau <năboi>, iar a oiconimului *Tibur* e <râpeni>.

În privința motivării antroponimului etrusc *Theprie* / *Thefarie* / *Thefri*, legat etimologic de hidronimul *Thepri*, trebuie să admitem nu „ceva în genul «zdravăn, voinic» sau «teafăr»” [9, p. 110], ci etemul <râpeanu> (cum am explicat numele or. *Tibur*, supra).

În concluzie, încercările de înstrăinare a rom. *teafăr* eșuează în fața probelor care demonstrează indigenatul acestui cuvânt.

BIBLIOGRAFIE

1. DLR – Academia Română. *Dicționarul limbii române*, serie nouă (literele M, N, O, P, R, S, Ș, T, Ț, U, V, W, X, Y, Z), București, Editura Academiei, 1965-2005.
2. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1985-1989.
3. Aug. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Presa Bună, 1939.
4. L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Craiova, Samitca, 1935.
5. G. Giuglea, *Fapte de limbă: mărturii despre trecutul românesc*. Ediție îngrijită de Florența Sădeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

6. Al. Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de la Laguna, 1958-1966.
7. SDE – Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești. Institutul de Limbă și Literatură. *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*. Redactori: N. Raevschi, M. Gabinschi, Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1978.
8. DEX – Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1996.
9. A. Poruciuc, *Confluente și etimologii*, Iași, Polirom, 1998.
10. M. Gabinschi, *Etimologii* // RLȘL, 1993, nr. 5, p. 97-104.
11. DA – Academia Română. *Dicționarul limbii române*, serie veche (literele A – B, C, F – I, D – De, J, L – Lojniță), București, Socec et comp. și C. Sfetea, 1915-1949.
12. S. Pușcariu, *Etimologii* // Dacoromania, IV, partea a 2-a, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1927, p. 671-738.
13. G. Rusnac, *Etimologia structurală: principii, metodă și obiective (1)* // RLȘL, 1997, nr. 6, p. 43-51.
14. T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.
15. L. Macarie, S. Stati, N. Ștefănescu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică, 1962.
16. I. H. Dvoretzki, *Latinsko-russki slovar*, Moskva, Russki Jazyk, 1976.
17. E. Savin, I. Lăzărescu, K. Țânțu, *Dicționar român-german, german-român*, v. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

Andrei CRIJANOVSKI UN DICȚIONAR AL LIMBII ROMÂNE CORECTE

*Dicționarul de dificultăți ale limbii române**, apărut acum șapte ani, a fost conceput din dorința de a oferi vorbitorilor limbii române de la noi un ghid practic menit să le faciliteze însușirea normei literare. În realitate, *Dicționarul* este un manual de lexicologie a limbii române – prezentat sub formă de instrument lexicografic – pus la îndemâna tuturor celor care doresc să stăpânească limba română de cultură, sau limba română exemplară, în concepția lui Eugeniu Coșeriu. Așadar, *Dicționarul*, conceput ca un act de conformare la normele literare, are ca obiectiv și finalitate cultivarea limbii, care reprezintă un proces firesc și necesar de *reromânizare* – nu de *românizare* – și aceasta din simplul motiv că „limba din Republica Moldova nu este și nu a fost niciodată altceva decât română, întrucât esența limbii n-a suferit atingeri și elementele străine sunt adaptate la sistemul românesc” (M. Avram). Cercetătorii constată, pe bună dreptate, că în perioada dominației străine nu atât limba română a degradat, cât gândirea și conștiința națională a purtătorilor ei. Anume acestea au constituit principala țintă a loviturilor de deznaționalizare date de autoritatea colonială. În consecință, procesul de revenire la normalitatea limbii române în Republica Moldova s-a dovedit a fi unul dificil și de durată. Cu toate acestea, în ultimii ani *s-au înregistrat unele progrese* în ce privește limba română ca limbă de comunicare. Această modestă izbândă se datorează în primul rând școlii și mass-mediei. Sunt bine cunoscute amploarea și impactul pe care le are, în contextul social-politic și cultural, mass-media – audiovizuală și presa scrisă – asupra societății. Din păcate însă, numeroasa armată a jurnaliștilor, prezentatorilor și reporterilor de la posturile de radio și TV, a slujitorilor literelor, artelor, școlii etc. deseori *nu servește drept model lingvistic de urmat* pentru vorbitorii de limbă română.

Apar frecvent în emisiuni – radio și TV și în presa scrisă – mostre de exprimări forțate, expresii formulate stângaci, pronunțări de cuvinte cu accentuare deplasată, improprii

* Andrei Crijanovski, *Dicționar de dificultăți ale limbii române*, Chișinău, Editura ARC, 2000.

limbii române standard. Toate acestea au un impact negativ, derutant asupra ascultătorului, telespectatorului și cititorului. Cu greutate ne debarasăm, și astăzi, de împrumuturi nemotivate, de calcuri și de clișee lexicale explicate frecvent și recomandate spre eliminare din uz. În continuare, ne vom referi la unele cazuri de utilizare greșită a limbii române literare.

1. sintagme, expresii, locuțiuni și îmbinări de cuvinte:

în dependență de..., corect: *în funcție de...*;

în rezultatul (unui control), corect: *în urma (unui control)* sau: *ca rezultat al (unui control)*;

reuniune / ședință de totalizare, corect: *reuniune / ședință de bilanț*;

a face totalurile (unei activități), corect: *a face bilanțul*;

a primi o hotărâre, corect: *a adopta / a lua o hotărâre / decizie*;

a precăuta o întrebare, corect: *a examina / a analiza / a dezbate o problemă / chestiune*;

a da o întrebare, corect: *a pune o întrebare*;

cuvântul se oferă dlui..., corect: *cuvântul se dă dlui... / are dl...*;

reieșim din premisa că..., corect: *pornim / plecăm de la premisa că...*;

eu reies din situația creată, corect: *eu pornesc / plec de la...*;

eu reies din ipoteza..., corect: *eu plec / pornesc de la ipoteza...*;

reieșind din situația creată, corect: *pornind de la situația creată*;

dar, corect: *acest lucru reiese din...; ce reiese din această situație?; din analiza faptelor reiese că...; părerile lor au reieșit din discuția...*;

necătând la..., corect: *cu toate că, în ciuda..., în pofida..., neluând în seamă...*;

necătând la aceea că..., corect: *în ciuda / în pofida faptului că...*;

necătând la asta..., corect: *cu toate acestea...*

2. flexiunea nominală internă:

a) *emisiune*: (unei) *emisiuni*, *emisiunii*, nu *emisiunei*; pl. *emisiuni*, art. *emisiunile*, nu *emisiunele*; la fel: *misiune*, *promisiune*, *acțiune* etc.

b) sub influența limbii ruse, preferința pentru formele în -(ț)ie:

anexie, corect: *anexiune*,

ficție, corect: *ficțiune*,

acție, corect: *acțiune*,

flexie, corect: *flexiune*,

colizie, corect: *coliziune*,

misie, corect: *misiune*,

confesie, corect: *confesiune*,

sanctie, corect: *sanctiune*,

corozie, corect: *coroziune*,

sesie, corect: *sesiune*,

expansie, corect: *coliziune*

versie, corect: *versiune*.

c) accentuarea deplasată, în principal, sub influența limbii ruse (substantivele în -tor):

operator, nu *operător*,

inovator, nu *inovător*,

colonizator, nu *colonizător*,

literator, nu *literător*,

comentator, nu *comentător*,

mecanizator, nu *mecaizător*,

creditor, nu *credător*,

moderator, nu *moderător*,

dictător, nu *dictátor*,
donător, nu *donátor*,
examinător, nu *examinátor*,
fixător, nu *fixátor*,
guvernător, nu *guvernátor*,

orator, nu *orátor*,
provocator, nu *provocátor*,
realizator, nu *realizátor*,
reformator, nu *reformátor*,
uzurpator, nu *uzurpátor*.

dar: *administrátor*, nu *administrátor*,
constrúctor, nu *constructótor*,
inspéctor, nu *inspectótor*,
diréctor, nu *directótor*,
coréctor, nu *corectótor*,
chéstor, nu *chestótor*,
prétor, nu *pretótor*,
scúlptor, nu *sculptótor*.

d) accentuare corectă pe terminația *-ie*:

amnezie, nu *amnésie*,
agonie, nu *agónie*,
amnistie, nu *amnístie*,
anomalie, nu *anomálie*,
bijuterie, nu *bijutérie*,
blasfemie, nu *blasfémie*,
butaforie, nu *butafórie*,
calorie, nu *calórie*,
custodie, nu *custódie*,
dinastie, nu *dinástie*,
elegie, nu *elégie*,
epidemie, nu *epidémie*,

euforie, nu *eufórie*,
inertie, nu *inértie*,
infamie, nu *infámie*,
magie, nu *mágie*,
manie, nu *mánie*,
mumie, nu *múmie*,
orgie, nu *órgie*,
paralizie, nu *paralízie*,
prerie, nu *prérie*,
stafie, nu *stáfie*,
telepatie, nu *telepátie*,
utopie, nu *utópie*.

dar: *indústrie*, nu *industríe*,
anánghe, nu *ananghíe*,
artilérie, nu *artilérié*,
butélie, nu *butelié*,
fúrie, nu *furíe*,
infanterie, nu *infanteríe*,

injúrie, nu *injuríe*,
máfie, nu *mafíe*,
malárie, nu *malaríe*,
obârșie, nu *obârșíe*,
pârghie, nu *pârghíe*,
vanílie, nu *vanilíe*.

Exemplele prezentate aici constituie numai o infimă parte din materialul inclus în Dicționarul nostru, structurat pe baza unor liste de cuvinte, fiecare dintre acestea reprezentând un anumit tip de dificultate, greșeală sau abatere de la norma literară. Acest mod de abordare a vocabularului permite cititorului să însușească nu cazuri izolate, ci reguli și norme.

A vorbi astăzi într-o limbă infectă și neîngrijită, a avea o atitudine de nepăsare față de propria ta limbă – nu cred că este o caracteristică dominantă a timpului prezent. Europa are nevoie de cetățeni civilizați, buni cunoscători ai propriei limbi și culturi, pentru a putea însuși mai temeinic și alte limbi și culturi.

Ion INCALIFICABILUL CIOCANU „CA ȘI”

Reducem în memoria cititorului două exemple vechi în care conjuncția *și* este folosită în mod inestetic și greșit, cu toate că autorii enunțurilor cu pricina au intenționat să-și facă textele estetice, drept că fără să se gândească dacă ele sunt și corecte. Primul este din revista bucureșteană „Contemporanul. Ideea europeană”. Era vorba despre – cităm – „un roman excelent strunit ca și construcție” (2004, 29 septembrie, p. 16). Al doilea este din ziarul chișinăuian „Accente libere”, autorul articolului vorbind despre desemnarea unui important om politic – cităm din numărul din 7 octombrie același an 2004, p. 6 – „ca și candidat al Alianței...”.

De ce „ca și...”?

Doar autoarea articolului din revista bucureșteană ar fi putut lesne să evite cacofonia de care s-a ferit și să-și redacteze enunțul ușor, elegant, scriind „un roman excelent strunit sub aspectul construcției”!

În cel de-al doilea exemplu cacofonia provenită din întâlnirea a două silabe *ca* ar fi putut fi lesne evitată dacă autorul chișinăuian ar fi așternut pe hârtie exact același adevăr, însă alegând bine cuvintele – că respectivul om politic fusese desemnat în calitate de candidat ori – de ce nu? – că el fusese desemnat candidat pentru alegerile ce urmau să aibă loc.

Am rămas cu impresia că autorii din care am citat alcătuiau enunțurile în cauză în mod special ca să-i „fericească” pe cititori cu câte o conjuncție absolut superfluă în cazurile citate ori poate pentru ca să nu rămână în urma unor confrăți de breaslă care începuseră deja să folosească – în scopul de a evita cacofonia – împreunarea de cuvinte *ca și*, de-a dreptul incalificabilă din punct de vedere propriu-zis lingvistic.

Și poate n-am fi revenit la exemplele vechi, dacă practica vicioasă a folosirii acestei îmbinări – *ca și* – n-ar fi fost preluată de autori chișinăuieni care se simt, probabil, ne-

împliniți până nu-i maimuțăresc într-atât pe colegii de breaslă „cașiiști”, încât apelează la incalificabilul *și* chiar *și* atunci când nu există absolut nici o necesitate de a-l întrebuința. Dacă în enunțurile citate mai devreme autorii au crezut că prin interpunerea conjuncției *și* ocolesc exprimarea cacofonică, două enunțuri proaspete se cer considerate numai *și* numai pentru niște exemple de utilizare a acesteia de dragul unei „mode” necugetate, inestetice, însă, după cum vedem, molipsitoare. Dar să vorbească exemplele. La 14 ianuarie, la ora 10 și 11 minute, un prezentator al știrilor la un post de radio pentru care avem toată stima s-a exprimat despre ceva care ar fi putut fi – cităm – „considerat ca *și* factor de stabilitate”. Acum să ne gândim bine: ce ar fi pierdut enunțul în cauză dacă prezentatorul cu pricina ar fi spus că întâmplarea sau persoana la care făcea referire ar fi putut fi considerată factor de stabilitate (deci fără *ca și*, de prisos aici).

Un alt exemplu recent: autorul unui roman excelent, scrie corespondentul revistei „Contrafort”, nr. 11-12 din 2007, – transcriem cu exactitate deplină – „evocă fapte, situații și personaje cumplite, dar interpune mereu o grilă a ironiei acide și asta te bulversează ca și cititor” (p. 15). De ce „ca și” cititor? Prin ce e mai estetică, mai impresionantă, mai modernă expresia „ca și cititor”, cu acest *și* de prisos, în orice caz evident inutil în context, decât expresia simplă și corectă „ca cititor”?

Răspunsul nostru este că toți acei care se lasă contaminați de „moda” ori poate totuși de *boala* întrebuințării împreunării de cuvinte „ca și” în contexte în care aceasta poate fi evitată printr-o construcție normală a enunțurilor suferă de snobism, adică maimuțăresc o modalitate prea puțin fericită de a evita cacofoniile, una incorectă în principiu, însă răspândită în unele medii pe care ei le consideră numai bune pentru a fi imitate în chip necugetat, inestetic și chiar agramat.

ÎNCĂ O DATĂ DESPRE *SIMPTOME*

Recent am întâlnit într-un ziar de la noi, unul relativ bine redactat sub aspect stilistic, forma de plural „simptoame” și ne-am întristat. Acei care utilizează până în prezent această formă de plural a substantivului neutru *simptom* se pot justifica prin citarea amănuntului din *Dicționarul explicativ al limbii române*, în care, după ce e dată forma de plural *simptome*, apare – în paranteze – consemnarea „Pl. și: simptoame” (p. 989).

Riscăm să ni se mai obiecteze o dată că noi personal am avea o atitudine stranie față de această foarte importantă lucrare lexicografică; chipurile, când ne convine, o apreciem, iar când nu ne convine, o declarăm învechită, incompletă etc. Am publicat odinioară în revista „Limba Română” (2004, nr. 12) un articol intitulat *Variantele unor cuvinte în detrimentul... nostru*, pe care l-am inclus apoi în cartea *Efortul salvator* (Chișinău, 2006, p. 184-188), în care am demonstrat

cu lux de amănunte că așa-zisele „variante” ale foarte multor cuvinte nu sunt deloc îndreptățite nici în dicționarul citat, nici în oricare altele. Dar să revenim la forma de plural a substantivului *simptom*.

Spunem încă o dată că pluralul acestuia este *simptome*, și în niciun caz „simptoame”. Pe ce ne întemeiem afirmația?

Încă în 1991 Gabriel Angelescu, în *Dicționar de dificultăți ale limbii române*, scria: „*Simptom* s.n., pl. *simptome*, nu simptoame” (p. 78).

În 2000 Andrei Crijanovschi în foarte bogatul și deosebit de utilul său *Dicționar de dificultăți ale limbii române* nota: „*Simptom* s.n., pl. *simptome*, nu simptoame, nici simptomuri” (p. 356).

Un an mai târziu distinsa doamnă a culturii române Mioara Avram în excelenta sa carte *Cuvintele limbii române între corect și incorect* (Chișinău, Editura Cartier) ne instrua: „*Simptom* s.n. se pronunță și se scrie cu *o* între *m* și *t* (nu simptom) și cu *m* (nu cu *n*) la final; pl. este *simptome* (nu simptoame)” (p. 205).

Bine-bine, poate va zice vreunul dintre dumneavoastră, stimați cititori, toți autorii citați, oricât ar fi ei de culți și talentați, au exprimat propriile lor opinii, dar ce spun sursele lexicografice oficiale? Răspundem că și *Dicționarul explicativ al limbii române* este o sursă lexicografică oficială și de mare prestigiu și alcătuitoarea lui recomandă forma de plural *simptome*, cealaltă fiind numită în paranteze, ca ceva existent în vorbirea unor conaționali ai noștri, dar nu și ca ceva recomandabil. Dar în 2005 a apărut ediția a II-a, revăzută și adăugită, a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, lucrare nu doar oficială, dar și normativă, la pagina 729 a căreia citim univoc: „*simptom* (simp-tom) s.n., pl. *simptome*”.

Iată de ce vă recomandăm, stimați cititori, anume această formă de plural a substantivului în discuție.

VERBUL A IMPORTA

– Domnule profesor, chiar atât de mult importă modul în care ne exprimăm? am fost întrebat pe nepusă masă într-un birou de la Casa presei.

– Desigur că importă foarte mult. Nu știi?

– Am pus în modul acesta întrebarea, ca să ne dumerim aici, eu și colegii, dacă e folosit în chip corect verbul *importă*, deci *a importa*, care, după cum se știe, înseamnă a aduce în țară mărfuri sau, în orice caz, obiecte din alte părți ale lumii, de exemplu zahăr din Cuba ori petrol din Rusia.

– Dumneata, i-am explicat interlocutorului, de altfel – un fost student de-al nostru, reprezinți de minune acea categorie de vorbitori și scriitori ai limbii române, care cunosc destul de bine și temeinic în domeniul exprimării noastre, dar vă leneviți să faceți încă un pas, vă asigur: numai unul! – până să cunoașteți întregul adevăr despre verbul *a importa*. Vorba e că și în *Dicționarul explicativ al limbii române* acest verb – *a importa* – este descifrat așa cum ai spus, dar imediat în continuare este lămurit și altfel: „A prezenta importanță, interes pentru cineva” (p. 478).

Ce-i drept, dacă cu sensul unanim cunoscut acest verb are toate formele personale – eu import ceva dintr-o țară străină, tu importi altceva din aceeași țară ori din alta, el (ea) importă etc., atunci cu sensul al doilea – de a prezenta importanță ori interes pentru cineva – el se utilizează numai la persoana a III-a, ca în exemple: „Faptul acesta importă foarte mult pentru mine” sau „Toate cunoștințele teoretice importă atunci când trebuie să caracterizăm o personalitate sub aspectul dezvoltării ei intelectuale”. În aceste cazuri verbul *importă* este un sinonim deplin și perfect al expresiei *au / are importanță* sau *prezintă interes*.

Altfel zis, verbul *a importa* este polisemantic și nu are numai semnificația de „a aduce ceva din alte țări”. O dovadă e chiar adjectivul *important*, -ă, care înseamnă ceva ce „are însemnătate, valoare”, ceva „însemnat”, iar atunci când ne referim la persoane exprimă sensurile „de vază; remarcabil, ilustru” (*ibidem*). „Orice intelectual este un factor important al vieții unui popor” va să însemne că orice profesor de școală, orice jurnalist, orice scriitor autentic, deci care gândește, cugetă, are opinie proprie și bine întemeiată din punct de vedere științific și istoric, pe care o exprimă deschis, clar, convingător, în scopul de a influența opinia publică și de a obține o victorie asupra forțelor retrograde sau / și antinaționale, este un factor de cea mai mare importanță în istoria societății respective.

Ar fi foarte necesar să spunem că adjectivul *important* nu se referă și la sensul „a aduce ceva din țări străine”; de la verbul *a importa* cu acest sens avem numai adjectivele *importat*, -ă și *importabil*, -ă.

Prin urmare, nu e cazul să neglijăm sensul mai puțin cunoscut al verbului *a importa*. E necesar să cunoaștem ambele sensuri ale acestuia și să le folosim în chip adecvat în contextele respective.

CAPETE, CAPI, CAPURI...

Pornim, ca de fiecare dată, de la un exemplu concret în care s-a strecurat o greșală, una perfidă, care necesită să fie evidențiată, analizată, conștientizată pentru a putea fi... evitată. Cităm dintr-o carte care se dorește poetică: „Dacă-a existat vreodată / cotropiri fără armată, / asta poate să se-ntâmpale / doar în niște capuri / tâmpel!”

Întrebarea s-a născut la prima foiletare a cărții cu pricina, deoarece substantivul *capuri*, la plural, exprimă ceva ce nu se potrivește nicidecum în context. Aici ne vedem nevoiți să revenim la foarte importanta, uneori și complicata problemă a pluralilor multor cuvinte în limba română. Vorba e că substantivul *cap* este polisemantic și are și sensul de „căpetenie, șef, conducător”, de data aceasta fiind masculin și având pluralul *capi*, ca în propoziția „La adunare au participat și capii raionului”, și sensul de „extremitate superioară a corpului omenesc sau cea anterioară a animalelor, unde se află creierul, principalele organe de simț și orificiul bucal”, ca în expresia „din cap până-n picioare”, în atare cazuri fiind neutru și formând pluralul *capete*, și – pe lângă alte câteva semnificații – o are și pe aceea de „parte de uscat, care înaintază în mare; promontoriu”, cu această semnificație el fiind de asemenea neutru și formând pluralul *capuri* (a se vedea *Dicționarul explicativ al limbii române*, p. 133).

Evident, forma de plural *capuri* a substantivului *cap* există, dar numai în cazurile în care el denumește acea porțiune de uscat, care înaintază în mare, în ocean. Revenind la versurile lipsite totalmente de poezie, constatăm, în primul rând, că aici nu se potrivește deloc această formă de plural a substantivului în discuție. Normal ar fi fost, subliniem în rândul al doilea, ca autorul să fi întrebuințat aici pluralul *capete*; numai *capetele* și *capii* s-ar putea învrednici de calificative ca *deștepte* ori *deștepți* sau, în alte cazuri concrete, *tâmpe* ori *tâmpi*. Oricum, *capurile*, altfel zis – *promontoriile*, nu pot fi nicidecum „tâmpe”, deoarece ele nu sunt însuflețite și nu se pretează unor atare calificative.

Am dat exemplul acesta pentru a-l analiza minuțios sub aspect gramatical, a conștientiza greșeala comisă de autorul nițel agramat și – cum altfel? – pentru a nu comite și noi o atare greșeală. Am dorit, de asemenea, să amintim că unele substantive românești au câte două și chiar mai multe forme de plural, în funcție de semnificațiile lor în contextele respective: *un sân*, *doi sâni*, dar și *două sâniuri*; *un ghiveci*, *două ghivece*, dar și *două ghiveciuri*; *un ghioc*, *doi ghioci*, dar și *două ghiocuri* etc. De aici acuta necesitate de a alege corect cuvântul pentru comunicarea noastră orală sau, mai ales, pentru cea scrisă și a acorda în permanență o atenție neslăbită formei corecte a pluralului acestora.

Anatol RURAC ARTA ESTE O PROPRIETATE UNICĂ A SPIRITULUI UMAN DE A PERCEPE ȘI DE A EXPRIMA LUMEA

– Stimate domnule Anatol Rurac, coborâți din „dulcea Bucovină” – satul Dumneavoastră de baștină, Stăni-lești, fiind situat în preajma Cernăuților –, țărâm care v-a marcat anii copilăriei. Locul natal lasă amprente în modul de a percepe arta? Cum se manifestă lumea mirifică, irepetabilă a baștinei în pictura lui Anatol Rurac?

– Dulcea Bucovină... De unde vin cu amintiri pline de trăiri fericite, dar și cu multe zile amare... Cernăuțiul studenției mele era dominat de sentimentul înstrăinării care mă ținea într-o stare de sufocare continuă, Prutul fiind un râu cu apă mult prea tulbure și cu poduri inaccesibile. Doar înaintașii, în special Eminescu, având biografii legate de Cernăuți, ne ajutau să recuperăm imaginea centrului de civilizație de altădată, când românul se afla și aici la el acasă. ...Noaptea mergeam adesea la ușa gimnaziului, pe care știam că o deschisese cândva micul Eminovici și distinsul său dascăl Aron Pumnul. Pășeam cu emoție pe caldarâm, fiind sigur că pe aici călcase cei doi, dar și Ciprian Porumbescu, împreună cu toți prietenii din „Arboroasa”. Cernăuțiul este pentru mine cel mai frumos, scump și iubit oraș. Un miracol... De altfel, se știe, locul natal este un punct irepetabil din univers. Este primul cadru de informare, care devine veșmânt, în care se înfășoară entitatea. Este prima sursă ce alimentează codul nostru genetic. Aceste informații sunt depozitate în subconștient, marcându-ne și influențându-ne la nivelul preocupărilor individuale.

Despre creația mea aș spune că este rezultatul unui proces complex; pornește dintr-o necesitate lăuntrică definită cu siguranță de spațiul natal, dar căpătând apoi numeroase alte valențe estetice.

– Ați experimentat mai multe modalități de exteriorizare a eului Dumneavoastră artistic – instalație, performance, fotografie, teatru, cinema, pictură... De ce ați rămas, până la urmă, fidel picturii?

– Cred că alegerea parțial a depins de firea mea, dar mult a însemnat și mediul, atmosfera, circumstanțele în care am activat. Și soarta, desigur. Nu poți evada din ea.

Teatrul mi-a fost de mare folos, mi s-au relevat și dezvoltat unele calități, pe care nici nu le-aș fi putut bănuși că le am. În teatru însă, dacă nu ai sprijinul unei echipe care să împărtășească aceleași idei, totul poate degenera și poate deveni rutină.

Simt o mare necesitate să-mi exprim gândurile și prin intermediul artei fotografice. Sunt remarcate și unele realizări ale mele din domeniul instalației. Am mai multe proiecte ținând de acest gen de artă, pe care, sper, le voi realiza.

Pentru mine pictura de-a lungul timpului a fost mijlocul cel mai accesibil, la fel și obiectele pe care le „confectionam”, deoarece materialul îmi era la îndemână, îl selectam în curtea atelierelor de pe str. N. Dimo, unde erau adunate diferite lucruri care nu mai serveau nimănui la nimic și pe care le-am recuperat, cărându-le în atelierul meu și prinzându-mă într-un fel de joc cu ele.

Expoziția „Katharsis” de la sfârșitul anului 2007, apreciată de către specialiști, a lăsat impresia că am rămas fidel picturii, deoarece și obiectele, și grafica, și chiar schițele de teatru au ca dominantă picturalul, culoarea, fiind elaborate conform propriilor legi coloristice...

– Ospitalier cu bucovinenii, Chișinăul le oferă pelerinilor din Țara de Sus ceea ce ei, în virtutea împrejurărilor istorice, nu pot afla, de exemplu, la Cernăuți: condiții propice de afirmare în plan intelectual și de creație. Ce înseamnă pentru Dumneavoastră capitala Republicii Moldova?

– Cernăuții sunt copilăria și adolescența mea, iar Chișinăul este drumul meu spre maturitate. Tot ce am luat mai bun din Cernăuți, am adus și am valorificat la Chișinău. Îmi amintesc o discuție, între noi, colegii, din ultimul an de școală: unde mergem mai departe la studii – la Cernăuți sau la Chișinău? Pentru noi, parcă existau numai aceste două orașe. Eu am ales Cernăuții, dar, până la urmă, destinul mi-a fost anume Chișinăul, ultima șansă și ultimul loc din lume, în concepția mea, unde m-aș fi putut stabili. Dar și Chișinăul era sub puterea străinilor, care, în scurt timp, au constatat că eu sunt mult mai străin ca ei și ar fi bine să părăsesc aceste locuri. Le-am răspuns că nu voi pleca de aici, asumându-mi toate consecințele deciziei. Perestroika și schimbările survenite după m-au salvat de calvarul ce începuse a se rostogoli peste mine.

– La Chișinău ați luat lecții de la maestrul Mihai Greuc, despre a cărui operă afirmați că trebuie studiată îndelung, pentru a înțelege profund mesajul ei. Ați descifrat acest mesaj? Ce ați învățat de la Mihai Greuc?

– De la Mihai Greuc nu am luat doar lecții în sens tradițional. Aș spune că mai degrabă am susținut o serie de examene în fața unei personalități puternice, pe care o veneram, și odată cu trecerea timpului, atitudinea mea față de maestru a rămas aceeași – de pietate și profundă prețuire. Mihai Greuc avea un caracter iscoditor, te „bombarda” cu zeci și sute de întrebări pentru a-și satisface curiozitatea. A fost și un mare cărturar. Studia și analiza fenomenul cultural în întregime,

nu se limita numai la artele plastice. Revelatoare în acest sens este și corespondența artistului cu Noica. El face parte dintre pușinii artiști care au influențat arta plastică, încurajând eliberarea din încorsetările dogmatice ale timpului.

– Sunteți unul dintre animatorii și susținătorii fervenți ai proiectului „Grupul zece”. Ce și-a propus și ce a reușit să realizeze această „comunitate artistică”?

– La o distanță de 16 ani lucrurile se văd altfel. Toate au pornit de la Andrei Mudrea, care considera că cei legați de Mihai Greco, de valorile pe care el le-a promovat, trebuie să se reunească inclusiv pentru organizarea de expoziții comune. Mihai Greco era urmat de Dumitru Peicev, Andrei Sârbu, Andrei Mudrea, Tudor Zbârnea, Anatol Rurac. Atât. Rezultatul însă nu a fost cel scontat. Maestrul, se pare, a fost „convins” să renunțe la acest îndrăzneț proiect. Dumitru Peicev a refuzat să expună lucrări chiar în ajunul vernisajului. În schimb, la grup au aderat alți artiști: Dumitru Bolboceanu, Vasile Moșanu, Ilie Cojocar, Victor Hristov și Iurie Platon. Noua componență a grupului nu mai putea exprima un manifest având la bază crezul unității principiale a formulei artistice.

După câteva expoziții (în Italia, România, am participat cinci dintre noi; iar la Chișinău, în 2002, toți), grupul s-a risipit, iar doi dintre cei care au stat la temelia grupului, Mihai Greco și Andrei Sârbu, cei mai valoroși artiști, nu mai sunt printre noi.

– Parteneriatul dintre artiștii plastici din Republica Moldova și România este acut necesar din mai multe puncte de vedere: schimb de experiență, imbold pentru creație, relevarea identității și unității naționale în artă etc. Cum se manifestă acesta și care sunt resorturile lui practice?

– Pe parcursul ultimilor 20 de ani artiștii plastici din Republica Moldova și mai ales cei care au devenit membri ai Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova au avut colaborări numeroase și fructuoase cu Uniunea Artiștilor Plastici din România, cu Oficiul Național pentru Documentare și Expoziții de Artă condus de M. Oroveanu, cu Fundația Culturală Română, cu Filialele U.A.P. Iași, Bistrița și Bacău, Consiliul Județean Bacău – Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”, cu Centrul Internațional de Cultură și Arte „George Apostu”, cu Centrul de Cultură „Rosetti-Tescanu – George Enescu”, cu Institutul Critică de Artă „G. Oprescu”, cu Academia de Arte din București. Astăzi suntem în relații de colaborare mai strânse doar cu Bacăul și Iașul. Însă, ori de câte ori apare posibilitatea organizărilor de expoziții în parteneriat, ne străduiam să invităm la Chișinău artiștii din România ca, de pe urma unor asemenea contacte, să aibă de câștigat publicul larg din Republica Moldova, mediu artistic ce are acută nevoie de sincronizare cu idealurile artistice naționale, dar și universale. Acum, de exemplu, suntem la cea de-a XIX-a ediție a „Saloanelor Moldovei”, organizată la Chișinău. Este cel mai durabil proiect, demarat în 1991, dar și cel mai valoros schimb cultural probabil nu numai pentru arta plastică de la noi. La realizarea proiectului au pus umărul mai mulți români de pe ambele maluri ale Prutului, transformându-l realmente într-o instituție care comportă sincronizarea procesului artistic, a discursului plastic. Organizarea „Saloanelor” constituie o remarcabilă oportunitate pentru a întruni diversitatea de școli și influențe culturale a artiștilor basarabeni cu studii

Pictura lui Anatol Rurac întreprinde o „epurare” a imaginii, o formalizare a compoziției și ajunge la un fel de impunere a unui „post al privirii”, în care ochiul nu se mai delectează, nu lunecă voios pe suprafață, ci staționează sau refuză orice contact cu aceasta. Rămâne însă armonia cromatică rafinată, îndelung chibzuită, cântărită, supravegheată, decantată. Acesta e mobilul pentru discuție. Rurac experimentează, chiar dacă astfel de experimente sunt deja un loc comun în arta ultimelor decenii, dar trebuie înțeles că orice experiență artistică rămâne unică, asumată, consumată până la ultimele ei consecințe. Arta lui Rurac este o artă de stare, de comportament mintal, i-am spus. Există două direcții în investigațiile sale. Una este bazată pe ritmul curbă-contracurbă și este îmbrăcată într-o cromatică foarte generoasă, multiplă, zglobie. Cealaltă e mult mai sobră și e ghidată de sensurile liniei, ale contrapunctului. În această direcție se încadrează și preocuparea sa pentru ready-made. Artistul folosește pe larg metalul, lemnul, sfoara, cuiele, piesele prefabricate, deșeurile. Din știința „bricolării” acestora se ivește / apare imaginea, ritmul, dinamica tăcută a sensului. Imaginea este întâi mentală, ascunsă, imperceptibilă; ea se „deconspiră” prin intermediul instrumentarului obiectual și cromatic avut la dispoziție. Arsenalul este proteic, practic, nelimitat.

Vladimir BULAT

în diferite colțuri ale fostului imperiu rusesc și pentru a crea un dialog al convergenței valorilor românești și europene.

– Se poate vorbi / discuta despre spiritul competitiv cu aplicare la artă? Cum se manifestă acest fenomen la noi și în ce măsură influențează procesul de creație al artiștilor plastici?

– Concurența, competiția este o forță motrice a societății în general. Însă rostul ei depinde și de forma pe care aceasta o ia. În comunism era reprezentată prin servitutea ideologicului, de aceea lucrurile s-au încurcat și mediocritatea putea fi promovată ca substituent al valorii supreme. În intenția de a încetățeni o cât mai obiectivă scară a valorilor, în calitate de președinte al U.A.P., din 1996, am obținut instituirea Premiilor U.A.P. pe genuri. Astăzi se decernează mai multe premii: Premiile de Stat pentru Arta Plastică, Premiile la „Saloanele Moldovei”, Premiile anuale ale U.A.P., Premiile Ministerului Culturii și Turismului la Autumnală și la Salonul de Primăvară, Premiul pentru Tineret, Medalia „Constantin Brâncuși” – toate acestea constituind un minim impuls pentru evoluția artistică a creatorului din Republica Moldova.

– În ce mod U.A.P. susține și sensibilizează creația tinerilor plasticieni?

– Li se oferă mai întâi de toate posibilități de organizare a vernisajelor. În cadrul manifestărilor U.A.P. anume pentru tineri este prevăzută anual o expoziție-concurs. Premiile sunt jurizate chiar de ei, de sine stătător, fără influențele generațiilor înaintate. Stagiarii din cadrul U.A.P. au aceleași drepturi ca și titularii, cu excepția dreptului de a participa la alegeri și a fi aleși în organele de conducere. Au început a se soluționa și problemele atelierelor. Dacă până acum pensionarii își țineau sub lacăt laboratoarele de creație, azi unii dintre ei acceptă câte un tânăr sub același acoperiș.

– Ați ajuns cumva la o definiție a artei?

– Pentru mine arta nu este un set de principii pe care le-ai însușit și la care nu poți renunța. Arta este o proprietate unică a spiritului uman de a percepe și de a exprima lumea.

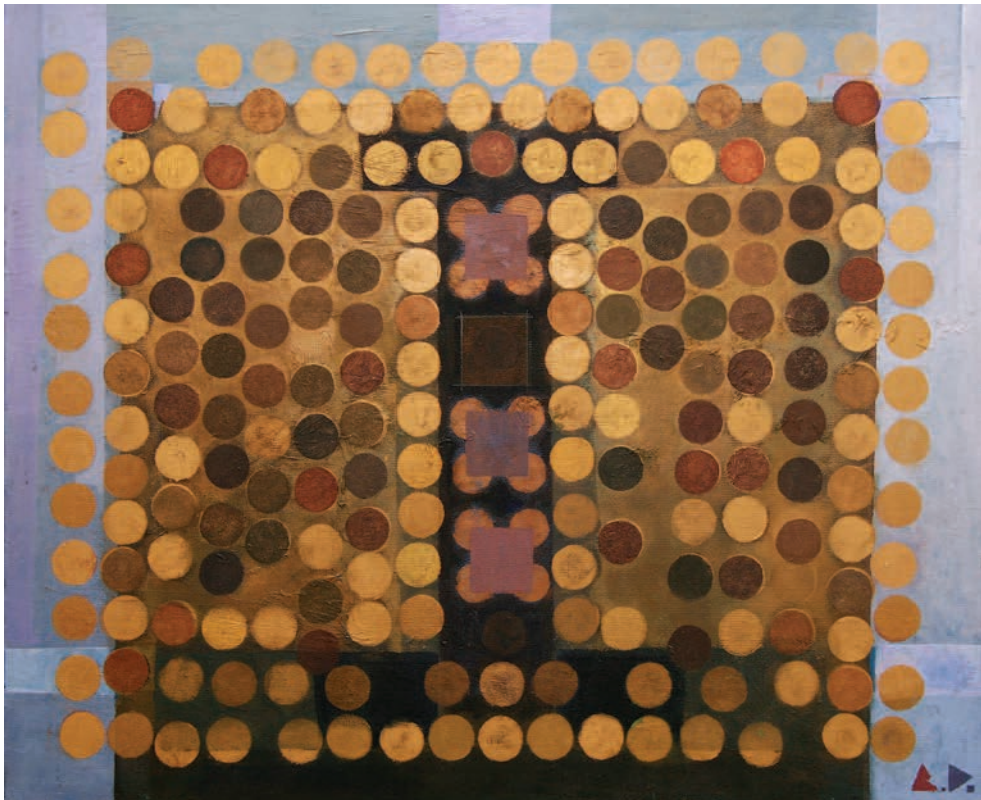
Anatol RURAC s-a născut la 10 februarie 1957, în comuna Stănilești, regiunea Cernăuți, Ucraina.

Absolvă școala medie din localitate (1974). Paralel cu studiile la Universitatea de Stat din Cernăuți, specialitatea Teoria literaturii și artelor plastice (1977-1983), întemeiază și conduce școala de arte plastice din Noua Suliță (1978-1983). Se stabilește la Chișinău în 1983, unde este solicitat în calitate de scenograf; concomitent, evoluează pe un traiect ascendent în pictura de șevalet.

Comunicarea nemijlocită cu plasticienii de referință în epocă, inclusiv aflarea în atelierul de creație al maestrului Mihai Greco, a favorizat relevarea unor calități și capacități creatoare excepționale ale tânărului plastician. Este unul dintre membrii Grupului Zece (1992). În plus, s-a remarcat și prin calități organizatorice. Astfel, din anul 1993, cu scurte intermitențe, face parte din conducerea Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova: mai întâi, pe postul de vicepreședinte, iar din 1996 până în prezent este președinte al U.A.P.

Anatol RURAC
și dinamica tăcută a sensului

Compoziție I, t.m.

II Limba ROMÂNĂ

Compoziție II, u.p.

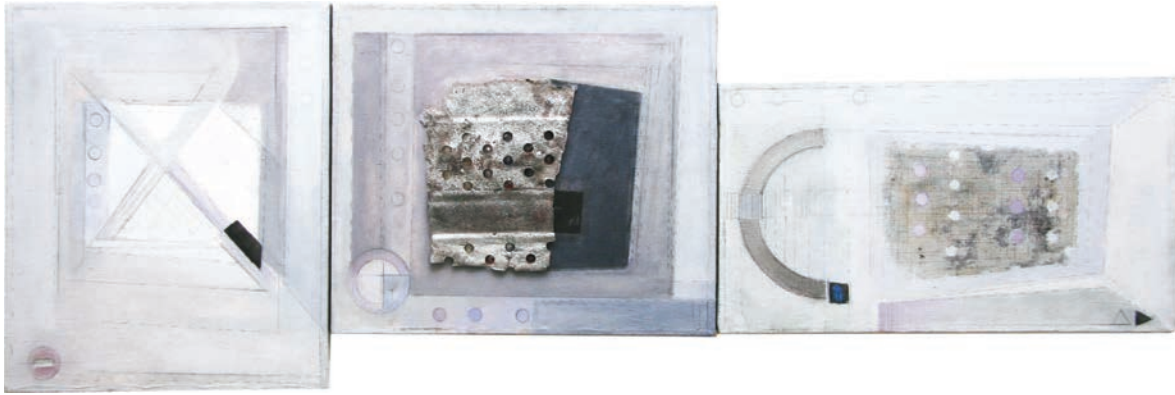

Compoziție III, u.p.

IV Limba ROMÂNĂ

Compoziție IV, t.a.

Obiect I

Compoziție V, u.p.

VI Limba ROMÂNĂ

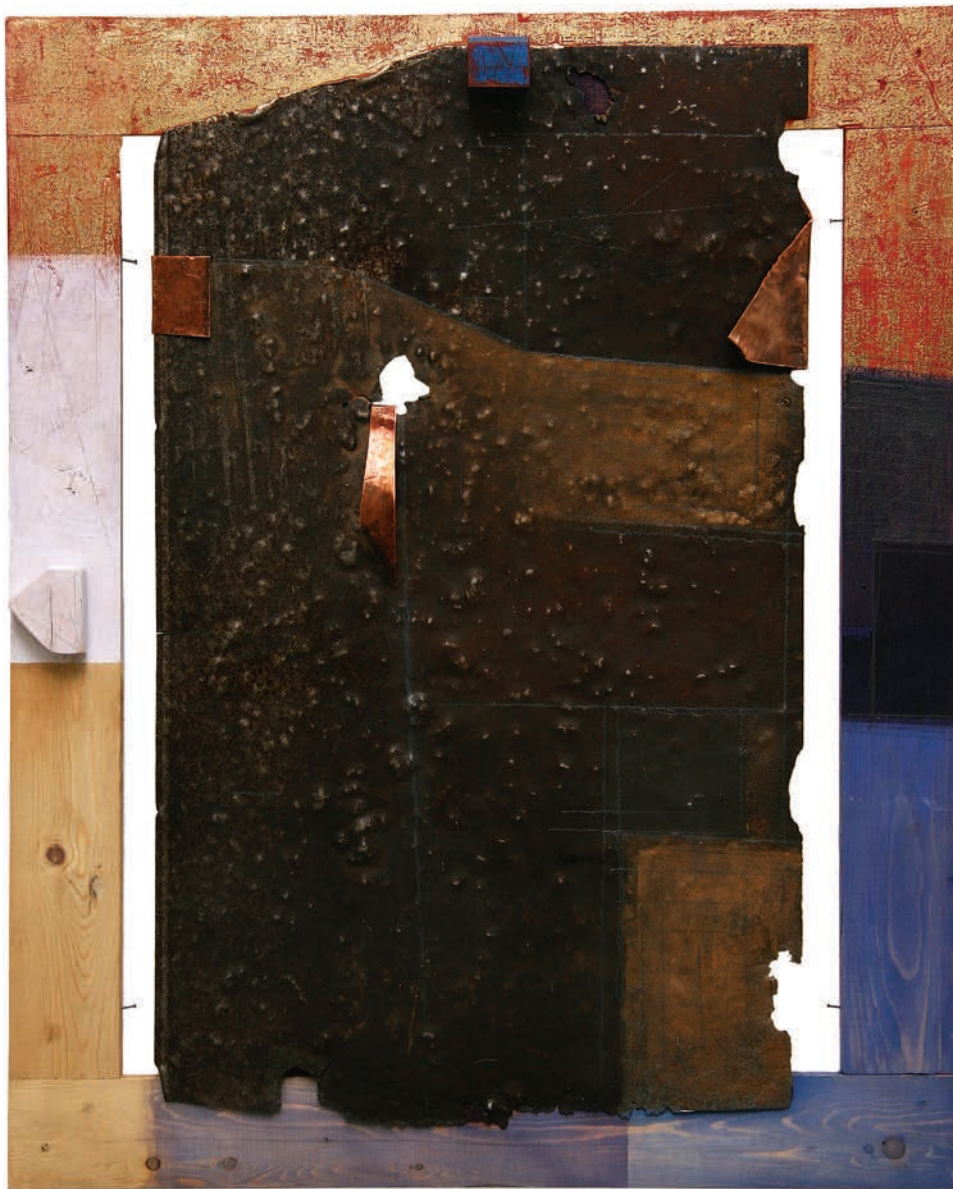

Compoziție VI, u.p.

Compoziție VII, u.p.

VIII Limba ROMÂNĂ

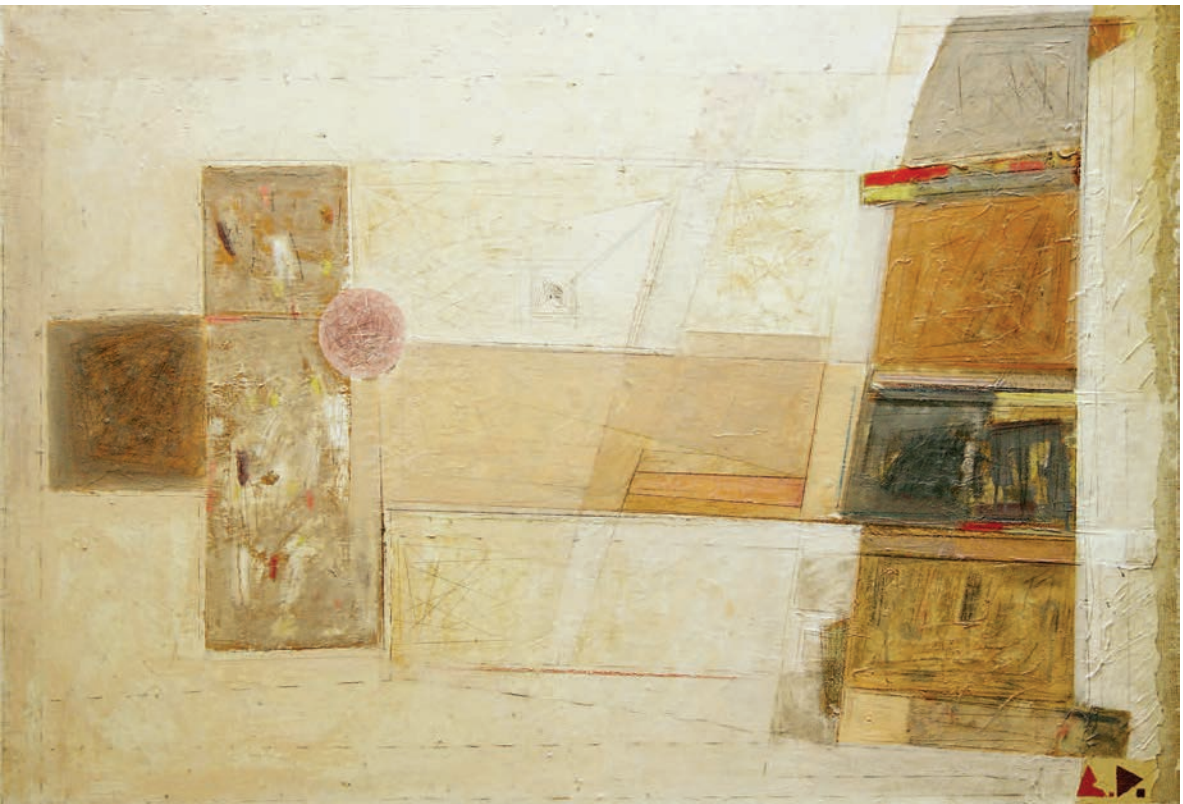

Obiect II

Compoziție VIII, t.m.

X Limba ROMÂNĂ

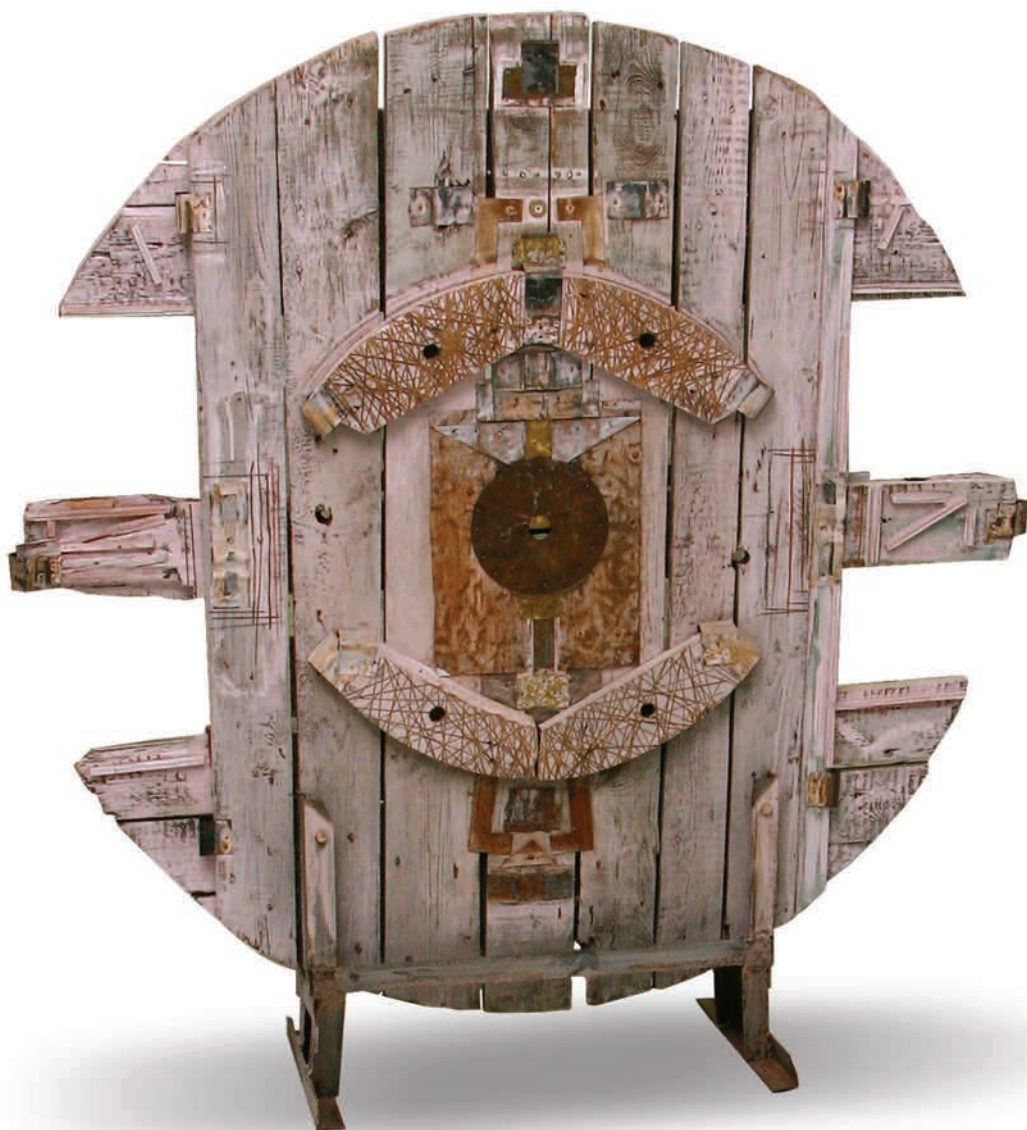

Compoziție IX, u.p.

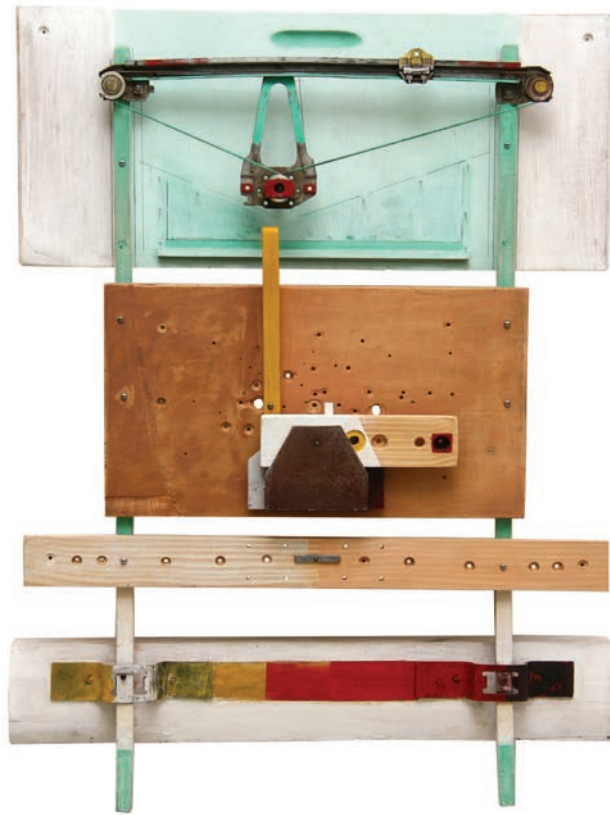

Obiect III

XII Limba ROMÂNĂ

Obiect IV

Obiect V

XIV Limba ROMÂNĂ

Compoziție X, u.p.

Obiect VI

XVI Limba ROMÂNĂ

Compoziție XI, u.p.

Diana SMÂNTÂNĂ **PROBLEMA ANGLICISMELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ**

Perioada actuală este una de mari și diverse schimbări, în care comunicarea umană este caracterizată printr-o adevărată explozie de idei, noțiuni noi din tehnică sau din știință, care își află reflectarea într-un nou mod de a gândi, de a acționa și a le reda prin mijloace expresive inedite.

Încadrate în sistemul lingvistic românesc, inovațiile lexicale devin veritabile unități structurale și funcționale, însă multe anglicisme rămân neadaptate fonetic și morfologic la structura limbii române, unele dintre ele lipsind chiar în lucrările lexicografice: *boarder, boyband, blog cover, college-shirt, challenge, fresh, roll on, review, modeling, office, hair-style, maxi-single, track, nick-name, outfit, fulltime, partytime, songwriter, laptop, target, t-shirt, shaping, stick, up-grade, writing, online, offline*.

Părerile lingviștilor în privința acceptării sau respingerii anglicismelor sunt împărțite. Cei mai mulți (Mioara Avram, Ștefania Isaac, Georgeta Ciobanu, Adriana Stoichițoiu-Ichim ș.a.) au manifestat mai curând permisivitate în recomandările lor normative, însă optează pentru impunerea unor tipare stricte de adaptare morfologică a acestor cuvinte. O opinie contrară este cea a regretatului senator și lingvist George Pruteanu care afirmă că „Ceea ce prețind, e ca noile cuvinte – repet: binevenite! – să fie scrise românește. Nu putem scrie nici franțuzește, nici ungurește, nici englezește limba română. Atâta timp cât va exista, limba română trebuie scrisă românește. În toate cazurile în care e posibil fără pierderi semnificative, orice cuvânt nou-preluat trebuie integrat sistemului, asimilat, autohtonizat, conform regulilor de scriere și de pronunție ale limbii române. În era globalizării, pe care o trăim acum, acest

Continuăm să publicăm cele mai interesante lucrări prezentate la Conferința științifică studentă „Tineretul de azi – viitorul de mâine”, U.S.M., Chișinău (martie-aprilie 2008). Începutul în „Limba Română”, nr. 3-4, 2008, p. 20-33.

lucru trebuie să se petreacă mult mai prompt, mai rapid, și un rol serios îl joacă, pe de o parte, presa, pe de alta, lucrările normative, dicționarele. Dacă ele încă propun, din inerție sau timiditate, să scriem, în *romgleză*, lookul sau site-ul, ele fac un deserviciu limbii române. O limbă nu se îmbogățește cu xenisme, cu cuvinte care rămân străine. Nu se poate ca zone ample din limba română să fie, grafic, «colonii». G. Pruteanu reproșează ediției noi a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic* – „că legitimează oficial *romgleza*, că recomandă scrierea englezește a unor cuvinte simțite ca românești, astfel, consideră el, fără frâna lucrărilor normative și a cunoscătorilor limbii engleze, anglicismele recente s-ar adapta la limba română ușor...”

Totuși în lingvistică s-au stabilit deja doua tipologii mari ale cuvintelor de altă origine într-o limbă: adaptate și neadaptate, sau, după cum tratează acest fenomen cercetătorul Francisc Kiraly, în preluarea unui cuvânt din altă limbă se pot distinge mai multe faze, dintre care menționăm:

a) *împrumuturile propriu-zise*, adică cuvintele pătrunse din alte limbi, care s-au adaptat la sistemele fonetic și morfologic, sunt folosite mai des, dau naștere la derivate și nu mai sunt simțite de vorbitori ca fiind de altă origine (*lider, miting*);

b) *cuvintele străine*, adică cuvintele care nu satisfac aceste condiții, au foneme străine în corpul lor, nu corespund morfologic, se folosesc ocazional, iar vorbitorul, fără să fie specialist, le poate preciza ușor originea (*show, leasing*). Deci cuvântul de altă origine, în prima etapă a existenței sale pe teren românesc, este cuvânt străin și devine împrumut doar atunci când se supune specificului limbii în care a ajuns. Împrumutul este punctul final, rezultatul, încheierea procesului. Dacă procesul începe, dar nu parcurge etapele necesare, și din cauze diferite se întrerupe, ne găsim în fața unui cuvânt străin și nu a unui împrumut. Cu alte cuvinte, fiecare împrumut a fost cândva cuvânt străin, dar nu fiecare cuvânt străin utilizat ajunge a fi împrumut.

Potrivit motivației și funcției împrumutului în raport cu specificul unui anumit stil sau registru al limbii, Sextil Pușcariu clasifică anglicismele care apar în presa actuală în: *necesare* sau *de lux*.

1. *Împrumuturile necesare* sunt acele cuvinte, sintagme sau unități frazeologice care nu au un corespondent în limba română sau care prezintă unele avantaje în raport cu termenul autohton. În acest sens, anglicismele necesare au avantajul preciziei, al brevilocvenței și nu, în ultimul rând, al circulației internaționale. Ele sunt motivate de noutatea referentului.

2. *Anglicismele de lux* sunt împrumuturi inutile, care țin de tendința de ordin subiectiv a unor categorii sociale de a se individualiza lingvistic în acest mod. Asemenea termeni nu fac decât să dubleze cuvinte românești, fără a aduce informații suplimentare.

Deși anglicismele sunt termeni neadaptati sau incomplet adaptați la sistemul limbii, studiile specializate au pus în evidență faptul că, datorită utilizării lor

frecvente, pot fi considerate ca având caracter de normă (fonetică, ortografică, morfologică).

Cercetând gradul de adaptare a cuvintelor de origine engleză în limba română conform normelor lingvistice, am observat că tendința generală a limbii literare actuale este de a păstra împrumuturile din engleză într-o formă cât mai apropiată de cea din limba sursă. În același timp, la nivel morfologic, o consecință a pătrunderii masive a cuvintelor din engleză ar putea fi „subminarea” caracterului flexionar al limbii române prin creșterea numărului adjectivelor invariabile și ștergerea granițelor dintre părțile de vorbire. Iar potrivit normei lexico-semantice, definirea sensului împrumuturilor se face, în general, printr-un sinonim sau o expresie echivalentă românească. Anglicismul mai poate fi introdus în text după echivalentul său românesc sau, într-o manieră jurnalistică, prin alternarea termenilor sinonimi în titluri și subtitluri.

Domeniul vieții mondene înregistrează cele mai multe anglicisme apărute recent în limba noastră și care sunt neatestate în DOOM₁, DCR₂ sau MDN: *cool, glamour, college-shirt, fresh, gloss, must have, peeling, roil on, scrub, skinny, smoky eyes, stick, hair-styling, outfit, t-shirt, tank-shirt, fresh, shapingul, body tuning, blush, casual*, pe lângă „mai vechii”: *cover-girl, casting, beauty, fashion*. Majoritatea se înscriu în categoria *anglicismelor de lux*, existând un termen echivalent în limba română actuală:

beauty „frumusețe, splendoare” ca în sintagma „salon *beauty*” (Stil, nr. 4, 2008); *fashion* pentru „modă”: „în continuare, vă prezentăm trei *fashion iconuri* și stilurile lor care nu vor muri niciodată” (S., 27.03.08, p. 25); *casual* pentru „ținută neoficială”: „stilul coafurilor e *casual*” (Stil, nr. 4, 2008); *glamour* „farmec, atracție”: „în acest sezon se poartă stilul *glamour* cu accente moderne” (T., 28.03.08, p. 5); *gloss* pentru „strălucire, luciu” și determinativul *glossy*: „«Unica» este revista *glossy* pentru femeile dornice să se realizeze în viața personală și profesională” (U., martie, 2008); „Dacă ai buzele asimetrice, evită nuanțele prea închise și folosește nuanțele bej sau *glossurile roz-pal*” (S., 29.02.08); *blush* substantivizat, cu semnificația inițială de „a înroși”: „aplică *blush* pe diagonală” (S., 29.02.08); *brand* cu sensul de „marcă”: „Un nou *brand* italian la Chișinău” (Vip M., 01.02.08), îl întâlnim și în alt context, mai puțin obișnuit: „Tanti Ludmila, un *brand* puternic” (J., 03.04.2008); *outfit* „echipament”: „În acest an se promovează *outfiturile* masculine care arată *supersexy* și sunt și comode” (S., 29.02.08); *peeling* „*peelingul* – un proces ce se realizează după curățarea pielii” (Stil, nr. 4, 2008); „Pentru ștergerea cicatricelor vei avea nevoie de o intervenție estetică mai complexă, cum este *peeling-ul* chimic sau *phytopeeling-ul*, care se executa numai sub supraveghere medicală și în saloanele de specialitate” (S., 4.01.08); *skinny* „slab, osos”, despre pantaloni „drepti, ajustați”: „Păstrezi pantalonii *skinny*, treciurile cu croială clasică și puloverele asemănătoare *ponchourilor*” (S., 29.02.08); „poți combina cu omniprezenții pantaloni *skinny* sau cu o «fustă balon»... *Must have-ul* ținutei stă în *top*” (S., 29.02.08); *scrub* „pe lângă crema de față, trebuie să mergi la farmacie și să-ți cumperi un *peeling* sau *scrub* (nu costă scump)” (S., 4.01.08); *stick* „baton, lipicios” „un fard cremos sub formă de *stick*” (S., 29.02.08);

smokey eyes care se referă la „culoarea fumului”: „Se poartă nuanțe de maro-verde și «*smokey eyes*»” (Stil, 01.10.2008).

Remarcăm aici ortografia neunitară a anglicismelor în cazul articulării lor: *glossurile, outfiturile, dar și peeling-ul, must have-ul*.

Anglicisme precum *cocktail, make-up, party, pub, trend* și compusul *super-trendy, modelling, brand, designer, fitness, flash, lifting, look, sex-appeal, shopping* atestate în DOOM₂ au pătruns în limbajul curent prin larga popularizare oferită de revistele cu subiecte din viața mondenă:

casting „selectare a actorilor pentru anumite roluri” și *modelling* „curs pentru manechine”, dar și „modelare”, datorită caracterului lor internațional și preciziei exprimate sunt utilizate cu mare frecvență în publicațiile analizate: „aici a nimerit exact în perioada cu *casting-ul* pentru Akcent; „*Modelingul*, la braț cu frumusețea, este o modalitate de a cunoaște celebritatea fără a face politică, afaceri, sport sau muzică” (Stil, 01.10.2008); *designer* cu sensul de „proiectant” „Sunt *designer* vestimentar la «House of Art», însă în particular pregătesc o nouă colecție prêt-a-porter” (Vip M., 01.11.07); *fitness* „condiție fizică bună”: „Apucă-te de *fitness*” (S., 29.02.08); *flash* care este înregistrat în MDN cu sensul de „informație scurtă transmisă cu prioritate”, iar mai recent el este folosit cu semnificația exactă din limba engleză „rază, licărire”: „La conferința de presă am găsit-o așezată în unul din ultimele rânduri ale sălii – o deranjează, aproape bolnăvicios, tot ce înseamnă public, monden, *flash* și camere de filmat” (Vip M., 01.11.07); *fresh* „proaspăt, curat”, deși nu este înregistrat în DOOM₂, îl aflăm în MDN cu această semnificație: „cum reușesc femeile cu *joburi* de succes, dar și cu puțin timp liber, să arate *fresh* la orice oră” (S., 29.02.08); *make-up* „machiaj al feței”: „Află ce mai poartă starurile în materie de *make-up*” (Stil, 01.10.2008); *lifting* „operație de chirurgie estetică pentru reîntinerirea pielii”: „*lifting* al sânilor și al întregului corp” (Stil, nr. 4, 2008); *look* „aspect, înfățișare”: „până și cel mai cuminte *look* are nevoie de multă atenție, pentru a fi desăvârșit” (S., 29.02.08); *trend* „tendință, evoluție”: „să alegi ceea ce te avantajează, chiar dacă nu ești exact în *trendul zilei*” (S., 29.02.08); *cocktail* „Acest item este cu succes regăsit și-ntr-o ținută *office*, și într-una de *cocktail*” (S., 29.02.08); *shopping* „cumpărături”: „Ai și spectacol și film, *shopping* cât încape” (S., 29.02.08); *sex-appeal* „farmec, atracție”, înregistrat în DOOM₂ și ortografiat ca în engleză, în presă însă este întâlnit sub diferite forme grafice, ceea ce demonstrează o încercare de adaptare a cuvântului la ortografia românească: „Ar mai fi nevoie de ceva *sexapil* pentru a fi un *top model* de nota «10»” (Vip M., 01.02.08).

Desigur că utilizarea unor cuvinte englezești se explică, pe de o parte, prin dorința vorbitorului de a impresiona, de a arăta că este cunoscător al unei limbi străine, dar și, pe de altă parte, pentru a atrage atenția, pentru a da colorit mesajului. Snobismul unor astfel de utilizări nu ar trebui încurajat, întrucât, de cele mai dese ori, în astfel de cazuri, mesajul și, implicit, comunicarea, sunt serios afectate și, în ultimă instanță, ineficiente.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, București, 1997.
2. Georgeta Ciobanu, *Anglicisme în limba română*, Timișoara, 1996.
3. Nicolae Corlăteanu, *Încadrarea lingvistică în realitățile europene*, Chișinău, 2001.
4. Albina Dumbrăveanu, Ion Dumbrăveanu, *Considerente privind expansiunea și utilizarea unor anglicisme în limba română // „Limba Română”, nr. 1, Chișinău, 1999.*
5. Valeria Guțu Romalo, *Aspecte ale evoluției limbii române*, București, Humanitas Educațional, 2005, 260 p.
6. Ștefania Isaac, *Dezvoltarea competențelor comunicative vs. Anglicismele recente în limba română. Monografie*, Chișinău, 2004.
7. Sextil Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*, București, 1976.
8. Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale: dinamică, influență, creativitate*, Editura All, București, 2007, 160 de pagini, p. 83-111.
9. <http://www.pruteanu.ro/6atitudini/2007.09.27-limba.htm>

DICȚIONARE

1. DOOM₂ – *Dicționarul Ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția II-a, București, 2005.
2. *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1998.
3. MDN – *Marele Dicționar de neologisme*, Florian Marcu, București, 2002.
4. *Dicționar englez-român, român-englez*, Andrei Bantoiș, București, 2005.
5. DCR₂ – Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a doua, București, 1997.

SURSE

- J. – „Jurnal de Chișinău”
T. – „Timpul”
Vip M. – „Vip Magazin”
U. – „Unica”
S. – „Săptămâna”
Stil – „Stilouette”

Conducător șt. dr.
Larisa GURĂU

**Mariana GREȘELILE
VRABIE- DE LOGICĂ – GREȘELI GRAVE
COBZARU DE VORBIRE**

Problema corectitudinii vorbirii a fost și rămâne o problemă de actualitate ardentă. Aceasta și pentru că limba e în continuă schimbare. Ceea ce mai ieri ni se părea corect, astăzi nu mai corespunde normei.

În aceste condiții propagarea normelor limbii literare este o necesitate stringentă. Și e regretabil faptul că nu toți înțeleg acest lucru.

Cultivarea limbii, trebuie să recunoaștem, este neglijată aproape totalmente. Iar de acest fapt ne-am convins pe parcursul unui studiu făcut în decursul unei perioade relativ scurte de timp. Am reușit să depistăm greșeli dintre cele mai variate, cum ar fi: *de topică, nepotriviri semantice, greșeli de acord, fraze văduvite de sens, expresii calchiate, expresii pleonastice*, dar cele mai grave par a fi *greșelile de logică*, ele denaturând profund mesajul. Și din acest considerent erorile respective trebuie condamnate cu vehemență.

La capitolul organizării interne a textului, *logica* deseori joacă festa multora dintre noi, și, cu părere de rău, chiar jurnaliștilor noștri. Concludente în acest sens sunt exemplele pe care ne propunem să le analizăm, acestea fiind selectate atât din emisiuni televizate, cât și din presă.

Un prim exemplu: „Iar e seara Crăciunului, *a mai trecut un an din biografia noastră*” (Moldova – 1). Pot oare trece anii din biografie? Toată lumea știe că anii se adaugă la biografie, dar trec din viață, din tinerețe... Făcând unele modificări, vom obține enunțul corect: „Iar e seara Crăciunului, *s-a mai adăugat un an la biografia noastră*, dar, cu regret, a mai trecut unul din tinerețea noastră”.

Cotidianul „Puls” ne oferă o altă „perlă”: „Cu regret, *Moldova suferă* de o opoziție rudimentară, slabă, inefficientă”. De fapt, înțelegem că *moldovenii, cei care trăiesc în Moldova, pot suferi*, iar *Moldova are* o opoziție rudimentară...

În același ziar găsim afirmația: „Ca urmare, unele *blanchete* de strictă evidență *se confecționează* la întreprinderile din afara țării, ceea ce nu permite controlul integral”. Dicționarul Explicativ definește cuvântul *blanchetă* ca: „formular tipărit pentru telegrame, mandate poștale etc., în care se completează numai locurile indicate prin linii punctate”. Iar *a confecționa* – „a produce, a fabrica”.

Așadar, *blanchetele se tipăresc*, iar *îmbrăcămintea, încălțăminte se confecționează*.

La acest capitol „păcătuiește” și săptămânalul „Literatura și Arta”: „Și vreau, vreau să mă rog în continuu pentru sănătatea micuțului meu nepoțel pe care-l cheamă Valentin, *așa mă chemam și eu în fragedă copilărie*”. Apare fireasca întrebare: „Cum vă cheamă acum, dacă în copilărie vă chema Valentin?”. Enunțul ar cadra cu logica în următoarea redacție: „Îl cheamă Valentin, *ca și pe mine*”.

Nu fac excepție nici posturile de televiziune, care nu conțin să ne uimească prin „capodoperele” lor: „Mă pregătesc pentru examen *foarte de zi cu zi*” (Moldova-1, 30.01.2008, ora 17.35). E un fel neobișnuit de a sa pregăti al domnișoarei, probabil se pregătește *intens*. Așa e clar pentru toată lumea.

Afirmația din enunțul ce urmează este lipsit nu doar de logică, dar și de etică: „*Vă pupăcesc, nu contează unde și cum*” (Fresh FM, 19.01.2008, ora 18.36). E inadmisibil ca la un post de radio să se folosească un limbaj suburban care nu-i acceptat sub aspect etic, mai mult decât atât, nu există așa formă a verbului *a pupa* – *pupăcesc*.

La fel de ridicol este următorul exemplu: „Săptămâna trecută a început să se sinucidă” (ProTV, 5.02.2008, ora 13.15). Interesant, cât timp îi trebuie unui om ca să se sinucidă? Acțiunea de *a se sinucide* presupune o durată foarte scurtă de timp. Corect era dacă prezentatoarea spunea: „Săptămâna trecută a avut prima tentativă de suicid”.

Un alt exemplu: „Iulia și Dan și-au dorit un copil cu toată ființa lor și *Dumnezeu s-a învrednicit de ei și le-a dăruit unul*” (ProTV, 2.02.2008, ora 10.27). Nu Dumnezeu *se învrednicește* de Iulia și Dan, ci ei sunt acei care *se învrednicesc* de Dumnezeu, deoarece, conform DEX-ului, *a învrednici* semnifică „a se dovedi vrednic să înfăptuiască ceva, a avea norocul, cinstea să...”.

Adesea citim pe ilustrate, pe afișe publicitare, panouri urarea „La mulți ani 2008!”. Urare total alogică. De ce i-am ura anulului 2008 „la mulți ani!”. Nu ne dorim să vină anul 2009? Câți ani poate dura un an? Corect ar fi: „Felicitări cu ocazia sosirii Anului Nou, 2008!”.

„Le urez telespectatorilor *să pună în funcțiune (să creadă)* doar acele superstiții care aduc noroc” (EuroTV, 13.12.2007, ora 18.43). *Urezi* cuiva *sănătate*, spor, succes, dar *recomanzi să fie atent, să aibă grijă de sine*.

„Ați mărturisit că munca de pedagog e o muncă grea și are *roade amare*, dar cu *rezultate îmbucurătoare*”. Este pleonastică și alogică exprimarea, deoarece, în

context, cuvintele *rezultate* și *roade* sunt sinonime. De aceea nu pot fi *roade amare*, dar *rezultate îmbucurătoare*. Deci: „Munca de pedagog e o muncă grea, dar cu roade dulci / rezultate îmbucurătoare”.

„Știrile sunt atât de tari, încât și *Eminescu, din astă seară, se oprește aici*” (EuroTV, 11.12.2007, ora 22.37). Eminescu nu se va opri niciodată, niciodată nu va fi descoperit până la capăt. Dimpotrivă, abia începem, poate, să-l cunoaștem.

„Îl felicităm pe domnul Ion, care azi împlinește *minunata vârstă de 70 ani*” (Moldova-1, 19.01.2008, ora 15.56). Nu prea credem că vârsta de 70 de ani este pentru cineva o vârstă *minunată*, ci, mai degrabă, una *venerabilă*.

Într-un anunț publicitar, difuzat la postul de televiziune „AcasăTV” (28.01.2008, ora 14.26), am auzit expresia: „Căderea părului nu trebuie să te deranjeze”. Cum să nu ne deranjeze *căderea părului*? Mai puțin supărător era enunțul dacă suna astfel: „Căderea părului nu mai e o problemă datorită balsamului...”.

„Bună dimineața! Sper că *v-ați trezit de tot*”, auzim aproape zilnic la radio și TV. Oare cum o fi să te trezești pe jumătate, dacă, consultând dicționarul explicativ, aflăm că: *a (se) trezi* înseamnă „a (se) deștepta, a (se) scula din somn”?

Vreau să închei lista greșelilor de logică cu un exemplu auzit la postul de radio „Sănătatea”: „Astăzi este *ultima lună din februarie*, iar mâine este începutul primăverii”. Oare câte luni de februarie sunt într-un an? Poate moderatoarea emisiunii a vrut să afirme că-i *ultima zi din luna februarie* sau poate este *ultima lună a anotimpului*? Nici nu putem presupune care a fost mesajul ce a dorit să ni-l transmită. Deși sunt sigură că prezentatoarea emisiunii radiofonice știe că nu există mai multe luni de februarie, totuși neglijența i-a jucat festa.

Sunt absolut convinsă că majoritatea greșelilor de logică nu sunt comise din necunoaștere, ci mai degrabă din cauza neglijenței, dar care au un impact foarte negativ asupra auditorului. Așadar să cântărim bine cuvântul utilizat, dacă nu dorim să fim acuzați de incompetență și lipsă de logică.

**Conducător șt. dr. conf.
Ion MELNICIUC**

**Ana MIRON RADU PARASCHIVESCU –
DOBRE PORTRET SUB LUPE INFIDELE**

Dat în urmărire și verificare de către Direcția 3, serviciul 7, biroul 2 (dosar de verificare 4952, constituit ca fond sub nr. 67989, vol. 1 – *Anonimul* și vol. 2 – *Văleanu*), Miron Radu Paraschivescu a fost, în ultimii aproximativ douăzeci de ani, un om urmărit cu toate mijloacele, 24 de ore din 24. Urmărirea încetă definitiv abia în 1970, când, bolnav de o boală incurabilă, poetul nu mai era un posibil „pericol public”.

La data de 30 august 1962, un dosar de urmărire era închis potrivit *Hotărârii pentru închiderea dosarului de verificare 4951* privind pe Paraschivescu Miron Radu „bănuț de activitate de diversiune ideologică în sectorul creației literare”, pentru perioada 5 mai 1961 – 30 august 1962, pentru a deschide o altă acțiune de supraveghere care se va derula până în 1970.

Acțiunea de urmărire se desfășoară la București și Vălenii de Munte, unde Miron Radu Paraschivescu deținea locuințe, „în vederea stabilirii și documentării activității lui dușmănoase, precum și pentru a dovedi dacă este rezultatul unei concepții reacționare, al unui fond dușmănos sau dacă ieșirile lui spontane sunt datorate bolii de nervi de care suferă”.

Formată dintr-o rețea de șase agenți care se infiltrează în cercurile de prieteni și chiar în casa proprie, „agentura” de urmărire este complexă: agentul Dragomir al colonelului Budișteanu, Zola sau Zoia al lt. col. Olimpiu, Stere Ion al maiorului Barbu S., Vasilescu de la Direcția 2, Filipescu și Minculescu ai lt. Ionescu. Sunt menținuți pentru performanțele lor, având „mai multe posibilități informative”, dar mai ales Dragomir și Stere Ion, apropiați ai poetului,

față de care nu are rețineri în a critica sistemul, în a-și manifesta nemulțumirile de orice fel. Sinceritatea și încrederea nediferențiată în oameni îi sunt de rău augur în aceste împrejurări. Deși știe că ar putea fi urmărit, el îi sfidează pe cei care-l trădează, turnându-l la Securitate, și nu-și ia niciun fel de măsură de prevedere. Se bazează, poate, încă pe prietenii din ilegalitate, influenți acum – Gogu Rădulescu, Manea Mănescu, Corneliu Mănescu. Aceștia mențin legătura cu el, dar, din motive doar bănuite, nu-i oferă vreo funcție de răspundere. Uneori, excedați de insistențele poetului, îi oferă pagina unei reviste sau vreo funcție de redactor adjunct. Mult prea extravertit, dominat de afectivitatea ce-i întunecă nu de puține ori rațiunea, Miron Radu Paraschivescu nu poate să se țină în frâu, nu se autocenzurează. Are momente de explozie furibundă. Desfide și cenzura și autocenzura. Vrea libertate. Tocmai pe acestea le „vânează” informatorii din jurul său.

Pentru noua orânduire, un individ ca Miron Radu Paraschivescu, care se căsătorise de patru ori și avea nenumărate alte iubite, nu putea constitui, din punct de vedere moral, un model de *om nou*. Din punctul de vedere al structurii sufletești, de asemenea, nu putea intra în vederile celor puternici. El se inflamează de lucruri, de aspecte minore și ignoră sau le uită pe cele majore. Nu este un „instrument”, este greu de controlat, căci nu suportă, din fire, niciun fel de autoritate, chiar și în copilărie o suporta greu pe cea maternă.

Într-o „Notă privind felul în care este cunoscut în evidențele organelor noastre scriitorul Miron Radu Paraschivescu” din 15 februarie 1961, purtând specificarea „strict secret”, – un fel de fișă clinică de o minuție uimitoare dar, în același timp, de o terifiantă limitare a perspectivei – se spun următoarele pentru a completa profilul psihologic: „Până la 23 august 1944 a activat în presa de stânga, la diferite ziare și publicații, devenind membru al U.T.C. din 1933. În această perioadă a dovedit o atitudine pozitivă în ceea ce privește activitatea publică pe care a desfășurat-o la ziarul «Timpul» unde era considerat mentorul unui grup de tineri scriitori progresiști. Încă de atunci s-a conturat în mod evident faptul că Miron Radu Paraschivescu avea o poziție anarhistă și revizionistă. Era adeptul principiului amorului liber pe care el îl considera revoluționar. În acest spirit și-a desfășurat și concepția de viață.

În anul 1939 la Paris, făcând parte din delegația universitară a studenților români care a luat parte la comemorarea a 150 de ani de la revoluția burgheză din Franța, s-a îmbolnăvit și a avut primul simptom al bolii de nervi de care suferă și în prezent.

După 23 august 1944 Miron Radu Paraschivescu își continuă activitatea publicistică. În 1947 e trimis ziarist corespondent de presă la Belgrad, pentru a asista la procesul lui Draia Mihailovici. Cu acest prilej a cunoscut scriitorii iugoslavi dintre care pe unii i-a și tradus (sic!) în românește (poetii Ivan Goran Kovacic și Vladimir Nozar), iar despre alții a pomenit în reportajele sale publicate în țară.

În toamna anului 1947 s-a declanșat prima sa mare criză nervoasă care a necesitat internarea la Spitalul Central de boli nervoase din București, pentru un timp îndelungat, spre a i se face un tratament bazat pe șocuri electrice.

După vindecare, Miron Radu Paraschivescu s-a stabilit la Brașov unde, după o perioadă de doi ani de zile în care, după un alt eșec de a-și forma un cămin trainic, se stabilește la Cluj, devenind redactor la revista „Steaua”, unde, neînțelegându-se cu Baconski, redactor-șef al acestei reviste, vine în București.

În 1956 a fost din nou internat la Spitalul Central, pentru scurt timp însă.

Vindecându-se, se stabilește la Vălenii de Munte, unde și-a cumpărat o vilă cu banii obținuți drept onorar pentru traducerea romanului *Pan Tadeusz* de Mickiewicz și pentru traducerea poeziilor lui Necrasov.

Încă din 1954 Miron Radu Paraschivescu a fost semnalat cu manifestări violent dușmănoase la adresa regimului nostru și a Uniunii Sovietice.

La 29.X.1956, în redacția revistei „Contemporanul”, a vociferat în gura mare că „trupele sovietice au intervenit într-un mod revoltător în Ungaria” și că au tras în poporul maghiar etc.

În timpul evenimentelor de la Poznan din R. P. Polonă, Miron Radu Paraschivescu afirma față de diferiți cunoscuți că „polonezii au adoptat planul Eden potrivit căruia Polonia, Austria și Ungaria ar fi creat o zonă de state neutre în centrul Europei și că Uniunea Sovietică a fost nevoită să-și retragă trupele de pe teritoriul acestor state”.

Cu acest prilej Miron Radu Paraschivescu a afirmat că „țara noastră trebuie și ar fi dorit să adere la planul înglobării sale la statele neutre, dar s-a supus conducerii partidului de stat. Noi nu putem scăpa de sovietici”.

Din anchetarea arestatului Deneș Ioan – fost scriitor – făcută la 11.XII.1958, a rezultat faptul că Miron Radu Paraschivescu s-a manifestat față de acesta dușmănos la adresa regimului de democrație populară, în sensul că el nu este de acord cu conducătorii politici ai R.P.R., „deoarece aceștia ar fi birocrați și ruși de mase populare”.

Deneș Ioan a mai declarat că Miron Radu Paraschivescu ar fi scris pentru „ser-tar” un roman cu conținut reacționar, intitulat *Măriria și decăderea lui Manole Popescu*, și unele poezii cu caracter dușmănos la adresa regimului nostru, pe care le păstrează la domiciliul său.

Ca scriitor, considera că literatura este „încătușată până la anihilarea ei de normativele de partid”, mergând atât de departe, încât „desființează orice elan creator”. În această situație, spune Miron Radu Paraschivescu, și agentul său înregistrează scrupulos: „...eu nu pot scrie. Fără o minimă libertate, creația artistică

n-are cum să se desfășoare. Se cere o artă pe măsura inculturii celor care o judecă. Lipsa de gust, dar mai ales o neîncredere totală a funcțiunii artei adevărate, domnesc pretutindeni la noi. Cultura românească este astăzi torturată. Ea are voie, doar cu prealabila aprobare a Moscovei, să se manifeste. Desființarea ei e conștientă și organizată. Destinele ei sunt în mâinile unor slujbași ai partidului, care n-au nimic comun cu poporul român – dar nici cu comunismul”.

Este clar că Miron Radu Paraschivescu nu renunță la idealul lui comunist. E dezamăgit de pragmatica lui, de modul defectuos de a-l pune în aplicare, de iresponsabilitatea unor oameni care nu-i onorează așteptările și fac să cadă în derizoriu idei pentru care el militase cândva. Îl admiră pe Petru Dimitriu, în acest context, pentru că „a simțit nevoia să fugă din țară, ceea ce mă face să cred că râvnea la arta adevărată. Și-a dat seama că în țara noastră nu poate trăi decât prostituându-și scrisul”.

Într-o altă notă, din 29 aprilie 1960, agentul „Dragomir” informează asupra unei întâlniri din 22 aprilie 1960 pe strada Lemnea, nr.6, la Casa Scriitorilor. Miron Radu Paraschivescu este dezamăgit de ceea ce el numește „un conformism cenușiu, un profesionalism banal” care e o retardare a poeziei românești, o „revenire la poezia lui Bolintineanu, la nivelul de acum o sută de ani”. Mărturisește că s-a devitalizat, că nu mai are speranțe: „În această situație eu nu mai pot scrie. Am încercat să scriu pentru sertar, dar nu merge. Am scris câteva versuri, dar ideea că nu se vor publica m-a intrigat și n-am mai fost în stare să scriu altele”.

Agentul fiind pictor, poetul îl sfătuiește să nu mai picteze: „...ți se va frânge elanul la primele contacte cu oficialitatea”, spunându-i că ești tentat să deplângi atâta ingenuitate și inadaptare la real, atâta încredere risipită în oameni de rea-credință: „Fii fericit că nu pictezi și să-ți intre în cap că s-a terminat pentru multă vreme cu arta. Dacă ai picta, ai fi nevoit să înghiți cele mai brutale injurii. Te sfătuiesc să nu mai pictezi. N-are rost să faci exerciții de prefăcătorie, nici să te lași murdărit de «exigența» dobitocilor. N-avem altceva de făcut decât să ne resemnăm”.

El face, nu de puține ori, observații viabile, comparabile cu cele ale personajului Victor Petrini, autorul eseului *Era ticăloșilor* din romanul lui Marin Preda *Cel mai iubit dintre pământeni*. M. R. Paraschivescu constată că „trăim în lumea escrocilor și a șmecherilor”, în lumea care „l-a ridicat și l-a valorificat pe Petru Dimitriu”: „Oameni ca el sunt cei ce exprimă «lumea nouă». De oameni ca Petru Dimitriu are nevoie Răutu și șefii ceilalți. Oameni ca Petru Dimitriu sunt chemați să facă «cultura socialistă»”. Consideră că timpurile pe care le trăim fac loc trădării, iar cauza culturii românești este o cauză pierdută „organizată”.

Pe acest fond, consideră „cazul Petru Dimitriu” emblematic: „Niciodată n-am crezut în talentul lui Petru Dimitriu. Scria prost, abrupt și cu totul nesincer. Dar faptul că a simțit nevoia să fugă mă face să cred că totuși omul ăsta a râvnit la arta adevărată. El știa că nicăieri nu-i va fi atât de bine ca la noi. Aici era *cel mai*

mare (subl. în text), avea bani, era stimat. Ce-l așteaptă în apus? Va face coadă la edituri, la reviste etc. Și cu toate acestea a plecat. De ce? Pentru că desigur simțea nevoia de libertate, să scrie despre lucruri care îl preocupau sincer. Asta mă face să cred că totuși este ceva valabil în omul ăsta care și-a dat seama că în țară nu poate trăi decât prostituându-și scrisul”.

În ce-l privește, este conștient de propria devitalizare, de ratare. Casa de la Văleni este un refugiu: „Este rezerva mea, spune. Cât mai pot să lucrez? Doi-trei ani cel mult. Am ajuns să lucrez greu de tot. Nu mi se mai supun cuvintele, rimele, ritmul. Transpir până traduc un vers. Am nevoie de un loc unde să-mi aștept sfârșitul. De aceea am nevoie de Văleni”. Nota se încheie cu o însemnare de mână: „Propun a se aproba lucrarea informativă a lui Miron Radu Paraschivescu care este membru de partid”. Nu era membru de partid. Alte note informează în acest sens. Acest fapt ni l-au confirmat cei care l-au cunoscut și care ni l-au evocat în nostalgia inevitabilă a rememorării.

O altă notă din 26 noiembrie 1960 a agentului „Ion Stere” se referă la o întâlnire „foarte scurtă” a agentului cu Miron Radu Paraschivescu și F. Brunea-Fox la Athénée Palace. Discuția se axează în jurul unei conferințe a lui Petru Dimitriu ascultată de Miron Radu Paraschivescu la radio, conferință care i s-a părut „foarte liniștită, foarte banală (...) fără implicațiuni literare de niciun fel”.

În josul paginii, într-o *N.B.*, se precizează: „Nota a fost dată din proprie inițiativă” de agentul care a primit sarcina „să stabilească ce relații are Miron Radu Paraschivescu în București și mai ales cu Veachis, soțul Elenei Pătrășcanu”.

Într-o altă întâlnire din 11 martie 1961, la locuința sa din blocul Patria (despre care informează agentul „Zola” în nota 300/30 martie 1961), între orele 21,45-24,00 se informează că Miron Radu Paraschivescu „a abordat o conversație plină de interes”. Se discută probleme de politică, literatură. Observațiile sale sunt corecte în sensul adevărului pe care-l relevă. Poetul, constat, are un real simț al dreptății. El nu poate fi decât un intelectual de stânga mărturisit, crezând, într-o fază inițială, sincer în idealurile marxiste. Practica l-a dezamăgit. România îi apare ca o țară în care „e greu să se realizeze cineva”, talentele mari sunt inavuabile, dovedindu-se capabile „să rețină atenția unui public mai larg decât cel românesc doar cu condiția să iasă din țară”. Cazul Eugen Ionescu, Brâncuși este concludent: „Care trece granița, e mare. Nu-l vezi pe Eugen Ionescu?... Aici, n-ar fi însemnat nimic! Acolo, e primul dramaturg francez. Și câți ca el: Brâncuși etc.”.

Întrebat de ce n-a plecat în Occident, Miron Radu Paraschivescu a răspuns că „dacă s-ar fi ținut de pictură, faptul ar fi fost posibil”. Nu și în această situație, în care el este un artist al cuvântului – meseria lui „este legată de limba română” spune, „singurul limbaj în care se poate exprima fiind cel literar”, deci în mod fatal circumscris unei sfere naționale de cultură, de aceea el nu-și poate câștiga pâinea decât în țară, unde nu este lăsat să publice tot ce vrea, nici în versuri și nici nu e lăsat să facă gazetărie, pentru care ar avea o mare vocație, considerându-se chiar „mai mare gazetar decât poet”.

O replică reținută de informator îl aduce viu și vulnerabil la suprafața unor evenimente care își arată pentru noi, cei de azi, tragismul: „Dacă ăștia m-ar fi lăsat să scriu, aveau în mine un condei tare!” și adaugă: „Dar sunt proști: mi-au pus bețe-n roate și s-au sabotat singuri. Eu, pentru ideile astea, am militat o viață întreagă”. În paranteză, informatorul notează: „Lucrul are o bază de adevăr: a militat cu talent și convingere, dar de la o vreme pare să-și fi revizuit opiniile din tinerețe”.

Parcurgându-și calea, cu speranțe, Miron Radu Paraschivescu, la vârsta pe care o are – 50 de ani, constată că idealurile nu i-au fost viabile și nu i-au dat nici o bucurie spirituală, nici una materială. Tovarășii săi, foștii tovarăși, au poziții bune, el nu are nici măcar o slujbă permanentă, se luptă pentru a obține o revistă nouă sau un post de conducere într-una, căci credea că avea un cuvânt de spus în literatură. Situația este frustrantă și-l determină să reevalueze relația atât cu comunismul, cât și cu unii dintre cei care cândva i-au stat alături și care, acum, parveniți, îl ignoră: Leonte Răutu „nu-l poate înghiți”, Miron Constantinescu este el însuși marginalizat.

Pe acest fond, discutând despre gazetărie, Miron Radu Paraschivescu crede că este „arta cel mai bine slujită de români” care „au un mare talent pentru asta”. Discutând cu admirație despre Nae Ionescu, lasă să se întrevadă probleme de memorie – nu știe când a murit acesta, dar consideră că dacă ar mai fi trăit ar fi fost reabilitat – „ăștia (comuniștii – A.D.) l-ar fi folosit, l-ar fi urcat și l-ar fi reconsiderat, ca pe mulți alții, ca pe Ralea, de pildă” motivând: „Era doar atât de talentat! Avem nevoie de talente!”, că „O inteligență ca a lui nu se găsește pe toate drumurile”.

Agentul „Zola” observă, cunoscându-l mai de mult timp, că, în general, ideile lui „par cu totul altele” decât cele pe care i le știa din trecut – „singurul lucru statornic” fiind „ura pentru Tudor Arghezi a cărui poezie o desconsideră”, „admirația exagerată pentru Ion Barbu” considerat „cel mai mare poet român, creator al limbii poetice și făuritorul unui univers poetic propriu”, ca și „autoiluzionarea asupra valorii proprii”: „Eu sunt mai mult decât Arghezi, am curajul s-o spun!”.

Către 12,00 noaptea, „pentru că nu putea ieși din casă și n-avea de ce merge la local, unde să nu bea (interdicție medicală) și să nu mănânce (având abces dentar)”, sunt chemați telefonic Gellu Naum și soția acestuia Ligia Naum „pregătindu-se de o șuetă lungă” așa cum „se pare că Miron Radu Paraschivescu face în fiecare noapte cu prietenii”.

Agentul „Andrei Golfin” informează în nota 307/2/26 februarie 1964 că l-a vizitat acasă pe Miron Radu Paraschivescu împreună cu Al. Gârneață de la „Gazeta literară”, discuțiile „învârtindu-se” exclusiv „în jurul fenomenului literar”. Când vine vorba de literatură, de scris, Miron Radu Paraschivescu este consecvent, dezamăgirea lui e totală, sinceritatea – absolută. Nu poate minți, nu se poate disimula. Obiecțiile lui împotriva vieții literare sunt consemnate astfel: „Nu se poate face o critică literară, combativă, eficientă, pentru că anumite personali-

tăți care dețin posturi de conducere nu suportă să fie atinse «nici măcar cu o floare» și pentru că alte condeie sunt promovate pe criterii care n-au nimic de-a face cu arta. Un exemplu: Beniuc. Alt exemplu: Lăncrăjan. Cine se atinge de Beniuc, o pățește. Cine a încercat să spună adevărul despre „Cordovani” (vezi N. Manolescu în „Contemporanul”) trebuie să-și contrazică imediat afirmațiile. În schimb, alte valori nu sunt promovate; nu poți publica o carte, pentru că orice redactoraș de la editură îți cere să scoți cutare sau cutare”. El crede că ar trebui „doar un control de calitate, iar celălalt să se facă exclusiv la Direcția Presei și la C.C.”.

Ar vrea să scoată o revistă în care să publice „exclusiv pe criteriul valorii”; e destul de sceptic, deși i s-a promis. Are o idee originală: „Susține că e absurd ca scriitorii să nu se grupeze pe afinități spirituale, și că «bisericuțele» asigură vitalitatea fenomenului literar”.

În general are un punct de vedere viabil, o percepție corectă de cunoscător al evenimentelor literare: „După părerea lui, bilanțul literar cu prilejul aniversării a 20 de ani de cultură socialistă e destul de slab: nu se poate compara cu bilanțul celor 20 de ani dintre cele două războaie mondiale, când au apărut Arghezi, Bлага, Barbu, Bacovia, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, George Călinescu, etc., etc., etc.”. Acum, constată el, „o serie de valori aparțin culmii dinainte de 1945 ca: Marin Preda, Zaharia Stancu, Beniuc, Miron Radu Paraschivescu etc.”. Pe ansamblu, e „întristat” de „roadele prea slabe ale celor 20 de ani de cultură socialistă în care s-au cheltuit atâția bani, în care scriitorii au trăit cum nici n-au visat vreodată”.

În nota 302/2/SC/12.04.1967, agentul „Paltin” înregistrează și informează în legătură cu atitudinea lui față de sistemul politic. Ceea ce stă sub semnul dramaticului, al „terorii istoriei” este confuzia relațiilor dintre oameni. Agentul „Paltin” „a strâns relațiile cu familia Paraschivescu”, vizitând-o „în trecut”, „rezolvându-i comisioane bucureștene” și „la răstimpuri” – „o vizită de seară (joc de table, audiții de radio și discuții)”, fiind, astfel, așteptat cu „simpatie și încredere”. În timpul acestor vizite, agentul înregistrează „o critică împotriva așezărilor socialiste și orientărilor oficiale politice, adversitate mărturisită repetat contra «rasei rusești» și politicii sovietice”, „expresii drastice, aprecieri defavorabile sau chiar defăimătoare contra conducătorilor de partid și guvern”.

În cadrul intim creat în casa lui prin concursul unor prieteni sinceri („frecvent era vizitat de familia Valeriu Sârbu”), într-o „atmosferă familiară” sau „pulsată de invitați”, Miron Radu Paraschivescu comentează actualitatea internă sau externă, „critică cu expresii caustice și parapoane personale” „grupări potente” din politică sau din lumea culturală și de artă. E suspectat de o anume sinceritate: „Ieșirile critice le face cu conștiința omului cult, leal, care are dreptul s-o facă”, afirmând că „pe vreo cinci miniștri din guvern” i-a învățat „marxism-leninismul”.

Atitudinea lui este modelată de o credință aproape mistică în valorile democrației autentice: „...este adeptul ideologiei comuniste, doar în mediul manifestărilor unei gândiri libere”. Nu mai crede în nimic, mărturisește că „nu mă mai interesează nimic, nimic”, de aceea refuză să citească versuri la o șezătoare din Vălenii de Munte motivând: „Pe mine mă înjură sus și eu să le citesc o poezie”, ca apoi „să pornească o diatribă”: „Comuniștii mai toți au devenit „burghezi” cu automobil confortabil, cum e și domnul Gogu Rădulescu. Ei nu pot renunța la mașină și gherliruri”, considerând că au trădat idealul comunist pentru un pragmatism îndestulător.

Dintr-o altă notă (121/AV/10 ianuarie 1970), care nu precizează numele agentului, reiese că discuția cu Titus Popovici din 23.XII.1969 este consemnată de ...Titus Popovici însuși! Informarea conține aspecte despre „unele probleme din țara noastră”, respectiv activitatea „cenzurei” și filmul *Reconstituirea* al regizorului Lucian Pintilie.

Anterior, într-o notă nesemnată de vreun ofițer (121/AM/13.XII.1969, aparținând, probabil, unor „binevoitori” care-și ofereau serviciile instituției din proprie inițiativă), apare consemnată altă „vălvă” din lumea scriitorilor provocată de „recentul articol” publicat de Miron Radu Paraschivescu în „România literară”, nr. 50, intitulat *Jurnal*. Se pare că fragmentul făcea referire la Mihai Beniuc, atacul fiind motivat de o nemulțumire a lui Miron Radu Paraschivescu față de un articol publicat de primul în „Scânteia”. Autorul *Cânticelor țigănești* aduce „insulte” atât ziarului „Scânteia” – fapt deosebit de grav –, cât și lui Beniuc: „...îl critică pe Mihai Beniuc și cu același prilej aduce insulte ziarului „Scânteia” și calomniază societatea în care trăim”. Miron Radu Paraschivescu pare mereu vulnerabil, cu o inocență incriminantă. Se expune mereu – nu poate lua în calcul toate situațiile, este, absolutamente, subiectiv, nu vede situația decât din punctul său de vedere, nu se poate obiectiva. De aceea, aceste atacuri, chiar dacă au și oaze de adevăr, îi fac rău lui însuși, îl malignizează până la o marginalizare accentuată. Inconsecvențele, „versatilitatea” de care-l acuză Jelebeanu fac din el un om respins de sistem. Este omul care-și este sieși cel mai mare dușman. Nimic nu-l poate apăra de el însuși. Când ceva îl supără, el nu cunoaște măsura. Polemica devine pamflet, atac la persoană.

Deși limitative, aceste note dau o sugestie despre atmosfera încordată, despre tensiuni, despre locul fragil pe care îl ocupa printre scriitori. Referitor la această situație, nota apreciază că „articolul lui Miron Radu Paraschivescu continuă, de altfel, o serie întregă de alte manifestări ale acestuia, îndreptate împotriva unor scriitori care nu înțeleg să abdice de la principiile unei literaturi angajate”. Articolul îl pune într-o lumină proastă și e comentat „în defavoarea scriitorului” de către Ion Horea, Traian Iancu, Ion Lăncrănjan, Nedic Lemnar. Opțiunile politice ale poetului se pare că înregistraseră o schimbare, că gândurile escamotate de fața diurnă țâșnesc la suprafață uneori cu forța unei irupții. Fire „de artist” totuși, sincer, el nu se poate disimula la nesfârșit.

Ieșirile sale par intempestive și inexplicabile. Boala de care suferă nu determină clemența celor din jur. Judecățile sunt foarte aspre. Ion Horea spune că „Miron Radu Paraschivescu dă semne de nervozitate de la un timp și s-ar putea să ne așteptăm și la alte articole asemănătoare”; Traian Iancu – „Miron Radu Paraschivescu își permite să insulte realitatea românească, doar pentru că e conștient că nu va păți nimic”. Ion Lăncrănjan, atacat altădată de Miron Radu Paraschivescu, afirmă că „viața literară a ajuns o mocirlă peste care domnesc oameni ca Miron Radu Paraschivescu”, iar Nedic Lemnaru susține că „Miron Radu Paraschivescu își face mendrele doar pentru că i se îngăduie”.

Informația e însoțită de o scurtă însemnare scrisă de mână (123/D.A./19.XII.1969) în care se propune ca nota „să fie exploatată la buletin după care să fie dată la biroul I al Serv. II tov. lt. maj. Achim Victor”.

Punerea sub urmărire a incomodului poet, fost ilegalist, și supravegherea lui, prin agenți securiști și prieteni care-i stăteau în preajmă, s-au datorat atitudinii ostile, „dușmănoase” (treptat, cuvântul *dușmănos* este înlocuit în notele informative cu *ostil*) față de puterea comunistă.

Într-o notă din 12.04.1967 este scris ca o ironie a sorții: „Sursa este așteptată cu simpatie și încredere”, reproșându-i-se chiar unele absențe, integrată afectiv în cercul prietenilor care-l vizitau la Vălenii de Munte: Gogu Rădulescu, Ion Mihăileanu, Sidonia Drăgușanu, Ilie Purcaru, Valeriu Sârbu, Dumitru Țepeneag, Darie Ivănceanu, Al. Voitinovici, la care în timp se vor adăuga alții...

Ilegalist convins, susținător fervent al politicii de stânga prin colaborările sale la ziare și reviste care simpatizau această mișcare sau erau organ de presă al comuniștilor – „Ecoul”, „Era nouă”, „Reporter”, „Cuvântul liber”, „Scânteia”, „Contemporanul”, Miron Radu Paraschivescu devine deci, în mod surprinzător, suspect autorităților comuniste. Deși a fost numit, în 1933, membru al U.T.C., Miron Radu Paraschivescu nu s-a dovedit a fi niciodată membru de partid, neputând renunța la libertatea sa de creație și de gândire pentru o disciplină politică.

Viorica-Ela **NOUA CARTE POSTUMĂ A LUI CARAMAN MIHAI URSACHI – UN MONOLOG AL „CĂRȚILOR PE FAȚĂ”**

*O lamă de ras rămâne o lamă de ras, iar Iliada rămâne Iliada, deși existența individului fără prima poate deveni mai incomodă decât în absența celei de-a doua; dar pentru a imagina și produce sisteme multiple de radere a bărbii, spiritul uman a avut nevoie să evolueze milenii, cultura spirituală fiind indispensabilă progresului material. Așa încât nu facem un paradox când afirmăm că oamenii nu s-ar bărbieri dacă Iliada nu ar fi fost scrisă. (Mihai Ursachi, *Rațiunea poeziei* (douăzeci și patru de eseuri despre spectacolul liric), Iași, Editura Princeps Edit, 2008, p. 38.)*

Astăzi, când cultura literaturii în plan universal, dar și național, nu duce deloc lipsă de critici literari și esteticieni, curios pare fenomenul repetatelor editări postume ale cărților lui Mihai Ursachi – poetul, prozatorul, filozoful, criticul, eseistul. Cu un destin destul de tumultuos – după o studenție neterminată la filozofie pe vremea comunismului, după patru ani de închisoare, după un an de medicină și o facultate încheiată la litere în Iași, după cruntă cenzură și exil și după alte nenumărate răscruci (a fost și director al Teatrului Național „Vasile Alecsandri” din Iași, destituit din funcție printr-o... coincidență politică) – Mihai Ursachi lasă alterității un valoros fond de reflecții literare și filozofice care îi certifică o identitate intelectuală remarcabilă. Le-am spune reflecții cu finalitate, pentru că, dincolo de căutările întreprinse și frazele retorice lansate, se instaurează, în aceste texte, un soi de retorism care fixează net poziția autorului și care duce inevitabil la o expunere punctuală a ei. Reflecțiile despre cum se produce

poezia, despre cine și câți scriu poezie... vin din spiritul sintetic și asociativ deosebite ale autorului, bazându-se pe conexiuni reprezentate ca firești între poezie ca valoare spirituală și realitatea ca mărturie și generator de valori materiale. Comparațiile sunt savuroase prin simplitatea și adâncimea lor. Ocolind, din rațiuni de obiectivare, principii și noțiuni teoretice despre poezie, Mihai Ursachi alcătuieste în eseurile sale adunate în volumul *Rațiunea poeziei (douăzeci și patru de eseuri despre spectacolul liric)* (Iași, Editura Princeps Edit, 2008) un monolog al „cărților pe față”, în care nu pot apărea cu prioritate zisele adevăruri la care s-a ajuns prin știința poeziei, deși acestea, dacă au vreo legătură cu modul propriu al lui Mihai Ursachi de a gândi poezia, sunt atrase în discuție neapărat în lumina meditațiilor și experiențelor individuale. Pornind de la impresia industrializării poeziei din postmodernitate, în câțiva pași de valsor profesionist, autorul demonstrează, de exemplu, că poezia nu trebuie și nu poate fi făcută de toți: „Dacă fiecare s-ar mulțumi cu poezia scrisă de el însuși pentru sine, cultura ar înceta să existe: dacă fiecare ar scrie poezie pentru uzul semenilor, unele ar fi bune iar altele proaste, oricum niciodată egale ca valoare, încât umanitatea ar trebui să opereze o selecție (așa cum de altfel se întâmplă dintotdeauna), iar cei mai mulți s-ar vedea până la urmă refuzați și siliți să renunțe. (...) Așa cum nu se pretinde ca fiecare cetățean să ia parte direct la producția de țevi laminate, utile întregii societăți, tot așa nu se va ajunge ca fiecare să scrie poezii și să le tipărească. Pericolul benzii rulante apare atunci când a scrie poezie devine industrie. Iar poetul un producător de rând” (p. 26-27). Autorul *Rațiunii poeziei* face deci și adnotările riscurilor revoluției poeziei din modernitate, pentru a determina unele direcții ale criticii ei în abordarea problemei „răsturnării de valori” și raportat la, de exemplu, faimoasa propoziție „poezia trebuie făcută de toți”.

În același context, nu întârzie să apară din partea autorului considerații despre cine și când citește poezie, despre ce trebuie să conțină și unele prescripții ale consumului* de poezie pe care, de fapt, ea însăși le impune sau despre o complementaritate imperativă a dezvoltării umanității în plan material și spiritual. „Pentru a-și restabili prestigiul, notează Mihai Ursachi, cred că poezia trebuie să reconsidere punctele ei de stabilire și echilibru din perspectiva infinită ce o conferă rezultatele revoluției moderne, să reapeze valorile a căror perenitate revoluția însăși a dovedit-o și a întărit-o. (...) Sunt de părere că poetul, fie el oricât de modest sau de modern, are dreptul, ba chiar datoria sa emanată din însăși rațiunea de a fi, să se considere agentul unor valori eterne...” (p. 35).

Scurte de câte trei pagini, eseurile lui Mihai Ursachi sunt cu atât mai prețioase, cu cât vădesc mai multă claritate, prin aceasta înțelegându-se punctualitate și

* Deși termenul este riscant, și autorul explică de ce, prin a arăta diferența între o literatură adevărată și o literatură de consum, îl folosim aici într-un sens situat în afara acestei distincții.

adâncime. Dacă teoreticienii criticii și poeziei de pe tărâm științific vorbesc despre distincția poemului prin inefabilul lui, atunci poetul și criticul Mihai Ursachi îl etichetează prompt ca reprezentând o stare de perpetuă contravaloare a nerăbdării limitei: „Poezia adevărată este un nutriment miraculos care îi hrănește pe toți fără a se epuiza” (p. 28). Aceasta ar fi explicația unei diferențe fundamentale între poezie și alte valori, inclusiv la nivelul estimărilor aritmetico-statistice, operate des de către autor și care îi conferă scrisului său o înaltă expresivitate.

Raportul poeziei cu critica literară a fost unul văzut în mod diferit pe parcursul evoluției literaturii. Dacă în prejunișm unii erau poeții, alții erau criticii și nimeni nu se încumeta să schimbe rolurile, atunci în modernitate lucrurile stau cumva mai încurcat și se impune problema unei alternanțe a poeziei și criticii literare la nivel de esență și înțelegere a lor. Astfel Mihai Ursachi stabilește (în eseu *Poezie și critică*) etichetele lor distinctive, cel puțin atunci când acestea se manifestă în mod independent: „Spiritul poetic este prin excelență constructiv (...), un impuls demiurgic substanțial impulsului fundamental spre cunoaștere; a cunoaște înseamnă a reconstrui lumea întru spirit, (...) la originea demersului critic stă dimpotrivă un scepticism funciar” (p. 32), marcând apoi momentul crucial Maioreșcu, cel care le intermediază și le echilibrează explicit și estimând fenomenul Poe, Baudelaire, Eliot care „fac dovada că spiritul poetic se poate foarte bine acomoda cu spiritul critic, că între ele relația nu este de excluziune, ci de complementaritate” (p. 32).

Deși publicate în perioade diferite (ani diferiți) și având arii tematice cu grade diferite de concretețe, eseurile lui Mihai Ursachi se integrează în volum printr-o consecvență ce poate fi ușor probată. Dacă autorul puncta într-un text legătura dintre poezie și critică, în altul de mai târziu această viziune conectoare, lărgindu-se, își va repera originea heideggeriană relevând relația poeziei (poezia ființei) cu filozofia prin a aminti opinii ale primilor filozofi, care nu desemnează ca centru de greutate al domeniului lor logica formală, ci raportarea continuă la Ființă și la istoria sa. Această completare este și o întemeiere a primei teorii, pentru că Heidegger, de la care pornește M. Ursachi în căutarea afinităților dintre Hölderlin, Trakl, Rilke, Paul Celan (*Poezia ființei: de la Holderlin la Paul Celan*), considera că adevărata poezie este o dezvăluire, o interpretare sau o hermeneutică a Ființei.

În scrierile lui Mihai Ursache alternează în mod necesar un stil dominat, pe de o parte, de o gândire trigonometrică (*Poezie și simetrie*), iar pe de altă parte, de precepte de esență metaforică ce suplimentează o înțelegere multi-laterală (metaforică, poetică, rațională) a jocului liric: „Poate că poezia este calea de aur a spiritului către învăluitul *onthos* în care, recunoscându-se, el se rezolvă izbăvindu-se de sine întocmai ca sarea în Ocean ori ca lumina în Univers”. Gândirea poetică a lumii capătă, sub reflecțiile autorului, o demnitate egală cel puțin cu cea a înțelegerii ei raționale. În mod fericit, acum poezia

și repererele ei cosmice în raport cu umanitatea sunt explicabile și explicate fără rest pe lungimea axelor geometrice ale ființei și ființării. E pentru prima oară când o reflecție fluidă și fără deosebite ghidaje artificializatoare creează o impresie certă despre statutul indestructibil al poeziei de lege cosmică și spulberă orice tentativă de a vedea în poem o anume formă a vreunui presupus delir uman.

Scris pe un ton cu ceva mai multă nervozitate decât altele, eseul *Poezie și arie-rație* își fixează perimetrul de referință asupra unor afirmații excesive ale epocii privind statutul dezavantajat și viabilitatea redusă ale poemului față de specia experimentală a eseului. Poziția necompromisă a lui Mihai Ursachi determină o replică, la rândul ei, ușor acidă, dar neprivată de tact și inteligență. Nu lipsesc aici nici meditațiile care ar părea în afara noutății, dar care fundamentează din nou necesarmente poeticul, pentru a-i restitui valoarea de primat, autorul venind cu argumente surprinzătoare și din perspectiva esenței creștinismului care oferă o concepție rafinată a imitației ca subvaloare a demnității umane (imitarea trebuie pusă în raport direct cu creația, pentru că gestul uman de a imita dumnezeirea se regăsește, de fapt, în ideea de creație, poetul și Creatorul având identități specifice anume prin libertatea și capacitatea creației). „Procesul «poiein», scrie eseistul, e radical diferit de «mimesis», dacă nu cumva opusul său: omul se autodefinește prin creație, dar se umilește prin imitație”. Iar pe marginea ideii că poezia, în perspectivă, va subzista eseului, autorul celor *douăzeci și patru eseuri despre spectacolul liric* va nota că „eonul ai cărui zori se anunță de câțiva timp va fi unul «poetic», adică al unei civilizații creative prin excelență. «Eseul» (adică încercarea, experimentul) nu numai că nu va înlocui poezia, care este fapt original și definitiv, dar își va putea continua existența (de dată recentă, de altfel) numai dacă va putea deveni creație genuină, adică «poezie». Adică va renunța de a mai fi simplu «eseu»” (p. 46).

Dimensiunea în care a înnoit poezia Apollinaire prin tendința suprarealistă este identificată de Mihai Ursachi în literatura germană într-o perioadă preapollinaireană. Pe segmentul german, reprezentativ în acest sens, autorul cărții ni-l dezvăluie pe Christian Morgensterner cu zgomotoasele-i și intractabilele în alte limbi *Cântece de spânzurătoare*. Cu toate acestea, traducerea aparținând poetei Nina Cassian este considerată una de succes, grație, cu siguranță, mai ales spiritului ei poetic decât talentului de traducător. Astfel, textele lui Mihai Ursachi ne invită la meditații asupra unui raport cu totul special între poezie și limba în care este scrisă aceasta și eventualitatea (anume acesta fiind termenul) posibilităților de transpunere a unor poezii dintr-o limbă în altele. Pentru că măsura ei de receptare nu depinde numai de un public pe care îl poate avea o creație în timp – eseistul și criticul Mihai Ursachi declară franc: „înțeleg prin publicul poeziei toate spiritele din trecut, prezent și viitor, care au venit, vin, sau vor veni în contact cu nobila artă” (p. 48) –, dar și în spațiul măsurabil nu mai puțin în realități lingvistice. Potențele poeziei probează astfel și virtualitățile unei limbi opozabile sau nu alteia. Prin urmare, pe bună dreptate,

poezia și limba sunt condiții una pentru alta, iar anumite poezii, pentru că ele spun într-un singur mod anumite lucruri, se pot naște doar în unele limbi.

Pornind de la eseurile din *Rațiunea poeziei*, vom ajunge singuri să reflectăm dacă forța poetică nu este cumva suprema slăbiciune a poeziei, întrucât aceasta își revendică valoarea obligatoriu în timp. Excepțiile sunt, în acest sens, puține; poeziilor lui Eminescu, de exemplu, încă din contemporaneitatea sa, li s-au recunoscut scrierile de valori perene. Există totuși cazuri care, având succes în actualitate, nu-și mai justifică viabilitatea în perspectivă și atunci forța de a se impune în același secol nu poate fi decât o scânteie pieritoare și, de fapt, slăbiciunea ultimă. Poezia și istoria își întind trainice punți de legătură. Momentul și durata sunt, în viziunea eseistului ieșean, direct proporționale nașterii valorii poetice.

Cunoscut ca poet prin titlurile *Inel cu enigmă*, *Missa Solemnis*, *Cetatea scufundată*, *Poemul de purpură și alte poeme*, *Diotima*, *Marea înfățișare*, *Suflet de seară* etc., sau ca prozator prin, mai ales, *Zidirea și alte povestiri*, Mihai Ursachi este identificat azi și drept un eseist de forță cu o prolifică activitate de colaborare în special la revistele ieșene de literatură și cultură, publicând mai bine de o sută de mici studii, articole și eseuri care îi autentifică și vocația teoretică prin „demonul lucidității”, una dezinteresată, despre care Liviu Antonesei spune în prefața prezentului volum de eseuri despre poezie că „Mihai Ursachi gândește poezia, mai ales pentru că își gândește poezia proprie!”.

Elena UNGUREANU **CONSIDERAȚII
DESPRE O SINTAXĂ
A LIMBII ROMÂNE**

În gramatică nu au făcut vâlvă niciodată cercetările înguste, parțializate, limitate la un aspect foarte particular. Dimpotrivă, un grad sporit de popularitate și apreciere revine tocmai contribuțiilor care revalorifică și deconstruiesc, deci teoriilor îndrăznețe, riscante chiar. Istoria gramaticii românești nu cunoaște chiar atât de multe cazuri de acest fel; în sintaxă, bunăoară, pot fi enumerate contribuțiile unor lingviști precum: Sorin Stati. *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967; Barbu Berceanu. *Sistemul gramatical al limbii române (Reconsiderare)*, București, 1971; Valeria Guțu Romalo. *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973; Gabriela Pană Dindelegan. *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, 1974; Petru Zugun. *Cuvântul. Studiu gramatical*, București, 1983; Gligor Neamțu. *Predicatul în limba română. O reconsiderare a predicatului nominal*, București, 1986; Viorel Hodiș. *Apoziția și propoziția apozitivă*, București, 1990; Ștefan Hazy. *Predicativitatea: determinare contextuală analitică*, Cluj-Napoca, 1996; D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, 1997; Mihaela Secieru. *Nivelul sintactic al limbii române*, Botoșani, 1998; Aurelia Merlan. *Sintaxa limbii române. Relații și conectori*, Iași, 2001; Gabriela Pană Dindelegan. *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, 2003; idem. *Tradiție și inovație în studiul limbii române (coord.)*; Dănilă Tamba. *Vechi și nou în sintaxa limbii române*, 2004 (adăugând aici, bineînțeles, studiile mai consacraților Mioara Avram, Corneliu Dimitriu, Dumitru Irimia ș.a.). La acestea am putea adăuga și lucrările câtorva dintre lingviștii din Republica Moldova. Iar la una dintre ele (care, printre altele, este singura care figurează în bibliografia noii Gramatici a Academiei Române, București, 2005) ne vom referi mai jos.

Monografia pe care o prezentăm aici – *Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie* (Chi-

șinău, 2000), semnată de dr. hab. în filologie Ion Ețcu – merită a fi studiată cel puțin pentru a înțelege că domeniul gramaticii nu este intangibil, nu este dogmă, iar sintaxa este compartimentul care supune cel mai mult limbajul la numeroase forme și posibilități de (re)structurare, construcții, de-construcții, re-construcții. Tocmai de aceea sintaxa e avantajată să fie „condamnată” la numeroase interpretări. Principiile stabilite cândva se dovedesc a nu fi imuabile: o recunosc înșiși gramaticienii în numeroase observații și note, care, adunate la un loc, ar trebui să dea bătaie de cap spiritelor care se încumetă să parcurgă calea definirii și descrierii logosului. „Rien n'est plus difficile à définir et à délimiter que les catégories grammaticales”, afirma savantul de talie mondială Alf Lombard, și o spunea în cunoștință de cauză, referindu-se în egală măsură și la gramatica limbii române, pe care a studiat-o la modul cel mai serios. Este un adevăr dureros, pe care lingviștii nu întotdeauna vor să și-l asume. În căutarea acelei unice teorii capabile să descrie limbajul sub toate aspectele, cei mai mulți nu fac decât același drum bătătorit. Piscurile sunt rezervate genilor.

Așadar, de ce o sintaxă elementară? Deoarece pornește de la unitățile fundamentale ale structurii sintactice, pe de o parte, cele ontice și, pe de altă parte, cele gnostice, delimitate foarte atent și urmărite în plan funcțional, în vederea „evitării unei grave greșeli metodologice”, deci a distincției clare ce se impune între cele două planuri: empiric și teoretic, vorbire și limbă, semnificat și semnat, conținut și expresie. Dihotomia în cauză nu ține de descoperirile recente: ea a fost fundamentată încă de F. de Saussure, reconsiderată de Eugeniu Coșeriu în trihotomia sistem – vorbire – normă, neaplicată însă consecvent și în sintaxă. Studiul la care ne referim explică în detaliu această stare de lucruri și încearcă să o repare. Analiza meticuloasă, adevărat, uneori până la obsesie, a avut un scop clar formulat încă din start: de a argumenta necesitatea stabilirii unui număr limitat de structuri (construcții, invariante) care să reprezinte nivelul sintactic al limbii române (în opinia cercetătorului, ele sunt 12, dar sistemul e deschis, deci poate fi completat!), care își găsesc realizare, fiecare în parte, într-o infinitate de enunțuri concrete, situaționale, ale vorbirii. Dr. Ion Ețcu a reușit să argumenteze și să demonstreze consecvent necesitatea aplicării la studiul sintactic a dihotomiilor limbă / vorbire, abstract / concret, general / individual, esență / fenomen, gnostic / ontic. Cu ajutorul lor poate fi efectuată delimitarea netă a *sintaxei* (ca obiect de cercetare) de *sintaxologie* (ca știință despre acest obiect), stabilindu-se, totodată, unitățile sintactice minimale:

unitățile ontice: enunțul și îmbinarea de cuvinte;

unitățile gnostice: propoziția și sintagma.

În lumina acestei teorii autorul deduce câteva principii care ar trebui să antreneze o reevaluare a sintaxei tradiționale:

a) conceptul *parte principală de propoziție* are, de fapt, un conținut mult mai larg, din categoria dată făcând parte și complementul direct, complementul de agent, atributul, iar în anumite tipuri de propoziții – și complementul indirect, circumstanțialul de timp și cel de loc;

- b) statutul de parte principală a propoziției se stabilește avându-se în vedere nu structura judecății logice, care e totdeauna bimembră, ci capacitatea sistemigenă a părții date de propoziție;
- c) structura propoziției este determinată de numărul părților de propoziție sistemigene;
- d) la definirea propozițiilor trebuie să se țină cont, întocmai ca la definirea părților de vorbire și a părților de propoziție, de particularitățile lor onomasiologice;
- e) stabilirea particularităților paradigmatică ale propozițiilor se efectuează ținând cont de potențialul combinatoriu (deci de specificul sintagmatic) al propoziției ca entitate sistemică, și nu doar totalitatea formelor flexionare ale părții de vorbire în care își găsește realizare predicatul, adică o parte a sistemului propozițional.

Ceea ce a luat mai puțin în seamă, de fapt a neglijat cu bună știință autorul, recunoscând că domeniul vorbirii e mult prea amplu pentru a se putea face referire la infinitatea de enunțuri verbale, este anume situația verbală (scrisă, vorbită), care adeseori nu e nici pe departe reflectare a standardului. Astfel, enunțurile eliptice sau cele ce abundă în anacolaturi (în limbajul oral) sau, mai recent, descinzând dintr-o poetică a postmodernității (care, se știe, caracterizează chiar timpul și vorbirea noastră!), pot fi explicate, deși insuficient, prin teoria sintaxei elementare. Azi, limbajul poetic, cel practicat deliberat de scriitori, reprezintă, pe alocuri, o „antisintaxă”, care nu numai că renunță la punctuație (element secundar și nesemnificativ în comparație cu ce va urma), dar refuză însăși „armătura sacră a sintaxei (subiect / predicat): textul nu mai are fraza ca model; este adesea un jet puternic de cuvinte, o panglică de infra-limbă” (Roland Barthes, *Plăcerea textului*, Cluj, 1994, p. 14). O frază din Borges poate fi răstălmăcită numai prin raportare la texte anterioare, este arhiculturală, este „suprasintactică”. Unei alte fraze, din Joyce, bunăoară, i se va putea găsi cu greu un model, o carcasă, o construcție sintactică, în baza căreia ar fi fost produsă: începută la p. 600, sfârșită la p. 641, mega-fraza (antologică, probabil) înfruntă toate rigorile sintaxei tradiționale, resuscitându-le doar înăuntrul frazei (a se vedea James Joyce, *Ulise*, București, 1996). Meritul unui studiu de sintaxă elementară (rămâne de văzut cât e ea de neo-, anti- sau post-tradițională) constă anume în prezentarea modelului tipic, standardizat al limbii, în comparație cu dimensiunile căruia poate fi definit și capătă strălucire limbajul poetic (care este / devine și limbaj cotidian actual!), a cărui gramatică nu mai înseamnă doar subiect, predicat, atribut și complement; acest tip de limbaj are un *subiect absolut*, universal, rupt de celelalte subiecte, spunea Coșeriu. Sintaxologia trebuie studiată pentru a face mai tranșant aceste distincții, pentru a avea la îndemână instrumentarul sigur și indispensabil, fără de care înțelegerea poate fi sortită eșecului. În acest sens, studiul profesorului Ion Ețcu este remarcabil pentru că permite „a privi” cu alți ochi, mirați (mirarea e filozofică!), domeniul gramaticii, și cu spirit oarecum exaltat față de dimensiunile copleșitoare ale vorbirii, care iată că poate fi cuprinsă, la nivelul teoriei, în niște structuri nu atât de multe, și totuși foarte necesare. Să avem ambiția, dacă nu să ne raliem la opiniile acestora, cel puțin să ne confruntăm cu un Benveniste, cu un Tesnière, cu Bally, cu Chomsky, cu Gadamer, cu Fillmore, cu Hjelmslev și cu atâtea alții...

Vasile BAHNARU **GHEORGHE POPA, LOCUȚIUNILE
ÎN SISTEMUL UNITĂȚILOR
NOMINATIVE ALE LIMBII ROMÂNE**

Monografia profesorului și lingvistului Gheorghe Popa de la Universitatea „Alec Russo” din Bălți, *Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române* (Chișinău, Editura Știința, 2007, 228 p.), a văzut lumina tiparului cu puțin înainte de trecerea în neființă a academicianului Silviu Berejan, mentorul și îndrumătorul în probleme de lingvistică al lui Gheorghe Popa. Acest imprevizibil fapt ar putea fi interpretat ca un semn al pronoiei cerești, dar și, mai degrabă, ca o probă suplimentară a vieții pământeste de succes a ilustrului savant, întrucât studiul în cauză este o performanță lingvistică indiscutabilă realizată prin prisma acribiei științifice a dascălului. Teza pentru cel de-al doilea doctorat, susținută de dl Gh. Popa în octombrie 2006, stă la baza prezentei monografii. Nu ne vom referi aici la structura cărții, la problemele abordate pe capitole, dar vom remarca, în persoana autorului, un spirit analitic profund, un scrupulos și excelent interpret al aspectelor controversate din lingvistica românească. Având drept punct de reper studiile unor cercetători naționali și străini, autorul reușește să elaboreze o viziune originală și bine argumentată asupra noțiunii examinate. Gheorghe Popa își axează demersul științific pe relevarea caracteristicilor definitorii ale locuțiunilor pe care le identifică în baza unui criteriu comun: identitatea semantică și funcțională cu o unitate monomembră potențială sau existentă în limbă. Astfel, autorul distinge locuțiuni substantivale, adjectivale, verbale, adverbiale, pronominale, numerale, prepoziționale și conjuncționale, insistând, cu multă competență, din varii perspective, asupra definiției locuțiunii, în general, și asupra aspectului sintactic, semantic și funcțional al locuțiunilor, precum și asupra relației pe care o stabilesc cu corespondentul lor monomembru. Deosebit de importante sunt observațiile, constatările și concluziile autorului referitoare la modelele lexico-structurale ale locuțiunilor și la componența lexicală a locuțiunilor și fra-

zeologismelor, toate acestea fiind realizate prin prisma triadei coșeriene *desemnare – semnificație – sens*.

Studiul în cauză pune, în cele din urmă, problema reorientării modului de interpretare a mai multor fenomene și categorii gramaticale ale limbii române. Astfel, ar urma să fie reexaminată existența unor tipuri de pronume nehotărâte, care, în realitate, afirmă cercetătorul de la Bălți, sunt niște locuțiuni pronominale, a unor tipuri de numerale (nehotărâte și distributive, de exemplu), care, de asemenea, nu sunt decât locuțiuni numerale. Mai mult, studiul lui Gheorghe Popa aduce o contribuție și în problema reinterpretării cuvântului ca principală unitate nominativă a sistemului lexical. Rezultatele cercetării se relevă prin valoarea lor în teoria și practica lexicografică, întrucât cea mai mare parte a locuțiunilor examinate nu sunt reflectate în dicționare, în special în cele explicative.

Studiul profesorului Gheorghe Popa se va dovedi realmente util la revizuirea unor capitole de lexicologie, lexicografie și gramatică, fiind totodată un instrument didactic important în procesul de studiere a sistemului lexical și a gramaticii limbii române.

Nicolae **O FRESCĂ** **FELECAN A REALITĂȚII**

Cartea lui Dan Negrescu, *TABLOU cu siguranță. O panoramă clasicist-patristică a isteriei românești*, Editura Marineasa, Timișoara, 2007, 157 p., prezintă, printr-un mănunchi de fapte și situații concrete, desprinse din realitatea zilnică, o frescă neordinară a societății românești de azi (dar, vai!, și din trecutul (mai) îndepărtat).

Pentru a nu rămâne doar la stadiul de adunare de fapte ce ne incriminează ca popor cu o „supra de măsură”, dar nici de a oferi rețete *à la carte*, autorul, cunoscut profesor universitar și semnatar al mai multor cărți, ne trimite mereu sau pur și simplu adaugă exemple ori dictoane ale strămoșilor noștri, cei care au instituit cea dintâi și cea mai reală și consistentă societate democratică din câte se cunosc până astăzi.

Ceea ce se poate desprinde din paginile cărții este că noi, românii, nu știm ce înseamnă democrația, dar vorbim până la exasperare de ea. Din contră, mulți consideră fapte precum murdăria, atât materială cât și verbală, scuipatul pe stradă, spută ori semințe, gălăgia, verbală ori a aparatului folosite, felul șmecheresc de rezolvare a unor situații etc. drept normale și chiar motivate prin actul democratic în care trăim. Ce investiții ar trebui făcute pentru a ne debarasa de ele? Doar puțină atenție față de noi înșine și față de mediul înconjurător, dar și o aplecare condescendentă față de ce știm, citim și uneori mai și vedem despre alte neamuri. Încă prin secolul XIX, nordicii aveau, la intrarea în grajdul vitelor, papuci de casă, șorț alb și apă pentru a se spăla bine pe mâini (vezi în acest sens și ziarul „Gutinel”, ce apărea la Baia Mare între 1889 și 1890). Savantul Alexandru Borza (1887-1971), întemeietorul și animatorul geobotanicii în România, precum și fondatorul Grădinii Botanice din Cluj-Napoca, nota, cu peste o jumătate de veac în urmă, după o călătorie în China: „Străzile sunt curate, lumea scuipă în vase aco-

perite, nu ca la noi” (*Însemnările unui botanist român dintr-o călătorie în China*, Editura Anthropos, Timișoara, 2004, p. 35). În spațiul nostru mioritic și acum, la început de secol XXI, „omniprezența ambalajelor de plastic și a gunoaielor de tot felul indică prezența unui neam iscoditor chiar și dincolo de cota 2000 a mândrilor noștri munți” (p. 67).

La aceste aspecte, moștenite în mare măsură din spațiul balcanic de care nu suntem, geografic, departe, s-au adăugat multe altele prin informatorul și modelatorul nostru omniprezent, televizorul. Temele preferate ale realizatorilor de programe de televiziune sunt bogate și variate: indisciplina, prostituția și violența pătrunse deja și în sanctuarul instituțiilor de învățământ românești, necuviințele, nesupunerea și chiar crima unor slujitori ai bisericii, nepăsarea față de bunurile publice și, uneori, chiar și de cele ale semenilor, violul, crima, infraționalitatea, limbajul suburban, necuviința folosirii diminutivelor onomastice la adresa celor cu funcții de răspundere și ridicolul majestății neconstituționale, dar posibile (a țiganilor) etc. Toate acestea au darul (poate țelul precis!?) de a oferi mereu exemple negative celor dispuși la astfel de fapte și la nerespectarea legii, de a perverti valorile și de a degrada în cel mai jalnic mod instituțiile fără de care nicio societate n-ar putea trăi.

În fața unor atari stări de lucruri, când, în bună măsură, astăzi „nu vorbim noi, ci televizorul din noi”, nu ne rămâne decât să cugetăm la amarul constatării maioresciene: „Plângerea poporului de jos și ridicolul plebei de sus au ajuns la culme” (p. 106).

AUTORI

Vasile BAHNARU, dr., Institutul de Filologie al Academiei de Științe din Moldova, Chișinău.

Ramona BĂBAȘ, drd., Universitatea de Nord, Baia Mare.

Iulian BOLDEA, prof. univ. dr., decan al Facultății de Științe și Litere, Universitatea „Petru Maior”, redactor al revistei „Vatra”, Târgu-Mureș.

Teo CHIRIAC, poet, Chișinău.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar, dr. hab. în filologie, cercetător științific principal, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

Andrei CRIJANOVSKI, lingvist-lexicograf, profesor de limbi romanice, Chișinău.

Ana DOBRE, drd., Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, București.

Aliona DOSCA, lector-magistru, Universitatea Liberă Internațională ULIM, competitoare, U.S.M., Chișinău.

Vasile DOSPINESCU, prof. dr., Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava.

Inga DRUȚĂ, dr. în filologie, director al Centrului Național de Terminologie al Institutului de Filologie al Academiei de Științe din Moldova, Chișinău.

Guillaume DURAND, prof. dr., Universitatea Provence, Aix-en-Provence, Franța.

Nicolae FELECAN, prof. univ. dr., prorector al Universității de Nord, Baia Mare.

Cristinel MUNTEANU, doctor în filologie, lector la Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești, filiala Brăila.

Gina NECULA, lect. dr., Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați.

Vlad POHILĂ, scriitor și publicist, Chișinău.

Anatol RURAC, artist plastic, președinte al U.A.P. din Republica Moldova.

George RUSNAC, dr. hab. în filologie, prof. univ., Facultatea de Litere, U.S.M., Chișinău.

Diana SMÂNTÂNĂ, studentă, Facultatea de Litere, U.S.M., Chișinău.

Constantin ȘCHIOPU, doctor în pedagogie, conf. univ., U.P.S. „Ion Creangă”, Chișinău.

George Bogdan ȚĂRA, lector univ., doctor, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest din Timișoara.

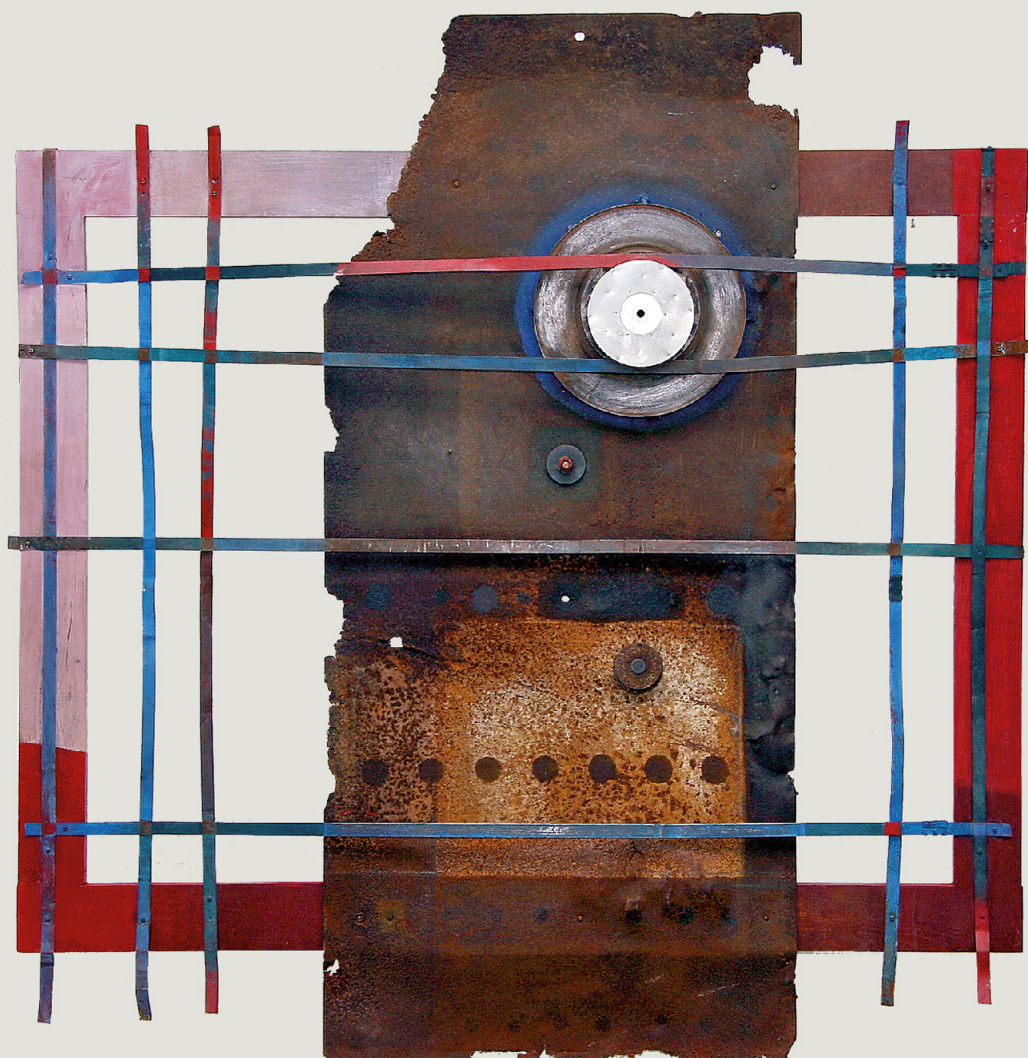
Elena UNGUREANU, doctor, Institutul de Filologie al Academiei de Științe din Moldova, Chișinău.

Dina VÂLCU, prof. dr., Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Diana VRABIE, conf. univ. dr., Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Mariana VRABIE-COBZARU, studentă, Facultatea de Litere, U.S.M., Chișinău.

ISSN 0235-9111

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ